

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK HALK BİLİMİ BİLİM DALI

IRAK TÜRKMEN TÜRKÜLERİNDE KONU
VE YAPI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN: Akram Bakır İBRAHİM

TEZ DANIŞMANI: Prof. Dr. Nerin YAYIN

İZMİR - 2009

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü M¼d¼rl¼ğ¼ne sunduğ¼m “Irak T¼rkmen T¼rk¼lerinde Konu ve Yapı” adlı y¼ksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

İsim-Soyadı:

Akram B. İBRAHİM

İmza

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 04/09/2009 tarih ve 6104 sayılı kararı ile oluşturulan jüri Türk Dili ve Edebiyatı (Halk Bilimi) anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Arkam Bakır İBRAHİM'in aşağıda başlığı (Türkçe / İngilizce) belirtilen tezini incelemiş ve aday 08/10/2009 günü saat 14.00'da 90 dk. süren tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı/başarısız/düzeltilmesi gerekli olduğuna oybirliğiyle / oyçokluğuyla karar vermiştir.

BAŞKAN
Prof. Dr. Nerin YAYIN

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (6 ay süreli) ☐

ÜYE
Doç. Dr. Reyhan ALTINAY

ÜYE
Yard. Doç. Dr. Selami FEDAKAR

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (6 ay süreli) ☐

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (6 ay süreli) ☐

Tezin Türkçe Başlığı : IRAK TÜRKMEN TÜRKÜLERİNDE KONU VE YAPI

Tezin İngilizce Başlığı : SUBJECTS AND STRUCTURES OF THE FOLK SONGS OF IRAQ TURKMENS

- * 1. Doktora Tezi savunma süresi asgari 90 azami 120 dakikadır.
- 2. Tutanak (jürinin karar ve imzaları haricinde) bilgisayarda doldurulmalıdır
- 3. Tez başlığı (İngilizce ve Türkçe) mutlaka belirtilmelidir.
- 3. Doktora Tez savunmasında üyelerden en az birinin üniversite dışından olması zorunludur.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	VI
ÖNSÖZ.....	VII

GİRİŞ

A. IRAK TÜRKMENLERİNİN DÜNYA BUGÜNÜ	1
A. 1. Irak Türkmenlerinin Tarihine Genel Bir Bakış.....	1
A. 2. Irak Türkmenlerinin Nüfusu ve Yerleşim Bölgeleri	5
A. 3. Irak Türkmenlerinin Dili (Irak Türkmen Türkçesi)	7
A. 4. Irak Türkmenlerinin Dini ve Sosyal Yapısı	11
B. TÜRK DÜNYASINDA TÜRKÜ	13
B.1. Türk Dünyasında Türkü Terimi ve Kavramı.....	13
B.1.1. Türkü Kelimesinin Kökeni	14
B.1.2. Lügatlerde Türkü Kavramı	15
B.1.3. Ansiklopedilerde Türkü Kavramı	16
B.1.4. Sözlüklerde Türkü Kavramı.....	16
B.1.5. Bazı Araştırmacılara Göre Türkü Kavramı	18
B.1.6. Türk Coğrafyalarında Türkü Kavramı	19
B. 2. Türklerde İlk Şiirler ve Şairler	21
B.2.1. Ayinlerde Şiir	23
B.2.2. Kopuz	26
B.2.3. Türklerde Musiki	26
B.2.4. İlk Mevzular: Lirikizm	27
B.2.5. Vezin	28
B.2.6. İlk Şekiller	28
B.3. Irak Türkmenlerinde Türkü Hakkında Genel Bilgi	29
B.4. Irak Türkmen Türkülerinde Türkü Söyleme Geleneği	34
B.5. Irak Türkmenlerinde Türkülerin İcra Edildiği Yerler	38
B. 5. 1. Törenler	40
B. 5. 1. 1. Kına (Khinna)	40

B. 5. 1. 2. Düğün (Toy).....	42
B. 5. 2. Sünnetler.....	43
B. 5. 3. Bayramlar	44
B. 5. 4. Geziler	45
B. 5. 5. Kahvehaneler (Çeykhana)	47
B. 5. 6. Radyo ve Televizyon.....	48
B. 6. Irak Türkmenlerinde Türkü İcracıları.....	48
B. 7. Irak Türkmenlerinde Türkü Söylemede Kullanılan Çalgı Aletleri.....	66
C. IRAK TÜRKMEN TÜRKÜLERİ ÜZERİNE YAPILAN	
ÇALIŞMALAR	70
C.1. Türkiye’de Yapılan Çalışmalar.....	70
C.2. Irak’ta Yapılan Çalışmalar.....	72

I. BÖLÜM

KONULARINA GÖRE IRAK TÜRKMEN TÜRKÜLERİNİN

TASNİFİ	75
I.A. Aşk ve Sevda Konulu Türküler.....	83
I.B. Gurbet Konulu Türküler.....	86
I.C. Ayrılık Konulu Türküler	87
I.D. Hasret ve Özlem Konulu Türküler.....	88
I.E. Şikayet Konulu Türküler	89
I.F. Çocuklara Yönelik Türküler.....	90
I.G. Kahramanlık, Savaş Konulu Türküler	91
I.H. Dini- Tasavvufi Konulu Türküler	94
I.İ. Esnaf ve Meslek Konulu Türküler	95
I.J. Tören Türküleri:	96
I.J. 1. Düğün Türküleri.....	96
I.J. 1. 1. Kına Türküleri	97
I.J. 1. 2. Düğün Sırasında ve “Eğlence Gecesi”nde Söylenenler	98
I.J. 2. Bayram Türküleri	99
I.J. 3. Yas- Ölüm Türküleri	99

I.K. Eğitici ve Öğretici Türküler	100

II. BÖLÜM

TÜRLERİNE GÖRE IRAK TÜRKMEN TÜRKÜLERİ	103
II.A. TÜRKÜ	104
II.A.1. Oyun Türküleri	104
II.A.2. Tören Türküleri	105
II.A.2.1. Düğün Türküleri	105
II.A.2.2. Bayram Türküleri	106
II.A.3. İş ve Meslek Türküleri	107
II.B. İLÂHÎ	110
II.C. DESTAN	110
II.D. TAŞLAMA	114
II.E. NASİHATNÂME	115
II.F. AĞIT	117

III. BÖLÜM

YAPILARINA GÖRE IRAK TÜRKMEN TÜRKÜLERİ	119
III.A. Tek Kişi Tarafından Söylenenler	127
III.A.1. Bentlerine Göre	127
III.A.1.1. Bentleri İki Dizeli Türküler	127
III.A.1.1.1. Bentleri İki, Bağlamasız	127
III.A.1.1.2. Bentleri İki, Nakaratı İki	128
III.A.1.1.3. Bentleri İki, Nakaratı Dört	129
III.A.1.2. Bentleri Üç Dizeli Türküler	130
III.A.1.2.1. Bentleri Üç Nakaratı Bir	130
III.A.1.2.2. Bentleri Üç, Nakaratı İki	131
III.A.1.2.3. Bentleri Üç, Nakaratı Üç	132
III.A.1.2.4. Bentleri Üç, Nakaratı Dört	133
III.A.1.2.5. Bentleri Üç, Nakaratı Altı	134
III.A.1.3. Bentleri Dört Dizeli Türküler	134
III.A.1.3.1. Bentleri Dört Bağlamasız	134

III.A.1.3.2. Bentleri Dört, Nakaratı Bir	135
III.A.1.3.3. Bentleri Dört, Nakaratı İki	136
III.A.1.3.4. Bentleri Dört, Nakaratı Üç	137
III.A.1.3.5. Bentleri Dört, Nakaratı Dört	139
III.A.1.3.6. Bentleri Dört, Nakaratı Beş	140
III.A.1.3.7. Bentleri Dört, Nakaratı Altı	141
III.A. 1. 3. 8. Bentleri Dört, Nakaratı Yedi	142
III.A. 1. 4. Bentleri Beş Dizeli Türküler	143
III.A. 2. Nakaratlarına Göre	143
III.A. 2. 1. Nakaratları İki Dizeli Olanlar	143
III.A. 2. 2. Nakaratları Dört Dizeli Olanlar	144
III.B. Karşılıklı Söylenen Türküler	145
III.B. 1. Bentleri İki, Nakaratsız Karşılıklı Söylenen Türküler	145
III.B. 2. Bentleri Üç, Nakaratsız Karşılıklı Söylenen Türküler	147
III.B. 3. Bentleri Dörtlüklerden Kurulu Nakaratsız Karşılıklı Söylenen Türküler	147

IV. BÖLÜM

TÜRKİYE’DE YAYGIN OLAN IRAK TÜRKMEN TÜRKÜLERİ	151
SONUÇ	172
KONULARINA GÖRE TASNİF EDİLMİŞ TÜRKÜ METİNLERİ	174
KAYNAK KİŞİLER	427
TÜRKÜ METİNLERİNİN ALINDIĞI KAYNAKLAR	428
BİBLİYOGRAFYA	429
ÖZGEÇMİŞ	442
ÖZET	443
ABSTRACT	444

KISALTMALAR

age.	:	Adı geçen eser
agm.	:	Adı geçen mekale
agd.	:	Adı geçen dergi
TDVİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedi
TDK	:	Türk Dil Kurumu
TDTEA	:	Türkiye Dışında Türk Edebiyatı Antolojisi
TRT	:	Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
Mad.	:	Maddesi
Yay.	:	Yayınları
Kit.	:	Kitabevi
YLT	:	Yüksek Lisans Tezi
MEB	:	Milli Eğitim Bakanlığı
vb.	:	Ve benzeri
vd.	:	Ve diğerleri
vs.	:	Ve saire
s.	:	Sayfa numarası
ss.	:	Sayfadan sayfaya
Haz.	:	Hazırlayan
Çev.	:	Çeviri
No	:	Numara
C.	:	Cilt
Ün.	:	Üniversitesi

ÖNSÖZ

“Sözü besteye ilâve ederek söyleme”nin günümüzdeki genel adı olan “türkü”, Türk dünyası boy ve topluluklarının geçmişten bugüne taşıdıkları en güzel geleneklerinden biridir. Duygularını sazın tellerinden çıkan neğmelerle anlatan Türk saz şairleri hangi dönemde olursa olsun acılarını sevinçlerini, hayattan beklentilerini, özlemlerini, kızgınlıklarını bazen doğrudan bazen de mizah yoluyla anlatmış; savaş zamanları ise olay anını hikâye ederek bir çeşit tarih yazarı olarak görevini yapmıştır. Savaşlarımız kadar düğünlerimiz, cenaze törenlerimiz, başka özel ve mahalli kutlamalarımız da türkü ile anılmış; bir yerde türkü terimi kimliğimizi bile yansıtır olmuştur.

Yaptığımız bu çalışma genel olarak Irak Türkmenlerinin kültürünü, özel olarak ta Irak Türkmenlerindeki türkü geleneğini ortaya koymaktadır.

“Irak Türkmen Türkülerinde Konu ve Yapı” adını verdiğimiz çalışma “Önsöz” ile başlamaktadır. “Giriş” üç ana başlıktan oluşmaktadır bunlar; “Irak Türkmenleri’nin Dünyü Bugünü” adı verilen ilk başlığı da “Irak Türkmenlerinin Tarihine Genel Bir Bakış”, “Irak Türkmenlerinin Nüfusu ve Yerleşim Bölgeleri”, “Irak Türkmenlerinin Dili” ve “Irak Türkmenlerinin Dini ve Sosyal Yapısı” alt başlıklarında verilerek bir yerde Irak Türkmenlerinin siyasî, ekonomik, tarihî, coğrafi sahalarındaki kültürel geçmişlerine ışık tutulmuştur. İkinci ana başlık “Türk Dünyasında Türkü” adını taşımakta olup yedi alt başlıkta toplanmıştır. Birinci alt başlıkta “Türk Dünyasında Türkü Terimi ve Kavramı”nı geniş olarak incelenmiş; türkülerin kökeni ve terimlerin içerdiği kavram üzerinde durulmuştur. İkinci alt başlık “Türkler’de İlk Şiirler ve Şairler” adıyla verilmiş olup türkünün ilk örnekleri ve özellikleri belirtilmiştir. Üçüncü alt başlık “Irak Türkmenlerinde Türkü Hakkında Genel Bilgi” şeklinde verilmiş olup çeşitli kaynaklarındaki türkü terimleri açıklanmıştır. “Irak Türkmenlerinde Türkü Söyleme Geleneği”, “Irak Türkmen Türkülerinin İcra Edildiği Yerler”, “Irak Türkmenlerinde Türkü İcracıları” ve “Irak Türkmenlerinde Türkü Söylemede Kullanılan Çalgı Aletleri” ile de hem Türk Dünyasına genel bir bakış yaptık, hem de Irak Türkmenlerindeki türkü icrasını ve geleneğini geçmişten bugüne incelemeyi uygun

gördük. Girişin üçüncü kısmı “Irak Türkmen Türküleri Üzerine Yapılan Çalışmalar” adını taşımaktadır ve çalışmalar Türkiye’de ve Irak’ta olmak üzere iki alt başlıkta incelenmiştir.

Tezimiz dört bölümden meydana gelmiştir: Birinci Bölüm “Konularına Göre Irak Türkmen Türküleri” adını taşımaktadır ve söz konusu türküler konularına göre “aşk ve sevdâ”, “gurbet”, “ayrılık”, “hasert ve özlem”, “şikâyet”, “çocuklara yönelik”, “kahramanlık- savaş”, “dinî tasavvufî”, “esnaf ve meslek”, “tören” ve “eğitici- öğretici” 11 başlık halinde toplanmıştır.

İkinci Bölümde söz konusu türkülerini türlerine göre inceledik ve “Türlerine Göre Irak Türkmen Türküleri” adını verdiğimiz bu bölümde altı farklı tür olduğunu gördük.

Üçüncü Bölümde Irak Türkmen türküleri yapılarına göre inceledik ve türkülerin bazılarının tek kişi tarafından, bazılarının ise karşılıklı olarak icra edildiğini görerek iki alt başlıkta tanımladık: “Tek Kişi Tarafından Söylenenler” ve “Karşılıklı Söylenen Türküler”.

Dördüncü Bölümü ise “Türkiye’de Yaygın Olan Irak Türkmen Türküleri” başlığıyla tanımladık ve incelediğimiz 234 türküden 38’nin Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde çalınıp söylendiğini gördük. Böylece daha önce çeşitli çalışmalarda ezgisi bakımından incelenen bu konuyu bir kere daha vurgulamak istedik.

Çalışmamızı “Sonuç” adını verdiğimiz ve tezimizin genel bir değerlendirmesi ile bitirdik.

“Konularına Göre Tasnif Edilmiş Irak Türkmen Türküleri” adını taşıyan ve 234 türkü metninin yer aldığı metinler bölümünü “Kaynak Kişiler”, “Türkü Metinlerinin Alındığı Kaynaklar” ve “Bibliyografya” takip etmekte, tez bu şekilde sona ermektedir.

İnceleme sırasında bölümlerin alt başlıklarına en az birer türkü örneği vererek, savunduklarımızı doğrulmayı amaç edindik.

Daha önce Irak Türkmen türkülerinin özellikle konusu yönünde yapılan çalışmada gördüğümüz bazı yanlışlıkların bizi bu konuya yönelmemize sebep olduğunu; biz daha kapsamlı ve farklı bakış açılarıyla bakarak yeniden bir tasnif yapmaya yönelttiğini, belirtmek istiyoruz.

Bütün bölümlerde örnek verdiğimiz türkü metnlerinin numaraları alınmamış; değerlendirme sırasında verilmiştir. Ancak bu kuralı Üçüncü ve Dördüncü Bölüm’lerde dikkate almadığımızı, türkülerini kendi numaralarıyla aldığımızı da söyleyelim.

Irak Türkmen türkülerini icra edenlerin hayatları hakkında verdiğimiz bilgiler ve Dördüncü Bölümü oluşturulması konusunda hem internetten, hem de Türkiye’de yüksek lisansını sürdüren ve ses sanatçılığı yapan 1 no.lu kaynak kişimizden yararlandık; bunun yanı sıra bu bölüme aldığımız metinleri Irak Türkmen türkülerini icra eden Mehmet Özbek’in kitabında da tespit ettik.

Türkülerde yer alan ancak Irak Türkmen Türkçesine özgü kelimeler ile türkülerle ilgili (mesela varyantları konusunda) bilgiler “Konularına Göre Tasnif Edilmiş Irak Türkmen Türküleri” bölümünde dipnot olarak verilmiştir.

Gerek “Türkü Metinlerinin Alındığı Kaynaklar”, gerekse “Bibliyografya” önce yazar adları daha sonra da soyadları verilerek oluşturulmuştur.

Çalışmamızın bölümlerindeki tasnifler, sadece incelediğimiz türkü metinleriyle sınırlıdır. Bir yerde türkülerin sayısındaki artış gerek “konu”, gerek “tür”, gerekse “yapı” ile ilgili değerlendirmeyi, mutlaka değiştirecektir.

İncelediğimiz 234 türkü metninin 18 tanesi Salih Turhan’ın “Kerkük Türküleri”, 2 tanesi “Türkiye Dışında Türk Edebiyatı Antolojisi”nin 6. cildinden, 19 tanesi Mahir Nakip’in “Kerkük Türk Halk Musikisinin Tasnif ve Tahlili”, 49 tanesi Esat Erbili’nin “Yüz Güfte ve Yüz Beste”, 3 tanesi Suphi Saatçi’nin “Kerkük’ten Derlenen Olay Türküleri” ve 140 tanesi de Âta Terzibaşı’nın “Kerkük Havaları” adlı eserlerinden alınmıştır. Türkülerin 3 tanesi tarafımızdan Saad Kasaboğlu 2 ve Muhammet Meşşuoğlu’ndan 1 tane derlenmiştir. Bu arada yukarıda sözünü ettiğimiz 49 türkü

metninin Esat Erbilli'nin "Yüz Güfte ve Yüz Beste" Arap harıflarıyla yazılan kitabından transkribe edilerek alındığını belirtelim.

Bu kadar çeşitli kaynağı kullanmamızın nedeni Irak Türkmenlerinin sadece Kerkük'te değil Musul, Erbil, Tuzhurmatu başta gelemek üzere pekçok bölgede yaşıyor olmalarıydı. Bir yerde biz, kaynakları çoğaltarak bütün Irak Türkmen türkülerine ışık tutmaya çalıştık.

Bu tezin konu ve fikir bakımından mimarı sevgili hocamız Prof. Dr. Nerin Yayın'dır. Hocamız yüksek lisans derslerinde anlattıklarıyla bu alana ilgi duymamızı sağlamış ve tez konusunu seçmemizde yardımcı olmuştur. Bizi her zaman destekleyen, çalışmamız sırasında da sürekli yanımızda olan değerli hocamız Prof. Dr. Nerin Yayın'a teşekkürlerimizi iletmeyi büyük borç bilirim.

Ayrıca çalışmamız sırasında yardımlarını bizden esirgemeyen tüm hocalara, özellikle Yard. Doç. Dr. Selami Fedakar'a, kaynakların temininde yardımlarını gördüğümüz Kerkük'ten ünlü müziysen Harbi Kayacı'ya, arkadaşım Saad Kasapoğlu'ya ve sevgili aileme sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Umarız gerçekleştirdiğimiz bu çalışma hem Irak Türkmenleri hem de Türk Dünyası için yararlı kaynak olabileceği kanaatindeyiz.

Akram Bakır İBRAHİM

İzmir - 2009

GİRİŞ

A. IRAK TÜRKMENLERİNİN DÜNÜ BUGÜNÜ

A. 1. Irak Türkmenlerinin Tarihine Genel Bir Bakış:

Türkmenlerin Irak'a gelişleri ve yerleşmeleri uzun vadeli olmuştur. Geliş ve yerleşmeleri kesin olarak bilinmemekle birlikte, M.Ö. Orta Asya'dan Anadolu ve Mezopotamya bölgelerine göç eden çeşitli Türk gruplarının bölgede bulundukları bilinmektedir.

Tarihçilere göre, Türkmenlerin Irak'a ilk gelişleri M.674(H.54) yılında Emevî komutanlarından Übeydullah Bin Ziyad'ın Buhara ve çevresinde Kaboç Hatun idaresinde bulunan Türkmen devletçığının 24.000 askeri ile kuşatması ve sonuçta bölgeyi fethetmesi üzerine, Türkmen askerlerin cesaretlerinden dolayı, Basra'da zencilerin çıkardığı ayaklanmayı bastırmak için 2.000 Türkmen askeri getirmesiyle gerçekleşmiştir. Yine maşrık valisi Yezid bin ömer bin Hüseyin, 749 senesinde Buhara'dan üç yüz kadar Türkmen askerini getirerek ordusuna katmıştır.¹

Irakta yaşayan Türkler için yüz yıllardan beri etnik bir terim olarak Türkmân (Türkmen) tabiri kullanılır. Eski yazarlar, Türkmân tabirini sadece Irak'ta yaşayan Türkmenler için değil, aynı zamanda doğu ve güneydoğu Anadolu'da ve öteki bazı komşu ülkelerde yaşayan Müslüman Oğuz kavimleri için de kullanmışlardır.²

Türklerin Irak'a gelişleri Abbasiler döneminde daha yoğunlaşarak devam etmiştir.³ M.835 yılında Abbasi halifesi olan Mutasım-Billâh gene Türklerden müteşekkil bir muhafız birliği veya hassa ordusu, adı geçen halifenin zamanında (833-842) gerek iç ayaklanmalarda gerekse dış savaşlarda önemli başarılar kazanmışlardır.⁴

¹ Sinan MARUFOĞLU; *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak*, Eren Yay., İstanbul 1998, s. 54.

² Türk Ansiklopedisi; *Irak Türkleri*, MEB, C.19, Ankara 1971, s. 495.

³ TDVİA; *Irak Türkleri*, İstanbul, C. 19, 1999, s. 99.

⁴ Nilüfer BAYATLI; *XVI. Yüzyılda Musul Eyaleti*, Türk Tarih Kurumu, 1999, s. 143.

1055 tarihinde Büyük Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Bey'in Abbasi halifesi (Kaim bi-emrillah) davetiyle birlikte Irak'ta hâkimiyet ilk defa Türklere geçmiştir.⁵ Bağdat'ın Selçukluların hâkimiyeti altına girmesi üzerine Türklerin büyük bir çoğunluğu Irak'a gelerek yerleşmiş ve birçok Türk emirliği kurulmuştur. Mesela, Atabeyler (Zengiler) Musul'da, Zeyneddin küçük Erbil'de, Kıpçak (Kıfçaklar) ise Kerkük'te teessüs etmiştir.⁶

1258 Moğol (İlhanlı) istilasıyla Abbasî hilafet devleti düşmüş, Moğolların önünden kaçan kalabalık Türk grupları da Irak'a gelmişlerdir. Cengiz Han ordusu karşısında bozguna uğrayan Harzem Şah'ın ordusundan kalanların bir kısmı, Irak'ın kuzey bölgesine sığınmışlardır. Bugün Karatepe, Dakuk (Tavuk) ve civarlarındaki bölgelerde yaşamakta olan Bayat aşireti, Türkan Hatun'un mensup olduğu aşiretinin bir devamı olarak varsayılmaktadır.⁷ Böylece, yüzyıllar boyunca Türkmenler Irak'ta askeri bir güç olarak çoğalmışlardır. XIV. Yüzyılda Irak'taki durum incelenirse, Selçuklular devrindekenden daha güçlü bir Türkleşme manzarası görülür.⁸

Celayir Devleti Moğol (İlhanlı) Devleti'nin bir kısmı idi Celayirli döneminde daha da artan bu nüfus önemli bir unsur haline gelmesinin yanında Bağdat'ın bir Türk Kültür Merkezi olmasına yol açmıştır.⁹ 1392 yılında Bağdad'ı alan Timur'un Irak'ta Celayirliler zamanında yetişmiş güzel sanatlar mütehassısı birçok Türkmen efradını Semerkand'a yolladığı anlaşılmaktadır.¹⁰ Celayirli idaresi zamanında Musul ve havalisi 1393 diğeri 1401 yılında olmak üzere iki defa Timur'un istila ve yağmasına maruz kalmıştı.¹¹

Karakoyunlular'ın ilk hâkimiyet alanları da Musul bölgesiyle doğu Anadolu'daki Erciş civarıdır. Kuzey Irak'a Türklerin en yoğun biçimde yerleştikleri dönem Karakoyunluların bölgeye hâkim olduğu dönemdir. Daha sonra Cihan Şah'ın

⁵ T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *111 Numaralı Kerkük Lıvası Mufassal Tahrir Defteri (Kanunî Devri)*, Ankara 2003, s.1.

⁶ Nilüfer BAYATLI; age., s.144.

⁷ Sinan MARUFOĞLU; age., s. 56.

⁸ Türk Ansiklopedisi; age., 459.

⁹ TDVİA; age., s. 99.

¹⁰ Türk Ansiklopedisi; age., 459.

¹¹ Ahmet GÜNDÜZ; *Osmanlı İdaresinde Musul- 1523-1639*, (Basılmamış YLT., Elazığ Fırat Ün.), 2003, s. 19.

Uzun Hasan'a yenilmesiyle Akkoyunlu idaresine giren bölge 1508 yılında Şah İsmail'in Bağdat'ı almasıyla birlikte Safeviler'in hâkimiyetine geçerek Akkoyunlular'ın hükmü de sona ermişti.¹²

Irak topraklarına yirmi altı yıl hâkim olan Safevi devleti özellikle Şah İsmail döneminden itibaren ortaya çıkan iktidar mücadelesiyle Osmanlı Devleti'ni tedirgin etmiştir. Ordusunda çok sayıda Türkmen bulundurmasına hatta annesinin de Türkmen olmasına rağmen Şah İsmail, mensubu olduğu Şia mezhebini kurduğu kadrosuyla Anadolu içlerine kadar yayarak yönünü daima batıya çeviren Osmanlı devletini parçalayarak lider ülke olma amacını gütmüştür.¹³

1514 senesinde Osmanlıların İran ile girdiği Çaldıran savaşından galip çıkan Yavuz Sultan Selim, komutanlarından Ferhat Paşa'yı iki devlet arasında kalan yöreleri ele geçirmesini emretmiş, Ferhat Paşa da Bıyıklı Mehmet Paşa'yı bu iş için görevlendirmiştir. Bıyıklı Mehmet Paşa, 1515 senesinde Mardin, Raha, Rakka, Musul, Sincar, Telafer, Cezire, İmadiye, Erbil ve Kerkük şehir ve kasabalarını Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir.

Irak'ta Osmanlı dönemi, Bağdat'ın Kanunî Sultan Süleyman tarafından 1534 senesinde fethi ile birlikte başlamış ve bu dönem ile birlikte Irak'a yeni bir Türk dalgasının gelişi gerçekleşmiştir.¹⁴ Osmanlılar, XVII. Yüzyılda bir ara İran yönetiminde kalan Irak'ın Anadolu ile bağlarını güçlendirmek amacıyla ve İran Tehlikesine karşı bir önlem olarak Hanekin, Mendeli, Kerkük ve Erbil gibi bölgelerine Anadolu'nun çeşitli yörelerinden getirilen Türkmen topluluklarını yerleştirdiler; böylece buradaki Osmanlı hâkimiyeti pekiştirildi. Devlet merkezinin zaafa uğradığı dönemlerde gerek çeşitli aşiretlerin isyan teşebbüsleri gerekse İran'ın bölgeyi yeniden ele geçirmeye yönelik gayretleri zaman zaman çatışma ve işgallere kadar varmışsa da Osmanlı hâkimiyeti uzun müddet devam etmiştir.¹⁵

¹² TDVİA; age., s. 99.

¹³ Yunus KAYA; *Lozan'dan Irak Cumhuriyetine Türkmenler*, (YLT, Yüzüncü Yıl Ün.), Van 2007, s. 24.

¹⁴ Sinan MARUFOĞLU; "Irak Türkleri, Türkler", C. XX, Ankara 2002, s. 605.

¹⁵ TDVİA; age., s. 99.

Irak'ta Türklerin yerleşim bölgeleri, Osmanlı dönemi boyunca bu amaç doğrultusunda şekillenmiş ve birinci Dünya savaşı sonrasına kadar bunların yerleşim bölgeleri, kuzeyden güneye doğru “Büyük Yol” olarak tanımlanan ve Bağdat'ı İstanbul'a bağlayan güzergâh üzerinde yoğunlaşmıştır. Musul ve etrafındaki kasabalar ve özellikle Telafer, Nebi Yunus ve Reşidiye, Erbil ve Kerkük şehirlerinin yanı sıra bu şehirler etrafındaki köy ve kasabalar; Altıncöprü, Kuştepe, Dakuk, Salahiye, Kifri, Leylan; Bağdat ve Bağdat'ın doğu ve güneydoğusunda yer alan Hanekin, Mendeli, Kızılrabat, Bedre ve Cessan kasaba ve kazalarının yanı sıra bunlara bağlı çok sayıda köy ve mezra Türklerin yerleşim bölgeleri olmuştur.¹⁶

Irak I. Dünya Savaşında Osmanlı Devlet'i ile İngiltere'nin mücadele alanına dönüştü. Türkmenlerin yoğun olduğu bölgeler savaş boyunca Osmanlı yönetiminde kaldı; fakat 30 Ekim 1918'de Mondros mütarekesi imzalandıktan sonra antlaşma hükümleri çiğnenerek İngilizler tarafından işgal edildi ve Musul bölgesinin işgaliye konu milletlerarası bir mesele halini aldı. Osmanlı Meclis-i Meb'ûsan'ı tarafından 10 Ocak 1920'de kabul edilen ve 23 Nisan 1920'de toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından da onaylanan Misak-ı Millî ile Mondros Mütarekesi'ne kadar Türk ordularını elinde bulunan yerlerle Türkler'in oturduğu toprakların hepsinin kayıtsız şartsız Türk Devleti'nin sınırları içinde kalması görüşü benimsendi. Öte yandan I.Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında yapılan milletlerarası müzakerelerle Ortadoğu bölgesi Batılılar tarafından paylaşılarak her devletin nüfuz alanı belirlendi. Irak bölgesini elinde bulunduran İngilizler'in desteğiyle 1921'de Irak krallığı kurularak Emir Faysal krallığa getirildi; ancak Musul vilayeti bu yeni devletin sınırlarına dâhil edilmedi.¹⁷

I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında, işgalci İngilizlere karşı mücadele veren Irak Türklerinin, Ankara Antlaşması'ndan (5 Haziran 1926) sonra anavatanına tekrar kavuşabilme umutları tamamen ortadan kalkmış ve gelecekleri Irak'ta İngiliz mandası altında kurulan Irak Kralliyet Devleti'nin insafına bırakılmıştır.¹⁸

¹⁶ Sinan MARUFOĞLU; Türkler..., s. 605.

¹⁷ TDVİA; age., ss. 99-100.

¹⁸ Sinan MARUFOĞLU; Türkler..., s. 606.

A. 2. Irak Türkmenlerinin, Nüfusu ve Yerleşim Bölgeleri¹⁹:

Irak Türkleri günümüzde, ülkenin kuzeybatısından güneydoğusuna kadar uzanan bir şerit üzerinde, Araplarla, Kürtler arasındaki bölgelerde yaşarlar. Irak Türkmenlerinin yerleşme sahaları, Suriye sınırından başlayarak Bağdat'ın güney doğusundaki Bedre kasabasına çekilecek bir kavisin güneyinde kalmaktadır. Telaferden başlayan Türk bölgesi, Musul'a doğru daralır. Burada tekrar genişler ve Kerkük yöresinde oldukça genişleyen Türk bölgesi, Bedre kasabasına doğru tekrar daralır. Türk bölgesinde bulunan ve Türklerin yoğun olarak yaşadığı şehir ve kasabalar; Telafer, Musul, Yunus Peygamber, Erbil, Kuştepe, Altunköprü, Kerkük, Tuzhurmatu, Tazehurmatu, Dakuk, Kifri, Karatepe, Hanekin, Karahan, Kızlarbat, Şahraban, Mendeli ve Bedredir. Irak Türklerinin yoğun olarak yaşadığı bu bölgeler, adeta Anadolu'nun bir uzantısıdır. Bu bölgede Arap yarım adasının sembolü olan Hurma ağacı yetişmez²⁰.

Irak'ta Türklerin yaşadığı bölgenin, Arap bölgesinden farklı olduğunu ve Türklerin Irak'taki yerleşim yerlerini Haşim Nahit Erbil Aralık 1922'de İkdam Gazetesindeki bir yazısında şu şekilde belirtmiştir: “Sahaya biz öteden beri Kuzey Irak diyoruz. Filhakika bu bir etnografik manzara ve hatta arazi itibariyle güney Irak'tan pek farklıdır. Kuzey Irak'ta Türk nüfusu Telaferden başlar. İstanbul, Bağdat büyük yolu üzerinde Musul şehrinin karşısında ve Dicle'nin sol sahilinde Nebi Yunus kasabası ve aynı hat üzerinde Erbil, Altunköprü, Kerkük, Tercil, Tazehurmatu, Tavuk, Tuzhurmatu, Salahiye (Kifri), Karatepe, Deli Abbas, Deltava şehir ve kasabaları çoğunlukla Türklerle meskundur”²¹. Görüldüğü gibi bu gün Kuzey Irak olarak adlandırılan ve dışarıdan getirilen Kürtlerle demografik yapısı değiştirilerek Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bir bölge şeklinde gösterilmeye çalışılan yerler aslında Irak Türkleri tarafından eskiden beri meskun olunan yerleşim yerleridir. Özellikle Kerkük, büyük çoğunluğu Türkmenlerden oluşan tarihi bir Türk şehridir. Bu bölgede çeşitli nedenlerle bulunmuş ve bölge hakkında kitap yazmış olan farklı kişilerde eserlerinde, Kerkük'ün önemli bir Türk yerleşim yeri olduğunu belirtmişlerdir. C.J.Edmonds, *Kürtler, Türkler ve Araplar* isimli

¹⁹ Sabriye DELİCEOĞLU; *Kuzey Irak'taki Etnik ve Dinî Gruplar ve Bölge Politikalarındaki Etkileri*, (Marmara Ün. Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış YLT.), İstanbul 2006, ss. 43-45

²⁰ Harp Akademileri KOMUTANLIĞI; *Irak'ta Türkmen varlığı*, İstanbul Mayıs 2000, s. 14.

²¹ İzzettin KERKÜK; *Haşim Nahit Erbil*, Kerkük Vakfı Yay., İstanbul 2004, ss. 98-99.

kitabında, bu kitabın yazıldığı dönemde Kerkük'ün nüfusunun 25.000 olduğunu ve nüfusun büyük çoğunluğunun Türklerden, dörtte birinin Kürtlerden geriye kalan kısmının da Arap, Hristiyan ve Yahudi topluluklarından meydana geldiğini belirtmiştir²². Edmonds yine aynı kitabında Kerkük'teki önde gelen aristokratik ailelerin Türk olduklarını vurgulamış, bu ailelerden birinin eski zamanlardan kalma petrol sızıntılarının yer aldığı toprakların sahibi olan ve buradan büyük bir gelir elde eden Neftçizadeler olduğunu yazmıştır²³.

Stephen Hemsley Longrigg, *Irak'ın Yeni Tarihinde Dört Yüzyıl* adlı eserinde Türklerin yerleşim bölgelerini anlatarak şöyle demektedir; “Türkmenlerin eski göçlerin kalıntıları Telafer'de ve uzun bir çizgi olarak Musul yolunda Deli Abbas'tan Büyük Zap'a kadar uzanmaktadır. Güzel Kerkük şehri ise son iki asırda pek değişmemiştir ve büyük güzergah üzerindeki Türkmen köylerinin konumu, hatta yağmura dayalı tarımla uğraşan çeşitli köylerin konumu da hiç değişmemiştir. Türk kanının hakim olduğu bölgelerde, Türkçe'nin ve Türk akımının bariz bir şekilde görüldüğü yerlerde, her zaman Türk ağırlığı görülmüştür”²⁴.

Irak'ın 1923 yılı nüfus tahminlerine göre Irak'ta yaşayan Türkler üçyüzbine yakındır ve nüfusun dağılımı şu şekildedir; Nakliyekün (6000), Nebi Yunus (5700), Karakoyun aşiretine mensup köyler (6800), Erbil (32000), Altunköprü (5000), Kerkük (6800), Kerkük civarında köyler (6000), Dakuk(4000), Dakuk civarında köyler(5500), Tuzhurmatu(7500), Salahiye (eski Kifri, 35000), Bayat aşiretine mensup köyler (8700), Salahiye civarındaki köyler(5800), Karatepe(3500), Deli Abbas (4000), Hanekin (18000), Mendeli (15000), Şehriban (7500), Kızlarbat (5000), Bedre (7500), Horasan (2500) dür²⁵.

Irak'ta 1947 yılında yapılan bir nüfus sayımına dayanılarak Irak'ın toplam nüfusu 4.800.000 olarak tespit edilmiştir. Bundan on yıl sonra yapılan ikinci bir

²² C.J.Edmonds; *Kürtler, Türkler, Araplar*, s. 349.

²³ C.J.Edmonds; age., s.350.

²⁴ Erşat HÜRMÜZLÜ; *Irak Türkleri*, Ankara 1994, s. 95.

²⁵ İzzettin KERKÜK; age., s. 110.

sayımda, Irak'ın toplam nüfusunun 6.300.000 ve bu nüfus içerisinde Türkmenlerin sayısının 500.000'in üzerinde olduğu açıklanmıştır²⁶.

Irak hükümetinin 1958 darbesinin ardından yaptığı sayımın sonucuna göre 1959 yılı itibariyle Irak Türklerinin nüfusu 567.000 dir²⁷.

Irak Planlama Başkanlığı Sayım Müdürlüğü tarafından 1965 yılında bildirilen ve resmi olmayan tahmini rakama göre, Türklerin 780.000 civarında olduğu ayrı bir gerçeği ortaya koymuştur²⁸.

Irak 1981 yılı istatistik tahminlerine göre 1.227.215 nüfuslu Musul, 402.067 nüfuslu Selahattin, 567.957 nüfuslu Kerkük, 637.778 nüfuslu Diyala ve 632.252 nüfuslu Erbil gibi Türkmenlerin bulunduğu vilayetlerin nüfus toplamı 3.467.689'dur. Aynı tahminlere göre Irak'ın toplam nüfusu 13.669.689'dur²⁹.

Fakat Irak'ın nüfus artış hızı dikkate alındığında ortaya çıkan rakamlar Irak Türkleri için belirtilen rakamlardan çok daha yüksektir. 1990 yılı nüfus tahminlerine göre ülke nüfusu 17.742.000 kabul edilecek olursa Irak'taki Türkler % 12'lik bir oranla 2.129.040 dır³⁰. Sağlıklı bir nüfus sayımı yapılmadığı için şu an Irak'ta yaşayan Türklerin sayısı hakkında bir bilgi vermek mümkün olmamakla beraber ülkede Kürtlerden sonra en fazla nüfusa sahip kesim oldukları söylenebilir.

A. 3. Irak Türkmenlerinin Dili (Irak Türkmen Türkçesi):

“Değişik tarihi olaylara sahne olan Irak, aralıklı zamanlarla yerleşen Türkmenlerin ağız özelliklerini de etkilemiştir. Bilindiği gibi Batı Türkçesi, Osmanlı Türkçesi (Batı Oğuzca) ve Azerî Türkçesi (Doğu Oğuzca) diye ikiye ayrılır. Osmanlı ve Azerî sahaları arasındaki ayrılıklar hem konuşma dilinde, hem de yazı dilinde görülür. Ancak bu ayrılıklar esas itibariyle sadece konuşma dilinde kalmıştır.

²⁶ Fazıl DEMİRCİ, *Irak Türklerinin Dünyu Bugünü*, Ankara 1991, s. 5.

²⁷ Erşat HÜRMÜZLÜ; age., s. 84.

²⁸ Fazıl DEMİRCİ; age., s. 6.

²⁹ Ziyat KÖPRÜLÜ, *Irak'ta Türk Varlığı*, Önmek Limited Şirketi Yay., Ankara 1996, s. 7.

³⁰ Harp Akademileri KOMUTANLIĞI; age., s. 12. (Bu nüfus tahmini ülke nüfus artış hızı baz alınarak yapılmıştır)

Irak Türkmenlerinin konuştıkları ağız, Türkçenin Azerî ağız (Doğu Oğuzca) sahası içine girmektedir. Azerî sahası dil coğrafyası bakımından: Doğu Anadolu, Güney Kafkasya, Kafkas Azerbaycan'ı, İran Azerbaycan'ı, Kerkük (Irak) ve Suriye Türkleri bölgelerini kapsar. Folklor değeri bakımından Türkçenin çok zengin ve çeşitli malzemesini taşıyan yine de Azerî ağızlardır. Kerkük bölgesinin hoyratları ve manileri, Kafkas ve Kuzey Anadolu'nun halk hikâyeleri hepimizce bellidir. Bugün, Kerkük ağız dediğimiz ağız, bütün Irak Türkmenlerinin konuştuğu ağızları kapsamamaktadır. Irak'ta konuşulan Türk ağızları genel olarak aynı çizgide olmasına rağmen; Irak Türkçesinde kimi ağız ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Bu ayrılıklar bazen aynı il, ilçe, bucak ve bazen da bunların iki ayrı mahallesinde bile göze çarpmaktadır. Bu da değişik zamanlarda bu bölgelere göç edip yerleşen Türk boylarının ağız ayrılıklarından ileri geldiği söylenebilir.

Irak Türkmen ağızlarının belli başlı özelliklerinden biri: teklik ikinci ve çokluk ikinci şahıs iyelik ekidir. Teklik ikinci şahıs iyelik eki (-v) ve çokluk ikinci şahıs iyelik eki (-vuz) ile konuşan bölgeler şunlardır: Kerkük, Erbil, Hanekin, Tavuğ (Dakuk), Kazaniye, Mendeli, Yaycı ve Kümbetler:

Seni babav çağırı. (Seni baban çağırıyor.)

Sizüv babavuz geldi. (Sizin babanız geldi.)

Teklik ikinci şahıs iyelik eki (-y) ve çokluk ikinci şahıs iyelik eki (-yız) ile konuşan bölgeler de şunlardır: Kifri, Telefer, Altunköprü, Tuzhurmatı, Beşir Tazehurmatı, İmam Zeynelâbidin ve Bayatlıların yerleştikleri, Emirli, Türkalan, Bastamlı, Aştöken, Yalançılar köyleriyle Süleyman Beg bucağının bir semtinde yaşayan Muratlılar ve Kerkük'ün güney- batısında bir semt olan Tisin Mahallesidir:

Seni babay çağırı.

Siziy babayız geldi.

Ayrıca Irak Türkmenleri ağızlarında görülen Şahıs zamirlerindeki ayrılıklar ise, Erbil ve Altunköprü dışındaki bölgelerde şöyledir:

Teklik

1. Şahıs: men
2. Şahıs: sen
3. Şahıs: o

Çokluk

1. Şahıs: biz
2. Şahıs: siz
3. Şahıs: olar

Ancak bunların yerine bu iki bölgede (Yani Erbil ve Altunköprüde) Şahıs zamirleri şöyledir:

Teklik

1. Şahıs: bilem
2. Şahıs: bilev (Erbil ağzı)

Biley (Altunköprü ağzı)

3. Şahıs: bilesi

Çokluk

1. Şahıs: bilemiz
2. Şahıs: bilevuz (Erbil ağzı)

Bileyiz (Altunköprü)

3. Şahıs: bileleri”³¹

“Irak'taki Türkmenler Türkçe yönünden iki ana kaynaktan beslenmektedirler. Birinci ve en önemli ana kaynak konuşma dili, yani yaşayan dil dediğimiz yöre ağzıdır. Kerkük'te, Erbil'de ve diğer Türkmen yerleşim merkezlerinde konuşulan yöre ağızlarını, genel olarak Azerî diyalektiğine dahil etmek mümkündür. Herkesin konuştuğu bu anadilin, öğrenilip yaygınlaşması, kendiliğinden sağlanmaktadır. Hatta denilebilir ki, Türkmenlerin kültürünü, halk edebiyatını, dünya görüşünü, kimliğini ve etnik bilincini günümüze kadar ayakta tutan, canlılığını hâlâ koruyan bu anadildir. Bu canlı ve yaşayan dil öylesine güçlüdür ki, Kerkük'te Türkmenler arasında yüzyıllardan beri yaşamış olan ve yörede Hristiyan Türkmenler olarak tanınan Hristiyan bir koloninin Kildanî alfabesi ile yazı dilleri, konuşma dilleri, ölüm törenlerinde söylenen ağıtları (kendi adlandırmaları ile madraşları), hatta indileri bile Türkçeleşmiştir. Irak'taki Türkmenlerin yarattıkları sözlü edebiyatın, yani halk edebiyatının oluşması ve zenginleşmesinin de en güçlü kaynağı, halkın konuştuğu dildir. Zamanla, özellikle Arapça ile yapılan mecburî

³¹ Hidayet Kemal BAYATLI; *Irak Türkmen Türkçesi*, TDK Yay.: 664, Ankara 1996, s. 329

eğitim, kuşaktan kuşağa, ister istemez Türkçe konuşma dilinin zayıflamasına ve biraz bozulmasına yol açmaktadır. Nitekim, hiç eğitim görmeyen ve Arapça'dan etkilenmeyen okumamış halk kesiminden insanların konuştukları Türkçe, okur yazar olan kişilere oranla arı ve temiz yapısını daha fazla korumaktadır.

İkinci olarak yazı dili, Irak'ta Türkçenin beslendiği diğer bir kaynağı oluşturur. Irak'ta yalnızca konuşma dili olarak yaşayan Türk ağızları, yazı dilinde kullanılmamıştır. Irak Türkmenleri yazı dilinde Türkiye Türkçesi'ni benimsemişlerdir. Irak'ta 16. yüzyıla kadar ortaya çıkan Türkçe edebî mahsullerin Azerî Türkçesi'nde - belki buna eski Anadolu Türkçesi demek daha doğru olur- olduğu görülmüştür. 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra, Irak'ta yazılı edebiyat, Batı Türkçesi olan Osmanlıcanın nüfuzuna girmiş ve yavaş yavaş Osmanlıca ile paralellik kazanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'den ayrılmakla beraber, Irak Türklerinin yazı dilinde yine Türkiye Türkçesi'ni tercihe devam ettikleri görülmüştür. Irak Türkleri Türkiye'de başlayan dildeki sadeleşme hareketini takip etmişlerdir. Biraz geriden ve ağır olmakla beraber bu takip, 1975 yıllarına kadar sürmüştür. Bu tarihten sonra Türkmenler, Bağdat yönetimi tarafından kısıp alınarak, Türkiye kökenli her türlü Türkçe basılı malzemeden, hatta matbuattan bile mahrum bırakılmışlardır. Türkçe yazılı kaynaklara hasret kalan Türkmenler, böylece kendi kendilerine yetme çabası içine girmişler, sadece Türkiye radyolarının yayınından yararlanmak zorunda kalmışlardır.”³²

³²Suphi SAATÇI; *Azerbaycan ve Irak (Kerkük) Türk Edebiyatı; Türkiye Dışında Türk Edebiyatı Antolojisi*, C. 6, Ankara 1997, ss. 155- 156

A. 4. Irak Türkmenlerinin Dini ve Sosyal Yapısı³³:

Homojen bir toplum yapısına sahip olan Irak Türkleri, yönetime karşı asi olmadıkları gibi kendi aralarında da birbirlerine saygılı, hoşgörülü ve yardım sever olmuş gururlu bir toplumdur. Birbirlerine destek olmayı ilke olarak benimsemişlerdir. Yabancılar karşı daima verici olmuşlardır. Arap ve Kürtlere göre daha demokratik ve bireye önem veren bir anlayışa sahip olan Irak Türklerinde derebeylik ve aşiret reisliği gibi kavramlar yoktur³⁴. Şehir kültürüne sahip ve okur-yazar oranı yüksek elit bir toplum yapısına sahiptirler³⁵.

Irak'ta yaşayan Türklerin hemen hemen hepsi Müslüman'dır. Ancak bu mezhep ayrılığı Türkmenler arasında hiçbir sürtüşmeye ve ayrılığa neden olmamıştır. Çünkü Türklük şuuru onları birleştirmiştir ve aralarında sevgi saygı devam etmektedir. Şii Türkmenler, Telafer, Kerkük'ün bazı köylerinde Tuzhurmatu ve Hanekin dolaylarında bulunmaktadır. Sünnî olan Türkmenlerin çoğu Hanefî mezhebine bağlı olup çok az miktarda da şafî vardır³⁶. Irak Türkleri dindardırlar. Dinî merasimin hayatı açık bir şekilde göze çarpar. Muhtelif tarikatlardan Nakşîler, Kadirîler, Rûfâîler zümreleri vardır. Bunların karşısında da tarikatları reddeden “Zahid”lere de rastlanır³⁷. Türkmenler arasında heteredoks inanca sahip kişiler de vardır. Bu inanca sahip olanlar, inançları konusunda oldukça ketumdurlar. Bunlar yerel olarak Kızılbaş diye adlandırılırlar ve başlıca grupların hepsi ana yol üzerinde yer alan Tazehurmatu, Dakuk, Tuzhurmatu ve Karatepe ile Kerkük yakınlarındaki Tis'in Taza yakınlarındaki Beşir ve Karahasan'a bağlı Leylan'daki çok sayıda köyde bulunmaktadır³⁸.

Musul kentinin doğusunda yer alan yaklaşık elli köyde Türkmen Şebek (Şabak) toplulukları ikamet etmektedir. Irak'lı tarihçi ve yazar Ahmed Hamid el-Sarraf'a göre Şebek toplulukları Musul'da Bacuvan oymağıyla, Türkmenlerle, Kürtlerle, Araplarla ve Hristiyanlarla karışmışlardır. Lisanları ise Türkçe, Kürtçe ve Farsça karışımıdır. Ancak

³³Sabriye DELİCEOĞLU; age., ss. 46- 47

³⁴ Harp Akademileri KOMUTANLIĞI; age., s. 115.

³⁵ Ziyat KÖPRÜLÜ; age., s.24.

³⁶ Enver YAKUPOĞLU; *Irak Türkleri*, Boğaziçi Basım ve Yay., İstanbul 1976, s. 68.

³⁷ İzzetin KERKÜK; age., s. 72.

³⁸ C.J.Edmonds; *Kürtler, Türkler, Araplar*, s. 351.

Türkçe daha baskındır. Şebeklerin soyu tam olarak bilinmemekle beraber el-Sarraf'a göre, onlar Türk'tür³⁹. Şebeklerin inancı, Bektaşî-Kızılbaş inancının biraz değiştirilmiş şeklidir. Mukaddes kitapları "Buyruk" ise bugünkü Şebek dilinin benzeri Türkmenlerin lehçeleri ile yazılmıştır. Saddam Hüseyin döneminde Şebek köyleri mensupları da Türkmen köylerinin bir çoğu gibi baskı ve göçe maruz kalmıştır. Körfez savaşından önce Saddam yönetiminin uyguladığı asimilasyon politikası sonucu üçyüz Şebek ailesi, Harir ovası, Şaklava'nın kuzeyi, Bazyan ve Çemçemal'ın kuzeyindeki kamplara sürülmüştür. Bunlardan bazıları daha sonra köylerine dönmüştür⁴⁰.

Kerkük'ün kale gavurları mahallesinde ya da yöresinde yaşayan ve önceleri Kerkük Kalesi'nde topluca yaşadıkları için, halk arasında "Kale Gavurları" diye adlandırılan Türkmen Hristiyanlar da vardır fakat bunların sayıları azalmıştır. Çoğu bu bölgeden göç eden bu Hristiyan Türk topluluğu; dini ayinleri, konuşmaları ve gelenekleri ile tamamen Türk olan bir Kültürel yapıya sahiptir⁴¹.

³⁹ Habib HÜRMÜZLÜ-Ekrem PAMUKÇU; *Irak'ta Türkmen Boy ve Oymakları*, Ankara 2005, s. 77-78.

⁴⁰ Habib HÜRMÜZLÜ-Ekrem PAMUKÇU; age., s. 85.

⁴¹ Harp Akademileri KOMUTANLIĞI; age., s. 13.

B. TÜRK DÜNYASINDA TÜRKÜ:

B.1. Türk Dünyasında Türkü Terimi ve Kavramı:

“Türküler, halkın duygu ve düşüncelerini yansıtan, yaşamını içine alan halk edebiyatı ürünleridir. Halkın acıları, sevinçleri, tutkusu türküler içinde yaşatılır.”⁴²

Irak Türkmenleri arasında yaygın bir terim olan (beste) sözü karşılığında Iraklı Araplar umumiyetle betse, Türkiye’de Halk Türküsü ıstılahını kullanıyorlar. Usul ve üslup bakımından sade ve basmakalıp biçiminde olan beste tarzı, Kısa Havalar gurubuna girer.⁴³

Irak Türkmenlerinin yaşadığı yerlerde çeşitli adlarla bilinmektedir. Bu adlardan “yır”, “mani”, “şarkı” ve “hoyrat”tır.

Türkü teriminin kaynağı, Türk sözcüğüdür. Türk sözcüğünün sonuna nispet eki ulanarak türkî elde edilmiş, bu sözcük zamanla türkü biçimine girmiştir.⁴⁴

Şemsettin Samî; türküyü “asıl Türklere mahsus lehinde şarkı” şeklinde açıklamaktadır⁴⁵

Mehmet Özbek; “Türkü teriminin kaynağının Türk sözcüğü olduğu bugün artık kesindir. Böylece türkü, Türk halkının ortaklaşa yarattığı sözlü ve ezgili ürünlerdir”⁴⁶

Anadolu’da türkü sözcüğü yerine “deyiş, deme, hava, yır, şarkı, düzme”; Anadolu dışında Türkçe konuşulan yerlerde; yır (Tatar, Kırgız, Kazak, Baraba), beyit (Tarancı, Tatar, Nogay), ölüng (Kazak), koşuk (Kazak, Kırgız), goşgu (Türkmen)” denildiği görülür.⁴⁷

⁴² Abdurrahman GÜZEL- Ali TORUN; *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Akçağ Yay., Ankara 2003, s. 15.

⁴³ Atâ TERZİBAŞI, *Kerkük Havaları*, İstanbul 1980, s. 70.

⁴⁴ Rıza NUR; “Türk Şiiri Hakkında Mutalaalar”, Tanrıdağ dergisi, sayı: 11, 17 temmuz 1942; M. Fahrettin Kırzioğlu, *Halk Edebiyatı Deyimlerimiz*; Hikmet DİZDAROĞLU; *Halk Şiirinde Türler*, TDK Yay., Ankara 1969, s. 102’den naklen

⁴⁵ Şemsettin SAMÎ; *Kâmus-ı Türkî*, Çağrı Yay., 4. Baskı, İstanbul 1992, s. 400.

⁴⁶ Mehmet ÖZBEK; *Folklor ve Türkülerimiz*, İstanbul 1975, s. 63.

⁴⁷ Mehmet ÖZBEK; *Folklor ve Türkülerimiz*, Ötüken Yay., İstanbul 1994, ss. 66- 67.

Şükrü Elçin ise; Sözlü ve yazılı edebiyatımızda duyulan, söylenen veya görülen türküler, atalar sözü, masallar, bilmeceler ve mâniler gibi yaygın mahsullerdir. Bu mahsullere Doğu ve Kuzey Türkleri aynı kökten gelen “yır veya “cır” adını vermişlerdir. Batı Türkleri, Türk kelimesinden doğan ve Türklere mahsus ezgi (melodi) mânâsına gelen “türkü”yü kullanmaktadırlar. Bu kelimedenden icâd etmek mânâsına gelen “türkü yakmak” deyimi türemiştir.⁴⁸

B.1. 1. Türkü Kelimesinin Kökeni:

Divanü Lügati't Türk'te türkü için “ır” ve “yır” terimleri kullanılmaktadır.

Fuad Köprülü; ‘ır/yır’ kavramları koşuk kavramı ile birlikte bir nazım şekli olarak kullanılmaktadır.⁴⁹

Mehmet Özbek; ‘ır/yır’ terimlerinin karşılığı olarak ‘ezgi’, ‘türkü’, ‘nağme’, ‘hava’ kelimeleri kullanılmakta olduğunu açıklamaktadır.⁵⁰

Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü’nde “türkü kelimesinin Türk kelimesinden türediğini, türkünün Türk işi, Türk’e özgü olduğunu” açıklamaktadır.⁵¹

Osmanlıca- Türkçe Lügat’te ise türkü kelimesi ‘türkî’ olarak geçmekte ve Türk’e mensup, Türk’le ilgili şeklinde açıklanmaktadır.⁵²

İslâm Ansiklopedisi’nde, Türk kelimesinin sonuna nispet eki eklenerek ‘türkî’ kelimesinin elde edildiği ve bu kelimenin de zamanla ses uyumuna uyarak ‘türkü’ şeklini aldığı söylenmektedir.⁵³

Türkü temrinin kaynağı, Türk sözcüğüdür. Türk sözcüğünün sonuna nispet eki kullanarak Türkü elde edilmiş, bu sözcük zamanla türkü biçimine girmiştir. Öteki halk

⁴⁸ Şükrü ELÇİN; “Anonim Eserler: Nazım Türkü”, *Türk Dünyası Elkitabı*, C. 3, Edebiyat, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.: 158, seri: I, Sayı: A. 31/1, Ankara 1998, s. 405.

⁴⁹ M. Fuad KÖPRÜLÜ; *Türk Edebiyat Tarihi*, Ötüken Yay., İstanbul 1980, s. 73.

⁵⁰ Mehmet ÖZBEK; *Türk Halk Müziği El Kitabı I Terimler Sözlüğü*, AKM Başkanlığı Yay., Ankara 1998, ss. 95- 207.

⁵¹ İsmet Zeki EYUBOĞLU; *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Sosyal Yay., İstanbul 1995, s. 679.

⁵² Ferit DEVELLIOĞLU; *Ansiklopedik Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 1997, s.1115.

⁵³ İslam Ansiklopedisi; C.12, 1998, s. 673

şiiiri türleri gibi türkünün de en büyük ayrımı, ezgisindedir. Mani ve koşma tipindeki şiirler, ezgilerinin değişmesiyle, türkü olur. Türküler, kişisel ya da toplumsal olaylarla ilgilidir. Türkülerin üç bakımdan sınıflaması yapılabilir⁵⁴

Mehmet Yardımcı ise; halk şiirinin en yaygın türü olan türkünün kaynağını Türk sözü oluşturmaktadır. Türk sözünün sonuna nispet “î”si de denilen “ı” ilgi eki ulanarak Türkî sözünün elde edilmiş, bu sözcük zamanla türkü biçimine girmiştir.⁵⁵

B.1.2. Lügatlerde Türkü Kavramı:

Lügatlerde ise “türkü” kavramı şu şekilde geçmektedir:

Divanü Lügati’t- Türk’te, türk için ‘ır’ ve ‘yır’ terimleri kullanılmaktadır.⁵⁶

Kâmûs-ı Türkî’de türküyü şu şekilde tanımlanmaktadır: “asıl Türklere mahsus lahinde (ezgi) şarkı”⁵⁷

Osmanlıca- Türkçe Lügat’te ise türkü kelimesi ‘türkî’ olarak geçmekte ve Türk’e mensup, Türk’le ilgili olarak izah edilmektedir.⁵⁸

Yeni Türk Lügati’nde türkü, “Hece vezniyle yazılmış ve hususî makamlarıyla söylenen şarkı.”⁵⁹

Edebiyat Lügati’nde türküler: “Çoğu 11’li hece ile nazım edilmiş ve umumiyetle Anadolu’da bestelenip söylenilmeye başlanmış olan millî nağmeli şarkılardır.”⁶⁰

⁵⁴ Atınc EMNALAR; *Tüm Yönleriyle Türk Halk Müziği ve Nazariyatı*, Ege Ün. Basımevi, İzmir 1998, s. 183.

⁵⁵ Mehmet YARDIMCI; *Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri, Âşık Şiiri, Tekke Şiiri*, Ürün Yay., Ankara 1998, s. 56.

⁵⁶ Besim ATALAY; *Divanü Lügati’t-Türk*, C. 3, TTK Yay., İstanbul 1992, s. 3.

⁵⁷ Şemsettin SAMİ; age., s. 400.

⁵⁸ Ferit DEVELLIOĞLU; age., s. 1115.

⁵⁹ İbrahim ALAETTİN; *Yeni Türk Lügati*, Kanâat Yay., İstanbul 1930, s. 1153.

⁶⁰ Kemal Edip KÜRKÇÜOĞLU; *Tahir-ül Mevlevî Edebiyat Lügati*, Enderun Kit., İstanbul 1973, s. 176.

B.1.3. Ansiklopedilerde Türkü Kavramı:

İncelememize aldığımız ansiklopedilerde, “türkü” kavramının açıklamaları şu şekilde yer almaktadır:

Türkü, saz şiiri. En çok sekizli, onbirli ölçülerle söylenir. çoğu anonim halk edebiyatında yer alan bu türkülerde aşk, güzellik, tabiat, gençlik ve acıklı konular işlenir. Ağızlarda dolaşa dolaşa şekil değişikliğine de uğrarlar. Koşma şeklinde söylenen beşli, altılı olmayan türkülerde vardır. Türkü: bireysel ve toplumsal olaylar karşısındaki duygularımızı dile getirir. Türküler: genellikle üç mısralık bent’lerle, onlara ekli iki mısralık kauştak’lar halindedir. Bir yunan filosofuna göre: “Bir ulus türkülerini yapanlar, kanunlarını yapanlardan daha güçlüdür.” Aşık Veysel şöyle diyor: “ Biz türkülerimizi daima artan bir heyecan ile söyleriz. Halk alaka duyduktan bizi can-ü gönülden dinledikten sonra biz daha çok taşar ve coşarız.” Çobanların, dağlarda dolaşanların söyledikleri türkü kayabaşı adını alır.⁶¹

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi’nde türkü teriminin Türk kelimesinden geldiği ve bu kelimenin sonuna nispet eki eklenerek ‘Türki’nin elde edildiği söylenmektedir.⁶²

B.1.4. Sözlüklerde Türkü Kavramı:

Türk halk edebiyatımızda önemli bir yere sahip olan “türkü” kavramı, elbette sözlüklerimizde de yerini almaktadır.

Türkçe Sözlük’te; hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş manzume; türkü denilmektedir.⁶³

En Yeni Büyük Türkçe Sözlük’te türkü, “Hece vezniyle yazılmış ve halk besteleri ile bestelenmiş müzik parçası.”⁶⁴

⁶¹ Seyit Kamal KARAALİOĞLU; *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*, İnkilap ve Aka kitabevleri, s. 742.

⁶² *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*; “Türkü” *Mad.*, C. 8, 1998, s. 447.

⁶³ Türk Dil Kurumu; *Türkçe Sözlük*, Ankara, 2005, 10 baskı, s. 202.

⁶⁴ Ferit DEVELLİOĞLU; *En Yeni Büyük Türkçe Sözlük*; Birlik Matbaası, İstanbul 1975, s. 1207.

Yeni Tarama Sözlüğü'ne göre türkü; “-yakmak: Türkü düzmek, türkü bestelemek; yırlatmak: Türkü çağırtmak.”tır.⁶⁵

Türk Dili Sözlüğü'nde türkü; “Hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş koşuk. Türk işi şarkı”.⁶⁶

Türkçe Sözlük'te; “Hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş manzume.”⁶⁷türkü denilmektedir.

Büyük Türkçe Sözlük'te türkü için ‘türkî’ terimi kullanılmakta ve bu terim “Türlere ve Türkçeye ait. Türkçe türkü.”⁶⁸

Diğer Büyük Türkçe Sözlük'te türkü, “Türk halk şiirinde ve musikisinde bir şekil (form)”⁶⁹.

Bir başka Büyük Türk Sözlüğü'nde ise türkünün tanımı şu şekilde “(aslî: Türkî) Türk halk musikisinin en yaygın formu ki, klâsik musikinin şarkı formuna karşılıktır.” verilmektedir⁷⁰

Türkçe Sözlük'te türkü, Türk'e Arapça nispet ‘î’ si getirilerek ‘Türlere özgü’ anlamında kullanılmaktadır.⁷¹

Edebiyat Bilgileri Sözlüğü'nde “Türkü sözcüğü, Türk sözcüğünden Arapça ‘î’ ekiyle yapılmıştır. Türkî (Türk'e özgü olan) halk ağzında türkü biçimini almıştır”.⁷²

Müzik Sözlüğü'nde ise türkü “Halk müziğimizde geniş bir yaratma alanını temsil eden, en tanınmış, köklü, diri yaygın biçim.”⁷³

⁶⁵ Cem DİLÇİN; *Yeni Tarama Sözlüğü*; TDK Yay, Ankara 1983, s. 215.

⁶⁶ Orhan HANÇERLİOĞLU; *Türk Dili Sözlüğü*, Remzi Kit., İstanbul 1992, s. 485.

⁶⁷ İsmail PARLATIR vd.; *Türkçe Sözlük*; C. 2, TDK. Yay., Ankara 1998, ss. 2267- 2268.

⁶⁸ Mehmet DOĞAN; *Büyük Türkçe Sözlük*, Birlik Yay., Ankara 1982, s. 999.

⁶⁹ Mehmet DOĞAN; *Büyük Türkçe Sözlük*, Vadi Yay., Ankara 2001, s. 1330.

⁷⁰ Yılmaz ÖZTUNA- Şemsettin KUTLU; *Büyük Türk Sözlüğü*, Hayat Yay., İstanbul 1988, s. 1194.

⁷¹ Ali PÜSKÜLLÜOĞLU; *Türkçe Sözlük*, YKY Yay., İstanbul 1995, ss. 1532- 1533.

⁷² Emin ÖZDEMİR; *Edebiyat Bilgileri Sözlüğü*, Remzi Kit., İstanbul 1990, s. 286.

⁷³ Ahmet SAY; *Müzik Sözlüğü*, Müzik Ansiklopedisi Yay., Ankara 2002, s. 545.

Türk Halk Müziği Terimler Sözlüğü’nde türkü, “Hece ölçüsüyle yazılmış, çok defa kavuştaklı olan bir halk şiiri biçimi, bu biçimdeki şiirle özel ezgisinin oluşturduğu bir bütün.”⁷⁴

Edebiyat Terimleri Sözlüğü’nde türkünün, müzikli Türk halk şiiri türlerinden olduğu, hece ölçüsüne uyduğu ve türkülerin çoğunun anonim olduğu söylenmektedir.⁷⁵

B.1.5. Bazı Araştırmacılara Göre Türkü Kavramı:

Türkü kavramını yeteri kadar anlayabilmek için türkü hakkında bilgi veren kaynaklardan hareketle bazı araştırmacıların görüşlerine yer vermeyi uygun gördük.

Şükrü Elçin; sözlü ve yazlı edebiyatımızda duyulan, söylenen veya görülen türküler, atalar sözü, masallar, bilmece ve mâniler gibi yaygın mahsullerdir. Umumiyetle herkesin anlayabileceği ortak, sâde ve tabî bir dille, hece vezni ile söylenmekte veya yazılmaktadır. Hece vezni ile yaygın türküler ise mâni ve koşma tiplerine bağlı, muhtelif şekil hususiyetleri gösteren nakaratlı, nakaratsız lirik manzumeler olarak başlangıçta ferdî birer yaratma eseridir; zaman ve muhite bağlı olarak anonimleşirler⁷⁶

Doğan Kaya; türküyü şu şekilde tanımlamaktadır: “Halkın ruh halini, derdini, neşesini, zevkini, dünya görüşünü, inancını, karşılaştığı hâdiseleri yansıtan; hece ölçüsüyle, bir veya dört mısralı bentlere çoğu defa bağlantıların getirilmesiyle söylenen; manzum ve ezgili anonim ürünlere türkü denir.”⁷⁷

Mehmet Özbek ise; Folklor ve Türkülerimiz adlı eserinde, sözlü folklor ezgilerinin her çeşidi için en çok türkü teriminin kullanıldığını ve türkü teriminin Türk kelimesinden geldiğini söyler. Ayrıca türkünün, Türk halkının ortaklaşa yarattığı sözlü ve ezgili ürünler olduğunu söylemektedir.⁷⁸

⁷⁴ Mehmet ÖZBEK; *Türk Halk Müziği El Kitabı-I Terimler Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 1998, s. 188.

⁷⁵ Sami AKALIN; *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Varlık Yay., İstanbul 1966, ss. 168- 169.

⁷⁶ Şükrü ELÇİN; *Halk Edebiyatına Giriş*, TC Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1981, s. 189.

⁷⁷ Doğan Kaya; *Anonim Halk Şiir*, Akçağ Yay., Ankara 1999, s. 132.

⁷⁸ Mehmet ÖZBEK; *Folklor ve Türkülerimiz*, ... , s. 63.

B.1.6. Türk Coğrafyalarında Türkü Kavramı:

Divanü Lügati't- Türk'te, türkü için 'ır' ve 'yır' terimleri kullanılmaktadır.⁷⁹

Türk Halk Edebiyatı mahsullerinin arasında çok önemli bir yere sahip olan türkü türüne; Irak Türkmenleri arasında genel olarak "Beste" adıyla yaygındır. Fakat Irak Türkmenlerinin yaşadığı yerlerde çeşitli adlarla bilinmektedir. Bu adlardan "yır", "mani", "neşid", "şarkı" ve "hoirat"tır.

Irak Türkmenleri arasında yaygın bir terim olan (beste) sözü karşılığında Iraklı Araplar umumiyetle betse, Türkiye'de Halk Türküsü ıstılahını kullanıyorlar. Usul ve üslup bakımından sade ve basmakalıp biçiminde olan beste tarzı, Kısa Havaalar gurubuna girer.⁸⁰

Doğan Kaya; Türkçe söylenmiş şiir anlamına gelen "Türkü"nün "Türkî" sözünden geldiği görüşü ittifakla kabul edilmiş bir görüştür. Yani, "Türk" kelimesine Arapça "î" halk ağzında "Türkü" şekline dönmüştür.⁸¹

Şükrü Elçin; Doğu Türkleri (Uygur, Özbek), Kuzey Türkleri (Tatar, Kazak, Kırgız, Başkurt, Karakalpak, Kumuk, Nogay, Kırım, Karaçay-Balkar, Karay), türkü yerine aynı kökten gelen 'yır' ya da 'cır' adını kullanırken, Batı Türkleri (Türk, Azerî, Gagauz, Türkmen), Türk kelimesinden doğan 'türkü'yü kullanırlar. Elçin'e göre icat etmek, yeni bir türkü meydana getirmek anlamına gelen türkü yakmak deyiimi de bu kelimeden türemiştir.⁸²

Ahmet Caferoğlu'nun hazırlamış olduğu Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü'nde türkü için 'ır' ve 'yır' terimleri kullanılmaktadır.⁸³

Azerbaycan Türkleri, en eski devirlerden itibaren kuvvetli bir halk edebiyatına sahiptirler. Halk edebiyatı ürünleri arasında "bayatı", "negme" ve "mahni" diye

⁷⁹ Besim ATALAY; *Divanü Lügati't-Türk*, C. 3, TTK Yay., İstanbul 1992, s. 3.

⁸⁰ Atâ TERZİBAŞI; ag. e., s. 70

⁸¹ Doğan KAYA; ag. e., s. 131.

⁸² Şükrü ELÇİN; ag. e., s. 189.

⁸³ Ahmet CAFEROĞLU; *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yay., İstanbul 1968, ss. 86-294.

adlandırılan halk türkülerinin mısralarında, binlerce yıllık Türk şiir geleneğinin doyumsuz zevki bulunmaktadır.⁸⁴

Türkmence- Türkçe Sözlük ise türkü için “aydım” kelimesini kullanmaktadır.⁸⁵

Kıpçak Türkçesi Sözlüğü’nde de türkü için “ır” terimi kullanılmaktadır.⁸⁶

Tuva Türkçesi Sözlüğü’nde türkü kelimesi yerine “ır” terimi kullanılmaktadır.⁸⁷

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü’nde ise türkünün diğer lehçelerdeki karşılıkları şu şekilde verilmiştir:

Azeri: Mahnı

Başkurt: Halk yırı

Kazak: türki, türük- halk anı

Kırgız: eldik ır türkü

Özbek: Türkî, halk koşığı

Tatar: halık cırı

Türkmen: halk aydımı

Uygur: nahşa koça nahşisi⁸⁸

Türk coğrafyasında türkü kavramı için kimi zaman aynı adın, kimi zaman da farklı adların kullanıldığını görmekteyiz. Kaynaklardan da anlaşıldığı üzere Türk topluluklarında türkü kelimesi yerine çoğunlukla ‘ır’ ve ‘yır’ terimleri geçmektedir.

⁸⁴ Nerdet MAHMUT; “İpek Yolu Türk Dünyası Türkleri”, İpek Yolu Uluslar arası Türk Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri, Ankara, 1-7 Temmuz 1993, s. 370; M. Fatih AKBABA; *Kahraman Maraş Türküleri Üzerine Bir İnceleme*, YLT., Gazi Ün., Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara 2002, s. 10’dan aktararak.

⁸⁵ Talat TEKİN; *Türkmence-Türkçe Sözlük*, Simurg Yay., Ankara 1995, s. 39.

⁸⁶ Recep TOPARLI-Hanifi VURAL- Recep KARAATLI vd.; *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 2003, s. 101.

⁸⁷ Ekrem ARIKOĞLU-Klara KUULAR; *Tuva Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 2003, s. 57.

⁸⁸ Ahmet Bican ERCİLASUN vd.; *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, C. I, TC. Kültür Bakanlığı Yay., 1371, Kaynak Eserler: 54, Ankara 199, ss. 908-909.

Türkü için farklı adlar kullanılsa da bu adın taşıdığı anlam aynıdır. Irak Türkmenlerinde de genel olarak “beste” olarak bilinse de, Musul şehrinde “yır” olarak bilinmektedir.

B.2. Türklerde İlk Şiirler ve Şairler:

Türkler gibi, tarihin en eski zamanlarından beri millet hayatı yaşamış, farklı medeniyet dairelerine girmiş bir kavmin edebiyatının ilk şekilleri hakkında F. Köprülü, “Edebiyat Araştırmaları-I”⁸⁹ isimli eserinde, oldukça geniş malumat vermektedir. Biz de, Köprülü’ye dayanarak, yazı yayılmadan önce gelişmiş bir edebiyatı olan ve yazıyla birlikte daha çok gelişip İslamiyet etkisi ile güçlenen Türk edebiyatının ilk şekillerini ve bu şekillerin ne gibi değişikliklere uğradığını göstermeye çalışacağız.

En eski Türk şairleri- Tonguzların “Şaman”, Yakutların “Oyun (Ouioun)”, Altay Türklerinin “Kam”, Kırgızların “Baksı”, Oğuzların “ozan” dedikleri şairlerdir. Sihirbazlık, rakkaslık, musikişinaslık, hekimlik gibi bir çok vasfı kendinde bulunduran bu şairlerin, halk arasında önemli bir yeri vardı. Çeşitli durumlarda çeşitli vazifeler üstlenen ozanların bir kısmı, hâlâ Kırgızlarda, Altaylılarda ve Kazaklarda yaşamaktadır. Bu ozanlar, ayinlerinde vecd halinde bir takım şiirler okur ve bunları kendi müzik aletleri ile çalarlar; beste ile beraber olan ve sihirli olduğu –o zaman için- düşünülen bu şiirler, Türk şiirinin en eski şeklini teşkil etmektedir⁹⁰.

Köprülü, Türklerin İslam medeniyeti tesiri altında kaldıkları zamanlarda bile ozanların değerinin eksilmediğini söyler: “Uygurlar, Budizmi kabul etmeden önce, Uygur ülkesinde Kamların büyük bir ehemmiyeti vardı; fakat sonraları, gerek Budist olan, gerek İslam olan Türkler arasında bu ehemmiyet azaldı; eski kamlara herhangi bir şaire, bir efsuncuya verilen ehemmiyetten daha fazla kıymet verilmedi; halbuki milli dinlerin ve Uygurlardan aldıkları âdetleri uzun zaman muhafaza dene Cengiz sülalesinin saraylarına bakacak olursak, kam dediğimiz bu baskıların oradaki dini-siyasi yerlerini bütün ehemmiyeti ile görebiliriz.”⁹¹

⁸⁹ M. Fuat KÖPRÜLÜ; *Edebiyat Araştırmaları- I*, Akçağ Yay., Ankara 2004.

⁹⁰ M. Fuat KÖPRÜLÜ; age., s. 70.

⁹¹ M. Fuat KÖPRÜLÜ; age., s. 75

İslam tarihçileri ile seyyahların verdiği bilgiler, Moğollar zamanında kamların büyük bir nüfusa sahip olduklarını anlatmaktadır. Toplum içinde geniş yere sahip olan bu ozanların haricinde, Cengiz Han, farklı dinlerden olan din adamlarından ve hatta İslamdan müneccimler de kullanmıştır.

İşte, verilen bu bilgilerin ışığında, Türk kam-baksılarının yavaş yavaş daha geniş bir sahayı etkilemeye başladıklarını görmekteyiz. Bilhassa İslamiyet'in yerleştiği sahalarda, kamların “efsunculuk, müneccimlik, hekimlik, şairlik, bakıcılık, musikişinaslık” gibi görevleri birbirinden tamamıyla ayrılmışlardır.

Yabancı medeniyetlerden daha çok etkilenmiş olan büyük şehirler bir yana bırakılacak olursa, kendi halinde kalmış küçük yerlerden baksıların önemini fark etmemiz bugün bile mümkün olabilecektir. Örneğin, Müslüman olan Kırgızlarda, Türkmenlerde baksının yeri oldukça önemlidir. Günlük işler dahi, kamların şiirlerine girer. Örneğin, Türkmenlerde çapullar başlıca şiir konusudur, şiirin meşhur olayları yaşatan kısımları söylendikçe, söyleyenin sesi de yükselir ve dinleyenlerin heyecanı doruk noktasına ulaşır. İncelememize konu olan, Irak Türkmenlerindeki türkülerde olan kahramanlık türkülerinde de böyledir.

Eski Türklerin sık kullandığı (özellikle de Oğuzların) “ozan” kelimesine gelecek olursak da, bunun bizim bugün “âşık” dediğimiz, halk hikâyecilerimize o dönemde verilen isim olduğunu söylememiz mümkün olabilecektir. Dede Korkut'tan anlaşılıyor ki; Korkut Ata, “Türkistan'dan Ceziretü'l-Arab'a gelmiş ve Hazret-i Ebu Bekir'le görüşerek İslam dinini kabul etmiş”⁹² bir din büyüğüdür. Dede Korkut hikâyelerindeki “Bay Büre Oğlu Bamsı Beyrek” hikâyesi de gösteriyor ki, ozan, gaipten haber getiren bir bakıcıdır. Hakanların huzurunda bakıcılık yapar, kahramanlık destanları söyler, halk arasında kısa bakıcılıklar yapar.

Selçuklu'dan Osmanlı'ya saraylarda ve ordularda gördüğümüz ozanlar, gerek Azerbaycan'da, gerek Anadolu'da bugün yaşayan ozan sözü, eski ozan sözünün yerini

⁹² M. Fuat KÖPRÜLÜ; age., s. 82

almış; “saraylarda Acem taklitçisi şairler, tekkelerde mutasavvıflar, kahvelerde meddahlar, kıssahanlar, âşıklar o muhtelif vazifeleri görmeye başlamıştır.”⁹³

B.2.1. Ayinlerde Şiir:

Eski Türk yaşam tarzına bakacak olursak, üç çeşit büyük ayin görmemiz mümkün olacaktır: “Şeylân”, “Sığır (Av)”, “Yuğ”. Bu ayinlerde, yukarıda ozan olarak bahsettiğimiz şairlerin rolü ve önemi oldukça büyüktür. Bu nedenle, ilk şiirlerimizi ve ozanların eşliğinde ortaya çıkmış olan ilk musiki tarzımızı incelemeye geçmeden önce, bu ayinler hakkında bilgi vermemiz gerekmektedir.

Şeylân-şölen; Türklerin eski hayatlarındaki kurban törenleridir. Bir bakıma şeylânlar, Tanrı’yı da bu törene iştirak ettiren unsurdur. Çünkü, kurban törenleri, düşünlerde, ilk süre avı sonrasında, kazanılan savaşlardan sonra yapılır ve bu sırada kesilen kurbanlar belli bir oturma düzenine göre, törende bulunan Türk bey ve soylarına eşit, değişmez parçalar halinde dağıtıldı. Oğuzlar bu parçalara “sögük” derlerdi. Şölende, üç büyük şehzadenin başında bulunduğu soy sağa oturur ve “Bozok” unvanını alır; üç küçük şehzadenin başında bulunduğu soy da sola oturur ve “Üçok” adını alırdı. Haliyle, şeylânlar, önemli günlerde belli bir oturma düzeni gerektirmiş ve bu gelenek sonraki Türk devletlerine de miras kalmıştır. “Daha efsanelerde varlığını gördüğümüz dini mahiyeti haiz ve muayyen kaidelere bağlı şeylanları Anadolu Selçuklularında görüyoruz”⁹⁴. Osmanlı İmparatorluğu’nda da bu gelenek divanlarda karşımıza gelmektedir.

İşte, Türk ozanlarının önemini çok yitirmediği zamanlarda, bu şeylân törenlerinde, ozanlar, şair-rahip görevini üstlenirlerdi. Bu törenlerde daha ziyade, sihirbazlık yönü ön plana çıkan ozanlar, sihri şiirler tertip ederlerdi. Hanlara övgü dolu olan bu şiirlerin yerini, Selçuklu saraylarında İran etkisi ile yazılmış kaside ve gazeller; Osmanlı’da da bu etkinin devamı olarak gelişen kasideciler ve medhiyeler almıştır.

Türkler tarihleri boyunca göçebe bir toplum olmamışlardır. Ancak, besledikleri hayvanlar sebebiyle konar-göçer bir hayat yaşamışlardır. Bu nedenle avcılık, atıcılık,

⁹³ M. Fuat KÖPRÜLÜ; age., s. 83

⁹⁴ M. Fuat KÖPRÜLÜ; age., s. 85

hayvancılık Türkler için vazgeçilmez olmuştur. İşte, *sığır* ayinleri de böyle bir hayat tarzının sonucunda söz konusu olmuştur. Bu törenler, Türklerde yaşanan coğrafyanın zorunluluğu olarak ortaya çıkmıştır. Sığır ayinleri, hem beslenmek için hem de avlanan hayvanları evcilleştirmek için yapılan uğraşlar sonucu doğmuştur. Hayvancılık, avcılık, binicilik Türklerin konar-göçer hayatlarında gereksinim olduğu gibi, savaşlarda da ganimet olarak hayvan alınmasını sağlamıştır.

Dede Korkut'ta sık sık karşımıza gelen “av avladı kuş kuşladı” ifadesinden de anlaşılacağı üzere, av Türklerin yaşamında önemli bir yer tutmuştur. Özellikle, bir çok Türk boyunun ongunu da olan kuşlar, bugün bir kült halinde incelemeye tabi tutabileceğimiz geyik, avlarda büyük öneme sahiptir. Avlar, sadece spor ve yiyecek bulma telaşı ile düzenlenen toplu hareketler değil, aynı zamanda eğlence unsurları da olmuştur. F. Köprülü'nün İbn Bibi'den aktardığı bilgiye göre; “Selçuki sultanı sayısız hususi avlardan başka, senede iki defa büyük av eğlencesi tertip eder ve ona bütün hükümet ricaliyle boy beylerini davet ederdi.”⁹⁵ Selçuklu sultanlarında görülen bu durumun, Osmanlı'da da devam ettiği bilinmektedir.

Şeylanlarda olduğu gibi, av törenlerinde de ozanların rolü açıktır. Eski Türk hayatında, avların bereketli olması için dini-sihri şiirler söyleyen ozanlar, avdan sonra kahramanlıklarını övmek için de şeylanlarda şiir söylerlerdi. Av eğlencelerinden sonra düzenlenen törenlerde söylenen kahramanlık şiirleri, sonraki zamanlarda “şeh-nâme”cileri, “zafer-nâme”cileri yetiştirmiştir.

Türklerin eski hayatlarında *yuğ* törenleri büyük yer tutmakta idi. Özellikle hakanların, beylerin ölümlerinde memleketin veya civardaki ülkelerin en ünlü yas okuyucuları (yuğçı) getirilir, her Türk boyunda farklı formellere bağlı olarak bu yuğlar sürer giderdi. Yuğlar bazen büyük bir ziyafete dönüşürdü. Özellikle ölenin birinci yılında büyük bir merasim düzenlenir ve bu merasime de “aş” adı verilirdi. Örnek verecek olursak; “Kazaklarda başlıca yemek vewfatın yedinci gününde olur... Mamafih

⁹⁵ M. Fuat KÖPRÜLÜ; age., s. 92

bunu yalnız Türklere münhasır zannetmemeli; eski Araplar da mezarlarının etrafını yedi defa dönerlerdi.”⁹⁶

Irak Türkmenlerinde de hâlâ yaşamaya devam eden bu törenler, farklı farklı Türk yerleşim yerlerinde de karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak Orhun kitabelerinde Bilge Kağan’ın ağzından Kültigin’in yuğ töreni, Yulıg Tigin tarafından yazıya geçirilmiş olarak gördüğümüz bu matem ayinini, Türklerde daha eski devirlerde de görmemiz mümkündür. F. Köprülü’nün Çin kaynaklarına dayanarak verdiği bilgiye göre; “Miladın altıncı asrında Türk hakanı Türgiş, yanındaki Roma sefirerini babasının matemini tutmaya mecbur etmişti; Ménandere’nin, bu matem merasimi hakkında verdiği tafsilat, Çin tarihçilerinin ifadelerine tamamıyla uymaktadır.”⁹⁷

Köprülü, şairlerin yuğlardaki yeri hakkında şunları söyler: “İlk zamanlarda ruhani bir mahiyeti haiz olan şair-bakıcı, ölünün gömülmesi için münasip zamanı seçip kopuzu ile çaldığı esrarlı birtakım nağmelerin tesiri ile onun ruhunu istirahatete eriştiriyor, tanzim ettiği güfte ve bestelerle matem merasimini canlandırıyordu.”⁹⁸ Bunlardan sonra, ölünün hatıralarını canlandırmak için, onun hayatta iken yaptığı savaşlar, kahramanlıklar, yiğitlikler, avları vs. kopuz eşliğinde, şairler tarafından anlatılmaya başlandı. Nitekim, bu gibi şiirlere “sagu” adı verilir. “Alp Er Tunga” sagusu en çok bilinen sagulardandır. Divan edebiyatımızda da “mersiye” olarak yerini alan bu tür, yuğ törenlerinin vazgeçilmezi haline gelmiştir.

⁹⁶ M. Fuat KÖPRÜLÜ; age., s. 99.

⁹⁷ M. Fuat KÖPRÜLÜ; age., s. 95.

⁹⁸ M. Fuat KÖPRÜLÜ; age., s. 103.

B.2.2. Kopuz:

“Her milletin, ilk nağmelerini terennüme mahsus milli bir sazı vardır ki esâtirine girer ve hatırası asırlarca saklanır. İşte, en eski Türk *baskı-ozan*larının sagular, *destanlar* okunurken yahut diğer yarı dini ayinlerde kullandıkları en eski milli musiki aleti *kopuzdur*.”⁹⁹ Çok eskiden beri Orta Asya'da “çalgi” anlamında kullanılan “kopuz” terimi, günümüzde de Türkçenin lehçe ve ağızlarından birini konuşan çeşitli topluluklarda, “*komus, kobuz, kobız, kubuz, homıs*” gibi adlarla, birbirine benzeyen veya benzemeyen çalgılar için kullanılmaktadır. Bu çalgı, Orta, Batı ve Kuzey Asya'da yaşayan Türk boylarında değişik biçimlerde hâlâ yaşamını sürdürmektedir.

Dede Korkut hikâyelerinde, her ozan mutlaka elinde kopuzu ile görülür. Osmanlı döneminde de, Anadolu ve Rumeli sahasında kopuzun yayılma alanının geniş olduğunu söyleyebiliriz.

B. 2.3. Türklerde Musiki:

Türklerin ilk musiki şekillerini, yukarıda da bahsettiğimiz üzere, ilk ayinlerde yer alan ozanların dini-sihri şiirlerinde ve kopuzla terennümlerinde aramak gerekir. Uzun zaman, şiir ile musiki bir arada yer almış, ozan ve kopuzcu daha sonraki dönemlerde ayrılmıştır.

“Türkler arasında, daha İslamiyetin kabulünde önce, dini mahiyeti haiz musikiden başka, kutsilik hassasını bırakarak tamamen bedii bir mahiyet almış başka bir musiki de mevcuttu; şairler ellerinde kopuzları ile dolaşarak, umumi içtimalarda, yahut hususi toplanmalarda eski kahramanların menkıbelerini terennüm ederler; Oğuz Han efsanelerini söyler, yahut yeni hadiseler hakkında yeni türküler bağlarlardı. Eski Uygur metinlerinde bu terennümlere *yır* denildiğini görüyoruz ki, Abdü'l Kâdir Merâği'nin *Ir* dediği ve bugün birçok Türk lehçelerinde *cır* şeklinde ve chant karşılığı olarak kullanılan kelime budur; bizdeki ırlamak mastarının da esası budur. Abdü'l Kâdir'in *ır* ile aynı manada olarak bahsettiği *dola* kelimesine gelince, elimizde mevcut Çağatay lugatlerinde böyle bir kelimeye tesadüf etmemekle beraber, bunun dolamak, dolanmak,

⁹⁹ M. Fuat KÖPRÜLÜ; age., s. 106.

dolaşmak mastarlarını üreten asıldan gelip nekârat manasını ifade ettiğini farz edebiliriz. Türkler arasında asırlardan beri devam eden ölenklere, yani düğün merasiminde söylenen türkülere gelince, bunların mahiyeti ve tamamıyla halka mahsus bulunduğu düşünülürse, herhalde başlangıcını bilemediğimiz eski bir maziden beri devam ettiği eski devirlerde âdeta izdivaç merasiminin levazımından sayıldığı anlaşılır; gerek eski bir izdivaç ilahisi kalıntısı olan bu ölenkler, gerek yağ ayininde terennüm edilen sagular, önceleri, dini-sihirbazâne mahiyeti haiz Baksılar, Kamlar tarafından icra edilirken, İslâmiyetin Türkler arasında yerleşmesinden sonra, pek tabii olarak daha ziyade kadınlara intikal etmiştir.”¹⁰⁰

B.2.4. İlk Mevzular: Lirizm

Daha önce de belirtildiği üzere, Türklerin ilk şiirleri şöenlerde, yağlarda ve sığırlarda söylenen kasideler, mersiyeler ve kahramanlık şiirleridir. Önceleri ölen hükümdar veya reislerine düzenlenen bu şiirler, giderek hayatta olan kimseler için de düzenlenmeye başlamıştır. Bu şiirlerdeki sevinçli veya üzüntülü durumlar tabiata da aksettirilmiş; bir başka ifade ile tabiat olay, varlık ve durumları söz konusu şiirlerin konusuna da iştirak ettirilmiştir. Böylece şiirler akıcı, lirik bir hale gelmiş; hem söyleyen hem de dinleyenler üzerinde tesirli olmuştur¹⁰¹.

Aslında bu şiirler sadece söyleyenin değil, onun şahsında bütün bir milletin duygu, düşünce, beklenti ve ümitleri olarak değerlendirilmelidir. Gerek süre avları sonunda söylenen kahramanlık destanlarında, gerek şöenlerde, gerekse yağlarda söylenen ağıtlarda da aynı durum söz konusudur. Bir taraftan ölenin ruhuna ağlayan millet, öbür taraftan onun için destanlar düzmekte; kahramanlık hikâyeleri söylemektedir¹⁰².

Giderek tabiatın güzellikleri, ırmakların akışı, dağların yükselişi, baharın gelişi ile ortaya çıkan değişiklik, hayvanların yavrulaması gibi konular da söz konusu törenlerde söylenir oldu. Bir başka ifade ile önceleri dini konulu olan, şöen - şeylan denilen törenlerde dile getirilen destanlar, kesilen kurbanın da törene iştirak ettirildiği

¹⁰⁰ M. Fuat KÖPRÜLÜ; age., ss. 115-116

¹⁰¹ M. Fuat KÖPRÜLÜ; age., ss. 117-118

¹⁰² M. Fuat KÖPRÜLÜ; age., ss. 118-121

bir özelliğe sahip iken, din dışı konular da ürünlere girmeye başlamış; nihayet din dışı kalmıştır¹⁰³.

B.2.5. Vezin:

Diğer milletlerde de olduğu gibi, Türklerde de nazım, nesirden önce ortaya çıkmıştır. Çünkü, ilk ayinler toplu olarak yapılmakta, dolayısıyla birlikte hareket ritmi doğurmaktaydı. Ritm ve harekete eklenen sözler yardımıyla da nazım ortaya çıkmış; vezin denilen “şiiirde ölçülü söyleyiş” bu dönemle beraber kendini göstermiştir¹⁰⁴.

Türkler elimizdeki ilk örneklere (11. yy.daki Dîvânu Lügati't- Türk) bakıldığında hece vezninin ilk örneklerini teşekkül ettiğini görmekteyiz. Çünkü hece vezni, uzun vokali olmayan Türk dilinin asıl vezni olmak durumundaydı. Daha çok 7li, 8li ve 12li hecelerin kullanıldığı dizelerin tek sayılı olanlarında durak ilk kısmı daha fazla hece sayısından meydana geliyordu. Kafiye ise, daha çok yarım kafiye ile veya fiil çekimlerinden meydana gelmişti¹⁰⁵.

B.2.6. İlk Şekiller:

Türklerde ilk şekiller koşuk veya koşma denilen, daha çok kahramanlık konularının, hükümdara övgünün yer aldığı şiiirler olup dört dizeden meydana gelmişti. Genellikle ilk üç dize birbiri ile kafiyeli, dördüncü dize ise (saz eşliğinde söylendiğini göstermektedir) ya farklı kafiyede, ya da nakarat halinde olurdu. “Sagu”lara gelince... Bunlar daha çok ölen hükümdarlara, hanımlarına veya bir grubun ya da milletin reislerine söylenen ağıtlardı¹⁰⁶.

Aslında Türklerde ilk törenler bu kadar değildi. Büyük şöenlerde, yuğlarda ve “aş” denilen ölenin birinci yılında düzenlenen toplantılarda “Kök Böri”, “Ergenekon”, “Ulak Tartuu”, “Cambı Atuu”, “Balban Küröştörüü” gibi milli oyunlar oynanırdı.

¹⁰³ M. Fuat KÖPRÜLÜ; age., ss. 123-124

¹⁰⁴ M. Fuat KÖPRÜLÜ; age., ss. 124-125

¹⁰⁵ M. Fuat KÖPRÜLÜ; age., ss. 125-126

¹⁰⁶ M. Fuat KÖPRÜLÜ; age., ss. 126-128

Büyük bir ihtimalle bu oyunlar önceleri birer dini ayin iken giderek din dışı kalmış; sadece yiğitlik gösterisi ve yarışı olarak muhafaza edilmiş olmalıdır¹⁰⁷.

B.3. Irak Türkmenlerinde Türkü Hakkında Genel Bilgi:

Anonim Türk Halk Edebiyatı mahsullerinin arasında çok önemli bir yere sahip olan türkü türü; Irak Türkmenleri arasında genel olarak “Beste” adıyla yaygındır. Fakat Irak Türkmenlerinin yaşadığı yerlerde çeşitli adlarla bilinmektedir. Bu adlardan “yır”, “mani”, “şarkı” ve “hoayat”tır.

Irak Türkmenleri arasında yaygın bir terim olan beste sözü karşılığında Iraklı Araplar umumiyetle betse, Türkiye’de Halk Türküsü ıstılahını kullanıyorlar. Usul ve üslup bakımından sade ve basmakalıp biçiminde olan beste tarzı, Kısa Havalar gurubuna girer.¹⁰⁸

Türkü; İnsanların ümit ve isteklerini, geçmişini, bugününü, sevgisini, yaşama hevesini, gelenek ve göreneğini orijinal biçimde yansıtan, onların fikir ve estetik bakımından eğitiminde benzersiz rol oynar.¹⁰⁹

Bütün milletlerin sahip olduğu şarkılar ve türküler, onların ruhî çalkantılarını ve heyecanlarını dile getirir. Bu itibarla bunların çoğunu hissi ve tavsifi olduğunu görüyoruz. Şarkıların muhtevaları milletlerin hayata bakış şekillerine göre nesilden nesile değişiklik arzeder. Ancak bundan (iş şarkıları) müstesnadır. Zira bunlar emekçi sınıfın yaşadığı güç ve sıkıntılı hayat dile getirir, şikayeti ortaya kor. Çeşitli halkların duyduğu üzüntü ve ümitsizliği tasvir eder. Ve bunlar, insanlığın maruz kaldığı- kölelik- devrine aittirler. 18. Asır Türkmen kadınlarının el işlerini örerken tekrar ettikleri iş şarkılarında bütün açıklığıyla görüyoruz. Kadın herhangi bir şeyi örmek için gün boyu oturur. Bu arada kimsesizliğini ve yalnızlığını hisseder. Bu itibarla onun örgüsünü

¹⁰⁷ M. Fuat KÖPRÜLÜ; age., s. 128

¹⁰⁸ Atâ TERZİBAŞI; age., s. 70

¹⁰⁹ *Azerbaycan Halg Musiki*, Bakü, İlim, 1981. s. 3; Gazenfer PAŞAYEV, *Irak Türkmen Folkloru*, Kerkük Vakfı, İstanbul 1998, s. 160’tan naklen.

Azraile (Selam olsun) benzettiğini ve şikayetlerini ortaya koyduğunu görüyoruz. Örgü onun elini ayağını bağlamıştır.¹¹⁰

Türkmen kadın diyor ki:

Çiriğ benim malımdı

Al yanağda halımdı

Bakmanın hüskütlüğüne

İzrayıldan zalımdı...¹¹¹

İnsanoğlunun en yüce duygusu aşktır. Yârine kavuşmayan kişi, aşkını ancak türkülerde dile getirip rahatlamaya çalışmakta; bazan sevgilisinin güzelliğini överek, bazan da onun yaptığı cefayı anlarak ve ondan şikayet ederek içindekileri satırlara ve ezgilere dökmektedir. Yârine kavuşmanın tek yolu ise türkülerdir.

Lirik nağmelerin en çok yaygın olanı aşk nağmeleridir. Onlar bazen şen, bazen gamlı olur. Halk nağmelerinde genç oğlan ve kız birbirlerine aşk türküleri söyler. “(Aaaaakh...)Gözüm Leylanlı¹¹² kız... (44)”, “ Sen bir yana bir yana... (83)” gibi... Şen ve ihtiraslı nağmelerde oğlanla kızın birbirlerine beslediği sevginin gerçekleşmesi, vuslat, sevgi hisleri yansıtılır. Bu durum sevgi, tabiat varlıkları ve halleri aracılığıyla da belirtilir. Nitekim sevenler, birbirlerini ceylana, çiçeğe, bülbüle, ahuya benzetir, maşukun dış güzelliği, kaş, gözü, dişleri, dudağı, yanağı, kameti, bakışı, saç, yürüyüşü, konuşması vs. bu şekilde tarif edilir. Ümitleri gerçekleşmeyen, sevgilisine kavuşmayan gencin gam, ıstırap ve kederinden bahseden nağmelerde sık sık “ah” , “vay” vs. ünlemler geçer. Hatta sevgililerin âşıklarına sitem etmeleri bile söz konusudur.¹¹³

Bestede sık sık tekrarlanan ve dönderme yani “nakarat” adı verilen kanat (mısra’), beyit veya dörtlük, Beste’nin kurum yapısını teşkil eder. Bu döndermelerin tamamı, çok kez türkünün başında ve her zaman da türkü bentlerinin sonunda topluluk

¹¹⁰ İbrahim DAKUKİ; *Irak Türkmenleri*, Güven Yayın Evi, Ankara 1970, s. 83.

¹¹¹ İbrahim DAKUKİ; age., s. 84

¹¹² Kerkük’e bağlı bir bucak (nahiye)

¹¹³ *Kerkük Folklor Antalogiyası...*, s. 251- 294; Gazenfer PAŞAYEV; age., s. 162’den naklen

tarafından tekrarlanır. Bazen da döndermenin bir parçası veya benzeri katma sözler, solo halinde türkünün her kanadının sonunda söylenir. Bentlerin başında da çok kez, her türkünün nağmesine yani lahnine uygun olarak gür ve yüksek bir sesle söylenen “vay vaaay” sözlü nağme yer alır. Usta okuyucuların başarıyla ifa ettikleri bu güzel ses taksimi, türkünün adeta anahtarı mahiyetindedir.¹¹⁴

Bu khal ne khaldı

Gözel ne khaldı

Yanağta döğdiripsen

Canım ne hâldı

Gözim ne hâldı

Âlemi öldiripsen

(Vay vaaaay...)

Bu khali khurda meni

Salıptı derde meni

Rakıbler yığnağ eder

İster gederde meni... (21. Türkü)

“Bestenin Kerkük’te belirttiğimiz biçimde döndermeli olarak söyleniş tarzı için açıklamalı küçük bir örnek verelim:

Döndermisinin tamamı,

Altun üzük yeşil kaş

Sallana sallana

¹¹⁴ Türkiye’de de bazen sanat eserlerinin (şarkı ve türkü) başlarında buna benzer “of ooof” biçiminde bir nağmeye rastlamaktayız (Atâ TERZİBAŞI; age., s. 70).

Bir cüt abalı dostum

Kakh gedekh seyrana

Olan türkünün birinci bendi, dönderme parçaları ve katma sözler, aşağıdaki biçimi almaktadır:

Altundı dişiv seniv ... Sallana sallana

Hubdı yerişiv seniv ... Güzel mecburem men sene

İçmeden sarhoş eder ... Sallana sallana

Bir tek öpişiv seniv ... güzel kakh gedekh seyrana

Altun üzük yeşil kaş

Sallana sallana

Bir cüt abalı dostum

Kakh gedekh seyrana

Ancak Döndermeler her zaman böyle parçalanmamaktadırlar. Sözgeleş, aslında bir İstanbul türküsü olup Kerkük’te de çok sevilen ve Döndermesi yerli şiveyle

Salla salla salla salla mendilimi

Akşam olsun gönder mene sevgilimi

Olan bestenin bentleri, kendi öz haliyle söylenir. Yani döndermenin parçaları, türkünün kanatlarına eklenmez. Dönderme, bütün olarak her bendin sonunda tekrarlanır.”¹¹⁵

Günümüzde, döndermenin yerine çalgı heyeti aldığından bunu, sadece türkülerin başında veya sonunda tekrarlamakla yetiniliyor. Eskiden yerli çalgılar iptidâi bir şekilde olduğundan ve her zaman takım bulunmadığı için, beste okuyucusuna bir nefes aldirtmak ve türkünün nağmesini kaçırmamak için döndermeler, koro tarafından sık sık

¹¹⁵ Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 70- 72

tekrarlanırdı. Iraklı Arap ses sanatkârları, besteyi, her zaman makam ezgisinin sonunda söylerler. En çok Bağdat ve Musul şehirlerinde şöhret bulan Irak'ın eski besteleri, Arapça sözlü olmakla birlikte Türkmen besteleriyle de ahenklidirler. Hatta bazı makamların arkasından Türkçe Besteler de okunduğu bilinmektedir. Nitekim Saba Makamını okuyan bir kısım Arap ses sanatkârları, Kerkük'te çok yaygın olan “değirmançı” bestesini bu makama bağlı olarak söylemektedirler.¹¹⁶ Eskiden Bağdat Besteleri arasında söylenildiği bilinen “Arabî fellâhi, severem billâhi” ve “nereye gidersin ya beg nereye” gibi Türkçe sözlü ve Türkçe nağmeli türküler rağbet görmekteydi.¹¹⁷

Kerkük halk nağmeleri de hoyrat havaları gibi ağız edebiyatının hem musiki, hem de edebi tür bakımından bedii estetik gücü ve çabuk anlaşılması yüzünden yaygın hale gelen lirik türüdür. Halk nağmeleri çok çeşitli ve güzeldir. Bazıları oynak, şuh, bazıları ise melodik yönden zengin ve akıcıdır.¹¹⁸

Azerbaycan'ın ünlü bestecisi Kara Karayev, halk nağmelerinden bahsederken “Sade lirik nağmelerin melahati, makamın güzelliği, kendisinde yalnızca estetik mahiyetli değil de, mantiki mahiyetli hassas düzen ve güzellik de içerir”¹¹⁹derdi.

Yazar ve araştırmacı İbrahim Dakuki; Irak Türkmen halk türkülerini elem fikrini iki unsura ayırıyor

1. Bazen zamana isyan eden ruh halini ifade eder ki da (Kuvvet unsuru)nu gösterir.
2. Problemlerini kendi kendine halletme hususundaki kapalı ümide yeltenmeyi gösteren (zaaf unsuru) ... ihtimalki bu hal şarkta genel olarak yaygın olan kader fikrinden doğmuştur.¹²⁰

Aynı yazar ve araştırmacı; Irak Türkmen şarkıları muhteva bakımından şu kısımlara ayırıyor:

¹¹⁶ Atâ TERZİBAŞI; age., s. 72

¹¹⁷ Abdülkerim- el- Allaf; *Bağdad- ul- kadime*, Bağdat 1960, s. 109; Atâ TERZİBAŞI; age., s. 72'den naklen

¹¹⁸ Gazenfer PAŞAYEV; age., s. 160.

¹¹⁹ K. A. Karayev, *Statyi, Pisma*, Vospominaniye, M. 1978, s. 11; Gazenfer PAŞAYEV; age., s. 160'tan naklen.

¹²⁰ İbrahim DAKUKİ; age., s. 89.

1. Hikâyemsi şarkılar: Genç Osman ve Çanakala... gibi.
2. Diyaloglar: (Hay Haver değirmenci), (Hacı Feracın Kızı), (Oğlan Yağlıgıv Hani)... gibi
3. Aşk ve his şarkıları: (Evlerinin Önü Yonca), (Aman âyşe) ve (Kalenin Dibinde Bir Daş Olaydın)... gibi
4. İş ve öğüt şarkıları: (Çakmağı Çakh) ve (Ağlama Ceyran Balası)... gibi¹²¹

Biz türküyü şu şekile tanıtıyoruz: Halk edebiyatının nazım şekli ve türüdür. Türkülerin bir kısmı anonimdir veya değildir, nesilden nesile veya ağızdan ağıza aktarılan bir milletin inancını, duygularını, düşüncelerini yansıtan ve ezgi eşliğile söylenen şiirin bir sözlü edebî türüdür.

B.4. Irak Türkmen Türkülerinde Türkü Söyleme Geleneği:

En çok aşk, elem, sevinç ve kahramanlık duygularını belirten yerli havalarımızın ne zaman doğup yayıldığı belli olmamakla beraber, Türklerin Irak'ta yerleştikleri zaman bu havaların da buralarda kökleştikleri söylenebilir. Kerkük havalarının ve daha doğrusu Irak Türkmen ezgilerinin doğuşu ve gelişmesi, Irak makamlarının tekâmül tarihiyle ahenkli olup, çok zaman yan yana yürüdüğü görülmüştür.¹²² Ancak en eski Türkmen şarkı ve türkülerine bize Kaşgarlı Mahmud yoluyla ulaşmıştır.¹²³

Bazı Iraklı yazarlar, Irak makamları bunlara bağlı olarak söylenen Beste (türkü) lerin tarihini esassız olarak üç yüz yıllık gibi kısa bir zamana götürmektedirler.¹²⁴ Her halde bununla Irak makamlarının olgunluk çağı kastedilmiş olsa gerektir. Yoksa sadece Hoyrat havasının başlangıcını bile, Irak'ta uzun bir süre yaşayan tanınmış Türkmen musiki Şinası Abdülkadir Marağî, hatta ondan daha önce gelen kemal Tevriзі çağına

¹²¹ İbrahim DAKUKİ; age., s. 87.

¹²² Atâ TERZİBAŞI; age., s. 13.

¹²³ İbrahim DAKUKİ; *Irak Türkmenleri*, ..., s. 84.

¹²⁴ Abdülvahab El- Azzâvî, Haşim "Es- Sevre" gazetesi, 4.2.1959 tarihi sayıdaki yazı, Ayrıca, Haşim Muhammed Er- Receb, "El- Makam- ül- Irakî", Bağdat, 1961, s. 40; Atâ TERZİBAŞI; age., s. 13'ten naklen

ulaştırmanın ihtimali mümkündür¹²⁵. Bu musiki Şinasların eserleri incelenecek olursa Irak'ta Türkmen havalarının ne kadar eski ve aslı olduğu kendiliğinden anlaşılır.¹²⁶

“Adı geçen Marağî'nin (Zübde- t – ül- edvar)ında Irak musikisi hakkında verilen izahattan anlaşıldığına göre Irak musikisi hakkında verilen izahattan anlaşıldığına göre Irak Türkleri, bugün hangi makam olduğu bilinmeyen (mutedil) veya (mutedil arranî) adı verilen bir nağme tarzına fazlasıyla kapılarak bununla,

Sürme menden kim ne bolmuş yanedür

Ateş- i aşkung canım da yanedür

Vardı dil bilmen ki hali yanedür

Ömr geçti yine hacet yanedür.

Gibi kafiyele cinaslı dörtlükler okurlarmış”¹²⁷

“Ünlü Irak tarihçi Abbas el- Azzavî, (Moğol ve Türkmenler devrinde Irak musikisi) adlı Arapça esrinde Hicret'in 656'ncı yılında Moğolların Irak'a yaptıkları akınları sırasında kendilerine mahsus musikiyi de getirdiklerini, ancak bu devirde Irak'ta yaşayan Türkler arasında Türk musikisinin eskiden de mevcut olduğunu açıklamaktadır.”¹²⁸

Irak Türkmenlerin 20'nci asrında türkü söyleme geleneği: 1920'li yıllardan itibaren Kerküklü sanatçıların okuduğu eserler; Pakistan, Almanya, İngiltere, Amerika, İsveç gibi ülkelerde plak olarak bastırıldı. 1956 yılında Kerküklü usta sanatçı Abdülvahit Küzeçioğlu Türkiye'ye geliyor. İlk kez Kerkük türkülerinden “Evlerinin öğü yonca-(nine yavrum ninne)” adı türküyü, Muzaffer Sarısözen'in nezaretinde Ankara radyosu canlı neşriyatında okuyor. 1958 yılında yine Abdülvahit Küzeçioğlu ve Abdurrahman Kızılay birlikte Türküye'ye gelerek Türkiye radyolarında Kerkük

¹²⁵ Atâ TERZİBAŞI, *Kerkük Havaları ve Mânileri*, üçüncü baskı, İstanbul 1975, s. 130.

¹²⁶ Atâ TERZİBAŞI, *Kerkük Havaları*, ss. 13- 14.

¹²⁷ M. Fuat KÖPRÜLÜ; *Türk Dili ve Edebiyatı*, s. 222, İstanbul 1934; Âta TERZİBAŞI, age., s. 14'ten naklen

¹²⁸ *El- musika El- Irakıyye fi ahd- Moğol ve El- Türkmân*, Bağdat 1951, s. 50; Atâ TERZİBAŞI, ag.e., s. 14' ten naklen

Türkülerini ihtiva eden çeşitli radyo programları yapıyorlar. Bu sanatçıların okudukları Kerkük Türküleri genel Halk Musikisi repertuvarına alınmış olup; gerek radyo gerekse radyo dışındaki sanatçılar tarafından okunmağa başlanmıştır. Bu arada 1959 yılında Bağdat Radyosunda Türkmence yayın saati ihdas ediliyor. Başlangıçta günde yarım saatlik süre, daha sonra üç saate kadar çıkarılıyor. Bu vesileyle Kerküklü sanatçılar kendi Türkülerini okuma fırsatını elde ediyorlar. Ancak yayınlarda bu sanatçılara eşlik eden saz grubu Araplardan oluşuyordu. Daha sonra 1960 yılında Kerküklü sanatçılardan Abdurrahman Kızılay Musiki tahsili görmek üzere Türkiye'ye geliyor. Bir kısım Kerkük Türküsünü Radyoda ve plaklarda okuyor. Bilahare Tahsin Kerkükoğlu (Comert), İbrahim Terzi, Türkiye radyolarında Kerkük türkülerini lanse ettiler.¹²⁹

Dinî havalarımızdan biri olan tenzile ezgisine bir bakımdan türkü ve şarkı adını verebiliriz. Kerkük'te pek yaygın olan (kâr etmez ahım sen gülizare) tenzilesi, geçen çağın başından beri ve daha önceleri sadece tekke ve mevlit törenlerinde okunduğu hâlde, 1956 yılından bu yana saz eşliğinde, türkü biçiminde söylenmektedir.¹³⁰ Yine dinî olmayan yerli eserlerden (rahmeyle bana yarı elimden ecel aldı) ezgisi de 1925 yılında Kerküklü ses sanatkarı Molla Taha tarafından müzik eşliğinde plâka okunan bir Tenziledir.¹³¹

Azerîlerin yurdu olan Tebriz, Marağa, Karabağ ve daha başka şehir ve kasabalarda musiki hayatı eskiden beri yüksek bir seviyeye ulaşmış sayılır. Irak Türkleriyle bu ülkelerde ayrıca Urfa, Diyar bakır gibi Güneydoğu Anadolu'da yaşayan Türkler arasında dil, edebiyat, musiki bakımından bulunan, çağlar boyu yakın bağlılık kolaylıkla düşünülebilir. Bu bağlılık Azerî Türkleriyle Irak'ta yaşayan Türkmenler arasında bir dereceye değin kuvvetli bir kaynaşma husule getirmiştir. Bununla birlikte Türkmenler kendi şive ve ezgilerini az çok olduğu gibi koruyabilmişlerdir. Daha doğrusu bu hususlar özel gelişme göstererek belirli bir topluma mal edilmiştir. Nitekim, Irak tarihinin eskiden beri geçirmiş olduğu siyasî safhaları sonunda, mevcut kaynaşma ve bağlılığın bir dereceye değin çözülmüş bulunduğunu, musikimizin de kendi

¹²⁹ Salih TURHAN, Abdurrahman KIZILAY, *Kerkük Türküleri*, Yüksek Öğretim Kurulu Matbaası, Ankara 1991, s. III.

¹³⁰ Atâ TERZİBAŞI, age., s. 73: Bu şekilde ilk kez, Kerküklü sanatkar Abdülvahit Küzeçioğlu tarafından Türkiye radyolarında icra edilmiş, daha sonra aynı yol, Irak'ta da tutulmuştur.

¹³¹ Atâ TERZİBAŞI, age., s. 73.

Ülkemizde, yâni Irak'ta çeşitli etkiler altında gelişmeğe ve tekâmül etmeye yöneldiğini görmekteyiz.¹³²

Bu bakımdan günümüzde Azeri havaların şüphe ve tereddüde mahal vermeden Kerkük havalarından ayırt etmek mümkün ve kolay olmaktadır. Nitekim yerli havalarımız arasında "Karabağı" adı verilen bir çeşit uzun havanın Azeri karakterde olduğunu ve sırf Azeri ağzıyla söylendiğini bilmekteyiz. Bu ağızla söylenen bazı halk türkülerini de bizimkilerden kolaylıkla ayırt etmekteyiz.¹³³

Bundan birlikte bir kısım havaların az çok değişikliklerle birbirinden alındığını ve böylece sayısız türkülerin meydana geldiğini düşünmek yerinde olur. Nitekim bir ülkede söylenen bir türkünün ezgisi, Türklerle meskn başka bir ülkede değiştirilerek o türkünün ayrı biçimlere girdiğini ve o ülke halkın özelliklerini kendinde topladığını görmek her zaman için mümkündür.¹³⁴

Biz ayrı gelişmeler diye vasıflandırdığımız olayı bir dil farkı olarak değil bir dilin gelişen diyalekti olarak zevk ahenk ve sesin tonunda duymaktayız. Tarihi, içtimaî ve siyasi sebeplerin etkisiyle beliren bu mahallî gelişmeler, son yıllarda dünyaya açılan pencereyle Türk toplumları arasında yeniden ortaklaşa izlenmeğe başlanmıştır.¹³⁵

¹³² Atâ TERZİBAşI; age., ss. 14- 15

¹³³ Atâ TERZİBAşI; age., s. 15

¹³⁴ Atâ TERZİBAşI; age., ss. 15- 16

¹³⁵ Atâ TERZİBAşI; age., s. 16

B. 5. Irak Türkmenlerinde Türkülerin İcra Edildiği Yerler:

Türk folklorunda Irak Türkmen yöresinin, türkülerin yeri büyüktür. Hem eğlence törenlerinde hem de başka münasebetlerde icra edilen Irak Türkmen türkülerinin sayısı oldukça fazladır.

Irak Türkmen türküleri; Musul, Kerkük, Erbil, Selahettin, Diyale ve Bağdat'a icra edilmektedir, Ancak Kerkük başta gelmektedir. Kasabalar ve ilçeler ise; Telafer, Tuzhurmatu, Tazehurmatu, Dakkuk, Reşidiye, Mendeli, Hanakin vs.. türkülerin icra edildiği ortamlar ise; törenler, düğünler, sünnetler, bayramlar, geziler, kahvehaneler, radyo ve televizyondur.

İster Abbasiler döneminde, ister ondan sonra gelen dönemlerde yazılan bütün eski edebiyat ve musiki kitapları, büyük şehirlerde ve daha çok hükümdarlar huzurunda icra edilen musikiyi kapsamaktadır. Dolayısıyla yazılan musikilerin, milli bir hüviyetleri olmasana rağmen, milletlerin yaratmış oldukları top yekûn musiki değerlerini ihtiva etmeyebilirler.¹³⁶

Gençlerin ilkbaharda, sünnet düğünlerinde gelinlik cihazının sunulduğu sırada yahut zifafa gireceği gecenin akşamında, damadın geziye çıkarılması sırasında çalınıp söylenen bazı şarkılar (türküler) var. Bu türküler gelinin kına gecesin “Hasret Gecesi” de okunur. Çünkü gelinin baba evinde geçireceği son gece olan bu gece de arkadaşlar yanında geceleme için toplanırlar ve bu münasebetle uykusuz geçen bir şenlik yaparlar. Bütün bu merasimlerde içinde çokça deyimler ve cinsi ifadeler bulunan bazı Türkmen türküler de çalınıp söylenir. Bu türküler adete göre diyalog esasına dayanır. Zira âşık, kendisiyle evlenebilmesi için sevgilisinin bedeninin herhangi bir yerini görmek ister. Yahut üzüntüsünü gidermek için kadın erkeği bütün güzelliğini gösterir. Ancak erkek de onu kabul edebilmesi için işi, kadının kendisini arz etmesine kadar vardırır. Fakat engelleyici tesirleri devam eden âdet, örf ve gelenekler vardır. “Hacı Feracın Kızı” bu tür türkülerdendir.¹³⁷

Erkek söyler:

¹³⁶ Mahir NAKİP; *Kerkük Türk Halk Musikisinin Tasnif ve Tahlili*, Evren Ofset, Ankara 1991, s. 6.

¹³⁷ İbrahim DAKUKİ; age., s. 89.

Hacı Ferec'in kızı memmev emmeli

Göster gözleriv gözel men alım seni

Kız söyler:

Get get get gözel oğlan gözimi neynisen

Dağlarda bala ceyran hiç görmiyipsen

Erkek söyler:

Hacı Ferecin kızı memmev emmeli

Göster dudağiv gözel men alım seni

Kız söyler:

Get get get gözel oğlan dudağım neynisen

Kazzazda pembe kaytan hiç görmiyipsen

Erkek söyler:

Hacı Ferec'in kızı memmev emmeli

Göster memmevi gözel men alım seni

Kız söyler:

Get get get gözel oğlan memmemi neynisen

Bağlarda turunc oğlan hiç görmiyipsen

Erkek söyler:

Hacı Ferec'in kızı memmev emmeli

Göster köbegiv gözel men alım seni

Kız söyler:

Get get get güzel oğlan köbeğim neynisen

Kahvede beyaz fincan hiç görmiyipsen (50. türkü)

B. 5.1. Törenler:

İnsanların hayatlarında bazı önemli dönüm noktaları vardır, bu önemli noktalardan birisi de evlenmektir. Bu önemli olan evlilik töreni içinde türküler de yer almaktadır. Kadınlar ve erkekler ayrı ayrı düğün eğlenceleri yaparlar. Damat evinde oğlanın kınası yakılırken kız evinde de gelinin kınası yakılır. Günümüzde kadınlar “şenlik” adı verilen eğlenceleri için genellikle salon tutmaktadırlar. Eskiden şenlik genellikle Perşembe günleri yapılmaktaydı. Bugün ise Cuma günleri yapıldığı da görülmektedir.. Salon tutulmazsa geniş bir avlu ya da boş geniş bir mekânda şenlik yapılır. Bu şenliklerde çalgıcı kadınlar çalar ve söyler. Bu törenler sırasında gelinin başından şeker ve para saçılır.

B.5.1.1. Kına (Khinna):

Düğünden bir gün önce, gelinin bütün komşularını, akrabalarını ve arkadaşlarını da kına törenine davet edilir. Her konakta bir kız geline sağdıç olur. Kınalamak, gece vakti olur. Kuran okuduktan sonra veya dua ettikten sonra, gelinin bir avcuna kına, diğer avcuna şeker koyulur, bu şirinlik demektir. Sonra türküler söylenir ve oyunlar oynanır. Ancak bazı düğünlerde oyunlar oynamazlar fakat Kuran okunur ve dini havalar tenzile ezgisi olarak okunur. Kına gecesinde en fazla söylenen ve başta gelen türkülerden biri olan şu türküdür:

Elinde ayağında Acem khınnası

Gedip gelin getirsin oğlan nenesi

Çayır çimennen geli

Kahve Yemennen geli

Al yanağ kaytan dudağ

Her gün hamamnan geli

Elinde

Başında var maşalla

O yar bizim işalla

Kavışmağa az kaldı

Kavışırığ işalla

Elinde

O yarı alın gönderin

Bu yarı alın gönderin

O yarın gözin sevmişem

Sürmesin çalın gönderin

O yarın saçın görmüşem

Saçbağın çalın gönderin

Elinde(227)

Eskiden düğün hazırlıkları sürerken damatla veya damadın ailesi ile düşmanlıkları olanlar da hiç boş durmazlarmış. Kız tarafı ile damat tarafının arasını açmaya çalışırlarmış. Bunlara “rakib” adı verilirmiş. Rakibler bazen iki tarafın kavga etmelerine bile sebep olurlarmış. Kızı isteyen oğlan, rakiblerin ettiği zulme karşı şu hoyratları çağırırmış¹³⁸:

Hana bir gün

Hana meyhana bir gün

Rakibi dost kapsında

¹³⁸Metin TÜRKTAS; *Kerkük Folklorundan Örnekler*, (Basılmamış YLT., Pamukkale Ün.), Denizli 1997, s. 26

Bularam kana bir gün

Rakibi dal göreydim

Gününü zal göreydim

Dilden lâl, kulaktan ker

Ki gözün kör göreydim

Rakib derdiv beş olsun

Beş iken onbeş olsun

Döşegiv çakır diken

Yorganıv ateş olsun

Ekmegiv nar kabuğu

Dişleriv mumnan olsun

Düşesen yüce dağdan

Boynuv hurdavhaş olsun¹³⁹

B.5.1.2. Düğün (Toy):

Düğün için Irak Türkmenleri istisnasız “toy” deyimini kullanır. Düğün, güveyin evinde icra edilir. Başta kadınlar gelin evinde, erkekler ise güveyin evinde düğün eğlencelerine katılırlar, daha sonra hepsi bir araya toplanırlar. Kadın kılığına girerek, müzik eşliğinde kızlar türküler söyleyerek gelinin önünde oynarlar. Güveyin evinde ise,

¹³⁹ Şakir SABİR; “Kerkük’ün Eski Toyları” Kardaşık Dergisi, Yıl. 1, Sayı. 1, Mayıs 1961, s. 44; Metin TÜRKTAS; *Kerkük Folklorundan Örnekler*, (YLT., Pamukkale Ün. Denizli), 1997, ss. 26-27’den naklen.

düğün eğlenceleri gündüzleri türküler söyleyip davul, zurna eşliğinde halaylar başlar. Akşamları ise ud ve keman gibi klasik sazlar eşliğinde türküler söylenir. Fakat bazı düğünlerde türküler yerine kuran okunduktan sonra tenzileler ardından dua ile düğünü sonlandırırlar okunulur.¹⁴⁰Düğünlerde en çok icra edilen türkülerden biri olan aşağıdaki önekte gösterieln türküdür:

Helhele verin geline

Deste gül verin eline

Altun kemer bağılayıp(bağlamış)

Gelin ince beline... (228)

B.5.2. Sünnetler:

Sünnet şenliklerinde düğünler gibi türküler icra edilir. Eskiden yedi gün yedi gece türküler söylenip davullu zurnalı, tefli taraklı, halaylı cümbüşlü eğlenceler yapıldı. Ancak bazı sünnet şenliklerinde kuran okunur ve dini havalardan biri olan tenzile ezgisiyle türküler söylenir. Bu tenzile havalardan bir tane örnek aşağıda veriyoruz:

Hak seni gönderdi aleme rahmet

Hem seyyidü'l- kevineyn hem hadi(-i) ümmet

Kim ola kim ola halım(ı) sora

Mahşer günü meger Muhammed(S.¹⁴¹) ola

Muhammed'in(S.) adı gevlimin şâdı

Muhammed(S.) mahvetti küfr ü ilhâdı

¹⁴⁰ Suphi SAATÇI. "Kerkük Folklorunda Düğün Geleneği" *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay., Cilt. 4, Ankara 1987, s. 322- 323.

¹⁴¹ Sall- Allah Ala Muhammed ve Ala Ali Muhammed: Muhammed'e Salâvat.

Kim ola kim ola halım(ı) sora

Mahşer günü meger Muhammed(Sal.) ola

Muhammed'in(S.) hakkı aşk ile mehdi

Muhammed(S.) lâyük şevk ile mehdi

Kim ola kim ola halım(ı) sora

Mahşer günü meger Muhammed(S.) ola¹⁴²

B.5.3. Bayramlar:

Bayramlarda da (Şeker bayramı ve Kurban bayramı) türküler icra edilmektedir. Eskiden bayramların akşam vakitlerinde erkekler bir araya toplanıp meyter(DAVUL) ve zurna sesleri eşliğinde türküler söyleyip halaylar çekerlermişler. Bu bayramların dışında da Irak Türkmenlerinin milli bayramlarında bazı türküler özellikle kahraman türkülerini söylenmektedir. Bu türkülerden:

(Şanlı Bayram)

Erbil'de bayram hoştu

Gözele gözüm düştü

Dostlığı unutmavın

Duşmanlığ sonu boştu

Gözeldi şanlı bayram

İnsanlar mutlu olsun

Toyumuz canlı bayram

¹⁴² Suphi SAATÇİ; *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*,..., s. 169.

Gevilden kutlu olsun

Erbilde

Baba bayramlğ böler

Bacı kardaşlar güler

Bir yetim şad olunca

Gevil neşeden dolar

Erbilde

Konşular heb görüşür

Küsen dönüb barışır

Bayram aşını yapmağ

He bizlere yakışır

Erbilde(198)

B.5.4. Geziler:

Düğünler, sünnetler ve bayramlarda olduğu gibi gezilerde de türküler icra edilmektedir. Irak Türkmenlerinin değişik; ağaçlık, şelaleler, bahçeler, nehir kıyıları yerlere geziler yapılmaktadır. Bu yerlere giderken yanlarına bol yiyecek ve içecekler alırlar. O gezilerin sırasında türküler söylenir. Bu türkülerden biri:

Cerrevin kulpı burma

Doldır cerrevi durma

Yengi bir yar semişemi

Ağzı bal dili khurma

Yeri yeri yolımda durma

Ay dede meni yandırma

Sarkhoşam gevlimi kırma

Cerrevin kulpı düştı

Ayağıma ilişti

Menim gözüm sendedi

Yar göziv kime düştı

Yeri yeri

Cerre gene kulplandı

Al ipekten löklendi

Bu ağzı kırığ cerre

Gene yara yüklendi

Yeri yeri

Suya geder ki gelin

Kız tutıb gelin elin

Seleşirem seleşmez

Gelin üregim delin

Yeri yeri

Suya geden ikidi

Saçı mür'üz tükidi

Men de olaydım bir su

Su gözeller yükidi... (30)

B.5.5. Kahvehaneler(Çeykhana):

Irak Türkmen türküleri kahvehanelerde de icra edilmektedir. Eskiden Kerkük'te kahvehanelerde makam¹⁴³, türküler ve hoyratlar söylenirdi. Fakat günümüzde bunlar pek görünmemektedir. Bazen kahvehanelerde hoyrat atışmaları olur, “önce bir çağrıcı (hoyrat ustası, hoyratçı) meclisteki meslektaşını düelloya davet etmek maksadiyle çok defa:

Kabap yandı köz ister

Sürme yandı göz ister

Köz köze gözüm göze

Ustav (ustan) duup söz ister

Hoyratını söyler, bunun üzerine karşısındaki usta hoyratçı da hemen şu hoyratla cevabını verir

Kabap yandı közüv çek

Sürme yandı gözüv çek

Köz köze gözüm göze

Ustav geldi özüv çek

Bunun arkasından sırasıyla karşılık vermek suretiyle hoyratlar söylenir. Mecliste bulunan diğer hoyrat ustaları da bazen yarışmaya katılırlar bazen de ortamın gergirliğini gidermek maksadiyle işi talılığa dökmeye çalışır ve bu arada hep birden neşeli beste mani türkü söylerler.”¹⁴⁴

On dokuzuncu yüzyılın tanınmış sofilerinden Kerküklü Şeyh Abdurrahman Halis'in oğlu ünlü şair Faiz, bir gün Kerkük'te santur çalınan bir kahvehanenin önünden

¹⁴³ ATA TERZİBAŞI; age., s. 26

¹⁴⁴ Necdet Yaşar BAYATLI; “Kerkük Kahvehaneleri”, Kardeşlik Dergisi, Sayı: 40, Yıl:10, s. 37.

geçerken durup dinlemeye başlar. Bunu duyan babasının müteessir olması üzerine ansızın şu cinaslı beyti inşad eder:

Mazhar-i lütf-i ilâhi olmak istersen eğer

*Bi tekellüf bas kadem Musa gibi sen-tura gel*¹⁴⁵

B.5.6. Radyo ve Televizyon:

Son olarak Irak Türkmen türküleri, radyo ve televizyonda da icra edilmektedir. Türkmeneli uydu kanalı programlarında günümüzde canlı olarak devam etmektedir. Bu programları ise: “Dedeler Yedigari” , “Bir Sazdan Bir Sözden” ve “Kaladan Kalaya”dır.

B.6. Irak Türkmenlerinde Türkü İcracıları:

Irak Türkmenlerinde türkü söyleme, çok eski dönemlere kadar geri gitmektedir (bu bölümün 2 nolu başlığı altında bu konuyla ilgili geniş bilgi verildiğinden, üzerinde durulmayacaktır.) Aşağıda söz edeceğimiz türkü icracıları da, bu geleneği günümüze taşıyanlardır. Ancak söz konusu icracıların bir kısmı bugün hayata değillerdir. Bu bakımdan Irak Türkmenlerindeki türkü geleneğinin devamını sağlayanların hepsine müteşekkirimiz.

(Reşid Küle Rıza), (İzzettin Nimet), (Sıdık Bende Gafur), (Abdulahap Berğaş Hüseyin “Haba”), (Sıma Berber), (Deli Salih), (Abdülvahit Küzecioğlu), (Abdurrahman Kızılay), (İnayet Salih Günyeçi), (İbrahim Abbas Kerküklü), (Ekrem Tuzlu), (Mehmet Özbek), (Fahrettin Ergeç), (Mehmet Mustafa Kalayı), (Nurettin Assaflı), (Şihab Ahmet), (Yılmaz Erol), (Şenay Yüksel), (Tahsin Kerkükoğlu), (Ali Kaleli), (Yunis Demirçi), (Rıza Abbo), (Kerim Kölemen), (Mehmet Rauf), (Faik Şefik), (Satı Köpürlü), (Necdet Abdulkadir Tevfik Kifri), (Yeşar Altunççek), (Salah Şakir Bayrakdar), (Mehmet Camçi), (Behcet Ğemgin), (İbrahim Rauf), (Nüke Beg “Nurettin Sıdık”), (Kamil Reşid), (Mehmet Küzecioğlu), (Yasin Yihyeoğlu), (Tekin Mustafa Kemal), (Erol Hayri), (Mehmet İzzettin Nimet), (Yaşar Sâdi), (Fethullah Altun Ses), (Kerim Tökmecioğlu), (Sadun Osman Köpürlü), (Ömer Karatürk), (Mueyet Hasan), (Hasen

¹⁴⁵ Ata TERZİBAŞI; age., s. 26

Necar), (Hidayet Yorgun), (İlham Molla Abud), (Ahmet Tuzlu), (Aydın Camcı), (Saad Kasapoğlu), (Kerim Osman), (Ali Benne), (Ahmet Kaleli), (Satrettin Küreci), (Ganim Fetah), (Necat Altıncı), (Cabbar Ahmet), (Celal Hardan), (Razvan Beyazgül), (Safa Can), (Yunus Tütüncü), (İhap Gazi), (Mehmet Ferid), (Sami Terzi), (Murat Yaşar), (Serdar İhsan), (Abdullah Hattat), (Fuat Terzi), (Eyad Tatlıses), (Sinan Erbilli), (Şehim Erbilli), (Casim Latif), (Havar Bezirgen), (Seyfi Azeri), (Azat Kasap), (Cemşir Beşir Üzeyiragalı), (Heyvaz Küreçi), (Şakir Benna), (Behcet Hallup Kasap), (Yunus Mahmut Çelebi), (Salim Fetah Cambaz), (Mehmet Aşık Erbilli), (Haydar Abdurrahman Bakal), (Celal Çakmakmakçı), (Hacı Abdin), (Sabah Kara Altın), (Necdet Mustafa Kemal), (Mehmet Kaya), (Eyad Nazım), (Kenan Gözelses), (İmad Yalnız), (İsmail Terzi), (Hadi Asker), (Ercan Şehap Ahmet), (Yaşar İzzettin), (İsmail Terzi), (Ziyad Kalayı) ve Kerkük kızı (Selime Ahmet Kırdar), (Şahaba) (1885-1945)'ten sonra rahmete kavuşmuş, (Muşko) adı ile de tanınan (Şevket Sait) (1915-1990), (Erbilli Haydar Abdurrahman) (1926-1986), (Hacı Cemil Kapkapçı)(doğ.1904), (Faik Bezirgan) (doğ. 1918), (Mehmet Ahmet Erbilli) (doğ. 1933) ve (Yunus Hattat) (doğ. 1933) ¹⁴⁶

Bu sanatçıların bazılarının biyografilerini detaylı olarak aşağıda vermekteyiz:

- **Reşid Küle Rıza (Reşa)**

Kerkük'ün Çay mahallesinde, tahminen 1890 yıllarında doğmuştur. Usta bir hoyrat okuyucusu olan sanatçı, popüler bir kişiliğe sahipti. Birçok sanatçının üzerinde etkisi olan Küle Rıza'nın, türkü söylemede de kendine özgü bir üslubu vardı. Türkü bakımından ve özellikle de olay türküleri yönünden repertuarı çok zengin olan sanatçı, 1974 tarihinde hayata gözlerini yummuştur. ¹⁴⁷

- **İzzettin Nimet**

Kerkük'ün Musalla mahallesinde 1910 senesinde doğmuştur. Hayatını kasaplıkla kazanırdı. Hoyrat usullerini güzel okumakla birlikte, türkü söylemede çağdaşlar arasında rakipsizdi. Çok zengin bir repertuara sahip olan sanatçı, olay

¹⁴⁶ Suphi SAATÇİ; Kerkük Dergisi, yıl: 2, sayı:10, Ekim 1992, s. 2;

<http://www.itkad.com/index.php?s=irt-yd-erbil>.'den naklen

¹⁴⁷ Suphi SAATÇİ; *Kerkük'ten Derlenen Olay Türküleri*, Anadolu Sanat Yay., İstanbul 1993, s. 12.

türkülerinde de önemli bir kaynak kişi sayılırdı. 6 Haziran 1972 tarihinde vefat etmiştir.¹⁴⁸

- **Abdolvahap Berğaş Hüseyin(Haba)**

Abdolvahap Berğaş Hüseyin; Haba olarak tanılmaktadır. 1945 senesinde Kerkük Piryadi mahallesinde doğmuştur. Çocukken babasını kaybetmişti bu yüzden ailesine yardım etmek için 9 yaşında iken terzi çırağı olarak çalışmıştı. Çalışma esnalarında çalışarak türkü söyleyen Haba oradaki insanların güzel sesiyle dikkatlerini çekmişti. Şarkı dünyasına başlaması da rahmetli büyük sanatkar İzzetin Nimet'in sayesinde olmuştu. İzzetin Nimet Haba'nın elinden tutarak onu yetiştirmişti. İzzetin Nimet Haba'yı rahmetli Türkmen sanatkarı olan Sıma Berber'in evine götürerek ona makam ve hoyratlar öğretmişti, bu iki dev sanatçıların sayesinde Haba'nın yıldızı parlamaya başlamıştı özellikle de İzzetin Nimetle birlikte kaydettiği kasetten sonra. Haba Kerkük Musalla Mahallesinde ilk konserini vermişti ve oradaki olan insanları güzel sesiyle etkileyerek "Bülbülüm Uçar Yuvasına" türküsünü söylemişti. Daha sonra Haba meşhur olunca sadece Kerkük'te değil Erbil, Süleymaniye, Musul ve Bağdat'ta bile konser vermeye başlamıştı. Bunların dışında yurtdışında bile özellikle Türkiye'de kaydettiği türküler olmuştu ve kendisine ait olan "Beyaz Gül Kırmızı Gül" türküsü Türkiyede meşhurdur. Haba Kerkük türkülerini 40 sene boyunca düğünlerde, konserlerde ve diğer münasebetlerde söyleyerek 2001 senesinde Kerkük'te dünyaya gözünü yumuştu. Halen söylediği türküler ve şarkılar günümüze kadar dinlenmektedir.¹⁴⁹

- **Sıdık Bende Gafur**

Kerkük'ün Bulak mahallesinde, 1914 yılında doğmuştur. Hayatını, baba ve dede mesleği olan yapı ustalığı ile kazanırmış. Usta bir hoyrat okuyucusu olan sanatçı, özellikle şarkı formuna yakın parçaları ve hamasi havaları okumakla ün yapmıştır. Eski İstanbul türkülerini, kahramanlık ve milli duyguları okşayan parçalar, vazgeçilmez

¹⁴⁸ Suphi SAATÇİ; age., s. 12.

¹⁴⁹ www. Haba2001.com., Arapça'dan Türkçeye Çeviri ve Özetleme.

repertuarıymış. Eğitim görmediği halde hoyrat ve mani dörtlükleri de dizermiş. 1987 tarihinde hayata veda etmiştir.¹⁵⁰

- **Sıma Berber**

Asıl adı İsmail, babasının adı da Hacı Ahmed'tir, mesleği berberlik olduğu için, Sıma Berber olarak tanınırdı. 1919 yılında Kerkük'ün Musalla mahallesinde doğmuştur. Folklorik bir tip olan sanatçı, hoyrat usulleri arasında Kesük (Kesik), Darmankâha, Muhalif ve Kurdo hoyratlarını okurdu. İzzettin Nimet ile birlikte Çanakkale Türküsü'nü başarı ile icra etmiştir. 1981 yılının Haziran ayında aramızdan ayrılmıştır.¹⁵¹

- **Deli Salih**

Musalla mahallesinde doğan Salih Usta, inşaat işlerinde çalışırdı. Popüler bir kişi olan sanatçı, çok zengin bir türkü repertuarına sahipmiş. 1974 yılında vefat etmiştir.¹⁵²

- **Abdülvahit Küzecioğlu**

1925 yılında Kerkük'ün Çay mahallesinde doğmuştur. Kerkük türkülerinin yayılıp tanıtılmasında en çok çaba gösteren ve çok güçlü sese sahip olan sanatçı, Irak Türklerinin yetiştirdiği büyük bir değerdir. Kerkük Petrol Şirketi'nden emekli olan Küzecioğlu, Kerkük türkülerini en okuyanların başında gelir. Türkiye Radyolarına giren Kerkük türkülerinin çoğunun kaynak kişisidir. Okuduğu parçaları bir kitapta* toplamıştır.¹⁵³

- **Abdurrahman Kızılay**

1842 yılında Kerkük'ün Musalla mahallesinde doğdu. Öğrenimini Kerkük'te tamamladıktan sonra, Türkiye'ye geldi. Bir süre Ankara devlet Konservatuvarı'nda eğitim gördü. Bestecilik alanında da büyük başarı kazanan Kızılay, Kerkük hoyrat ve

¹⁵⁰ Suphi SAATÇİ; age., s. 12.

¹⁵¹ Suphi SAATÇİ; age., s. 12.

¹⁵² Suphi SAATÇİ; age., s. 12.

* Abdülvahit KÜZECİOĞLU; *Abdülvahit Küzecioğlu'ndan Hoyrat ve Besteler*, Kerkük 1966.

¹⁵³ Suphi SAATÇİ; age., s. 12.

türkülerini söylemeye çocuk yaşlarında başladı. Bağdat Radyosu Türkmence Bölümü'nün 1959 yılında açılması ile, bu radyo için parçalar okudu. Henüz genç yaşta iken şöhretin zirvesine ulaştı. Türkiye Radyoları için bir sanatçı oldu Abdülvahit Küzecioğlu ile birlikte, Türkiye Radyolarında, kaynak kişi olarak birçok türküsü vardır. Sanatçı, halen Ankara'da yaşamaktadır.¹⁵⁴

- **İnayet Salih Günyeçi**

1947 yılında, kerkük'ün Piryadi mahallesinde doğmuştur. Reşit Küle Rıza'dan etkilenen sanatçı, Kerkük'ün eski türkülerini ve özellikle olay türkülerini söylemede ilgi çekmiştir. Hyrat alanında başarı sağlayan Günyeçi, zengin bir repertuara sahip olarak pek çok türküyü seslendirmiştir. Hayatını taş ve kireç madenciliği ile kazanan sanatçı, halen Kerkük'te yaşamaktadır.¹⁵⁵

- **Abbas İbrahim Kerküklü**

1947 yılında Kerkük'ün Musalla mahallesinde doğmuş. İlkokulu okuduktan sonra 1964'te askere gitmiş. 1977'de askerlikten ayrılarak, serbest çalışmaya başlamış. 1991'de Türkmenlerin göçünde Türkiye'ye sığınmış. Daha çok makam ve Kerkük'te tenzile denilen dini havalara ilgi göstermiş. Molla Abdullah Lobyacı (Öl. 1972), Hacı Ömer Pasvan (Öl. 1969) ve Molla Abbud (Öl. 1974) gibi Kerkük'ün tanınmış mevluthanalarından yararlanmış. Daha sonra Şeyh Mahmud'un halifesi olmuş. Birçok makam ve hoyrat usulünü okumuştur.¹⁵⁶

- **Ekrem Tuzlu**

Tuzhurmatu ilçesinde orta mahallede 1935 yılında dünyaya gelmiştir. İlk, orta ve lise okullarını Tuzhurmatıda geçirmiştir. 1959 yılında radyo evine katılmıştır şarkı, türkü ve hoyratlar teybe almıştır. 1960 yılında Süleyman Beg köyünde öğretmen olarak mezun olmuştur.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Suphi SAATÇİ; age., s. 13.

¹⁵⁵ Suphi SAATÇİ; age., s. 13.

¹⁵⁶ Suphi SAATÇİ; age., s. 13.

¹⁵⁷ Hıdır Gece YILMAZ; *Her Bahçeden Bir Gül*, Cumhuriyet Basım Evi, Kerkük 1974, s. 6.

- **Fahrettin Ergeç**

Kerkük'ün Bulak mahallesinde doğmuştur. İlkokulunu Kala mektebinde bitirmiş, ortaokul ve liseyi yeni Kerkük'te bitirmiştir. Kerkük petrol şirketinde uzun bir zaman çalışmıştır, orada tensik dairesinde başkâtip vazifesinde birkaç yıl kaldıktan sonra Bağdat'a nakl olunmuştur. 1968'den 1972'e kadar Bağdat dairesinin Zatiye şubesinde çalıştı, hukuk fakültesine devam ederek 1973 yılında başarıyla hukuk bölümünde lisans diplomasını almıştır. Birçok şarkıları kendi düzdüğü şiirlerindendir. 1959'da ilk radyo evinde kaydettiği (Dede Dede Can Dede) türküsü ve (Bir Mektup Yazdırdım Kerkük Kızına) türküsüdür. Zamanında sanatkârımızı ilk Türkmenlere tanıtan bu kıymetli şarkılar ve türküler Türkmen sanatında birde değişiklik yaptı ve şarkıda şiir okumayı ve bestenin arasında şiir okumayı ilk defa kendisi çıkardı, şarkılarında hüznün ifadesi ve birer o da kendisinin yaradılışındaki bir sırdır. Milliyetçi ve dürüst şair bir sanatkâr her şeye alınmış ve herkes için dert çeken bir gönül sahibimış.¹⁵⁸

- **Mehmet Mustafa Kalayı**

(Gözüm tütüncü izzet) şarkısı ile tanılan ses sanatkârımız Mustafa Kalayı'nın oğludur. 1929 yılında Kerkük'ün, Kale mahallesinde doğmuştur. İlkokuldayken başarısız olarak okuldan ayrılmıştır. 1946'da Kerkük petrol şirketinde yerleşmiştir, çocukken her türlü makam ve gazel okumayı babasından öğrenmiştir, merakı ud çalmakmış. 1962 yılında Türkmence radyo evine varıp birkaç türkü ve makam teybe almıştır.¹⁵⁹

- **Nurettin Assaflı**

1928 yılında Erbil'de doğmuştur. Türk ses sanatkârlarından Celal Bey ve Deli Memmed'in seslerine hayran olup 1959 yılında radyo evine ilk defa olarak (gene göründü kala) şarkısını teybe almış. Son şarkılarından (ala gözlü) Musa Bektaş'ın yazdığından bugüne kadar Nurettin'in radyo evinde 50 şarkısı vardır. Erbil şehrinin

¹⁵⁸ Hıdır Gece YILMAZ; age., s. 9.

¹⁵⁹ Hıdır Gece YILMAZ; age., s. 12

“Mahzun Bülbülü” olarak tanılan bir sanatk rdır. Her zaman millet meydanında yan durmamış her zaman  alışkan ve yorulan bir temiz insanmış.¹⁶⁰

- **şihab Ahmet**

1952 yılında Kerkük Sarı Kehye mahallesinde dünyaya gelmiş, 1966 yılında ilkokulun altıncı sınıfından ayrılmış, umumi işlere katılmıştır, 1970’te orduya alınıp vatan borcunu bitirmiştir, 1968 yılında (Hara Gedisen) adlı şarkısını radyo evinde teype almıştır.¹⁶¹

- **Yılmaz Erol**

1954 yılında Kerkük Begler mahallesinde dünyaya gelmiştir. İlkokulu Kerkük’te bitirmiş, daha sonra Bağdat’ta güzel sanatlar enstitüsü müzik bölümünde okumuştur. İlk söylediği şarkı (benimde canım var). T rkmenge bölümü için birkaç şarkı ve türküler teype almış. Ayrıca, Kerkük televizyonunda mili müzik takımı ile türküler ve şarkılar teype almıştır.¹⁶²

- **Yüksel şenay**

1956 yılında Kerkük Sarı Kehye mahallesinde doğmuştur. 1971 senesinde Bağdat’ta Türkmen Kardeşlik Ocağında ilk olarak türkü ve şarkı söylemiştir, sonra Kerkük ve Musul eğlencelerine katılmıştır. 1972 yılında Türkmen radyo ve televizyonunda türkü ve şarkılar söylemeye başlamıştır.¹⁶³

- **Tahsin Kerkükoğlu**

1940 yılında Kerkük’ n Kale mahallesinde dünyaya gelmiştir. Bağdat Ebi Yusif Enistit s  Sekreterlik okulundan mezun olmuş, çocukken ilkokulda Kuran Kerim okumayı mevlitlerde şeyh Sait’in yanında öğrenmiş. Türkmen Radyosuna katılmış ve birkaç şarkı teype çekmiş. Zamanında 100 tane şarkı ve makam teype almıştır. 13 tane şarkı Türkiye radyo evine sunmuştur.

¹⁶⁰ Hıdır Gece YILMAZ; age., s. 32

¹⁶¹ Hıdır Gece YILMAZ; age., s. 46

¹⁶² Hıdır Gece YILMAZ; age., s. 52

¹⁶³ Hıdır Gece YILMAZ; age., s. 56

- **Ali Kaleli**

1934 yılında Kerkük'te Kale mahallesinde dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini Kale okulunda görmüş, sonra babası (Bahaettin) Kifri'ye nakl olmuş bu yüzden okulu bırakmak zorunda kalmıştır, umumi işlere katılmış ve gazel okumakla tanılmış. Bütün eğlencelerde gazel ve hoyratlar söylemiş.

- **Yunis Demirçi**

1939 yılında Kerkük'te Bulak mahallesinde dünyaya gelmiştir. Küçük yaşından beri Türkmençe okumayı öğrenmiştir türkiyenin ses sanatkarı Zeki Müren'in sesini çok seven sanatkarımız 1965'te radyo evine katılıp şarkılar teype almıştır.¹⁶⁴

- **Rıza Abbo**

1919 yılında Irak Türmenlerinin büyük yerleşim bölgelerinden olan Musul'un Telafer ilçesine bağlı olan Çolak mahallesinde doğmuştur. Yaşamını o bölgenin Avat Tepesi köyünde sürdürmüş. Babası Hızır Telaferli iyi saz çalmak ve beraberinde şarkılar okumakla tanınmıştır. Sanat sevdasını aileden kazanan Rıza Abbo güzel bir sese sahipmiş. Mesleki çifçilik olan sanatçımız iyimser bir görüşe sahipmiş. Herkes tarafından sevilen ve yardım sever kişiliği ile tanılmıştır. Aynı zamanda ilahiler ve methiyeler okurmuş. 1970 yılında dünyaya veda edip Hakın rahmetine kavuşmuştur¹⁶⁵

- **Kerim Kölemen**

Leylan bucağına bağlı Yahyaava köyünde 1927'de dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini Leylan'ın ilkokulunda görmüş 1943 yılında orduya katılmıştır, 1947'de çavuş olmuş çok savaflara katılmış ve din ve dil uğrunda düşmanlara (Yahudiler) karşı savaşmış. Yangın gönülü sanatçımız bir yandan düşmana kurşun atarken, öteki yandan da yüksek yangın sesiyle şarkılar söyleyerek erlerimizi coşturmuştur. Ayrıca sanatkarımız cesur yüreğiyle düşmana karşı durmuştur.

¹⁶⁴ Hıdır Gece YILMAZ; age., s. 19

¹⁶⁵ www. Erbilvakfi.org.

Söylediği türkülerden biri:

Gedirem yolum yokhtı
Kanatım kolum yokhtı
Yüz il bir yerde kalsam
Meni soranım yokhtı¹⁶⁶

- **Mehmet Rauf**

1942 yılında Kerkük Avçı mahallesinde dünyaya gelmiştir. İlkokulu terk ederek umumu işlere başlamıştır. Çalışmaya çocukken şarkı ve makam okumayı meraklı olarak öğrenmiştir. 1963'te Türkmence bölümüne katılarak şarkılar teype almıştır. Ud çalmayı kan kardeşinden Suat İzzet Arslan'dan öğrenmiştir, Türkmen sanat yolunda çalışanlara sözü şudur: Babalarımızdan kalan hoyrat ve makam usularını iyice öğrenin.

- **Faik Şefik**

1933 yılında Kerkük Sarıkahye mahallesinde dünyaya gelmiştir. Çocukken bütün eğlencelere katılmış ve şarkılar söylemiştir. Sanat hayatında büyük rahmetli sanatkarımız İzzettin Nimetin sesine hayran olmuştur, dayısı İbrahim Hüseyin'in sesini dinledikçe onda bir merak olmuş. 1959 da ilk Türkmence bölümünde Kurde hoyratlarını teype almıştır. Makam ve hoyrat okumayı iyice öğrenmiş güzel ve dertli şarkılar söylemiştir.

Kerkük'ten selam dosta

Aparsın bizden posta

Yar gevlim seni ister

Selamıv başım üste¹⁶⁷

¹⁶⁶ Hıdır Gece YILMAZ; age., ss. 21- 22.

¹⁶⁷ Hıdır Gece YILMAZ; age., s. 25.

- **Satı Köpürlü**

1933 yılında Altın Köprü'nün Hamam mahallesinde dünyaya gelmiştir. İlkokulunu Kifri'de tamamlamış ve milli şarkılar öğrenmiştir. Kerkük lisesinde hem şarkı söylemek hem de ud çalmayı öğrenmiştir. Arkadaşları Abdulvahit Küzeçi ve Mehmet Kalayı ile beraber birçok şenliklerde bulumuştur. Söylediği şarkılardan birini aşağıda veriyoruz:

(Vatan şarkısı)

Düzen: Mehmet İzzet Hatat

Bestelleyen: Satı Köpürlü

Iraklıyız Kerkük şehri ilimiz

Müslumanız Türkmecedir dilimiz

Başkasına vermeyiz biz bu yurdu

Çoşar altun bulağımız gevlimiz

Iraklıyız tarihte var şanıımız

Zafer bulmaz bize hiç duşmanımız

Yad elere yurdumuzu vermeyiz

Barçalansa şu uğurda canımız¹⁶⁸

- **Necdet Abdulkadır Tefik Kifrili**

1950 senesinde Kifri'de doğdu. İlk, Orta ve Liseyi Kifride bitirdikten sonra 1967 yılında Bağdat Üniversitesi Beden Eğitimi fakültesine yerleşti. 1970-1971 yıllarında

¹⁶⁸ Hıdır Gece YILMAZ; age., ss. 27-28.

buradan mezun oldu ve Tuzhurmatu ilçesinde öğretmenlik mesleğine başlayarak hayata atıldı, daha sonra Kerkük'e bağlı Dibis kasbası ve Kerkük'te öğretmenlik yaptı.

1972 tarihinde askerlik teskeresin alır almaz Bağdat Radyo ve Tv için (Bu Dağlarda) adlı şarkıyı kayıt etti ve bu şarkı Kifirli tarafında Tv için kayıt edilen tek şarkı olmuştur. Daha sonra radyoda ise 37 beste tepe aldı. Necdet Kifirli Kerkük Tv'si için (sensiz kalan günlerde, ayağıma kapanırsın) bestelerini tepe almıştır. Türkiye Cumhuriyetine giderek Kanal 7 de Bülbül uçar türküsünü çok güzel ve dikkat çekici bir şekilde okudu. Erbil'de ise Irak Türkmen Cephesine bağlı TERT Tv'sinde 18 beste kayıt etti. Yaşamını Kerkük'te sürdüren Necdet Kifirli sık sık Tv ve Radyolarda konuk edilerek sesini ve sanatını oralarda duyurmaya çalışmaktadır. Tv'yi her kes için ve her kesin sesinin duyurulması için kurulan bir aygıt olmasını isteyen Kifirli, Kerkük'te sanatın kötü durumda olduğunu söyledi. Türkmen Sanatçılar Birliğinin sadece sanat öğrencilerine bir aln olduğunu söyleyen Kifirli, Türkmenlerin arasında oldukça önemli müzik yeteneklilerin olduğunda dikkat çekmiştir. Necdet Kifirli bugün sanat alanında fazla çalışması olmadığını sanatçıların oturacağı bir mekan ve müzik çalışmalarını gerçekleştirecekleri bir atmosferin olmadığını bağlamıştır. Türkmen müziğinde şarkı okuyanların olmaması konusunu ise, bu sanatta gereken üstün kabiliyetin ve müzikteki bilgilerin az olduğundan kaynaklanan bir mesele olduğunu ileri sürmüştür. Necdet Kifirli Kerkük'te Barış özel okulunda mesleğine devam ederek yaşamını sürdürmektedir.¹⁶⁹

- **Yeşar Altunççek**

1954 yılında Kerkük Kale'sinde dünyaya gelmiştir. İlkokulunu Kale okulunda bitirmiştir, ortaokulunu Merkeziye okulunda bitirmiştir daha sonra vatan borcunu vermiştir. 1972 yılında Sevre Sport ocağına katıldı şu şarkı ile tanıldı: Gidiyorum Ağlama.¹⁷⁰

¹⁶⁹ www. Kerkukfeneri.com

¹⁷⁰ Hıdır Gece YILMAZ; age., s. 65

- **Salah Şakir Bayrakdar**

Kerkük Sarıkahye mahallesinde doğmuştur. Çocukken şarkı söylemeye meraklıymış hatta batı usulülerini öğrenmiştir. 1969'da Türkmence bölümü için (Yürü Irak Ordusu) adında bir şarkı teype almıştır. Sanatçının söylediği sözlerden: sanat demek ahlak ve hayat demektir. Söylediği türkülerden birini aşağıda veriyoruz:

Düzen: Salah Nevres

Besteliyen: Cellal Elvandi

(Hicran)

Gülsüz kalan bir bülbül var, sevda bağında

Onu dinle, gel sen de yara, bu ğem çağında

Men bir Kerem, sen Aslı yar, gözden nihansen

Gel bene gel, başımı sar, derde dayansın

İşte her gün, bu kömürü var, ağlar bağçamda

Kan damlayan, dağını yar, bağlar bağçamda

Sabrim bitti de, tükendi yar, söyle nerdesen

Gül yerinde gügerdi khar, hangi yerdesen¹⁷¹

- **Mehmet Camçi**

1939 yılında Kerkük Musalla mahallesinde dünyaya gelmiştir. Eğlence ve toylara(düğün) katılmıştır, Hac Ömer Şükür'ün ona çok önemi vardır ve sonra Nurettin

¹⁷¹ Hıdır Gece YILMAZ; age., ss. 63- 64

Bakaloğlu ile mevlitlere katılmıştır. 1960'ta radyo evine katılarak ilk şarkı teypte almış (Cerevin kulpu mercan) şarkısıydı, daha sonra birçok sayıda yeni şarkıları çıkarmıştır.

- **Behcet Ğemgin**

1944 yılında Kerkük Sarıkahye mahallesinde dünyaya gelmiştir. İlk ve orta okulunu bitirdikten sonra 1964'te Bağdat güzel sanatlar enstitüsü musiki bölümüne alınıp başarıyla 1966- 1967 yılında mezun olmuştur. 1965 te Türkmence bölümüne katılarak ilk defa olarak (Sevmişem Yarın Seni) şarkısını teypte almıştır. Yüce sesler başkanı seçilmiştir.¹⁷²

- **İbrahim Rauf**

1945 yılında Kerkük'ün Avçular mahallesinde doğmuştur. İlkokula kayıt olup bazı sebeplerden dolayı okulu terk ederek umumi işlerden ve terzilik sanatı kenidisine seçmiştir. Küçük yaştan eski ses sanatkarlarımızı dinlemeye meraklıydı sonrada hoyrat ve bestelerini taklid edip ve Türkmen radyosunu her zaman dinlerdi, arkadaşlarının desteyi ile 1968'te Türkmen radyosu için ilk defa (Ya Karını) şarkısını teypte çekmiştir. Yanık sesiyle her zaman kardeşlik kulubunda milli güzel hoyrat çağırmıştır.¹⁷³

- **Nüke Beg**

1940 yılında Kerkük Musalla mahallesinde dünyaya gelmiş. İlkokulun ikinci sınıfa kadar devam edip sonra okulu terk etmiş umumi işlere katılmıştır. Eski çağırcılarda çok muteessiriydi. Abdurahman Kızılay'ın sesine hayranmış, ve onun şarkılarını her zaman taklid edermiştir.¹⁷⁴

- **Kamil Reşid**

1940 yılında Kerkük'ün Kala mahallesinde dünyaya gelmiştir. Bazı sebeplerden dolayı ilkokulu terk etmiş umumi işlerde çalışmıştır. Arkadaşları kettiği eğlencelerde mutehessis şarkı ve maniye havası salmış o zamanki ses sanatkarı taklid ederek kendisini bu saheye yetiştirmeye çalışmış ve muvafak olmuştur. 1968'de ilk defa olarak

¹⁷² Hıdır Gece YILMAZ; age., s. 34.

¹⁷³ Hıdır Gece YILMAZ; age., s. 36.

¹⁷⁴ Hıdır Gece YILMAZ; age., s. 38.

Türkmence radyosunda (Aman Esmer) adlı şarkısını teype almış ve daha sonra radyo evindeki sanatkarlar arasına katılmıştır.¹⁷⁵

- **Mehmet Küzecioglu**

1948 yılında Kerkük'ün Musalla mahallesinde dünyaya gelmiştir. Musalla lisesinden mezun olarak Kerkük'te (Edebi) bölümünde birinciliği kazanmıştır. 1968-1969'da Bağdat üniversitesi Terbiye fakültesinin (İngilizce) bölümünden mezun olmuş, daha sonra Tuzhurmatu ve Kerkük'te öğretmenlik yapmış. Çocukken şarkı ve hoyrat söylemeyi severmiş ve makam hoyrat usulerini öğrenmiş, sonra radyo evine uğrayıp bir takım şarkılar teype almış.

(Senin Yolunda)

Düzen: Aşık Veysel

Besteleyen: Abdulhelim El- Seyit

Heder oldu genckik çağım

Senin yolunda yolunda

Solda çiçeğim yaprağım

Senin yolunda yolunda

Ben ne edim nasıl oldum

Ge doldumda ge boşaltım

Yandım yakıldım kül oldum

Senin yolunda yolunda

Elinden bir dolu içtim

Türlü türlü derde düştüm

¹⁷⁵ Hıdır Gece YILMAZ; age., s. 40.

Cumle varlığımdan geçtim

Senin yolunda yolunda¹⁷⁶

- **Yasin Yahyaoğlu**

1945 yılında Musul'a bağlı olan Talefer ilçesinde doğdu. Irak Türkmenlerinin ilk parlak yıldızıdır. İlk, orta ve lise okulunu 1966- 1971 yıllar arası tamamlamış, 1965'da Bağdat Güzelsanatlar enstitüsünü kazanmış ve ses meraklısı olarak tek başına çalışmıştır. Türkmence bölümü için ilk (Ala Gözlerine Kurban Olaydım)türküsünü teype almıştır. Söylediği türkülerden birinin ilk dört mısranı veriyoruz:

(Bayaz Gül)

Güller açıldı senem

Derdine derman benim

Dedi kimdi bağımda

Yabancı değil menem¹⁷⁷

- **Mehmet İzzettin Nimet**

Büyük yaşlı ses sanatkârmız İzzettin Nimetinoğludur. Kerkük Çukur mahallesinde 1939 yılında dünyaya gelmiş, ilkokulu bırakmış umumi işlere katılmıştır. 1958'de orduya alınıp vatan borcunu ödemiştir. Bütün usulleri babasından öğrenmiş 1959'da radyo evinde bir takım hoyrat ve besteler söylemiştir.

(Kader)

Düzen: Ekrem Sabır Kerküklü

Besteleyen: Mehmet İzzettin Nimet

¹⁷⁶ Hıdır Gece YILMAZ; age., ss. 42- 43.

¹⁷⁷ Hıdır Gece YILMAZ; age., s. 44.

Kader ğem sazın çaldı

Gevlime korkhu saldı

Sineme bir okh vurdu

Sağlanmaz yara kaldı

Aman aman kaderim

Göl ekdim tikan derdim

Acı derdim acı

ekilmez benim derdim

Kadarin gevli daştı

Okhları var ataştı

Yarımı eller aldı

Aklım başımdan aştı

NAKARAT

Sevinc sazın almadım

Nece yarı almadım

Bu felekin ters işin

Hiç yadıma salmadım

NAKARAT

Kader çaldı kapını

Söktü de yardan sapını

Yıkhtı hem viran etti

Gevlimdeki yapını

NAKARAT

Besti kader acı

Derdimin yokh ilacı

Yokh ilac acı yeter

Yarav gevlım amacı¹⁷⁸

- **Selime Ahmet Kırdar**

Irak Türkmenlerinde tek bayan türkü icracılarından olan Kerkük Kızı'dır. Kerkük Kızı'ya gelince o bir sanatçı, bir kadın, bir insan olarak çok sıkıntılar içinde yaşamıştı. Asıl adı Selime Ahmet Kırdar olan ve Kerkük Kızı adıyla tanılan sanatçı 1928 yılında Kerkük'ün Avcılar mahallesinde doğmuştur. Çocukluğunu öksüz olarak, anasızlık, babasızlık özlemi çekerek geçirdi. Doğrusu o sıcak aile ortamından mahrum kalarak yaşadı ve büyüdü. Nitekim evlendiği zaman canla dışıyla kendi ailesini ayakta tutmağa çalıştı ve başarı oldu. Kerkük'ün emekli belediye muhasebecisi Salih efendinin eşi olan bu değerli hanım ve ses sanatçısı, üçü kız ikisi erkek, beş çocuk anasıdır. Eşine ve çocuklarına çok bağlıdır, yüzünde daima derin, anlamlı bir tebessüm vardır. İçi bir sanat fıskırışı ile saklıydı, bundan dolayı gözleri hep Radyoya giden yollara daldardı. Bu arzuyu değerli sanatçı Küzecioğlu'ya açıkladığında, o elinden hemen tuttu, Radyoya götürdü ve onun yardımıyla birkaç hoyrat ve türkü Radyoda kaydetti ve kaydetmeğe devam etti. Bağdat Radyosunun Türkmençe bölümünde okuduğu şarkı ve türküler Irak Türkmen müziğine yeni bir soluk getirmişti. Hoyrat usullerden Muçalla ve Muhalif'i ustaca okumuştı. Kerkük kızı Kerkük'te kadınlara mahsus birkaç konser vermiştir. Bir sohbetle kendisini anlatırken, müziğe küçük yaşta ilgi duyduğunu ve Türkmen sanatçıları dinlemiş olduğu türkü ve hoyratlar ezberlediğini söylemişti. Gizlilik perdesinden çıkmayan ve sesiyle diğerlerine örnek olan sanatçı bu alanda çok başarılı adımlar atmıştı, bu adımlar takdirle karşılaşmıştır. Geçekten Selime Hanım 1959 yılında

¹⁷⁸Hıdır Gece YILMAZ; age., ss. 50- 51

karşımıza bir kadın ses sanatçısı olarak çıkmış; o tarihlerde Türk ve İslam dünyasında bu alanda ender görülen öncü kadın sanatçıların listesine hem Kerkük kızı adını altın harflerle yazdırmış, hem de Irak Türkmen müziğini kadın sesiyle dünyaya duyurmuştur. Uzun Yıllar geçmesine rağmen türküleri ve hoyratları Irak Türkmen halkınca hala haz olarak dinlenen, narin sesiyle, hoyrat okuma ustalığıyla Türkmen klasiklerinde yer edinmiştir. Başarıyla okuduğu bazı eserler:

1. Kerkük'ün etrafı dumanlı dağlar
 2. Sönmez aşk ateşi- söz: Mehmet İzzet Hattat
 3. Bir güzel sevdim
 4. Oy gelin gelin
 5. Arakçiniv çin çini
 6. Abdulvahit Küzecüoğlu'nun bestelediği O yârin ala gözleri
 7. İzettin Abdi Bayati'nin yazmış olduğu Güldür meni güldür
 8. Ali Marufoğlu'nun yazmış olduğu Muçalla hoyratları
 9. Muhalif Hoyratlar
 10. Hasta düştüm
 11. Olaştım Köprüye
- Ve diğerleri...

Türkmenlerin seçkin evladı olan Kerkük kızını Irak Türkmen ses sanatında kadınların da yer alması gerekliliğini kendisi bize bilfiil bu görevi üstlenerek göstermişti, Irak Türkmen müziğini önemli bir boşluğunu doldurmuştu ve kendinden sonra gelen kadın sanatçılara yol açmıştır. Nitekim sonradan büyük ses sanatçısı Zeynep Demirci çıkmıştı ve onun izinde yürümüştü.¹⁷⁹

¹⁷⁹ www. Turkmensani.com

B.7. Irak Türkmenlerinde Türkü Söylemede Kullanılan Çalgı Aletleri:

Müzik, insan sesiyle başlamıştır. İnsan sesiyle yapılan müzik, başlangıçta bütün toplumlarda olduğu gibi büyüleyici bir nitelik taşımıştır. Özellikle Doğu ülkelerinde, başlangıçta insan sesinin büyüleyici gücünden yararlanılmışsa da değişen şartlarla birlikte, sesin büyüleyici özelliği giderek yerini çalgı eşliğinde yapılan, yine de sesin ön planda olduğu parçalara bırakmıştır.¹⁸⁰

Tüm ilkel topluluklarda olduğu gibi eski Türklerde de toplumun ortak duygusunu, kültürünü, yaşayışını dile getiren, büyücülük yapan, o toplumun temsilcisi durumunda bulunan halk sanatçıları vardır.¹⁸¹

Kerkük'te kullanılan halk musikîsi âletlerinden bildiğimiz on beş çeşidi şunlardır: Meyter (davul), zurna, zurnapa, dümbelek, kaşık, çarpapa, tef, zilli tef, zincirli tef, zil, dumbulbas, ney, bülül, saz ve santur...¹⁸² Son zamanlarda azda olsa yaygınlaşan bağlama, 48 yıldan beri de ud, kanun, keman gibi enstrümanlar eşlik çalgısı olarak kullanılmaktadır.¹⁸³

Bunlardan meyter(davul) ve zurna, en çok halay ve oyun havalarında, ayrıca eskiden Nobatçı Hoyratı söylenirken sadece zurnanın kullanıldığı da bilinmektedir. Ramazan geceleri halkı sahura uyandırmak için çalgıcılar, sokaklarda dolaşarak meyter ve zurna çalmaktadırlar. Üzücü ölümelerde de bazan cenaze töreninde sadece meyter çalındığı görülmektedir ki bunda “meyteri terse çalmağ” deyimini kullanılır...¹⁸⁴

Zurnapa¹⁸⁵, delikli çifte kamıştan yapılmış, çifte dilli bir musikî âletidir. Ağza alınan bu dil kısmına, zurnada da olduğu gibi, “fikne” diyorlar. Delikli gövde, ziftle kınlanmış çifte kamıştan yapıldığı gibi, turna ayağından, yani turna kuşunun bacak kemiklerinden de yapılır ki makbule geçeni, bu cinsten olanıdır... Zurnapa, en çok

¹⁸⁰ Yıldırım ERDENER; “Halk Türküleri Koro İçin Çok Sesli Hâle Getirilmeli midir?”, *Türk Halk Musikisinde Çeşitli Görüşler*, (Haz., Salih TURHAN), Ankara 1992, s. 114.

¹⁸¹ Yıldırım ERDENER; age., s. 114.

¹⁸² Atâ TERZİBAŞI; age., s. 24.

¹⁸³ Salih TURHAN, Abdurrahman KIZILAY, age., s. VIII.

¹⁸⁴ Atâ TERZİBAŞI; age., s. 25

¹⁸⁵ Bu çalgıya, İmam Zeynelâbidin köyünde “balaban” denildiğini sayın mühendis Suphi Saatçı'nın bu köyde yaptığı meslekî bir inceleme gezisinden öğreniyoruz(Atâ TERZİBAŞI; age., s. 25).

küreken (damat) hamamdan eve götürülürken, ayrıca sünnet düğünlerinde ve daha başka münasebetlerde dümbelek (darbuka), zilli küçük tef ve çarpara ile birlikte kullanılır. Çarpara, bilindiği gibi parmaklara geçirilen ve parmakların hareketiyle birbirine vurulmak suretiyle kullanılır.¹⁸⁶

Sade büyük tef, zincirli tef, dumbulbas ve ney, tekkelerde zikir esnasında kullanılır. Tefler ayrıca mevlüt törenlerinde de kullanılan yaygın çalgılardandır. Kuzu derisinden yapılan tefler daha makbuldür. Bunların rengi beyaz olur. Keçi derisinden yapılanlarsa, gök renkli olur... Zil, kurs biçiminde iki madenî parçadan ibarettir. Ufak çeşidi tefin kenarına takılır...

Dumbulbas veya “tabılmas” ve yahut sadece “tapıl” diye adlandırılan âlet, ağzı gergin deriyle kapalı madenî bir kâsedan ibarettir. Bunda, devenin boyun derisi kullanılır. Manda derisinden yapılanı sağlam ve dayanıklı olmaz. Maden kısmıysa tunçtan yapılır. Misten, yani bakırdan yapılanı makbul değildir. Dumbulbas, iki kişi tarafından kullanılır. Biri elleriyle tutar, öbürü de iki çubukla trampet çalarcasına, gayet hızlı vuruşlarla çalar. Yerine göre dumbulbası bir kişi de kullanabilir ki o zaman bu âletin bir metre kadar yükseklikte bir taban üstüne oturtulması gerekir...¹⁸⁷

Bülül; çobanların kullandığı bir çeşit kavaldir ki düdükten büyük olur.

Saz; eskiden gezginci (seyyah) âşıkların kullandığı bir çalgıdır. Eskiden Kerkük dolaylarında bunun kullanılan çeşidi, anlattıklarına göre, yerli bir ayran kaşığı büyüklüğünde, yani bir Hindistancevizi kadar olup, insan kolunun dirsekten avuç kısmına kadar uzayan şekline benzermiş. Günümüzdeyse, Türkiye’de bilinen saz (bağlama) çeşitleri kullanılmaktadır...¹⁸⁸

Santur; klasik sazlardan sayılmakla birlikte, halka mal olmuş bir çalgı vasfını taşır. Eskiden Kerkük’te kahvehanelerde makam ezgilerine eşlik ederdi. Santurun On dokuzuncu yüzyılda Kerkük’te yaygın bir şekilde kullanıldığını şu yerli fıkrayla bilmekteyiz:

¹⁸⁶ Atâ TERZİBAŞI; age., s. 25

¹⁸⁷ Atâ TERZİBAŞI; age., s. 26

¹⁸⁸ Atâ TERZİBAŞI; age., s. 26

On dokuzuncu yüzyılın tanınmış sofilerinden Kerküklü Şeyh Abdurrahman Halis'in oğlu ünlü şair Faiz, bir gün Kerkük'te santur çalınan bir kahvehanenin önünden geçerken durup dinlemeye başlar. Bunu duyan babasının müteessir olması üzerine ansızın şu cinaslı beyti inşad eder:

Mazhar-i lütf-i ilâhi olmak istersen eğer

*Bi tekellüf bas kadem Musa gibi sen-tura gel*¹⁸⁹

Kerkük'te santur yapan ustalardan Mehemed Santurçı adındaki şahıs, hâlâ da yaşamakta olup, bu âletin çalmasını da bilmektedir.¹⁹⁰

Santur; günümüzde Bağdat'ta halk makamları ve eski türkölere eşlik eden çalgı takımının başlıca âletlerinden biri olarak önemini korumaktadır.¹⁹¹

Zurna; Türk halk müziğinde üflemeli bir çalgıdır. Üstte yedi, altta bir deliği vardır. Kamışlı ağızlıktan üflenerek çalınan bir musiki aletidir.¹⁹²

Kanun; Arap kökenli olduğu veya Farabi tarafından icat edildiği söylene de bu kesin değildir. Klasik Arap orkestralarında önemli bir yer tutan kanun, Avrupa'ya özgü klavyeli çalgıdır. Boyutları, biçimi ve tel sayısı ülkeden ülkeye değişmekle birlikte ana özellikleri aynıdır.¹⁹³

Darbuka; değişik büyüklüklerde sürahi biçimindeki toprak veya madeni bir kabın genişçe olan ağız kısmına deri gerdirilerek yapılmış bir çalgıdır. “Dümbelek” veya “dümbek” diye adlarla da anılır.

Türk müziğinde önemli bir yer tutan kanun, Irak Türkmen musikisinin de temel taşlarından biridir.

Musikî âletleri konusuyla ilgili olarak şurasını da belirtmek yerinde olur ki, Kerkük havalarının terennüm edildiği törenlerde şahlanan okuyucularla coşan

¹⁸⁹ Atâ TERZİBAŞI; age, s. 26

¹⁹⁰ Atâ TERZİBAŞI; age, s. 27

¹⁹¹ Atâ TERZİBAŞI; age, s. 27

¹⁹² Büyük Larousse; 24. Cilt, İstanbul, 1986, s. 12778.

¹⁹³ Büyük Larousse; 12. Cilt, İstanbul, 1986, s. 6320.

dinleyiciler, mevcut çalgı ile yetinmeyerek bazen “vay va...y”, “dey dey”, “yaşaa..” gibi sözlerle bir ağızdan bağırarak, “helhele basmak”¹⁹⁴, elleriyle aphın (alkış) almak, parmaklarını şaklatmak ve ayaklarıyla yere vurmak gibi tempolu davranışlarla bedenî azalarını kullanarak çalgıya çalgı katarlar.¹⁹⁵

Musiki âletleri, son zamanlardaysa halk âletlerinden fazla ut, kanun, keman gibi klasik sazlardan kurulmaktadır. Burada bir gerçeği belirtmek yerinde olur ki Kerkük havaları, bağlama gibi halk sazlarıyla icra edildiği zaman ki Türkiye radyolarında bu yola gidilmiştir doyurucu olmamaktadır. Bu havaların gerçek tadını klasik sazlar eşliğinde dolgun bir şekilde duymaktayız.¹⁹⁶

¹⁹⁴“Helhele”, sevinç belirtisi olan özel titreşimli ince ve keskin bir nevi ığlıktır. Buna, Urfa ve Diyarbakır dolaylarında da rastlanılmaktadır (Atâ TERZİBAŞI).

¹⁹⁵ Atâ TERZİBAŞI; age, s. 27

¹⁹⁶ Atâ TERZİBAŞI; age, s. 27.

C. IRAK TÜRKMEN TÜRKÜLERİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR:

Irak Türkmen Türküleri ile ilgili çalışmaları vermeden önce bütün kaynaklara ulaşamadığımızı belirtmek istiyoruz. Bu nedenle kaynakça kısmında sadece tez içinde kullanılan ve gerek terim açıklamaları, gerekse yapılan çalışmaların tanıtımı sırasında baş vurulan eserler verilmiş; söz konusu ettiğimiz ulaşılamayan veya dolaylı olarak ilgili eserler biyografiya olarak sunulmuştur.

C. 1. Türkiye’de Yapılan Çalışmalar:

C. 1. 1. Kitaplar:

Yazar ve araştırmacı Atâ Terzibaşı eski yazıyla hazırladığı iki cildlik *Kerkük Havaları*¹⁹⁷ adlı kitabında Irak Türkmen türküleri hakkında geniş bilgi vermektedir. Ayrıca, 178 tane türkü metni vermiştir.

Salih Turhan ve Abdurrahman Kızılay’ın hazırladıkları; *Kerkük Türküleri*¹⁹⁸ kitapta 172 türkü, hoyrat, ninni, ağıt ve leyleli sazlama metinleri ve notaları verilmiştir. Ayrıca Irak Türkmen türküleri hakkında genel bir bilgi eklenmiştir.

Yazar ve araştırmacı Suphi Saatçi; *Kerkük’ten Derlenen Olay Türküleri*¹⁹⁹, adlı kitabında; Kerkük’te günümüze kadar yaşayan olay türkülerini anlatmış ve kitapta 20 tane türküye yer verilmesinden ziyade, o türkülerin Türk Dünyasında benzerini ve varyantlarını belirtilmiştir.

*Kerkük’ün Çok Sevilen Mânî ve Türkülerinden Örnekler*²⁰⁰; (Kerkük Kızı ve Abdurrahman Kızılay), eserinde Irak Türkmen türküleri ve manilerinden birçok metin içermektedir. Bu eser iki ciltten oluşmaktadır.

Mahir Nakip *Kerkük Türk Halk Musikisinin Tasnif ve Tahlil*²⁰¹ adlı kitabında Kerkük türkülerini hem konularına ve bazı türküler yapılarına göre tasnif etmiş, hem de

¹⁹⁷ Atâ TERZİBAŞI, *Kerkük Havaları*, İstanbul, 1980.

¹⁹⁸ Salih TURHAN, Abdurrahman KIZILAY, *Kerkük Türküleri*, Ankara 1991.

¹⁹⁹ Suphi SAATÇİ, *Kerkük’ten Derlenen Olay Türküleri*, Anadolu Sanat Yay, İstanbul 1993.

²⁰⁰ Ahmet FİKRİ, *Kerkük’ün Çok Sevilen Mânî ve Türkülerinden Örnekler*, C. 1: Kerkük KIZI; *Sevilen Maniler*, C. 2: Abdurrahman KIZILAY; *Sevilen Maniler*, İstanbul 2002.

²⁰¹ Mahir NAKİP, *Kerkük Türk Halk Musikisinin Tasnif ve Tahlil*, Ankara, 1991, Kültür Bakanlığı, Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yay.: 158, Halk Müziği ve Oyunları Dizisi: 6, Evren Ofset.

türkülerin Anadolu coğrafyasındaki türkülerle olan bilhassa makam(hava) yönünden ortaklıklarını tespit ederek göstermiştir. İncelediği Kerkük türkülerinde ise bazılarının notalarını da vermiştir.

C. 1. 2. Tezler:

Ege üniversitesi Devlet Türk Müziği Konservatuarında Orhan Öztürk'ün hazırladığı; *TRT Repertuarındaki Kerkük Yöresi Türkülerinin Tür ve Biçim Yönünden İncelenmesi* konulu yayımlanmamış yüksek lisans tezinde Kerkük yöresinden derlenen türküler tür ve biçim yönünden incelemiştir.

Şehnaz ALTINKÜPÜ bitirme tezi olarak hazırlayan; *Gazanfer Paşayev'in "Kerkük Folkloru Antolojisi" Kitabı ve İncelemesi*²⁰² çalışmada (34) tane türkü metni vermektedir.

1986 yılında Canan AKKOYUNLU'nun hazırlamış olduğu *Kerkük Türkülerinde Hoyrat Geleneği*²⁰³, yüksek lisans tezinde; hoyratların ençok makam yönünden incelenmesi üzerine durmuştur.

C. 1. 3. Bidiriler:

Suphi Saatçi. III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresinde sunduğu "**Kerkük Folklorunda Dügün Geleneği**" konulu bildirisinde Kerkük Türklerinin düğünden önce başlayan ve "Toy Günü" ne kadar süren eğlencelerin başlangıcını ifade eden kına geleneğini de anlatmış; ve bir kına türküsü örneklendirmiştir.²⁰⁴

²⁰² Şehnaz ALTINKÜPÜ; *Gazanfer Paşayev'in "Kerkük Folkloru Antolojisi" Kitabı ve İncelemesi*, Bitirme Tezi, 1994, İzmir, Ege Ün.

²⁰³ Canan AKKOYUNLU; *Kerkük Türkülerinde Hoyrat Geleneği*, Basılmamış YLT., TC. Gazi Ün., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Ankara, 1986.

²⁰⁴ Suphi SAATÇİ; "Kerkük Folklorunda Dügün Geleneği" *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV. Cilt (Gelenek- Görenek- İnançlar)* 1987. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı MFAD Yay.: 86 Seminer- Kongre Bildirileri Dizisi: 23, ss. 322- 323.

C. 1. 4. Diğer:

Ali Yakıcı'nın hazırladığı *Halk Şiirinde Türküler* (Tanım- Tasnif- İnceleme- Metin) eserinde Irak Türkmen türküleriyle ilgi kısa bilgi vermiş, ayrıca birkaç tane türkü metni örnek olarak aktarmıştır.

1999'da Doğan Kaya tarafından hazırlanan *Anonim Halk Şiiri*²⁰⁵ adlı çalışmada Irak Türkmen türküleri hakkında kısa bilgi verilmiş, ayrıca birkaç türkü metnine de örnek olarak verilmiştir.

Yazar ve araştırmacı İbrahim Dakuki'nin; *Irak Türkmenleri*²⁰⁶ adlı kitabında türkü hakkında kısa bilgi vererek birkaç tane de örnek türkü vermiştir.

Kültür Bakanlığı; *Türkiye Dışında Türk Edebiyatı Antolojisi*²⁰⁷, Suphi Saatçi'nin hazırladığı 6. C. *Irak (Kerkük) Türk Edebiyatında*, Irak Türkmenleri türküleri ile ilgili bilgi ve metin örneği vermiştir.

Cengiz Ketene'nin hazırladığı; *Kerkük Halk Edebiyatından Seçmeler*²⁰⁸ eserinde 10 türkü metni örnek olarak vermiştir

Enver Yakupoğlu'nın yazdığı; *Irak Türkleri*²⁰⁹ kitabında, türkülerden örnek vermiş, ayrıca türkü, türkü icracıları ve icra ortamıyla ilgi kısa bilgiler vermiştir.

C . 2. Irak'ta Yapılan Çalışmalar:

C . 2. 1. Kitaplar:

Yazar ve araştırmacı Atâ Terzibaşı eski yazıyla ilgili hazırladığı iki cildlik, *Kerkük Havaları*²¹⁰ adlı kitabında Irak Türkmenleri türkü hakkında geniş bilgi vermektedir, ayrıca 178 tane türkü metni vermiştir.

²⁰⁵ Doğan KAYA; *Anonim Halk Şiiri*, Akçağ Yay., Ankara 1999, ss. 224- 225.

²⁰⁶ İbrahim DAKUKİ; age.

²⁰⁷ Suphi SAATÇİ; "Azerbaycan ve Irak (Kerkük) Türk Edebiyatı", *Türkiye Dışında Türk Edebiyatı Antolojisi*, Kültür Bakanlığı Yay., C. 6, Ankara 1997.

²⁰⁸ Cengiz KETENE; *Kerkük Halk Edebiyatından Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yay.: 1201, Ankara 1990.

²⁰⁹ Enver YAKUPOĞLU; *Irak Türkleri*, Boğaziçi Basım ve Yay., İstanbul 1976.

²¹⁰ Atâ TERZİBAŞI; *Kerkük Havaları*, C. 1- 2, Zaman Matbaası, Bağdat- Irak 1991.

Esat Erbilli'nin; *Yüz Güfte ve Yüz Beste*²¹¹, 2003 yılında Türkmen Kardeşlik Ocağı tarafından yayınlanan kitabında 99 tane Erbil şehrine ait türküleri içermektedir. Bu kitap Arap harfleriyle olup 49 tanesi tarafımızdan Türkiye Türkçe'sine aktarılmış ve tezimizde incelenmiştir.

Esat Erbilli'nin hazırladığı *Kara Gözlüm*²¹² bir diğer eserinde; 13 tane türkü notalarıyla birlikte içermektedir.

Esat Erbilli'nin hazırladığı *Aşkım Anlattım*²¹³ bir diğer eserinde ise; 15 tane türkü metni notalarıyla birlikte verilmiştir. Bu türküler Erbil yöresine aittir.

Hıdır Gece Yılmaz'ın 1974 senesinde Kerkük'te hazırladığı, *Her Bahçeden Bir Gül*²¹⁴ kitabında Irak Türkmen türkü icracılarının hayatlarını kısa bir şekilde anlatmış, ayrıca bu sanatçıların söyledikleri bazı türkülerini örnek olarak vermiştir.

Ahmet Mehmet Kerkük'nün hazırladığı; *Esvat La Tunsu*²¹⁵ (Unutulmayan Sesler) Arapça kitapta, Irak Türkmenlerinin önemli sanatçılarından biri olan Memet Kalayı'nın hayatını anlatmış, ayrıca sanatçının söylediği bazı eserlere notalarıyla birlikte örnek vermiştir.

Mehmet Merdan'ın hazırladığı *Ağani ve Tukus El- Turkman*²¹⁶ (Irak Türkmenlerinin Türküleri ve Üsüleri) Arapça kitabında; birkaç türküyü Arapça'ya çevirerek yer vermiş, ayrıca icra ortamlarından da söz etmektedir.

Behcet Gamgin'in eski hariflerle yazdığı *Öten Bülbüller* kitapçığında; 29 tane türkü metne yer vermiş, ayrıca birkaç Irak Türkmen sanatçısının hayatını anlatmıştır.

C. 2. 2. Makaleler:

Irak Türkmenlerinin türküleriyle ilgili bugüne kadar ne yazık ki ciddî ve bilimsel bir makale yazılmamıştır. Ancak yayınlanan bazı makalelerde birkaç sayfalık bilgi

²¹¹ Esat ERBİL; *Yüz Güfte ve Yüz Beste*, Nur basınevi, Erbil- Irak, 2003.

²¹² Esat ERBİL; *Kara Gözlüm*, Türkmen Kardeşlik Ocağı Yay., Erbil- Irak 2003.

²¹³ Esat ERBİL; *Aşkım Anlattım*, Türkmen Kardeşlik Ocağı Yay., Erbil- Irak 2003.

²¹⁴ Hıdır Gece YILMAZ; *Her Bahçeden Bir Gül*, Kerkük- Irak, Cumhuriyet Matbaası 1974.

²¹⁵ Ahmet Mehmet KERKÜKLÜ; *Esvat La Tunsu* (Unutulmayan Sesler), El- kadisiye Matbaası, Kerkük- Irak 1991.

²¹⁶ Mehmet MERDAN; *Ağani ve Tukus El- Turkman*, Abdulfehab Avçı Bas., Kerkük 2004.

verilmektedir. Irak Türkmen türküleri üzerine yazılan makalelerin hangi dergilerde ve gazetelerde yayınlandığını aşağıda vermek istiyoruz:

Kardeşlik dergisi

Beşir gazetesi

Kerkük dergisi

Türkmen gazetesi

Birlik yolu dergisi

Bohça dergisi

Türkmeneli gazetesi

C. 2. 2. Diğer:

1995 senesinde Abdullatif Benderoğlu'nun hazırladığı *Irak Türkmen Folkloru*²¹⁷ eserinde; Irak Türkmen türkülerin icra edildiği yerlerden söz etmiş, ayrıca birkaç türkü metni örnek olarak göstermiştir.

Abdulvahit Küzecioğlu; *Küzecioğlu'ndan Hoyrat ve Besteler*, Belediye Basımevi, Kerkük- Irak, 1966.²¹⁸

²¹⁷ Abdullatif BENDEROĞLU; *Irak Türkmen Folkloru*, Irak Kültür Bakanlığı Yay.: 134, Bağdat- Irak 1995.

²¹⁸ Suphi SAATÇİ; *Kerkük'ten Derlenen Olay Türküleri*, Anadolu Sanat Yay., İstanbul 1993, s. 82.

I. BÖLÜM

KONULARINA GÖRE IRAK TÜRKMEN TÜRKÜLERİNİN TASNİFİ:

Türküler konuları bakımından çeşitli şekillerde sınıflandırılmıştır. Fakat yapılan tasnifler yeterli değildir. Çünkü her olay, her duygu ve düşünce türkü konusu olabilmektedir. Biz birkaç görüşe baktığımızdan sonra Irak Türkmen türkülerini sınıflandırdık.

Cem Dilçin, türküler konularına göre şu şekilde tasnif etmiştir:

- a. Ninniler
- b. Çocuk türküleri
- c. Doğa türküleri
- d. Aşk türküleri
- e. Kahramanlık ve askerlik türküleri
- f. Tören türküleri
- g. İş türküleri
- h. Karşılıklı türküleri
- i. Ölüm türküleri (ağıtlar)
- j. Oyun türküleri²¹⁹

Mehmet Özbek; türküler konularına göre tasnif ederken, önce sekiz bölüm ayırmış ve bu sekiz bölümü de kendi içinde şu alt bölümlere ayırmıştır:

A) Lirik türküler

1. Aşk. Sevda türküleri
2. Gurbet türküleri (ayrılık, asker, mapushane türküleri)
3. Ağıtlar (ölüm-tabii afetler) üzerine

²¹⁹ Cem DİLÇİN; *Türk Şiir Bilgisi*, TDK.Yay., Ankara 1983, ss. 290–296.

4. Ninniler
- B) Satirik türküler
 5. Güldürücü türküler(Mizahî türküler)
 6. Taşlamalar, ilenmeler
- C) Olay türküleri
 7. Tarihî türküler (Destanlar, kahramanlık ve serhat türküleri)
 8. Eşkiya türküleri (Derebeyi, cinayet türküleri)
- D) Tören ve Mevsim türküleri
 9. Kına, düğün, esvap giydirme töreni türküleri
 10. İtikat ve mezhep törenleri türküleri
- E) İş ve Meslek türküleri
 11. Esnaf türküleri
- F) Pastoral türküleri
 12. Tabiat türküleri
- G) Didaktik Türküleri
- H) Oyun Türküleri
 13. Ritmik dans türküleri
 14. Temsil oyun türküleri²²⁰

Mehmet Yardımcı; türküleri konularına göre şu şekilde sınıflandırmaktadır:

1. Lirik türküler
 - a. Aşk ve Sevda türküler
 - b. Gurbet türküler
 - c. Ağıtlar türküler
 - Ç. Ninniler türküler
2. Satirik türküler

²²⁰ Mehmet ÖZBEK, age., ss. 85- 86.

- a. Mizahi türküler
- b. Taşlamalar türküler
- 3. Olay türküler
 - a) Tarihi türküler
 - b) Eşkıya türküler
 - c) hapishane türküler
- 4. Tören ve Mevsim türküleri
 - a) Düğün ve kına türküleri
 - b) Tarikat türküleri
- 5. İş ve meslek türküleri
 - a. Esnaf türküler
- 6. Pastoral türküler
 - a. Doğa türküler
- 7. Didaktik türküler
- 8. Oyun türküler²²¹

Hikmet Dizdaroğlu, türkülerini konularına göre şu şekilde tasnif etmiştir:

- 1. Ninniler ve çocuk türküleri
- 2. Doğa üzerine türküler
- 3. Aşk türküleri
- 4. Kahramanlık türküleri

²²¹ Mehmet YARDIMCI; age., s. 60- 71

5. Askerlik türküleri
6. Tören türküleri
7. İş türküleri
8. Eşkıya türküleri
9. Acıklı olaylarla ilgili türküleri
10. Güldürü türküleri
11. Karşılıklı (diyaloglu) türküleri
12. Oyun türküleri
13. Ölüm türküleri²²²

Osman Yücesu; Elazığ Harput türkülerini konularına göre şu şekilde tasnif etmiştir:

1. Aşk ve sevdâ türküleri
 - a) Sevgiliye yapılan (duyulan) sitem konulu türküler.
 - b) Aşk ve sevdâ kaynaklı eski şarkılar.
 - c) Kahramanı belli kadınlar üzerine söylenen aşk ve sevdâ türküleri.
 - d) Kahramanı belli erkekler üzerine söylenen aşk ve sevdâ türküleri.
 - e) Kadın ve erkek kahramanlar üzerine, birlikte söylenen aşk ve sevdâ türküleri
 - f) Diğerler
2. Yer adlarıyla ilgili söylenen türküler:
 - a) Şehir çevredeki yer adlarıyla ilgili söylenen türküler
 - b) Şehir dışındaki yer adlarıyla ilgili söylenen türküler

²²² Hikmet DİZDAROĞLU; *Halk Şiirinde Türler*, Ankara 1969, s. 107.

3. Seferberlik (askerlik) türküler.

Aşyalar- nesneler sembol alınarak söylenen türküler.

4. Doğadaki varlıklar sembol alınarak söylenen türküler

5. Bitkiler sembol alınarak söylenen türküler.

6. Hayvanlar sembol alınarak söylenen türküler.

7. Karşılıklı (diyaloglu) türküler.

8. Oyun türküler.

9. Diğerleri.²²³

Ali Yakıcı, Halk Şirinde Türkü kitabında türkülerini konusuna göre şu şekilde tasnif etmiştir:

1. Aşk/ sevda konulu türküler

2. Gurbet/ ayrılık/ hasret konulu türküler

3. Beşik/ bebek/ çocuk türkülerini/ ninniler

4. Ölüm türkülerini/ ağıtlar

5. Tören türkülerini

5.1. Düğün türkülerini

5.1.1. Kına türkülerini

5.1.2. Gelin alma/ karşılama/ kutlama türkülerini

5.1.3. Güvey türkülerini

5.2. Bayram türkülerini

6. Asker/ askerlik türkülerini

²²³ Osman YÜCESU; *Elazığ- Harput Türküleri*, (Basılmamış YLT., Gazi Ün.), Ankara 1997, s. 57- 58.

7. Hapishane türküleri
8. Olay türküleri
 - 8.1. Tarihî olayları konu alan türküler
 - 8.1.1. Savaş türküleri
 - 8.1.2. Yiğitlik/ hahramanlık türküler
 - 8.1.3. Eşkîya türküleri
 - 8.2. Sosyal olayları konu alan türküler
 - 8.2.1. Toplum ve aile içi olayları konu alan türküler
 - 8.2.2. Göç türküleri
 - 8.2.3. Hastalık türküleri
9. Doğal çevreyle ilgili türküler
 - 9.1. Doğayı konu alan türküler
 - 9.2. Bitki ve çiçekleri konu alan türküler
 - 9.3. Hayvanları konu alan türküler
10. Beslenme ve yiyecekleri konu alan türküler
11. İş ve meslek hayatıyla ilgili türküler
12. Övgü türküleri
13. Yergi/ alay/ eleştiri türküleri
14. Şikayet türküleri
15. Eğitici/ öğretici türküler
16. Arzu/ istek türküleri

17. Dinî/ tasavvufî nitelikli türküler

18. Oyun türküleri

18.1. Çocuk oyunlarındaki türküler

18.2. Kadın oyunlarındaki türküler

18.3. Erkek oyunlarındaki türküler²²⁴

Atınç Emnalar; türküleri konularına göre şu şekilde tasnif etmektedir:

1. Ninniler ve çocuk türküleri
2. Doğa üzerine türküler
3. Aşk türküleri
4. Askerlik türküleri
5. Tören türküleri
6. İş türküleri
7. Eşkıya türküleri
8. Acıklı olaylarla ilgili türküler
9. Karşılıklı (diyaloglu) türküler
10. Oyun türküler
11. Ölüm türküleri
12. Nasihat veren türküler²²⁵

Mahir Nakip'e göre Kerkük türkülerini şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Lirik Türküler
2. Satirik Türküler
3. Olay Türküleri
4. Tören Türküleri

²²⁴ Ali YAKICI; age., ss. 211–239.

²²⁵ Atınç EMNALAR; age., 183

5. Esnaf ve Meslek Türküleri

6. Pastoral Türküler

7. Didaktik Türküler

8. Oyun Türküleri²²⁶

Türkiye’de türkülerle ilgili son konusu bakımından tasnif yapan Mehmet Akif Korkmaz “Türkü Türü ve Doğu Karadeniz Türkü Kültürü” adlı yüksek lisans tezinde şu şekilde tasnif etmiştir:

1. Aşk ve sevdâ türküleri
2. Ağıtlar/ölüm türküleri
3. Çalgı, oyun ve kemençe üzerine türküler
4. Kına ve tören türküler
5. Yergi türküler
6. İş, meslek türküleri
7. Gurbet ve memleket – sıla türküler
8. Açık saçık türküler²²⁷

Elimizdeki metinlere göre ise biz Irak Türkmen türkülerini konusu bakımından şu şekilde sınıflandırmayı uygun gördük. İncelediğimiz iki yüz otuz dört türküyü bu bağlamda değerlendirdiğimizde on alt başlıkta toplayabileceğimizi gördük:

²²⁶ Mahir NAKİP; age., ss. 47- 107

²²⁷ Mehmet Akif KORKMAZ; *Türkü Türü ve Doğu Karadeniz Türkü Kültürü*, (Hacettepe Ün., Yayınlanmamış YLT.), Ankara 2006, ss. 98–112.

I. A. Aşk ve Sevda Konulu Türküler:

İnsanoğlunun en yüce duygusu aşktır. Yârine kavuşmayan kişi, aşkını ancak türkülerde dile getirip rahatlamaya çalışmakta; bazen sevgilisinin güzelliğini överek, bazan da onun yaptığı cefayı anlarak ve ondan şikayet ederek içindekileri satırlara ve ezgilere dökmektedir. Yârine kavuşmanın tek yolu ise türkülerdir.

Lirik nağmelerin en yaygın olanı aşk nağmeleridir. Onlar bazen şen, bazen gamlı olur. Halk nağmelerinde genç oğlan ve kız birbirlerine aşk türküleri söyler. “(Aaaaakh...)Gözüm Leylanlı²²⁸ kız... (44)”, “ Sen bir yana bir yana... (83)” gibi... Şen ve ihtiraslı nağmelerde oğlanla kızın birbirlerine beslediği sevginin gerçekleşmesi, vuslat, sevgi hisleri yansıtılır. Bu durum sevgi, tabiat varlıkları ve halleri aracılığıyla da belirtilir. Nitekim sevenler, birbirlerini ceylana, çiçeğe, bülbüle, ahuya benzetir, maşukun dış güzelliği, kaş, gözü, dişleri, dudağı, yanağı, kameti, bakışı, saç, yürüyüşü, konuşması vs. bu şekilde tarif edilir. Ümitleri gerçekleşmeyen, sevgilisine kavuşmayan gencin gam, ıstırap ve kederinden bahseden nağmelerde sık sık “ah” , “vay” vs. ünlemler geçer. Hatta sevgililerin âşıklarına sitem etmeleri bile söz konusudur.²²⁹

Irak Türkmen türkülerinin temaları arasında aşk teması en geniş yeri tutar. (1), (2), (3), (4), (5), (6), (7), (8), (9), (10), (11), (12), (13), (14), (15), (16), (17), (18), (19), (20), (21), (22), (23), (24), (25), (26), (27), (28), (29), (30), (31), (32), (33), (34), (35), (36), (37), (38), (39), (40), (41), (42), (43), (44), (45), (46), (47), (48), (49), (50), (51), (52), (53), (54), (55), (56), (57), (58), (59), (60), (61), (62), (63), (64), (65), (66), (67), (68), (69), (70), (71), (72), (73), (74), (75), (76), (77), (78), (79), (80), (81), (82), (83), (84), (85), (86), (87), (88), (89), (90), (91), (92), (93), (94), (95), (96), (97), (98), (99), (100), (101), (102), (103), (104), (105), (106), (107), (108), (109), (110), (111), (112), (113), (114), (115) ve (116) nolu türküler bu gruba girmektedir.

Irak Türkmenleri türkülerinde aşk teması en çok kullanılan temadır. Sadece aşk türkülerini diye ayırdığımız bölümde değil, diğer (ayrılık, gurbet, hasret... vs) bölümlerde de aşk temasına rastlamak mümkündür. Biz de 88 ve 50 nolu türkülerini örnek olması açısından aşağıya alıyoruz:

²²⁸ S: Kerkük’e bağlı bir bucak (nahiye)

²²⁹ *Kerkük Folklor Antalogiyası*, ss. 251- 294; Gazenfer PAŞAYEV; age., s. 162’den naklen

(Cannan Şirin)

Sevmişem allam seni

Canıma sallam seni

Sevmesem canım çıkhsin

Canımnan şirin seni

Sevdim bir sava yarı

Çağırdım neva yarı

üregimnen hiç gelmez

Gönderim ava yarı

Sevmişem

Başıva dolanmışam

Aşkıva bulanmışam

Nene, bacı, kardaştan

Üstive selenmişem

Sevmişem

Sevdalandım sözüvden

Gül yağırı üzüvden

Gece gündüz bakharsam

Tokh olmaram gözüvden (88. türkü)

Aşk türküleri bazan karşılıklı olarak icra edilmektedir:

Erkek söyler:

Hacı Ferec'in kızı memmev emmeli
Göster gözleriv güzel men alım seni

Kız söyler:

Get get get güzel oğlan gözimi neynisen
Dağlarda bala ceyran hiç görmiyipsen

Erkek söyler:

Hacı Ferecin kızı memmev emmeli
Göster dudağiv güzel men alım seni

Kız söyler:

Get get get güzel oğlan dudağım neynisen
Kazzazda pembe kaytan hiç görmiyipsen

Erkek söyler:

Hacı Ferec'in kızı memmev emmeli
Göster memmevi güzel men alım seni

Kız söyler:

Get get get güzel oğlan memmemi neynisen
Bağlarda turunc oğlan hiç görmiyipsen

Erkek söyler:

Hacı Ferec'in kızı memmev emmeli
Göster köbegiv güzel men alım seni

Kız söyler:

Get get get güzel oğlan köbeğim neynisen
Kahvede beyaz fincan hiç görmiyipsen.... (50. türkü)

I. B. Gurbet Konulu Türküler:

Tespit ettiğimiz türküler arasında 3 tane gurbet türküsü bulunmaktadır. Bu türkülerde gurbetin garipliği, yalnızlık teması ve endişe ön plândadır. Bazen âşık, komşu evdeki sevgilisini göremediği için de, kendini gurbete his edebilir. Gurbet ile ilgili konu alan (117), (118) ve (119) nolu olanları bu grubu oluşturmakta olup 117 no.da kayıtlı “ Ğeribliğ” örnek olarak aşağıda yer almaktadır.

(Ğeribliğ)

Geçti ümrüm ğurbet ellerinde

Tokh kalmadım nenem gilde

Söylenirem bütün dilde

Ne yamandı bu ğeribliğ

Acı çektim sensiz kaldım

Derdi gizledim yalğuz daldım

Men bu derdi sizden aldım

Ne yamandı bu ğeribliğ

Kimsesizem bu vatanda

Yalğuz kallam gün batanda

Sayığlaram dost yatanda

Ne yamandı bu ğeribliğ

I. C. Ayrılık Konulu Türküler:

Türkülerimizde 32 tanesi de ayrılık türkülerinden oluşmakta olup incelediğimiz türkülerin (120), (121), (122), (123), (124), (125), (126), (127), (128), (129), (130), (131), (132), (133), (134), (135), (136), (137), (138), (139), (140), (141), (142), (143), (144), (145), (146), (147), (148), (149) ve (150) nolu olanları, bu grubu oluşturmaktadır.

Aşıklara göre dünyada üç büyük felaket vardır. Meselâ Emrah bu konuda:

Bir ayrılık, bir yoksulluk, bir ölüm

demektedir. Hatta aşıklara göre ayrılık, ölümden de beterdir.

Ayrılık teması aşk, gurbet, tarihi olay... vs. türkülerinde de görülmektedir. Türkülerin bazılarında ayrılık ile aşk iç içedir. Mesela (121) no.lu türkümüz bu çeşittendir:

(Men Delliym Divane)

Bağdat'ta hurmalıklar

Şatta da oynar balıklar

Ne bele sevda olsun

Ne bele ayrılıklar

Men delliyem divana

Men olmuşam pervana

Hepsi o yar derdinnen

Kalmışam yana yana

Seyyidem bak başıma

Bak gözümün yaşına

Geç taptım tez itirdim

Bak Mevlanın işine...

I. D. Hasret ve Özlem Konulu Türküler:

Tespit ettiğimiz Irak Türkmen türkülerinin bir kısmının konusunu hasret ve özlem konulu türkülerini oluşturur. Âşıklar birbirilerini ne kadar görürlerse görsünler sürekli sevgililerinin hasretiyle yanar tutuşurlar. Sazının tellerinden hasret, özlem yayılmayan âşık, türkücü yok gibidir: Nitekim aşağıya aldığımız 153 nolu türkünün

Akh bu yar elinnen

Kemer düştü belinnen

Ölmiyeydim öpeydim

O sürmeli gözinnen

Geceler zarım oldu

Ağlamağ kârım oldu

Menim bu nazlı yarım

Geldikhçe zalım oldu

Akh bu

Geceler geşti mennen

Eglendi geşti mennen

Oldım khublara köpri

Her gelen geşti mennen

Akh bu

Geceler gündüz kimin

Mum yanar yıldız kimin

Gözim seni görende

Erirem men duz kimin

Akh bu

Geceler zar geceler

Mene zinhar geceler

Ay battı Ülker çıkhtı

Gelmedi yar geceler... (52. türkü)

Şeklindeki sözlerinden ve bu grubu oluşturan diğer (151), (152), (154), (155), (156), (157), (158), (159), (160), (161), (162), (163), (164), (165), (166), (167), (168), (169), (170), (171), (172), (173), (174), (175), (176), (177), (178), (179), (180), (181), (182), (183), (184), (185) ve (186) nolarda türkülerde olduğu gibi...

I. E. Şikayet Konulu Türküler:

(187), (188), (189) (190), (191) ve (192) no.lu türküler bu grupta yer almaktadır. Aşık sevgilisini ne kadar görürse görsün, her an onunla birlikte olmayı ister. Bunu gerçekleştiremeyince de şikâyetle başlar. Halk şiirindeki türkülerin konusu ne olursa olsun şikâyet, hep gündemdedir. Aslında Kutadgu Bilig'den beri şikâyet, ayrı bir tema olarak dikkati çekmektedir. Şikâyet konulu türkülerin hepsinin sevgiliden şikayeti konu edinmesini ise biz, Irak Türkmenlerinin aşka, aşıklığa bakış açısıyla ilgili olduğunu düşünüyoruz. Aşağı aldığımız (191) no.lu türküde de görüleceği gibi:

(Dediv Yar)

Yar mene vefa dediv

Sorağın safa dediv

Âlemi keyfe saldiv

Menimçin cefa dediv

Yar mene çarem dediv

Timar et yaram dediv

Vefalı dostlarımnan

Bozulsun aram dediv

Yar mene oyan dediv

Renglere boyan dediv

İstedim başım alım

Zulmuma dayan dediv

Yar sene dedim beyim

Kıymezdim sene değim

Sen gibi vefasıza

Kifride boyun eğim...

I. F. Çocuklara Yönelik Türküler:

İncelediğimiz türkülerden sadece bir tanesinin çocuklarla ilgili olduğunu gördük. Elbette Irak Türkmenlerinde çocuklara yönelik türküler bu kadar değildir. Söz konusu durum tamamen bizim kullandığımız kaynaklarla ilgilidir. Aslında bir ninni olan ve “türkülerin türlerine göre” yapacağımız sınıflandırmada bahsedeceğimiz için bu tür ile ilgili bir bilgi vermiyor ve 194 nolu türküyü aşağıya alıyoruz:

Ay bala bala bala

Khurda khurda yırğala

Orta yerde çarkhala

Ne şirin oynar bu bala

Tebrize geden olsa
Arzuhal yazan olsa
Yıkharam Tebriz seni
Yarıma ziyan olsa
Ay bala.....
Tebriz altı Mağara
Zilfiv gelmez tarağa
Yar meni davet edip
Bir istikân arağa
Ay bala.....
Buradan Tebrize kimin
Gül kakhıp dize kimin
Kız Allahı seversev
Yarın gel bize kimin... (193. türkü)

I. G. Kahramanlık, Savaş Konulu Türküler:

Bilindiği üzere aşıklar bir dönem ordıyla beraber savaşımlara gitmişler; bir tarih yazarı (vaka-i nuvis) gibi olayları sazlarının tellerine dökmüşlerdir. Pekçok destan, koşma, varsığı hatta efsane bu şekilde teşekkül etmiş; zaman içinde bu şiir ve anlatmalar başka anlatı türleri içinde de yer almıştır. Bu şiir ve efsaneler halk ağzında dolaşp gelişerek türkölü hikayeler (bozlak) meydana gelmiş; bazen bu türkölü- hikayeler, anlatı kısmı olmadan da söylenegelmiştir.²³⁰

İşte savaş ve kahramanlık konulu türkölülerin pekçoğı da hikayesi olmadan söylenen türkölüler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Irak Türkmen türkölülerini için de aynı durum söz konusudur. Nitekim belli bir tarihi dönemi veya bu dönemde meydana gelen olayları konu alan türkölüler Irak Türkmenlerinin Osmanlı İmparatorluğu zamanında Osmanlıya destek için katıldıkları

²³⁰ Nerin KÖSE; *Türk Halk Edebiyatında Kısa Hikayeler*, İzmir, 1989, 9. Eylül Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı, ss. 139- 147

savaşları hikâye etmektedir. Söz konusu türkülerin bir kısmının geride bırakılanlara olan özlemi, bir kısmının da savaş sırasında yaşananları konu alacağı, ortadadır:

Ağlama anam ağlama tez geliyorum

Seni görmeden sızlanıyorum (of gençliğim)

Çanakkale içinde mermerden direk

Arkadaşlar şehit olur dayanmaz ürek (of gençliğim)

Çanakkale içinde on gün oturdum

Onbirinci gününde herbe tutuştum (of gençliğim)

Çanakkale içinde aynalı çarşı

Ana ben gidiyorum düşmana karşı (of gençliğim)

Çanakkale içinde oldum onbaşı

Sineme vurdular süngünün başı (of gençliğim)

Çanakkale içinde sıra sıra söğütler

Oturmuş binbaşı asker öğütler (of gençliğim)

(194. türkü)

Ayrıca savaş ve kahramanlık konulu içeren: (194), (195), (196), (197), (198), (199), (200), (201), (202) ve (203) (204), (205), (206), (207), (208), (209), (210), (211),

(212), (213), (215) ve (215) no.lu türkülerin bu gruba girdiğini de belirtelim. Kayıtlı olan türkülerde Irak Türkmenlerinin Çanakkale’de Osmanlı’nın yanında veya Musul için yapılan savaşları, savaş sırasında konumunu hatta özlemleri anlatılmaktadır:

İstanbul’dan çıkhtım yola

Selam verdim sağa sola

Kimsem yokhtı meni sora

Oyan Sultan Aziz oyan

Elden getti nısf-i cihan

İstanbul’dan çıkhtı tatar

Kamçisini atar tutar

Mithat Paşa asker satar

Oyan Sultan

İstanbul’dan geli kayığ

İçi dolı sarkhoş ayığ

Padışahlığ sene layığ

Oyan Sultan

İstanbul’da çıkhtım dama

Selam verdim kayımkama

Asker oldım gettim Şama

Oyan Sultan

İstanbul’ın minarası

Ezan veri zenparası

Cebinde yoh beş parası...

Yukarıya aldığımız 208 nolu türküde görüldüğü üzere... Savaşı sürdürmenin ve savaş sırasındaki sıkıntılara daynmanın güçlüğü söz konusu edilmektedir:

İstanbul'un dört atrafı meteriz

Meterizten türlü toplar atarız

Üç kardaşığ bir orduya yeteriz

Seferberlik şimdi de büküyor belimi

Kâfir Moskof bombardıman ediyor evimi

Tren geldi eskeleye dayandı

Ala gözlüm yeni yukhudan oyandı

Benim anam bana nasıl dayandı

Seferberlik şimdi de büküyor belimi

Kâfir Moskof bombardıman ediyor evimi²³¹

I. H. Dini- Tasavvufi Konulu Türküler:

(216), (217), (218), (219) ve (220) no. lu türkülerin oluşturduğu bu grup, daha çok çok Allah'ın varlığı ve birliği, dervişliğin fazileti ve Hz. Yakup ile ilgili kısıları konu edinmektedir. Nitekim aşağıya aldığımız 219 nolu türkü Hz. Yakup ile ilgilidir:

Ağlar Yakub ağlar Yüsüfim deyü

Getti de gelmedi ah yavrum deyü

Men bir Yakubıydım kendi halimde

²³¹ Mahir NAKİP; age., s. 85.

Mevlam'ın adı var her dem dilimde

Ağlar Yakub ağlar Yüsüfim deyü

Getti de gelmedi ah yavrum deyü

Yüsüfin üzügi la'ildi kaşı

Yüsüfi kuyya attı Ken'an kardaşı

Ağlar Yakub ağlar Yüsüfim deyü

Getti de gelmedi ah yavrum deyü

Yüsüfi getirdiler kuyyı başına

Cebayıl yetiştı hakkın emriyle

Ağlar Yakub ağlar Yüsüfin deyü

Getti de gelmedi ah yavrum deyü... (218. türkü)

I. I. Esnaf ve Meslek Konulu Türküler:

(221), (222), (223), (224), (225) ve (226) no. lu türkülerde fındık satıcısı, berber, kasap, tuhafiyecinin ağzından bu mesleklerin özellikleri genellikle güzellerle ilgili olarak dile getirilmektedir. Aşağıya aldığımız 225 no. lu türküde de olduğu gibi:

Menim ipek yağlıgım var görmeğe gelin

Âşıklara men sataram almağa gelin

Menim kaşlı belbağım var görmeğe gelin

İnce bellere men sataram almağa gelin

Menim gülli kadehim var görmeğe gelin

Gelinlere men sataram almağa gelin

Menim sandal tarağım var görmeğe gelin

Uzun saçlara men sataram almağa gelin

Menim kara gözliğim var görmeğe gelin

Esmerlere men sataram almağa gelin

Menim elvan güllerim var görmeğe gelin

Gözellere men sataram almağa gelin

I. J. Tören Türküleri:

I. J. 1. Düğün Türküleri

Irak Türkmenlerinde aile, son derece önemlidir. Nitekim ailenin kurulması sırasında pek çok uygulama söz konusudur. Kına türküleri bu bakımdan son derece dikkat çekicidir. Bugün sadece Türkiye Türkleri ve Irak Türkmenlerinde gördüğümüz bu türkülere örnek olarak 227 ve 228 no. lu olanlarını aşağıya alıyoruz.

I. J. 1. 1. Kına Türküleri:

Kına, daha doğrusu kına yakam Türklere İslamiyetle beraber giren bir gelenektir. Kınanın halk hekimliğinde özellikle “egzama” (halk ağzında “mayası”) tedavisinde kullanıldığı bilinmektedir. Bu sebeple kınanın da aile kurmanın son aşaması olan düğün gelenekleri içinde yer alması, kaçınılmazdı. Bugün Irak Türkmenlerinden başka Türkiye Türklerinde ve Türk Dünyası boy ve topluluklarında da görülen²³² “kına yakma” geleneği, kına türkülerinde ortaya çıkarmıştır.

Elinde ayağında Acem khınnası

Gedip gelin getirsin oğlan nenesi

Çayır çimennen geli

Kahve Yemennen geli

Al yanağ kaytan dudağ

Her gün hamamnan geli

Elinde

Başında var maşalla

O yar bizim işalla

Kavışmağa az kaldı

Kavışırığ işalla

Elinde

O yarı alın gönderin

Bu yarı alın gönderin

O yarın gözin sevmişem

²³² Kazak Türklerinde

Sürmesin çalın gönderin

O yarın saçın görmişem

Saçbağın çalın gönderin... (227. türkü)

I. J. 1. 2. Düğün Sırasında ve Eğlence Gecesinde Söylenenler:

Bu gruptaki türküler hem kız ve erkek tarafının bulunduğu düğün sırasında, hem de bir tarafta kına gecesi olurken diğer tarafta düzenlenen ve damat için toplanılan “eğlence gecesi” nde okunmaktadır. Bu arada “eğlence gecesi” töreninin günümüz Türkiye Türklerindeki damadın arkadaşlarınca düzenlenen “bekarlığa veda gecesi” olduğunu da hatırlatmalıyız.

Helhele verin geline

Deste gül verin eline

Altun kemer bağlıyıp

Gelin ince beline

(Vay vaaaaay...)

Çayır kıssa biçilmez

Su derindi geçilmez

Mene diyer yardan geç

Yar şirindi geçilmez

Helhele

Çayıra saldım minder

Kız üviz mene dönder

Üzivi döndermirsev

Gehte bir salam gönder

Helhele

Çayıra saldım khali

Atrafi khurma dalı

Gören maşalla desin

Kimin var bele yarı... (228. türkü)

I. J. 2. Bayram Türküleri:

Irak Türkmenleri, Türk dünyası boy ve toplulukları gibi dini ve milli bayramlarına ayrı bir özen gösterirler. Elimizde sadece aşağıdaki türkü bulunmaktadır:

(Şanlı Bayram)

Erbil’de bayram khoştu

Gözele gözüm düştü

Dostlığı unutmavın

Duşmanlığ sonu boştu

(229. türkü)

I. J. 3. Yas- Ölüm Türküleri:

(211), (232), (233), (234) no. lu türküler Irak Türkmenlerinin ölenin ardından yakılan ağıt- türküler olarak karşımızda çıkmaktadır. Bunlardan 233 no. lu olanı bir delikanın, 232 no. lu olanı bir genç kızın 211 ve 234 no. lu olanlar ise hayata göreceğini görmüş olan için söylenir. Örnek olarak 232 no. lu olan türküyü aşağıya almak istiyoruz.

(Genç Kızlar İçin)

Ya Rebb-er- Rahman ki hakdır farzın

Affet ya Hennan şu bâkire kızı
Alemden çıkhtı, vermedi, mestur
Kısmeti kakhtı, vermedi sabur
Senden emir çıkhtı, olındı destur
Mevti kabul etti, meskeni kabur
Ya Rebb- er- Rahman ki hakdır farzın
Affet ya Hannan şu Bâkire kızı
Gençliğ ümrinde olındı farma;
Kalmasın zındanda bir müddet zaman
Her vakht her günde eyledi fiğan
Rebbim karşıvda olmasın pişman

I. K. Eğitici ve Öğretici Türküler:

230 ve 131 no. lu türkülerin ilkinde dünyanın yaşanması zor yer olduğu, gerçek dost bulmanın zorluğu, diğerindeyse öğretmenın öğrenciye nasihatı yer almaktadır.

(Kimsesizem Ben)
Ğem konağımdı yakham salmadı
Dostlarım getide kimsesizem ben
Derbeder oldum yuvam kalmadı
Khoşluğum biti de kimsesizem ben
Dostum nasihat acılığa dayan
Hayatı anla yatmışsan oyan
Düz çalışırsav kalmasın yayan
Khoşluğum biti de kimsesizem ben

Nefsim bahalı değişmem özün
Gönlüm yapacak verdiği sözün
Her an tutarım yoların düzün
Khoşluğum biti de kimsesizem ben
Açmaz dünya topladım cefa
Derdi çekmeyen hiç bilmez safa
Her kimden sordum bilmedi vafa
Khoşluğum biti de kimsesizem ben

(230. türkü)

Bu konuda sonuç olarak diye biliriz ki:

Yaptığımız incelemeden de anlaşılacağı üzere Irak Türkmen türkülerinde aşk konulu olanlar çoğunluğu teşkil etmektedir. Aslında bu durum sadece Irak Türkmenleri değil, bütün Türk dünyası boy ve toplulukları için de söz konusudur. Çünkü tasavufta da kabul edildiği üzere insan, âlemin özüdür, özetidir. Kainatın yaratılış sebebi odur. Bu sebeple insanın iç dünyası da öne çıkmış: onun duyguları halk şairlerimizin esin kaynağı olmuştur. Bir anlamda aşk, insan var olduğu için vardır.

Aşk konulu türkülerden sonra sırayı, (hasret ve özlem) ile (ayrılığı konu edinilenler) almaktadır. Zaten âşık sevgilisini görse de, görmese de kendisini ondan ayrı hisseder; bu sebeple hep özlem içindedir. Kavuşma olmadığı sürece özlem ve ayrılık duygusu, devam eder kısacası özlem ve ayrılık, vuslat olmadığı için söz konusudur. Daha sonraki sırada kahramanlık türküleriyle düğün konulu olanlar oluşturmaktadır. Elbette gerek kendisi için, gerekse Kanbağı olan Osmanlı Türkleri için giriştiği savaşların izleri, Türkülerinde yansıyacaktır.

Irak Türkmenlerinde “aile kurumu” son derece önemlidir. Düğün ile ilgili ritveler kadar gerek kına türküleri, gerekse düğün sırasında söylenenlerin varlığı da

bunu açıkça göstermektedir. Diğer konudaki türkölere gelince... Bu Irak Türkmenlerinin hayatlarından çok memnun olduğu çocuklarını az sevdiği, dini ve milli bayramlarına az önem verdiği anlamına gelmez. Bu durum incelediğimiz türkölilerin alındığı kaynaklarla ilgilidir.

II. BÖLÜM

TÜRLERİNE GÖRE IRAK TÜRKMEN TÜRKÜLERİ

Biz tezimizin bu bölümünde türkülerini “tür” lerine göre tasnif edeceğiz.

Yakın zamana kadar “tür” deyince gerek halk bilimciler, gerekse edebiyat araştırmacıları “şekil ve konu” nın belirlediği bir anlatı olarak değerlendirmişlerdir. Ancak zaman içinde “icrâ” (bağlam) nın önemi ortaya çıkmış; yabancı araştırmacılarından Henri Glassie, Dorson, Alan Dundes’in başlattıkları çalışmalar sonunda bir ürünün üç şekilde değerlendirebileceği, ürünün elde edilmesinde üç hususun göz önüne alınması gerektiği belirtilmiştir:

- a. Sözel doku
- b. Metin (ürün)
- c. Çevre

Bu durumu kısaca özetleyecek olursak, bir ürün anlatıldığı çevrenin ve anlatıcının ürüne kattığı özellikler yanında anlatıcının jest ve minkleri, duruşu-tavır ve anlatma sırasında sesini alçaltıp yükseltmesi ile birlikte değerlendirilmelidir. Yani icrasız metin (ürün) ölü bir metindir.²³³

Bunun yanında ürünün anlatıldığı ortama göre şekilleneceği, bir başka ifadeyle ürünün söylenip çalındığı çevre içinde eski özelliğini yitirip yeni özelliklerde karşımıza çıkması da söz konusudur. Örnek verecek olursak “yüksek yüksek tepelere” aslında bir kına türküsüdür. Ancak aynı türkü kına töreni olmadan da oyun türküsü olarak söylenmektedir. Yine Azerbaycan yöresinde din, aile, hukuk ve eğitim kurumlarını hicveden “ karavelli” ler halk hikâyesi geleneğinde hikâye anlatılırken “arasöz” olarak görülmektedir. Hatta “ ocağın yansın” şeklindeki “dua” (alkış), ses tonu ve jest mimiklerin sertleşmesiyle “ beddua” (kargış) olarak söylenebilir.²³⁴

²³³ Özkul ÇOBANOĞLU; *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yayınları: 310, Folkloristik Dizisi: 1, Ankara 1999.

²³⁴ Nerin KÖSE; “Tür ve Fonksiyon” *Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurulayı Bildirileri (26 mayıs)*, Kültür Bakanlığı Yay.: 2955, HAGEM Yay.: 335, Semener- Kongre Bildirileri Dizisi: 72, ss 503-508, Ankara 2002.

Irak Türkmenleri için de aynı durum söz konusudur. Yani türküler, bulundukları, söylendikleri ortama göre şekillenirler. Bir başka ifadeyle türkünün türü, hangi ortamda, hangi sebeple söylendiği ile ilgilidir. Ancak herhangi bir ezgi eşliğinde söylenen her şeye türkü denildiği gözden uzak tutulmalıdır. Yine de biz Irak Türkmen türkülerini ezgisiyle değil (bu müzikle uğraşmanın işidir) daha çok şekil özelliklerinden çok söylendikleri ortama göre değerlendireceğiz.

Her ne kadar nağme eşliğinde söylenen herşeye türkü denilmekteyse de biz Irak Türkmenleri'nin türkülerini 6 ana başlık altında toplayabiliriz.

II. A. TÜRKÜ:

Türküleri kendi içinde üç alt başlıkta toplayabiliriz:

II.A. 1. Oyun Türküleri:

Elimizdeki türkülerin (47), (48), (52), (53), (54), (98), (181), (138), (23), (50), (156) ve (222) no. lu olanları bu gruba girmektedir. Söz konusu türküler daha çok aile içi eğlencelerde veya piknik eğlencelerinde oynanmaktadır. Ancak, türün belirlenebilmesi için (türkü söz konusu olduğunda) ezginin de bilinmesi gerekmektedir. Bu itibarla, türkülerin çoğunun ritmik (yani oyun havası, kırık hava) olması sebebiyle bir gruptaki türkünün bir başka grupta yer alması yani, fonksiyon değiştirebilmesi de gözden uzak tutulmamalıdır.

Heley tepme toz olı

Mavı şalvar boz olı

Egil yağlıgıv kaldır

Men kaldırsam söz olı

Oğlan azar olasan

Cannan bazar olasan

Saltav gir çefyev bağla

Daha güzel olasan

Heley

oğlan girip saltanı

heley teper yaltanı

boyım boyıva kurban

gözellerin sultanı

Heley

Oğlan yeri işive

Aklıv topla başıva

Men olardan degilem

Yavağ verim dişive

(54. türkü)

II.A. 2. Tören Türküleri:

Düğün, bayram, partiler, şenlik vs. Sadece aşağıdaki türküler değil bunların dışında da başka türküler söylenmektedir.

II.A. 2. 1. Düğün Türküleri: (227), (228) ve (133) düğün veya partilerde:

Helhele verin geline

Deste gül verin eline

Altun kemer bağluyıp

Gelin ince beline

(Vay vaaaaay...)

Çayır kıssa biçilmez

Su derindi geçilmez

Mene diyer yardan geç

Yar şirindi geçilmez

Helhele

Çayıra saldım minder

Kız üviz mene dönder

Üzivi döndermirsev

Gehte bir salam gönder

Helhele

Çayıra saldım khali

Atrafi khurma dalı

Gören maşalla desin

Kimin var bele yarı (228. türkü)

II.A. 2. 2. Bayram Türküleri

Bu gruba; (194), (195), (196), (197), (198), (199), (200), (201), (202), (203), (204), (205), (206), (207), (208), (209), (210), (212), (213). (214) ve (229) no. lu türküler girmektedir. Nevruz başta olmak üzere 24 Nisan (Irak Türkmen Cephesi'nin Kuruluşu), 7 Ekim (Erbil'in demokrasi şehri olarak kabul edilişi ve cephe kurultayının kuruluşu), 3 Mayıs (Türkçülük Günü) gibi milli günlerde kahramanlık türküleri söylemek gelenektir. İşte 194 no. lu türkü:

Ağlama anam ağlama tez geliyorum

Seni görmeden sızlanıyurum (of gençliğim eyvah)

Çanakkale içinde mermerden direk

Arkadaşlar şehit olur dayanmaz ürek (of)

Çanakkale içinde on gün oturdum

Onbirinci gününde herbe tutuştum (of)

Çanakkale içinde aynalı çarşı

Ana ben gidiyurum düşmana karşı (of)

Çanakkale içinde oldum onbaşı

Sineme vurdular süngünün başı (of)

Çanakkale içinde sıra sıra söğütler

Oturmuş binbaşı asker öğütler (of)

(194. türkü)

II. A. 3. İş ve Meslek Türküleri:

(221), (222), (223), (224), (225) ve (226) no. da kayıtlı olanların oluşturduğu bu türküler, genellikle meslek sahibinin bazen kendisi, bazen de dükkâna gelenler tarafından şaka veya gerçeği ifade eder şekilde ve sebepte söylenir. Ancak, bu türkülerin bazen oyun türküsü olarak da kullanılması yani fonksiyon (tür) değiştirmesi de söz konusudur. Örnek olarak 222 no. da kayıtlı türküyü aşağıya alıyoruz:

Kadın söyler:

Ay havar degirmançı

Sen khançı men kervançı

Arpanı verrem sana

Bu deni dart benimçi

Erkek söyler:

Olmaz kaatunım olmaz

Mısır altunım olmaz

Deniv kaldır düş yola

Savacağa su dolmaz

Kadın söyler:

Ay havar degirmançı

Sen khançı men kervançı

Kolbağım verrem sene

Bu deni dart benimçi

Erkek söyler:

Olmaz khatunım olmaz

Mısır altunım olmaz

Men kolbağım neylirem

Savacağa su dolmaz

Kadın söyler:

Ay havar degirmançı

Sen khançı men kervançı

Hicilim verrem sene

Bu deni dart benimçi

Erkek söyler:

Olmaz khatunım olmaz

Mısır altunım olmaz

Men hiciliv neylirem

Savacağa su dolmaz

Kadın söyler:

Ay havar degirmançı

Sen khançı men kervançı

Özimi verrem sene

Bu deni dart benimçi

Erkek söyler:

Oldı khatunım oldı

Mısır altunım oldı

Deniv kaldır gel beri

Savacağa su doldı

(222. türkü)

II.B. İLÂHÎ:

Türk halk edebiyatında ilahi “Allah’ın varlığını, birliğini, gücünü, kudretini ve tek yaratan olduğunu” ifade eden ezgilere verilen addır. Ahmet Yesevi’deki “hikmet” lerin tam karşılığı, ilahidir. Bu grupta yer alan tek örnek olan (207) ve (218) no.lu metinleri bir ilahidir ve her şey, Allah’ın varlığı ve büyüklüğüne bağlanır. Ancak, temel konu cennettir. Demek istiyoruz ki, ilahi sadece söz ve şekille ilgili değil, ezgi ile de ilgilidir:

Şol cennetin ırmakları

Akhar Allah deyü deyü

Çıkmış İslam bülbülleri

Üter Allah deyü deyü

Bülbül okur hem dilleri

Şekerden tatlı sözleri

Cennette huri kızları

Gezer Allah deyü deyü

II.C. DESTAN:

İncelediğimiz türkülerin oluşturduğu destanlar, halk şiirinde özel bir yere sahiptir. Daha çok uzun soluklu bir anlatı olan destanlarda doğal afetler (kıtlık, salgın hastalık, deprem, yangın, sel) veya bir yerin kurtuluşu anlatılır. Genelde dörtlüklerle söylenip yayılan destanların kime ait olduğu bellidir. İşte, 215 no. lu türküyü aşağıdaki gibi veriyoruz:

(Yusuf Destanı)

Ağlar Yakub ağlar Yüsüfim diyer

Getti de gelmedi ağ ciğer yanar

Ey cemaat size bir bahsedeyim

Yakubın ahvalın ben arzedeyim

*

Yakub bir şahıydı Kenân elinde

Allahım kelâmı herdem dilinde

Medhi söylenürdi âlem dilinde

Getti de gelmedi ah yavrum diyer

*

Yakubın on iki oğlu vardı

Birisi cümleden sevgüli idi

İsm-i mübareki Yüsüf güliydı

Ağlar yakub ağlar Yüsüfım diyer

*

Allahın takdiri gör de neyledi

Şeytan-i melûm de ağı eyledi

Kardaşlar da buna hesed eyledi

Ağlar Yakub ağlar Yüsüfım diyer

*

Yüsfi apardılar ölüm kastine

Saldılar kuyıya kelle üstine

Yüsüfım yetiştı hakkın destine

Ağlar Yakub ağlar Yüsüfim diyer

*

Ben bir Yakub'ıydım kendi başımda

Gündüz hıyalımda gece dişimde

İtirdim yüsüfim on dört yaşında

Getti de gelmedi ah oğlım diyer

*

Ben bir Yakubıydım kendi halimde

Allahın kelâmı herdem dilimde

İtirdim Yüsüfim Kenân elinde

Ağlar Yakub ağlar Yüsüfim diyer

*

Yakub ağlar diyer çöle varaydım

Kurtlardan kuşlardan haber soraydım

Yüsüfin cemalın bir de göreydim

Getti de gelmedi ah ciger yanar

*

Yüsüfi kardaşlar kuyya attılar

Kurtlara kuşlara buhtan ettiler

Yüsüfin köynegin al kan ettiler

Ağlar Yakub ağlar Yüsüfim diyer

*

Hiç kardaş kardaşa böylemi kıyar

Şeytanın sözine böylemi uyar

Yüsüfin köynegin al kana boyar

Getti de gelmedi ah oğlım diyer

*

Yüsüfi kardaşlar kuyyıya saldı

Anası yohıydı babası duydu

Ağlaya ağlaya gözlerden oldu

Ağlar Yakub ağlar Yüsüfim diyer

*

Yüsüfim hocaydı ohumaz oldu

O bülbül dilleri şakımaz oldu

Berk uyub allında nur doğmaz oldu

Getti de gelmedi ag oğlım diyer

*

Çıkub Samın yaylasını yaylasam

İnüb aşkın deryasını boylasam

Hep Areb elinden sual eylesem

Ağlar Yakub ağlar Yüsüfim diyer

*

Bir bezirgân altı aylığ yoldan

Yüsüfi çıharttı kırk arşun kuydan

Yüsüfi ettiler Mısırdan sultan

Getti de gelmedi vah ciger yanar

*

Yüsüfin köynegi Mısırdan geldi

Babası yüzine gözine sürdi

Allahın emriyle gözler açıldı

Yakub mevlasına çok hamdeyledi

(219. türkü)

II. D. TAŞLAMA:

Halk şiirinde taşlama daha çok koşma tarzında yazılıp söylenen, insanların vefasızlığını, dönemin siyasi özelliklerini, bir grubun (dini veya siyasi) isteklerini, içinden çıktığı grubu beğenmeyen insanları, aile-hukuk- din- eğitim kurumlarının eksikliklerini ve aksaklıklarını anlatan genelde ezginin geri planda kaldığı sözün öne çıktığı türkülerdir. Bir başka ifade ile tasavvufta nutuk ne ise halk şiirinde taşlama odur. İncelediklerimizden (114), (216) nolu olanları bu gruba girmektedir. Biz de 114 no. da kayıtlı olanını, örnek olarak vermek istiyoruz:

Aman tabur yaman tabur

Zenginlere bedel kabul

Fukaraya Allah sabur

Göziv kişmişe benzer

Arak içmişe benzer

Üzüv turş benziv sarı

Gözden düşmüşe benzer

Aman

Göziv kesme gözimnen

O dı gettim özimnen

Dert çeken zaif olı

Pesend eyle özivnen

Aman

Gözleriv ne mavıdı

Sinev Kerkük avıdı

Her gelen bir söz diyer

Seni mennen savıdı

Aman

Gözleriv yedi meni

Kurt oldı yedi meni

Oldım yamana yoldaş

Aleme dedi meni (114. türkü)

II.E. NASİHATNÂME:

Nasihat, Orhun Kitabeleri'nden, bir başka ifade ile Türklerin ilk yazılı eserlerinden itibaren karşımıza çıkan; zaman içinde çeşitli türlerde de kullanılan, hatta türü belirleyen özelliklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Halk şiirinde ise nasihat, daha çok tasavvufî türlerde karşımıza çıkar. Nitekim, tarikata girişin kurallarını anlatan “nutuk”larda nasihat özelliği, çok belirgindir. Nasihat konulu şiirler daha çok divan edebiyatı tarzında söylenir ve yazılır. Günümüz halk şairlerinde nasihat, daha çok taşlama türünün içinde yer almaktadır.

Kerkük Türkmenleri'nde nasihat konulu türküler öğretmenin öğrencisine, babanın oğluna, annenin kızına, kayınpederinin gelinine, kayınpederin damadına,

kısacası büyüklerin küçüklere yol göstermesi amacıyla söylenir. Buradaki amaç, tamamen eğitimidir; doğru yolu göstermektir. Nasihat türküleri daha çok şaka yollu ifade edilir. (230), (231) nolu türküler bu gruba girmekte olup 230 no. lu metni aşağıya alınmıştır:

(Kimsesizem Ben)

Ğem konağımdı yakham salmadı

Dostlarım getide kimsesizem ben

Derbeder oldum yuvam kalmadı

Khoşluğum biti de kimsesizem ben

Dostum nasihat acılığa dayan

Hayatı anla yatmışsan oyan

Düz çalışırsav kalmasın yayan

Khoşluğum biti de kimsesizem ben

Nefsim bahalı değişmem özün

Gönlüm yapacak verdiği sözün

Her an tutarım yoların düzün

Khoşluğum biti de kimsesizem ben

Açmaz dünya topladım cefa

Derdi çekmeyen hiç bilmez safa

Her kimden sordum bilmedi vafa

Khoşluğum biti de kimsesizem ben

(230. türkü)

II.F. AĞIT:

(211), (232), (233) ve (234) no. lu türküler bu gruba girmekte olup Irak Türkmenleri'nin katıldığı savaşlardan birinde sevgilisini kayıp eden, genç kız, genç erkek vb. ölenlerin ardından söylenilmektedir. Türklerin çok eski dönemlerinden kalan ağıt söyleme geleneği bütün Türk boy ve topluluklarında olduğu gibi Irak Türkmenleri'nde de yaşamaktadır. Ağıt, ölüm olayı ile birlikte görülür. Geçmişte dini bir tören olan “yas” (yoğ), zamanla bu özelliğini yitirerek din dışı kalmış; sadece ölen için düzenlenen, kurbanlar kesilip ziyafet çekilen, gelenlere tabaklarda yemek ikram edilen, ölenin ruhuna ağıtlar, destanlar söylenilen bir törene dönüşmüştür.

Irak ve Türkiye Türkleri'nde genellikle cenazenin gömülmesinden sonra ölü evinde yemekler pişer, baş sağlığına gelenlere ve cenazeden dönenlere ikram edilir. Bazı yerlerdeyse yemek, ailenin yakınları tarafından ölü evine gönderilir. Bunun yanı sıra Kur'an okunur; 3'ünde, 7'sinde ve 40'ında helvalar pişer, mevlüt okutulur.

Biz yukarıda belirttiğimiz 211 nolu ağıtı aşığıya alıyoruz:

Rahmeyle mene yarı elimnen ecel eldi

Cananım ile vuslatımız mahşere kaldı

Yarın firkatı yaktı meni dertlere saldı

Cananım ile vuslatımız mahşere kaldı

Yumdı ol ala gözlerini yar oyanırmı

Canan gediyor firketine can dayanırmı

Rüyâmı aceb hiç buna insan dayanırmı

Cananım ile vuslatımız mahşere kaldı

O simîn teni güllere tekfin ediyorlar

Tabutını al kan ile tezyin ediyorlar

Bir cem' gafır makbereye tedfin ediyorlar

Cananım ile vuslatımız mahşere kaldı

Bu konuda sonuç olarak şöyle söyleyebiliriz:

İncelediğimiz türkülerin çoğu tören türküleridir. Bunların 22 si milli bayramlarda söylenen kahramanlık konulu türkülerdir. 3 tanesi ise düğün türküsü olarak karşımıza çıkmaktadır. 12 türkünün herhangi bir sebeple düzenlenen oyunlarda söylendiği de, işin ayrı bir boyutudur. Türkülerin 6 tanesini de iş ve meslek türküleri oluşturmaktadır. Bu da bize Irak Türkmenleri'nin türküyü daha çok milli günlerinde söylediklerini yani milli duygularını geliştirmiş olduğunu göstermektedir ki bunu da Irak Türkmenleri'nin yıllardır süren özgürlük savaşlarına, bu konudaki mücadelelerine bağlamayı uygun buluyoruz.

İlahi, dini-tasavvufi bir tür olup elimizdeki örneklerden sadece 2 tanesi ilahidir. Bu durum elbette Irak Türkmenlerinin dinlerine bağlı olmadıklarını göstermez. Bu durumun nedeni örneği aldığımız kaynak ile ilgilidir.

İncelediğimiz metinlerin 1 tanesi destan olarak karşımıza çıkmaktadır. Destanın uzun soluklu bir anlatım türü olması ancak usta şairlerin bu konuda şiir çalıp söyleyeceklerini, ayrıca saz şairlerinin halkın hislerine ve sosyal- siyasi durumlarına tercüman olduklarını ifade etmektedir.

2 metnin taşlama olması için de aynı şeyi söyleyeceğiz: Saz şairleri, türkülerinde taşlama yapabilmekte, gördükleri aksak bir durumu eleştirebilmektedirler.

2 metnin nasihatname olmasına gelince... Elbette her toplumun kendisine has gelenekleri, görenekleri vardır. Türk soyu söz konusu olduğunda daha da belirgindir. Bu sebeple metinler 2 tanesinin nasihat içermesi, yani nasihatname olması, gayet doğaldır. Bu bölümde son olarak 4 tane ağıt bulunmaktadır.

III. BÖLÜM

YAPILARINA GÖRE IRAK TÜRKMEN TÜRKÜLERİ:

Türküler yapıları yönünden bilim adamları, yazarlar ve araştırmacılar tarafından çeşitli biçimde sınıflandırılmışlardır. Bu tasniflerden birkaç tanesi aşağıda gösterilmektedir:

Cem Dilçin, türkülerini yapılarına göre şu şekilde tasnif etmiştir:

- 1) Bentleri mâni dörtlükleriyle kurulan türküler
 - a) Mâni dörtlükleriyle kurulan, kavuştaksız türküler
 - b) Kavuştakları mâni biçiminde olan türküler
 - c) Kavuştakları bir dize olan türküler
 - d) Kavuştakları iki dize olan türküler
 - e) Kavuştakları üç dize olan türküler
 - f) Kavuştakları dört dize olan türküler
- 2) Bentleri dörtlüklerle kurulan türküler
 - a) Dörtlüklerle kurulan kavuştaksız türküler
 - b) Bentlerinin dördüncü dizesi kavuştak olan türküler
- 3) Bentleri üçlüklerle kurulan türküler
 - a) Üçlüklerle kurulan kavuştaksız türküler
 - b) Kavuştakları bir dize olan türküler
 - c) Kavuştakları iki dize olan türküler
 - d) Kavuştakları üç dize olan türküler
 - e) Kavuştakları dört dize olan türküler
- 4) Bentleri beyitlerle kurulan türküler
 - a) Beyitlerle kurulan türküler
 - b) Kavuştakları bir dize olan türküler
 - c) Kavuştakları iki dize olan türküler

d) Kavuştakları dört dize olan türküler²³⁵

Doğan Kaya, türkülerini yapılarına göre şu şekilde sınıflandırmaktadır:

1. Bentleri bir mısra olan türküler
 - a. Bağlantıları dört mısra/mâni olan türküler
 - b. Bağlantıları yedi mısra olan türküler
2. Bentleri iki mısra olan türküler
 - a. Sadece iki mısradan oluşan türküler
 - b. Bağlantıları bir mısra olan türküler
 - c. Bağlantıları iki mısra olan türküler
 - ç. Bağlantıları üç mısra olan türküler
 - d. Bağlantıları dört mısra olan türküler
 - e. Bağlantıları beş mısra olan türküler
 - f. Bağlantıları altı mısra olan türküler
 - g. Bağlantıları yedi mısra olan türküler
 - h. Bağlantıları sekiz daha fazla mısra olan türküler
 - ı. Bağlantıları mısra sonlarında ve mısra aralarında olan türküler
3. Bentleri üç mısra olan türküler
 - a. Sadece üçlüklerden ibaret olan türküler
 - b. Bağlantıları bir mısra olan türküler
 - c. Bağlantıları iki mısra olan türküler

²³⁵ Cem DİLÇİN; age., ss. 296-305.

- ç. Bağlantıları üç mısra olan türküler
 - d. Bağlantıları dört mısra olan türküler
 - e. Bağlantıları beş mısra olan türküler
 - f. Bağlantıları altı mısra olan türküler
 - g. Bağlantıları fazla sayıda mısralı olan türküler
 - h. iki bağlantılı türküler
 - ı. Bağlantıları mısra arasında olan türküler
4. Bentleri dört mısra olan türküler
- a. Sadece dörtlüklerden kurulu türküler
 - b. Bağlantıları bir mısra olan türküler
 - c. Bağlantıları iki mısra olan türküler
 - ç. Bağlantıları üç mısra olan türküler
 - d. Bağlantıları dört mısra olan türküler
 - e. Bağlantıları beş mısra olan türküler
 - f. Bağlantıları altı mısra olan türküler
 - g. Bağlantıları yedi mısra olan türküler
 - h. Bağlantıları sekiz ve daha fazla mısra olan türküler
 - ı. Bağlantıları mısra aralarında olan türküler
 - i. İki bağlantılı türküler
 - j. Bağlantıları mısra sonlarında olan türküler
5. Karşılıklı türküler/atma türküler

- a. İki mısralık bentlerden ibaret atma türküler
- b. Üç mısralık bentlerden ibaret atma türküleri
- c. Dört mısralık bentlerden ibaret atma türküleri
- d. Diyalog şeklinde atma türküler²³⁶

Nevzat Gözaydın; yapıları bakımından şu şekilde sınıflandırmıştır:

- 1.a) İki dizeli türküler
- 1.b) İki dizeden oluşan, bağlantıları bir dizeli türküler
- 1.c) İki dizeden kurulmuş, bağlantısı da iki dize olan türküler
- 1.d) İki dizeden oluşan, bağlantısı üç dize olan türküler
- 1.e) İki dize ile kurulan, bağlantısı dört dize olan türküler
- 1.f) İki dize ile kurulan, bağlantısı beş dize olan türküler
- 1.g) İki dize ile kurulan, bağlantısı altı dize olan türküler
- 2.a) Üçlüklerle kurulmuş olan türküler
- 2.b) Üçlüklerle kurulmuş, ancak bağlantısı üçüncü dize olan türküler
- 2.c) Üçlüklerle kurulmuş, bağlantısı bir dize olan türküler
- 2.d) Üçlüklerle kurulmuş, bağlantısı iki dize olan türküler
- 2.e) Üçlüklerle kurulmuş, bağlantısı üç dize olan türküler
- 2.f) Üçlüklerle kurulmuş, bağlantısı iki+dört dize olan türküler
- 2.g) Üçlüklerle kurulmuş, bağlantısı dört dize olan türküler

²³⁶ Doğan KAYA; age., ss. 138-139

- 2.h) Üçlüklerle kurulmuş, bağlantısı beş dizeden oluşan türküler
- 3.a) Dörtlüklerle kurulmuş olan türküler
- 3.b) Mânî dörtlüklerinden kurulmuş olan türküler
- 3.c) Dörtlüklerle kurulmuş bağlantısı bir dize olan türküler
- 3.d) Dörtlüklerle kurulup bağlantısı bir dize olan türküler
- 3.e) Dörtlüklerle kurulmuş bağlantısı iki dize olan türküler
- 3.f) Dörtlüklerle kurulmuş bağlantıları üç dize olan türküler
- 3.g) Dörtlüklerle kurulmuş bağlantıları bir dizeden oluşan türküler
- 3.h) Dörtlüklerle kurulmuş bağlantısı beş dizeden oluşan türküler
- 3.i) Dörtlüklerle kurulmuş bağlantısı altı dize olan türküler
- 4) Altılıklarla kurulmuş olan, bağlantısı dört dizeden oluşan türküler
- 5) Bağlantısı başta yer alan türküler²³⁷

Mehmet Özbek; türkeleri yapısına göre şu şekilde sınıflandırmıştır:

- 1) Bentleri manî dörtlüklerinden meydana gelen türküler (7-8)li
- 2) Bentleri iki mısralı türküler
 - a) Bentleri iki mısralı, bağlantıları lomayan türküler
 - b) Bentleri iki, bağlantıları bir mısralı türküler
 - c) Bentleri de bağlantıları da iki mısralı türküler
 - d) Bentleri iki, bağlantıları üç mısralı olan türküler
 - e) Bentleri iki, bağlantıları dört mısralın türküler
 - f) Bentleri iki, bağlantıları beş mısralı olan türküler
 - g) Bentleri iki, bağlantıları altı mısralı türküler

²³⁷ Nevzat GÖZAYDIN; “Anonim Halk Şiiri Üzerine”, Türk Dili Dergisi, *Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*, Ankara 1989, ss. 53-103

- 3) Bentleri üç mısralı türküler
 - a) Bentleri üç mısralı, bağlantısı olmayan türküler
 - b) Bentleri üç, bağlantıları bir mısralı türküler
 - c) Bentleri üç, bağlantıları iki mısralı türküler
 - d) Bentleri de bağlantıları da üç mısralı türküler
 - e) Bentleri üç, bağlantıları dört mısralı türküler
 - f) Bentleri üç, bağlantıları beş mısralı türküler
- 4) Bentleri dört mısralı türküler
 - a) Kafiye şeması abab, cccb, vb. olanlar
 - b) Kafiye şeması xaxa, bbba, vb. olanlar
 - c) Kafiye şeması aaab, cccb, vb. olanlar
 - d) Kafiye şeması aaax, bbbx, vb. olan türküler
 - e) Kafiye şeması aaba, ccde, vb. olan türküler
 - f) Bentleri dört, bağlantıları bir mısralı türküler
 - g) Bentleri dört, bağlantıları iki mısralı türküler
 - h) Bentleri dört, bağlantıları üç mısralı türküler
 - i) Bentleri ve bağlantıları dört mısralı türküler
 - j) Bentleri dört, bağlantısı beş mısralı türküler
- 5) Bağlantısı her mısradan sonra tekrar edilen türküler
- 6) Bağlantısı başta olan türküler
- 7) Her bentten sonra değişik kalıpta iki ayrı bağlantısı olan türküler²³⁸

Ali Yakıcı; tüküleri yapıları bakımından şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Bentleri bir mısradan oluşan türküler
 - 1.1. Bentleri bir, bağlantıları bir mısradan oluşan türküler
 - 1.2. Bentleri bir, bağlantıları iki mısradan oluşan türküler
 - 1.3. Bentleri bir, bağlantıları üç mısradan oluşan türküler
 - 1.4. Bentleri bir, bağlantıları dört mısradan oluşan türküler
 - 1.5. Bentleri bir, bağlantıları beş mısradan oluşan türküler
 - 1.6. Bentleri bir, bağlantıları altı mısradan oluşan türküler

²³⁸ Mehmet ÖZBEK; *Folklor ve Türkülerim*, İstanbul 1994, ss. 70- 84.

2. Bentleri iki mısradan oluşan türküler
 - 2.1. Bentleri iki mısradan oluşan bağlantısız türküler
 - 2.2. Bentleri iki, bağlantıları bir mısradan oluşan türküler
 - 2.3. Bentleri iki, bağlantıları iki mısradan oluşan türküler
 - 2.4. Bentleri iki, bağlantıları üç mısradan oluşan türküler
 - 2.5. Bentleri iki, bağlantıları dört mısradan oluşan türküler
 - 2.6. Bentleri iki, bağlantıları beş mısradan oluşan türküler
 - 2.7. Bentleri iki, bağlantıları altı mısradan oluşan türküler
 - 2.8. Bentleri iki, bağlantıları sekiz mısradan oluşan türküler
3. Bentleri üç mısradan oluşan türküler
 - 3.1. Bentleri üç, bağlantıları bir mısradan oluşan türküler
 - 3.2. Bentleri üç, bağlantıları iki mısradan oluşan türküler
 - 3.3. Bentleri üç, bağlantıları üç mısradan oluşan türküler
 - 3.4. Bentleri üç, bağlantıları dört mısradan oluşan türküler
 - 3.5. Bentleri üç, bağlantıları beş mısradan oluşan türküler
 - 3.6. Bentleri üç, bağlantıları altı mısradan oluşan türküler
 - 3.7. Bentleri üç, bağlantıları yedi mısradan oluşan türküler
 - 3.8. Bentleri üç, bağlantıları dokuz mısradan oluşan türküler
 - 3.9. Bentleri üç, bağlantıları on mısradan oluşan türküler
4. Bentleri dört mısradan oluşan türküler
 - 4.1. Mâni dörtlüklerinden kurulu türküler
 - 4.2. Bentleri dört, bağlantıları bir mısradan oluşan türküler
 - 4.3. Bentleri dört, bağlantıları iki mısradan oluşan türküler
 - 4.4. Bentleri dört, bağlantıları üç mısradan oluşan türküler
 - 4.5. Bentleri dört, bağlantıları dört mısradan oluşan türküler
 - 4.6. Bentleri dört, bağlantıları beş mısradan oluşan türküler
 - 4.7. Bentleri dört, bağlantıları altı mısradan oluşan türküler
 - 4.8. Bentleri dört, bağlantıları sekiz mısradan oluşan türküler
5. Bentleri beş mısradan oluşan türküler
 - 5.1. Bentleri beş mısradan oluşan bağlantısız türküler
 - 5.2. Bentleri beş bağlantıları iki mısradan oluşan türküler

6. Bentleri altı mısradan oluşan türküler
 - 6.1. Bentleri altı mısradan oluşan bağlantısız türküler
 - 6.2. Bentleri altı bağlantısı üç mısradan oluşan türküler
 - 6.3. Bentleri altı bağlantısı dört mısradan oluşan türküler
7. Bentleri yedi mısradan oluşan türküler
8. Bentleri sekiz mısradan oluşan türküler²³⁹.

Atınç Emnalar; türkülerini yapılarına göre şu şekilde tasnif etmektedir:

1. Mani kıtalarından kurulu türküler
2. Dörtlüklerle kurulu, dördüncü dizeleri kavuştak olan türküler
3. Dörtlüklerle kurulu türküler. Koşma tipi türkülerdir.
4. Bentleri dörtlük, kavuştağı tek dize olan türküler.
5. Bentleri dörtlük, kavuştağı ikili dizeli olan türküler.
6. Bentleri dörtlük, kavuştağı üçlük olan türküler.
7. Bentleri dörtlük, kavuştağı dörtlük olan türküler.
8. Bentleri dörtlük, kavuştağı beşlik olan türküler.
9. Üçlüklerden kurulu türküler.
10. Bentleri üçlük, kavuştağı tek dizeli türküler.
11. Bentleri üçlük, kavuştakları iki dizeli türküler.
12. Bentleri üçlük, kavuştakları da üçlüklerle kurulu türküler.
13. Bentleri üçlük, kavuştakları da dörtlük olan türküler.
14. İki dizeli türküler
15. Bentleri iki, kavuştakları bir dizeli türküler.
16. Bentleri de kavuştakları da iki dizeli türküler.
17. Bentleri iki kavuştakları altı dizeli türküler.²⁴⁰

Irak Türkmen türkülerini ise şu şekilde sınıflandırmayı uygun gördük. Bu bölümde türkülerini sınıflandırırken iki hususu esas aldık. Çünkü türkülerin bir kısmı tek bir kişi tarafından, bir kısmı da karşılıklı olarak söylenmekteydi. Bu yüzden incelediğimiz

²³⁹ Ali YAKICI, age, ss. 184- 208

²⁴⁰ Atınç EMNALAR; age., ss. 184- 187

türküler yapısı söz konusu olduğunda iki ana başlık altında değerlendirilmiş; her ana başlık da bentlerine göre ayrıca sınıflandırılmıştır:

Bu arada yaptığımız gerek ana başlıkları, gerekse alt başlıkları oluşturan türkülerden birer örnek verileceğini de belirtmek istiyoruz.

III. A. Tek kişi tarafından söyleneler.

III. A. 1. Bentlerine Göre.

III. A. 2. Nakaratlarına Göre.

III. B. Karşılıklı Olarak Söyleneler.

III.A. Tek Kişi Tarafından Söylenenler:

Türkülerin çoğu bu grupta yer almakla beraber bir kısmını bentlerine göre, bir kısmını da nakaratlarına göre sınıflandırmak zorunda kaldık. Çünkü söz konusu türkülerin bazılarında bentleri, bazılarında da nakaratları sabit kalıyordu:

III. A. 1. Bentlerine Göre:

III. A. 1. 1. Bentleri İki Dizeli Türküler:

III.A. 1. 1. 1. Bentleri İki, Bağlamasız:

Bu gruptaki türküler bentleri iki dizeli olup nakarat kısımları bulunmamaktadır ve (142), (186), (194), (218), (225) no. lu türküler bu grupta yer almaktadır.

Sarı kızın başında saçları sarı

Karşımda duruptı görmirem yarı

Sarı kızın başında altunna saçbağ

Yarımın elleri ipekten imşag

Sarı kızın saçları altun sarısı

Yarıma çokh yalvardım gece yarısı

Sarı kızın elinnen bir buzlı iştım

Evvelden severiyken şimdi de vazgeştım

(142. türkü)

III. A. 1. 1. 2. Bentleri İki, Nakaratı İki:

Bu grupta yer alan (7), (56), (93), (107), (118), (120) ve (137) no. lu türkülerin ise bentleri de, nakaratları da ikişer dizeliktir. Bunlardan 56 no. lu olanını, aşağıya alıyoruz:

(Dallam Dallam)

Hergün akşam olur dallam dallam dallam dallam

Elimde kemen çem çallam çallam çallam

Aşretuve heber sallam sallam sallam

Men seni sevmişem allam allam allam

Babam vermez desen gellem gellem gellem

Kapıvızı güzel çallam çallam çallam

Aşretuve heber

Gördüğümde seni güllem güllem güllem

Görmedimse güzel öllem öllem öllem

Aşretuve heber(56. türkü)

III. A. 1. 1. 3. Bentleri İki, Nakaratı Dört: (221)

Amman amman kassab

Yandı canım kassab

Geti koyunları

Göreğin hesab

Ekmek ollam sene

Pendir ollam sene

Nece kıydıv mene

Kör olasan kassab

Kassab oğlunun koyunu

Yaptı da mene her oyunu

Yüngüm verdim sene

Sütümü verdim sene

Kör olasan kassab

Nece kıydıv mene

Kassab oğlu çek sürmeden

Gözleriv meni öldürmeden

Yüngüm verdim sene

Sütümü verdim sene

Kör olasan kassab

Nece kıydiv mene. (221. türkü)

III. A. 1. 2. Bentleri Üç Dizeli Türküler:

III. A. 1. 2. 1. Bentleri Üç Nakaratı Bir:

(220), (211), (230) no.da kayıtlı olan türkülerimizin bentleri üç, nakaratlar ise bir dizeliktir: Aşağıya aldığımız 220 no.lu türküde de görüleceği üzere...

Kâr etmez ahım sen gülüzara

Onulmaz işler dilde bu yara

Olsam da geçmem ben para para

Sevmiş bulundım (gözelim) gayri ne çara

Avare gönlim manend-i bülbül

İnler seninçin ruz-u şeb ey gül

Nettinse naçar ettim tahammül

Sevmiş

Koy aksun eşkim billahi silmem

Mecburın oldım terk edebilmem

Kessen de başım senden kesilmem

Sevmiş

Çekmez efendim bu derdi herkes

İster kabulet ister dilim kes

Çekmezdim amma ey şuh-i Nevres

Sevmiş(220. türkü)

III. A. 1. 2. 2. Bentleri Üç, Nakaratı İki:

(31), (33), (37), (40), (59), (73), (79), (85), (89), (91), (109) (119), (128), 141), (144), (149), (157), (163), (170), (175), (180), (184), (185), (196), (198), (199), (200), (201), (208), (210), (212), (213), (214), (224) no.lu türkülerimizde ise bentler üçer, nakaratlar ise ikişer dizeliktir. Mesela aşağıda vereceğimiz 31 no.lu türkü, bu gruba girmektedir:

(Duymadıv Havarımı)

Diyebilmem sene gevil giderim

Sabırsızam inan seni ararım

Bütün âlem duydu sesim havarım

Aceb sen duymadıv yakhunsun mene

Koymadıv gözlerim tokhunsun sene

Sussuz kaldı bağım kırıldı dalım

Gevil arzumıdı varmadı elim

Bütün âlem gördü bu yaman halim

Aceb sen

Sensiz dayanmıram gözümün gözü

Aç gevil kapısın ey melek kızı

Bütün âlem bildi yazdığım sözü

Aceb sen

(31. türkü)

III. A. 1. 2. 3. Bentleri Üç, Nakaratı Üç:

İncelediğimiz türkülerin (34), (42), (43), (49), (195) no.luları, yani dört tanesi de hem bentleri, hem de nakaratları üçer dizeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim 34 no.lu türkü, bu çeşittendir:

Evlerinin ögi yonca

Yonca kakhıp dam boyınca ... dam boyınca

Boyı uzun beli ince

Ninne yavrım ninne

Esmer yarım ninne

Ninne ninne

Evlerinin ögi lala

Saki doldır ver piyala... ver piyala

Sarkhoş olağ düşeğ yola

Ninne

Evlerinin öge darçın

Felek koymaz gözim açım... Valla açım

Seni alıp hara kaçım

Ninne

Evlerinin ögi pakla

Gögerçinler vurar takla... vurar takla

Al meni koynıvda sakla

Ninne

Evlerinin ögi susam

Sıyrılıp koynıva girsem... Valla girsem

Hergün sabah boyıv görsem

Ninne

(34. türkü)

III. A. 1. 2. 4. Bentleri Üç, Nakaratı Dört:

(70), (148), (161), (162), (176) no.lu türkülerimizdeyse “bentleri üçlük, nakaratları dörtlük” şekli hakimdir: 70 no.lu türküde de görüleceği üzere:

Ne durupsan dağ başında kar kimin

Memmeleriv baş veripti nar kimin

Geh öperem geh kokhlaram yar kimin

İndi oldım daldalardan bakhan yar

Asker oldım uzakhlarda gezen yar

Bir su oldım çeşmelerden akhan yar

Fincan oldım dudakhlarda gezen yar

Suya gider su doldırı bulağtan

Altun üzüg suya düşer barmağtan

Gözim o yar öpiş veri yanağtan

İndi oldım

(70. türkü)

III. A. 1. 2. 5. Bentleri Üç, Nakaratı Altı:

Sadece 223 no.lu türküde görüldüğü üzere söz konusu örnek bentleri üçlük, nakaratları altılık özelliğindedir:

Ben bir güzel fındıkçıyım fındık sataram (dekhil Alla)

Fındıklı satıp, rakıyı da atıp, kızlara işaret da yaparam

Fındıkı satıp, rakıyı da atıp, kızlara Mecidiye de ataram

Aman aman fındıkçı dinne badem sus be adem

Fındıkçı ne yapmalı, çıtır pıtır kırmalı

Gözeli de ne yapmalı, sıkı sıkı sarmalı

Sarıp ta n'olacak, orasını bilmeli

Izmir içi badem Şam fıstık

Ceviz içi badem Şam fıstık

Aman aman(223. türkü)

III. A. 1. 3. Bentleri Dört Dizeli Türküler:

III. A. 1. 3. 1. Bentleri Dört, Bağlamasız:

(12), (20), (58), (80), (87), (117), (126), (127), (130), (132), (133), (134), (146), (147), (150), (154), (159), (165), (178), (179), (182), (191), (202), (203), (209), (215), (217), (219) no.da kayıtlı türkülerimiz ise bentleri dörder dizeli ve nakaratı olmayan türküler grubunu oluşturmaktadır. Mesela 150 no.lu türkü, bu gruba girmektedir:

(Umudlar Yarıda Kaldı)

Yeşil dalarım kurudu

Heyvası narıda kaldı

Dostlar benden yan yürüdü

Merhemet tanrıda kaldı

Şen gönlerimi görmeden

Koklu bir çiçek dermeden

Gözel yar belin sarmadan

Umudlar yarıda kaldı

Yüküm ağır düşmez belden

Bağ bustanım getti selden

Kader döktü badem elden

Eçmedim yarıda kaldı

Sevilenler üzüldüler

Köçüp burdan süzüldüler

Yol bekleyen düzüldüler

Gidenler geride kaldı

(150. türkü)

III. A. 1. 3. 2. Bentleri Dört, Nakaratı Bir:

(64), (123), (181) no.lu türkülerimiz de bentleri dörder, nakaratları birer dizel bir özellik göstermektedir. Aşağıya aldığımız 64 no.lu türküde bu durum, daha iyi görülebilecektir:

(Kerkükliyiğ Kerkük'lü)

Kerkükliyiğ kerkük'lü

Dostlar şad düşman yüklü

Fedayığ bu vatana

Hem gençler hem de tükli

Kerkükliyiğ kerkük'lü

Kerkük şehri

Kare nefta kar nehri

Daş altun toprağ gümüş

Sür sefa çekme kahri

Kerkükliyiğ kerkük'lü

Severiğ biz vatani

Hem ana hem atanı

Ölürseğ terketeriğ

Bu toprağda yatani

Kerkükliyiğ kerkük'lü

(64. türkü)

III. A. 1. 3. 3. Bentleri Dört, Nakaratı İki:

(3) no.lu olanını aşağıya aldığımız ve (5), (17), (24), (26), (32), (35), (36), (44), (45), (48), (52), (62), (66), (68), (72), (77), (78), (92), (94), (96), (98), (101), (102), (103), (105), (110), (113), (116), (122), (125), (129), (140), (143), (145), (155), (160), (164), (167), (171), (172), (173), (183), (187), (192), (204), (206), (227), (232), (233) ve (234) no.lu türkülerin de yer aldığı bu grubu bentleri dört, nakaratları ise iki dizeli olanlar oluşturmaktadır:

Al ipek yeşil kaytan edeller

Vay nene namrad ölim buhtan edeller

İpek könek dizden yar... kaytan edeller

Hayam aldıv üzden var... buhtan edeller

Uyma eller sözine... yalan diyeller

Ayağ kesme bizden yar... kaytan edeller

Al ipek

İpek könek dizivden... kaytan edeller

Gül yağırı üzivden... buhtan edeller

Üziv dönder bir öpim... yalan diyeller

O sürmeli gözivden... bahtan edeller

Al ipek

İpek könek beden dar... kaytan edeller

Meni koyıb geden yar... buhtan edeller

Evvel bele değildiv... yalan diyeller

Seni bir öğreden var... buhtan edeller

Al ipek

(3. türkü)

III. A. 1. 3. 4. Bentleri Dört, Nakaratı Üç:

(22), (28), (97), (99), (108), (114), (139), (153), (189) no.da kayıtlı türkülerimiz ise bentleri dörder, nakaratları üçer dizelik haldedir. Aşağıya aldığımız 22 no.lu türküde de olduğu üzere...

Cerrevin kulpı burma

Doldır cerrevi durma

Yengi bir yar sevmişemi

Ağzı bal dili khurma

Yeri yeri yolımda durma

Ay dede meni yandırma

Sarkhoşam gevlimi kırma

Cerrevin kulpı düştü

Ayağıma ilişti

Menim gözim sendedi

Yar göziv kime düştü

Yeri yeri

Cerre gene kulplandı

Al ipekten löklendi

Bu ağzı kırığ cerre

Gene yara yüklendi

Yeri yeri

Suya geder ki gelin

Kız tutıb gelin elin

Seleşirem seleşmez

Gelin üregim delin

Yeri yeri

Suya geden ikidi

Saçı mür'üz tükidi

Men de olaydım bir su

Su güzeller yükidi

(22. türkü)

III. A. 1. 3. 5. Bentleri Dört, Nakaratı Dört:

(30) no.lu olanını örnek olarak verdiğimiz ve (4), (6), (9), (10), (11), (14), (16), (18), (25), (27), (29), (38) , (39), (41) , (46), (47), (51), (53), (54), (55), (60), (61), (65), (67), (69), (71), (74), (75), (81), (82), (83), (84), (88), (90), (100), (104), (106), (112), (121), (124), (131), (135), (136), (138), (152), (156), (158), (166), (168), (169), (174), (177), (188), (190), (193) , (197), (205), (216), (226), (228), (229) no.da kayıtlı olanların da girdiği bu grupta yer alan türkülerin bentleri de, nakaratları da dörder dizeliktir:

(Di Yeri Yolumda Durma)

Di yeri yeri yeri

Yeri yolumda durma

Eger meni seversen

Sen de gevlimi kırma

Nar yedim dene dene

Ne dedim küstuv gene

Umaram babav ölsün

Beke dönesen mene

Di yeri.....

Keten köyneğin eni

Enine dola mene

Kurbanam o anaya

Besleyipti bu canı

Di yeri.....

Seherden seda geli

Zulmu çok dada geli

Bir ölüm bir ayrılık

Bu (i) kisi yada geli

Di yeri.....

(30. türkü)

III. A. 1. 3. 6. Bentleri Dört, Nakaratı Beş:

Sadece (1), (2), (57), (95) no.lu olanları da “bentleri dört, nakaratları beş dizeli türküler” grubunu teşkil etmektedir. Nitekim örnek olarak vereceğimiz 1 no.lu türküde de bu durum, daha iyi görülecektir:

Ağam Süleyman paşam Süleyman

Evleri köpri başında

Boyıva hayran

Gel öpim gözlerivden

Sen etme invan

Boyıv boylardan küle ağam Süleyman

Benzisen konca güle men sene hayran

Yıkıpsan babam evin ümrüm Süleyman

Üzime güle güle doldır ver fincan

Ağam Süleyman.....

Göziv kişmişe benzer ağam Süleyman
Arak içmişe benzer gel etme invan
Üzüv turş benziv sarı ümrim Süleyman
Gözden düşmişe benzer doldır ver fincan
Ağam Süleyman.....
Yerişiv kaza benzer ağam Süleyman
Boyıv rakkaza benzer men sene hayran
Bir gün seni görmesem ümrim Süleyman
Bir kış bir yaza benzer doldır ver fincan

(1. türkü)

III. A. 1. 3. 7. Bentleri Dört, Nakaratı Altı:

(8), (13), (21) , (76), (115) olmak üzere beş türküde karşımıza çıkan bu duruma göre söz konusu türküler bentleri dört, nakaratları ise altı dizeli bir özellik göstermektedir. Bu sebeple 21 no.lu türküyü, aşağıya alıyoruz:

Bu khal ne khaldı

Gözel ne khaldı

Yanağta döğdiripsen

Canım ne hâldı

Gözim ne hâldı

Âlemi öldiripsen

(Vay vaaaay...)

Bu khali khurda meni

Salıptı derde meni

Rakıbler yığnağ eder

İster gederde meni

Bu khal

(Vay vaaay...)

Bu dağlar khalı kaldı

Kuş uçtı yavru kaldı

Anakhtar yar koynında

Gevlim bukhavlı kaldı

Bu khal

(Vay vaaaay...)

Bu dağın maralı var

Yalğuz degi yarı var

Dünye tembelden gedip

Kim kimnen khaberi var

(21. türkü)

III. A. 1. 3. 8. Bentleri Dört, Nakaratı Yedi:

Sadece (63) no.lu türkü bu özelliktedir ve aşağıya alınmıştır:

Kallan kuçam uçaram

Kapıvızdan geçerem

Seni mene verseler

Aşretten vaz geçerem

Çıktım Leylan dağına

Bakhtım yarın bağına

Yar meni davet edip

Yengi mev yarpağına

Men yarı davet ettim

Kinifil çardağına

Di yarı di yeri yandırdıv meni yeri

Limi şirindi neynim

İçi dilimdi neynim

Çokh da güzel degisen

Kanıv şirindi neynim

Çıktım

III. A. 1. 4. Bentleri Beş Dizeli Türküler:

III. A. 1. 4. 1. Bentleri Beş, Nakaratı Dört:

Yine sadece bir tek türküde (58) no.lu olanında görüldüğü üzere söz konusu türkü bentleri beş, nakaratları ise dört dizeliktir ve aynen aşağıya alınmıştır.

III. A. 2. Nakaratlarına Göre:

Bu grupta yer alan türküler de kendi içinde iki gruba ayrılmaktadır:

III. A. 2. 1. Nakaratları İki Dizeli Olanlar:

Bu grupta sadece 151 nolu türkü yer almaktadır; bunun da bentleri hem üçlü, hem de iki dizeli bentler halindedir.

Akhşam olı çallam gemgin sazımı

Kadir Mevla'm böyle yazmış yazımı

Nece ildi çektim yârin nazını
Yazuğ yazuğ kölgeden düştüm güne
Yazuğ yazuğ saraldım günden güne
Akhşam olı yıldırımlar çakhırı
Nazlı yarım pencereden bakhırı
Yazuğ yazuğ(151. türkü)

III.A. 2. 2. Nakaratları Dört Dizeli Olanlar: (15), (19)

Bu grupta ise 15 ve 19 nolular olmak üzere iki tane türkü vardır. Her iki türkünün de bentleri aynı türkü içinde altı ve dört dizeli olmak üzere değişmektedir.

Ay gözler ay gözler
Gözler gözler
Yar yaman gözler
Yar geli yaram bağlar
Çıkhtım kilse dağına
Bakhtım dörtler bağına
Yar meni dev'at edip
Kınıfil çardağına
Men yarı dev'at ettim
Yengi mev yarpağına
Ay gözler
Bu gelen yar özidi
Gözi ceyran gözidi
Bir geşti tanımadım

Bir bakhtır yar özidi

Ay gözler

Dağlar başı saz eyler

Bülbüller pervaz eyler

Gelen yarı tanıram

Yeridikhçe naz eyler

Ay gözler

Kerküklüyem men özüm

Kulağ ver dinle sözüm

Aşretim sene kurban

Evvel baştan men özüm

(15. türkü)

III. B. Karşılıklı Söylenen Türküler:

III. B. 1. Bentleri İki, Nakaratsız Karşılıklı Söylenen Türküler:

Erkek söyler:

Hacı Ferec'in kızı memmev emmeli

Göster gözleriv gözel men alım seni

Kız söyler:

Get get get gözel oğlan gözimi neynisen

Dağlarda bala ceyran hiç görmiyipsen

Erkek söyler:

Hacı Ferecin kızı memmev emmeli

Göster dudağıv gözel men alım seni

Kız söyler:

Get get get gözel oğlan dudağım neynisen

Kazzazda pembe kaytan hiç görmiyipsen

Erkek söyler:

Hacı Ferec'in kızı memmev emmeli

Göster memmevi gözel men alım seni

Kız söyler:

Get get get gözel oğlan memmemi neynisen

Bağlarda turunc oğlan hiç görmiyipsen

Erkek söyler:

Hacı Ferec'in kızı memmev emmeli

Göster köbegiv gözel men alım seni

Kız söyler:

Get get get gözel oğlan köbeğim neynisen

Kahvede beyaz fincan hiç görmiyipsen

(50. türkü)

III. B. 2. Bentleri Üç, Nakaratsız Karşılıklı Söylenen Türküler:

öğretmen

Biz sizleri severiz bir mum gibi yanarız

Size karanlık yolu her gün aydın ederiz

Göz bebeğim alışın gece gündüz çalışın

Öğrenci

Okuluma giderem hocalarımı severim

Onlar bir altın tacıdı baş üstüne koyarım

Yaşa hocam çok yaşa keyf safayla sor başa

öğretmen

Okulunuza dalın kıymeti yoktur malın

Hayata da kazanmazsan hiç kimse tutmaz elin

Göz bebeğim alışın gece gündüz çalışın

öğrenci

Anne babam sağ olsun koymarız güller solsun

Okul ikinci evim bunu koy herkes bilsin

Yaşa hocam çok yaşa keyf safayla sor başa

(231. türkü)

III. B. 3. Bentleri Dörtlüklerden Kurulu Nakaratsız Karşılıklı Söylenen Türküler:

Sadece (23) ve (222) no.lu olanlarında rastlanıldığı üzere söz konusu türkülerin bentleri dörder dizelik ve nakaratsızdır; karşılıklı olarak söylenen bu türkülerden (222)no.lu olanı , örnek olarak verilmiştir:

Kadın söyler:

Ay havar degirmançı
Sen khançı men kervançı
Arpanı verrem sana
Bu deni dart benimçi

Erkek söyler:

Olmaz khatunım olmaz
Mısır altunım olmaz
Deniv kaldır düş yola
Savacağa su dolmaz

Kadın söyler:

Ay havar degirmançı
Sen khançı men kervançı
Kolbağım verrem sene
Bu deni dart benimçi

Erkek söyler:

Olmaz khatunım olmaz
Mısır altunım olmaz
Men kolbağıv neylirem
Savacağa su dolmaz

Kadın söyler:

Ay havar degirmançı
Sen khançı men kervançı
Hicilim verrem sene

Bu deni dart benimçi

Erkek söyler:

Olmaz khatunım olmaz

Mısır altunım olmaz

Men hiciliv neylirem

Savacağa su dolmaz

Kadın söyler:

Ay havar degirmançı

Sen khançı men kervançı

Özimi verrem sene

Bu deni dart benimçi

Erkek söyler:

Oldı khatunım oldı

Mısır altunım oldı

Deniv kaldır gel beri

Savacağa su doldı.. (222. türkü)

Bütün bunlardan sonra şunları söyleyebileceğimizi düşünüyoruz: İncelediğimiz türkülerin çoğunluğunun “tek başına söylenenler” oluşturduğunu görüyoruz. Bu durum türkü icrasının genellikle tek başına gerçekleştiğini göstermekte; eski şiir söyleme geleneğimizin aynen devam ettiğini ifade etmektedir. Türkülerin birkaç tanesi de kızlarla oğlanların veya öğretmenle öğrencinin karşılıklı söyleşmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. “öğretmen- öğrenci” söyleşmesinin “nasihat” konulu olduğu düşünülecek olursa diğer söyleşmelerin azlığını biz, Irak Türkmenlerindeki karşı cinslerin birbirleriyle rahat görüşmemelerine bağlamayı uygun buluyoruz. Ancak Irak Türkmenlerinin türkü söyleme geleneğindeki “tek başına icra” durumunu da gözden uzak tutmamak gerekir.

Irak Türkmen türkülerinde “bentleri sabit olanlar” çoğunluğu oluşturmaktadır. Zaten türkü söyleme geleneğinin temelinde de bu durum yatmaktadır. Bu gruptaki türkülerin en çoğunu “bentleri dörtlük olanlar” teşkil etmektedir. İlk örneklerini Divanu Lügati’t-Türk’te gördüğümüz üzere sagularda rastlanan şekil özelliğinin gerek “bentleri dörtlük nakaratları dörtlük”, gerek “bentleri dörtlük nakaratları ikilik” şekillerinde karşımıza çıkması, gayet doğaldır. Bu arada söz konusu grup içinde “bentleri dörtlük, nakaratsız” biçimlerin çoğunluğu oluşturduğunu da belirtmemiz gerekmektedir. Dörtlüklerden sonraki sırayı “iki dizelik türküler” almaktadır. En çok “bentleri ikilik, nakaratları ikilik” olanlarının görülmesini de yine eski Türk şiirindeki “koşuk” geleneğine bağlamanın doğru olacağını düşünüyoruz.

Nakaratları sabit olan türküler ise yok denecek kadar azdır. Sadece üç türkünün yer aldığı örnekleri de Irak Türkmenlerinin türkü geleneği kadar bu gruba giren türkülerin henüz fazla yaygınlaşmamış, yeni türküler olmasıyla da ilgisi olduğunu düşünüyoruz.

Irak Türkmen türkülerinin çoğunluğunun “nakaratlı türküler” olması veya “hoyrat” ya da “uzun hava” denilen türkülerde “aman aman”. “ey balam”, “dem”, “vay vay” vb. terennümlerin kullanılmasının kaynağınıysa Türklerde, Türk soylu olmada aramak gerekmektedir. Bu arada İslamiyet’in kabulü ile Araplardan etkilenmiş; onların “ya leyli” lerinin yerine terennümleri koymuş olabileceğimizi de unutmamak gerekir. Nitekim Türkiye Türklerinde “Arap’ın ya lelli (ya leyli) si bitmez” şeklinde bir atasözü bile yaşamaktadır.

Bunların sonucunda Irak Türkmen türkülerinin son derece farklı biçimlerde karşımıza çıktığını söyleyebiliriz.

IV. BÖLÜM

TÜRKİYEDE YAYGIN OLAN IRAK TÜRKMEN TÜRKÜLERİ

Bu bölümde incelediğimiz 234 türkü içinde Türkiye Türklerinde de söylenenlerini tespit ettik. Elbette biz müzikolog değiliz; dolayısıyla bu çalışma da türkülerin müzikal yönden incelenmesi şeklinde düzenlenememiştir. Bu bakımdan biz sadece her iki Türk coğrafyasında yaşayan ortak türkülerini tespit ettik ve söz konusu türkülerden birer kısım alarak yanlarına da tezimizin sonundaki türkülerin kayıtları oldukları numaralı verdik. Bunun için de TRT. Repertuarındaki türkülerini esas aldık.

Aslında müzik evrensel bir dildir. Onun coğrafyasının sınırları her zaman çizilemez. Özellikle aynı soydan gelen Milletlerde durum, bu şekildedir.

Türk Dünyası için de, aynı durum söz konusudur. Irak Türkmenleri de Türk Dünyasının bir parçasıdır ve Türkiye Türklerinin türküleriyle bizim türkülerimizin benzemesi, gayet doğaldır. Üstelik Irak Türkmenleriyle Türkiye Türklerinin coğrafyaları bitişiktir. Bu nedenle Irak Türkmen Türklerinin sınır ortaklığı olan Güneydoğu Anadolu bölgesinde yoğunluk göstermektedir.

Bu arada Irak Türkmen türkülerini Türkiye Türklerinde aynen yaşatılmakta olduğunu belirtmemiz gerekir.

(1)

Altun khız mav mülayim
Seni hakdan dileyim
Yaz gümü Temmuz tabak
Sen terle men sileyim
Gün gördüm günler gördüm
Seni gördüm şâd oldum... (5. türkü)

(Altun Khıznav Mülayim) türküsünü Türkiyede söyliylenler: Ahmet YILMAZ, Aysun GÜLTEKİN, Azize GÜRSES, Erol KÖKER, Hakan ÜNAL, İclal AKKAPLAN, İmran KOÇ, Mehmet ÖZBEK, Müslüm GÜRSES, Meryem ÜN, Neşe DİLEKÇİOĞLU, Orhan HAKALMAZ, Ruhi SU, Sevingül BAHADIR, şükrü CÖMERT ve Talat SÖNMEZ²⁴¹. Söz konusu türkü Mehmet Özbek de "Folklor ve Türkülerimiz" adlı çalışmasında türkünün Kerkük'ten derlendiğini belirtmektedir.²⁴²

(2)

Ayağında dar şalvar
Baş kaldır Hakka yalvar
Bunu khudam yaratmış
Menim elimde ne var
Neynim bala ay kız
Kaldıkh beçe yalğız
Oy aman oy aman
Gözivin karesi
Meni mecbur edeceği
Meni dikhun edeceği... (13. türkü)

(Ayağında Dar Şalvar) türküsünü Türkiye'de söyleyen: Tuncay KEMERTAŞ..²⁴³

(3)

Bayaz gül kırmızı gül güller arasınnan geli
Yarım girip yeşil fistan beyram namazınnan geli
Sebehti azana bakh

²⁴¹ <http://www.onlineturkudinle.org/default.asp?durum=ara>.

Kaynak kişi(1)

²⁴² Mehmet ÖZBEK; age., ss. 124-125

²⁴³ <http://turkutadi.com/?s=aya%C4%9F%C4%B1nda+dar+%C5%9Falvar>

Kaynak kişi(1)

Türbemi kazana bakh
İzrayil alma canım
Yazını yazana bakh... (17. türkü)

(Bayaz Gül Kırmızı Gül Güller Arasınnan Geli) türküsünü Türkiye’de söyleyenler:
Hülya SÜER, İmran KOÇ, Azize GÜRSES, Münevver ÖZDEMİR ve İbrahim
TATLİSES’tir..²⁴⁴

(4)

Bu bağda dolanısan
Derdiv mene demisen
Atrafı dolıb gülden
Bir gül mene vermisen
Başıvda yazma yarım
Gel sıdkıv bozma yarım
Söz hekâttan korkharam
Peçesiz gezme yarım... (18. türkü)

Bu türküyü Türkiye’de Hediye KARABAĞ ve Hakan ÜNAL söylemişlerdir.²⁴⁵

(5)

Bu khal ne khaldı
Gözel ne khaldı
Yanağta döğdiripsen

²⁴⁴ <http://turkutadi.com/?s=beyaz+g%C3%BCl+k%C4%B1rm%C4%B1z%C4%B1+>

²⁴⁵ <http://turkutadi.com/?s=bu+ba%C4%9Fda>

Kaynak kiş(1)

Canım ne hâldı

Gözüm ne hâldı

Âlemi öldiripsen

(Vay vaaaay...)

Bu khalı khurda meni

Salıptı derde meni

Rakıbler yığnağ eder

İster gederde meni... (21. türkü)

(Bu Hal Ne Khaldı) türküsünü Türkiye’de Muzaffer ERTÜRK, Hayal HAS ve İbrahim TATLI SES söylemiştir²⁴⁶.

(6)

Cerrevin kulpı burma

Doldır cerrevi durma

Yengi bir yar sevmişemi

Ağzı bal dili khurma

Yeri yeri yolımda durma

Ay dede meni yandırma

Sarkhoşam gevlimi kırma... (22. türkü)

Cerrevin Kulpı Burma türküsünü Türkiye’de Münevver ÖZDEMİR, Aysun GÜLTEKİN ve Adile kurt KARETEPE tarafından icra edilmiştir.²⁴⁷ Ayrıca türkü

²⁴⁶ <http://turkutadi.com/muzaffer-erturk-bu-hal-ne-haldi/>.

Kaynak kişi(1)

²⁴⁷ <http://turkutadi.com/?s=cerrevin>

ÖZBEK'in adı geçen çalışmasında da yer almakta ve TRT'de söylendiğinden bahsedilmektedir.²⁴⁸

(7)

Çakhmağı çakh çırağı yandırmamışam

Yarımçın potın almışam tekini yolda salmışam

Çırağta yağ tükendi

Ne yaman vakh tükendi

Ne sennen bu güzelliğ

Ne mennen akh tükendi... (24. türkü)

(Çakhmağı Çakh) bu türküyü Türkiye'de Hakan ÜNAL ve Ülkü BEŞGÜL söylemişlerdir.²⁴⁹

(8)

Çoban kızı çayda gezer (çayda gezer) yaman Aşşe

Kahrinnen yaha yırtar baştan başa havar Aşşe ah yaman Aşşe

Dağlara septim ekin

Gederttim elimdekin... yaman Aşşe

Ne gâvır ne musılman... yaman Aşşe

Olmasın benim tekin ... yaman Aşşe havar Aşşe... (26. türkü)

²⁴⁸ Mehmet ÖZBEK, age., ss. 232- 233.

²⁴⁹ <http://www.onlineturkudinle.org/default.asp?durum=ara>

(Çoban Kızı) türküsünü Türkiye’de İclal AKKAPLAN söylemiştir.²⁵⁰

(9)

Dağlara septim ekin
Gederttim elimdekin
Ne gâvır ne Müsulman
Olmasın benim tekin
Dağlar dağlar yar yaman dağlar
Gözel yarıyçın ağlar
Bülbül güliyçin ağlar... (28. türkü)

Türkiye’de (Dağlara septim ekin) türküsünü Sabahat ASLAN, Hakan ÜNAL, Erol KÖKER, Görkan ÖZPEKER, Tülin BERBERGİL ve Hüsamettin SUBAŞI tarafından icra edilmiştir.²⁵¹

(10)

Evlerinin ögi yonca
Yonca kakhıp dam boyınca ... dam boyınca
Boyı uzun beli ince
Ninne yavırım ninne
Esmer yarım ninne

²⁵⁰ <http://turkutadi.com/iclal-akkaplan-coban-kizi-kerkuk/>
Kaynak kişi(1)

²⁵¹ <http://turkutadi.com/?s=da%C4%9Flara+serptim+>.

Kaynak kişi(1)

Ninne nine... (34. türkü)

(Evlerinin Ögi Yonca) türküsünü Türkiye’de Hayal HAS, Mehmet SESKE ve Coşkun GÖK söylemişlerdir.²⁵²

(11)

Gel gideğin Şıkh bağına gezele

Men çit alım sen fistanıv tezele

Gözim düştü heyvandaki gözele

Gözellerin meskeni bu çaydadı

İçmişem bada bilmirem sevda hardadı... (37. türkü)

(Gel Gideğin Şıkh Bağına Gezele) türküsünü Türkiye’de (Kalk Gidelim) adı ile bilinen; Mehmet ÖZBEK, Azize GÜRSES, Hakan ÜNAL, Leyla ERTAŞ ve Türkü SEVDASI tarafından icra edilmiştir.²⁵³

(12)

Gözele bakh gözele

Gelip bizden söz ala

Menim bir esmerim var

Demişmem yüz gözele

Bağçaya bakh bara bakh

Kölge salıb nara bakh

²⁵² <http://turkutadi.com/?s=evlerinin+%C3%B6n%C3%BC+yonca>.

Kaynak kiş(1)

²⁵³ <http://www.onlineturkudinle.org/default.asp?durum=ara>

Kaynak kiş(1)

Üzin daldalar geçer

Bu vafasız yara bakh... (41. türkü)

Türkiye’de (Gözele Bakh Gözele) türküsünü; Mehmet ÖZBEK, Aynur GÜRKAN, Coşkun GÖK, Erol KÖKER ve Orhan HAKALMAZ tarafından icra edilmiştir.²⁵⁴

(13)

Erkek söyler:

Hacı Ferec’in kızı memmev emmeli

Göster gözleriv gözel men alım seni

Kız söyler:

Get get get gözel oğlan gözimi neynisen

Dağlarda bala ceyran hiç görmiyipsen... (50. türkü)

(Hacı Ferec’in Kızı) türküsünü Türkiye’de TRT Korosu tarafından icra edilmiştir.²⁵⁵

(14)

Hergün akşam olur dallam dallam dallam dallam

Elimde kemen çem çallam çallam çallam

Aşretuve heber sallam sallam sallam

²⁵⁴ <http://www.onlineturkudinle.org/default.asp?durum=ara>
Kaynak kişi(1)

²⁵⁵ <http://www.onlineturkudinle.org/default.asp?durum=ara>.

Men seni sevmişem allam allam alam... (56. türkü)

(Hergün Akşam Olur Dallam) türküsünü Türkiye’de Yıldırım BAYATLI tarafından icra edilmiştir.²⁵⁶

(15)

Kinifil üzer gider

Yarpağın süzer gider

O yar yolun itirip

İnşallah bize gider

Uyma da begim uyma eller sözüne

Mende mail oldum ala gözlerine

Mende mecbur men de hayran oldum

İnce beline çatma kaşına ala gözüne... (67. türkü)

(Kinifil üzer gider) türküsü; Nursaç DOĞANIŞIK ve Semra Bağcı ASAN tarafından Türkiye’de icra edilmiştir.²⁵⁷

(16)

O yana dönder meni

(kız) Bu yana dönder meni

(sağ yanım yaralıdı)

(Sol yana dönder meni)

Üregimde yara var

²⁵⁶ <http://www.onlineturkudinle.org/default.asp?durum=ara>

²⁵⁷ <http://www.onlineturkudinle.org/default.asp?durum=ara>

Tebibe gönder meni

Çayır kıssa biçilmez

Su derindi geçilmez

Mene diyer yardan geç

Yar şirindi geçilmez... (75. türkü)

(O Yana Dönder Meni) türküsünü Türkiye’de Nurettin DADALOĞLU tarafından icra edilmiştir.²⁵⁸

(17)

Sen bir yana bir yana

Men bir yana bir yana

Bir cüt abalı dostım

Kakh gedekh seyrana

Kaşlarıv çokhtı seniv

Kiprigiv okhtı seniv

Men seni çokh severem

Kheberiv yokhtı seniv... (83. türkü)

(Sen Bir Yana Bir Yana) türküsünü Türkiye’de Nermin ALTINDAĞ ve Nida TÜFEKÇİ tarafından icra edilmiştir.²⁵⁹

²⁵⁸ <http://www.onlineturkudinle.org/default.asp?durum=ara>

²⁵⁹ <http://www.onlineturkudinle.org/default.asp?durum=ara>

(18)

Süseni makhmur yekhası

Yokhtı o yarın vefası

Hacı Mulla Seyyid balası

Diye diye dilden oldım

Bala bala candan oldum

Kerkük'e düştü yolum

Yar çekme çıkhar kolum

Kesildi gelip geden

Men seni kimnen sorum... (95. türkü)

(Süseni Makhmur Yekhası) türküsünü Türkiye'de Azize GÜRSES tarafından icra edilmiştir.²⁶⁰

(19)

Veziranasen vezirane

Geh oyana dön geh bu yana

Men seni çokh severem

Hiç gelmisen imana

Bülbüle bakh bülbüle

Konuptı konca güle

Men derdimi diyersen

Dağu daş geli dile... (106. türkü)

²⁶⁰ <http://turkutadi.com/?s=s%C3%BCseni+mahmur+yakas%C4%B1>

Kaynak kiş(1)

(Veziranasen Vezirane) türküsünü Türkiye’de Mehmet ÖZBEK tarafından icra edilmiştir.²⁶¹

(20)

Aman tabur yaman tabur

Zenginlere bedel kabul

Fukaraya Allah sabur

Göziv kişmişe benzer

Arak içmişe benzer

Üzüv turş benziv sarı

Gözden düşmüşe benzer... (114. türkü)

Bn türküyü Türkiye’de Mehmet ÖZBEK tarafından icra edilmiştir.²⁶²

(21)

Endim yarın başğçasına gülden geçilmez

Suları savıgtı (Hasen) bir tas içilmez

Sudan geştım gülden geştım yardan geçilmez

Accidi aşkın şarabı susız içilmez

Suları savıgtı Hasen bir tas içilmez... (128. türkü)

²⁶¹ <http://turkutadi.com/?s=vezir>

Kaynak kiş(1)

²⁶² <http://www.onlineturkudinle.org/default.asp?durum=ara>

(22)

Öllem öllem men ölim nece

Ölim ölim başıva dolanım bu gece

Damımız ardı çöle

Sonalar endi göle

Ayağıma kan doldı

Yolıva gele gele... (140. türkü)

Bn türküyü Türkiye’de İmran KÖÇ ve opera sanatçısı İhsan EKBER tarafından icra edilmiştir.²⁶³ Ayrıca “Öllem Öllem” türküsü Mehmet Özbek’in “Folklor ve Türkülerimiz” adlı kitabında da yer almakta ve TRT. Repertuarına kayıtlı olduğundan söz edilmektedir.²⁶⁴

(23)

Sonamız gölde kaldı

Gözümüz yolda kaldı

Gördüm girdi yar gile

Çıkhmadı orda kaldı

Beşir altı şebekler

Gözüm yar yolun bekler

Bed asıl üç günlüğü

Asıl olunca bekler... (146. türkü)

Bu türküyü Türkiye’de Bülent YILMAZ icra etmiştir.²⁶⁵

²⁶³ <http://turkutadi.com/?s=dam%C4%B1m%C4%B1z+ard%C4%B1+%C3%A7%C3%B6le>

²⁶⁴ Mehmet ÖZBEK; age., s. 130

²⁶⁵ <http://www.onlineturkudinle.org/default.asp?durum=ara>

(24)

Zeynelin Zeynelim bala bala Zeynelim

Kollarıv boynıma dola dola Zeynelim

Zeynele yaptırdım altunnan tarağ

Tara kâhkülleriv bir bana bırağ

İstedim size gelim yolım da irağ... (149. türkü)

Bu türküyü Türkiye’de Hülya SÜER tarafından icra etmiştir.²⁶⁶

(25)

Ay havar degirmançı

Sen khançı men kervançı

Arpanı verrem sene

Bu deni dart benimçi

Degirman savacağı

Ne serindi bucağı

Bir sebbeh gel bir akhşam

Bir de günorta çağı... (156. türkü)

Bu türkü Türkiye’de Ali rıza GÜNDOĞDU ve İclal AKKAPLAN tarafından icra edilmiştir.²⁶⁷

²⁶⁶ <http://turkutadi.com/hulya-suer-zeynelim/>

Kaynak kiş(1)

²⁶⁷ <http://www.onlineturkudinle.org/turkudinle.asp?turku=6700>

(26)

Bölböl uçar yuvasına
Yağmur yağar (gözim) havasına
Men kurbanam nevasına
Ėarib Ėarib (hayran) ötme bölböl
Yalęuz dalda yatma bölböl
Menim derdim mene yeter
Sende bir dert (hayran) katma bölböl... (162. türkü)

Bu türkü Mehmet ÖZBEK tarafından Türkiye’de icra edilmiştir.²⁶⁸

(27)

Havışımızda tut var
Tut üstünde bulut var
Gözel çok burdan geçme
Konşımızda he süt var
Yar yar yar yar bu kız nanca gözeldi
Vay vay vay vay benim evim yıkandı... (173. türkü)

Bu türkü Türkiye’de; Ali HAYDARGÖL, İclal AKKAPLAN ve Mine YALÇIN tarafından icra edilmiştir.²⁶⁹

²⁶⁸ <http://www.onlineturkudinle.org/default.asp?durum=ara>.

²⁶⁹ <http://turkutadi.com/?s=hav%C4%B1%C5%9F%C4%B1m%C4%B1zda>

(28)

Kalenin dibinde bir daş olaydım

Gelene gedene yoldaş olaydım

Bacısı gözele kardaş olaydım

Atma bu daşları men yaralıyam

El âlem allar girip men karalıyam... (175. türkü)

(Kalenin Dibinde Bir Daş Olaydım) Irak Türkmen türküleri arasında Türkiye’de en fazla icra edilen türkülerden biridir. Türkiye’de; Ahmet Turan şan, Aladdin Palandöken, Ali Kızıltuğ, Hüsamettin Subaşı, İclal Akkaplan, Mehmet Özbek, Mete Çelenk, Mustafa Arı, Münevver Özdemir, Ömer Önderoğlu, Selda Bağcan ve Moğollar, Tolga Çandar ve Zara tarafından icra edilmiştir.²⁷⁰

(29)

Meykhaneye girdim üç konyağ içtim... aman aman...

Düşmanları görüp kendimnen geçtim

Yeddi pıçağ yedim sekkizde düştüm... aman aman...

Oyan yarım oyan oyanmaz oldım

Yeddi pıçağ yarasına dayanmaz oldım... (201. türkü)

Bu türküyü TRT korosu tarafından icra etmiştir.²⁷¹

²⁷⁰ <http://www.onlineturkudinle.org/default.asp?durum=ara>

²⁷¹ <http://www.onlineturkudinle.org/default.asp?durum=ara>

(30)

Yavuz geliyor Yavuz

Değirmen deresine

Yavuz hayran olayım

Şu toplar sadasına

Yavuz'un diregleri

Hem ileri hem geri

Kör olasan sen Mıskof

Telsiz koydun gelinleri... (202. türkü)

Bu türkü Türkiye'de TRT korosu tarafından icra edilmiştir.²⁷²

(31)

Karadeniz akmam diyur

Etrefimi yıkmam diyur

Beş bunca duşman gelirse

Çadırımnan çıkmam diyur

Olur mu beyle olur mu

Evlad babayı vurur mu

Gidi millet hainneri

Bu dünya size kalır mu... (209. türkü)

²⁷² <http://turkutadi.com/?s=Yavuz+geliyor+Yavuz>

Bu türkü Türkiye’de bu şekilde başlar (Tuna nehri akmam diyor) ve Hasan MUTLUCAN, Muzaffer SARISÖZEN ve TRT. Korosu tarafından türkiyede icra edilmiştir.²⁷³

(32)

Mazar arasında harman olur mı?

(Gülle de) kurşun yarasına darman olur mı

Kâzım’ı vuranda (din) iman olur mı

Aslanım kâzım’ın (anam) yerde yatıyor

Kaytan da bigleri (amanım) kana batıyor... (210. türkü)

Bu türkü Türkiye’de Hasan MUTLUCAN ve Tuğba GER tarafından icra edilmiştir.²⁷⁴

(33)

Kâr etmez ahım sen gülüzara

Onulmaz işler dilde bu yara

Olsam da geçmem ben para para

Sevmiş bulundım (gözelim) gayri ne çara... (220. türkü)

Bu türküyü Türkiye’de; Serma ALGÜL, Gülseren YILDIRIM, Tülay YAŞAR, Aliye AKKILIÇ ve İclal AKKAPLAN öylemişlerdir.²⁷⁵

²⁷³ <http://www.onlineturkudinle.org/default.asp?durum=ara>.

Kaynak kişi(1)

²⁷⁴ <http://www.onlineturkudinle.org/default.asp?durum=ara>

²⁷⁵ <http://turkutadi.com/?s=kar+etmez+ah%C4%B1m>

Kaynak kişi(1)

(34)

Menim ipek yağlıgım var görmeğe gelin

Âşıklara men sataram almağa gelin

Menim kaşlı belbağım var görmeğe gelin

İnce bellere men sataram almağa gelin... (225. türkü)

Bu türküyü Türkiye’de birkaç sanatçı tarafından icra edilmiştir. Bunlardan; İclal AKKAPLAN, Aysun GÜLTEKİN ve İbrahim TATLİSES’tir...²⁷⁶

(35)

Helhele verin geline

Deste gül verin eline

Altun kemer bağılıyıp

Gelin ince beline

(Vay vaaaaay...)

Çayır kıssa biçilmez

Su derindi geçilmez

Mene diyer yardan geç... (228. türkü)

Bu türküyü Türkiye’de; Zara, Orhan HAKALMAZ, Nezahat BAYRAM, Erol KÖKER ve Hakan ÜNAL söylemiştir²⁷⁷.

²⁷⁶ <http://turkutadi.com/husamettin-subasi-menim-ipek-yagligim-var/>

²⁷⁷ <http://turkutadi.com/nezahat-bayram-helhele-verin-geline/>,

Kaynak kişi(1)

<http://www.canliklip.com/klip-izle-13150-Zara-Orhan-Hakalmaz-Helhele-Verin-Geline.html>.

(36)

Ninay ninay naz khanım

Çıkh heyvana gez khanım

Eviye konağ gelip

Şeker şerbet ez khanım

Kaleden bakharam men

Cüt verver takharam men

Yar bıraya gelende

Su ollam akharam men... (69. türköl)

Bu türköl Türkiye’de Lütü ÖRTAKALE tarafından söylenmiştir.

(37)

Ay dolanaydı

Gün dolanaydı

Yarın tek tek yerişı

Mende olaydı

(Al yanağ kaytan dudağ)

(Menim olaydı)

Ay çıkhtı daha batmaz... ay dolanaydı

Hüsnüvi gören yatmaz... gün dolanaydı

Hüsniv tekin bir hüsn... ay dolanaydı

Bir de Allah yaratmaz... gün dolanaydı... (14. türköl)

Bu türköl Türkiye’de Nursaç Öner GÜNHAN ve Aliye AKILLI tarafından icra edilmiştir.

(38)

Bu dere baştan başa nar ağacı

Egildim birsin kırdım o da “ecci

Yarım Allah aşkına mene acı

Ne kharab öğredibler nazlı yarı

Sarı göz kaytan dudağı dilberi

Ne yaman öğredibler bu bilbili

Her seher alı(r) gider konca güli

Bu türkü türkiye’de; (Bu Dere Baştan Başa Almalı Bağ) diye geçmektedir. Ayrıca Mehmet ÖZBEK tarafından söylenmiştir.

Bu konuda sonuç olarak şunları söyleyebiliriz:

Elimizdeki 234 türkünden 38 tanesi Türkiye Türkleri’nde hala yaşamaktadır. Bu durum coğrafyaların yakınlığı kadar Türk Dünyasındaki siyasi gelişmelerle de ilgidir. Çünkü türküler milletlerin sadece duygularını değil sosyal, ekonomik, siyasi, tarihi vb. konum ve durumlarıyla ilgili düşüncelerini, umut ve beklentilerini de bizlere vermektedir. Ayrıca ortak türkülerin çoğunlukla “aşk”, birkaç tanesinin ise “kahramanlık”, “dini” ve “meslek” konulu olması, dikkat çekicidir.

Bu bölüm için söylenecek son şey, türkülerin ilk doğuş yerinin hangi coğrafya olduğu konusundadır. Aslında her türkünün bir vatanı varsa da “doğum”, “ölüm” ve “düğün” gibi temalar, bütün dünya milletlerinde ortaktır. Bilhassa aynı soydan gelen milletlerde bu durum, daha da belirgindir. Aynı türkünün hem Türkiye Türklerinde, hem de Irak Türkmenlerinde görülmesinin bir nedeni de, budur. Hatta bir türkünün farklı coğrafyalarda farklı hikâyeleri bile olabilir. Yani ortak türkülerin gerçek vatanını tespit etmek, her zaman mümkün değildir. Kısacası önemli olan şey ortak türkülerin vatanı değil, onların geleneksel ortamda yaşatılması bir yerde türkü geleneğinin devamının sağlanmasıdır.

SONUÇ

Yaptığımız konu incelemeye göre, Irak Türkmen türkülerinde “aşk” teması çoğunluğu teşkil etmektedir. İnsanlığın yaratılmasından beri var olan bu konu sadece söz konusu türkülerde değil, dünya milletlerinin bütün sözlü ürünlerinde kendini göstermektedir. İkinci sırayı “hasret ve özlem” konulu türkülerini almakta, kahramanlık ve düğün türkülerini ise üçüncü sırayı oluşturmaktadır. Genellikle aşkın doğurduğu hasret ve özlem konulu türkülerin yanında herhangi bir sebeple vatanından ayrı düşmüş kimselerin aynı duygularla seslendiklerinin de oluşu bize, Irak Türkmen türkülerinin sadece iç dünyayı değil, sosyal hayatı da aksettirdiğini göstermektedir. Kahramanlık türkülerine gelince... Irak Türkmenleri tarihleri boyunca uzunca bir süre Osmanlı İmparatorluğu’nun sınırları içinde bulunmuşlar, dolayısıyla aynı soydan geldiği milletle beraber savaşlara katılmışlardır. Bu sebeple kahramanlık türkülerinin hepsi bu savaşlar sonucu ortaya çıkmış olup hem yiğitliği, hem de o kahramanlık günlerine olan özlemi dile getirmektedir. Düğün türkülerini ise, hemen her millette olduğu gibi Irak Türkmen türkülerinde de haklı yerini almıştır. Hepsinin kına türküsü olması ise bu ritüelin Irak Türkmenleri’ndeki yeri ve önemini gözler önüne sermektedir.

Irak Türkmen türkülerinin türlerine baktığımızda (konuya bakarak) daha çok çeşitle karşılaştığımızı görmekteyiz. Her şeyden önce, türkülerin çoğunu “tören türkülerini” oluşturmaktadır. Bir kısmının milli bayramlarda söylenen kahramanlık konulu olduğunu bildiğimiz türkülerin bir kısmı da, düğün türküleridir. Türk soyundan gelen toplulukların hemen hepsinde karşımıza çıkan kahramanlık türkülerinin Irak Türkmenlerinde de karşımıza çıkmasından daha tabii bir şey olamaz. Tarihleri boyunca savaşmış, zaferler kazanmış bir millet elbet kahramanlık türkülerini söyleyecektir. Tören türkülerini içinde düğün türkülerinin çokluğu ise, Irak Türkmenlerinin “aile”ye, dolayısıyla aile kurmaya, aile bireylerine verdiği önemi göstermektedir. Daha sonraki sırada “destan” türü türküler yer almaktadır. Her iki türkünün de dini konulu olması daha çok türkülerini elde ettiğimiz kaynaklarla ilgili bir durumdur. Irak Türkmen türkülerini içinde “taşlamalar” da yer almakta; Irak Türkmenlerinin daha çok sosyal taşlama yaptıklarını yani insanı, insanlığı, insan olmanın özelliklerini konu aldığını göstermektedir. Taşlamalarında insan olmanın önemini anlatan Irak Türkmenleri,

elbette bu konuyu başka şekilde de aksettirecekti. Nitekim sadece iki tanesinde görmüş olduğumuz bu durum Irak Türkmenlerinin aynı konuyu farklı türlerle de ifade ettiklerini göstermektedir.

Aynı çeşitlilikle, Irak Türkmen türkülerinin yapısında da karşılaşmaktayız. Buna göre, türkülerin çoğunluğunda tek kişilik icra söz konusudur. Yani türküler, sadece bir kişi tarafından söylenmekte; grup söz konusu olmamaktadır. Birkaç türkünün ise, Türkiye Türklerinde “akışta”, “ahışta” ve “karşıberi” denilen iki kişinin karşılıklı söyleşmesi şeklinde olduğunu görüyoruz. Bu durum bize, Irak Türkmenlerinde türkü söyleme geleneğinin çok eski dönemlerden kalma özelliklerle devam ettiğini göstermektedir. İncelediğimiz türkülerin çoğu nakaratı olan türkülerdir. Gerek bentlerdeki, gerekse nakaratlardaki dize sayısının her türküye göre değişmesi ise işin ayrı bir boyutudur. Türkülerin bir kısmının nakarat kısımları yoktur. Daha çok eski Türk şiirinin nazım birimi özelliğini hâlâ koruduğunu gösteren bu durumdan başka nakaratları sabit olan türküler de bulunmaktadır. Sadece Irak Türkmenlerinde değil, diğer Türk soyundan gelen millet ve toplulukların türkülerinde de görülen “bentlerin esas olması” durumunun yerini “nakaratların esas olması”nın almasını ise biz, türkülerin henüz teşekkül aşamasında olduğu şeklinde açıklamayı uygun buluyoruz.

Irak Türkmen türkülerinin Türkiye Türklerinde de görülenlerine gelince... İncelediğimiz türkülerin nerede ise dörtte birini teşkil eden bu durum, Irak Türkmenleri ile Türkiye Türklerinin yakın coğrafyalarda bulunması, aynı soydan gelmeleri, dolayısıyla ortak değerlere sahip olmaları şeklinde yorumlamayı uygun buluyoruz. Bu arada türkülerin daha çok Güneydoğu Anadolu bölgesinde görülmesini de, yine aynı sınırı paylaşmamız ile açıklamamız mümkündür.

Belirtmek gerekir ki hem bölüm sonlarında, hem de burada yaptığımız yorumlardaki oranlar, kesin değildir. Çünkü bu oranlar, sadece incelediğimiz metinlerle sınırlıdır. Dolayısıyla türkü sayısının artması, kaynakların farklılaşması hatta derleme çalışmaları sonucunda daha farklı sonuçlara varmak mümkün olacaktır.

KONULARINA GÖRE TASNİF EDİLMİŞ TÜRKÜ METİNLERİ

1. AŞK VE SEVDA KONULU TÜRKÜLER:

(1)

Ağam Süleyman paşam Süleyman

Evleri köpri başında

Boyıva²⁷⁸ hayran

Gel öpim²⁷⁹ gözlerivden

Sen etme invan²⁸⁰

Boyıv boylardan küle²⁸¹ ağam Süleyman

Benzisen konca güle men sene hayran

Yıkıpsan babam evin ümrim Süleyman

Üzime²⁸² güle güle doldır ver fincan

Ağam Süleyman.....

Göziv kişmişe²⁸³ benzer ağam Süleyman

Arak²⁸⁴ içmişe benzer gel etme invan

Üzüv²⁸⁵ turş²⁸⁶ benziv sarı ümrim Süleyman

Gözden düşmişe benzer doldır ver fincan

Ağam Süleyman.....

Yerişiv²⁸⁷ kaza benzer ağam Süleyman

Boyıv rakkaza benzer men sene hayran

Bir gün seni görmesem ümrim Süleyman

Bir kış bir yaza benzer doldır ver fincan

Ağam Süleyman.....²⁸⁸

²⁷⁸ Boyuna

²⁷⁹ Öpeyim

²⁸⁰ Naz

²⁸¹ Kısa

²⁸² Yüzüme

²⁸³ (Kişmiş): Çekirdeksiz üzüm

²⁸⁴ Rakı

²⁸⁵ Yüzün

²⁸⁶ Ekşi, Çatık

²⁸⁷ Yürüyüşün

²⁸⁸ Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 129- 130.

(2)

Ağlama ceyran²⁸⁹ balası

Sızlama ceyran balası

Gider gözüv²⁹⁰ karası

Soyunum bakh canıma²⁹¹

Hepsi de sevdav yarası

Ağlaram yaşım gider

Dursam yoldaşım gider

Geçmerem nazlı yardan

Bilsem de başım gider

Ağlama ceyran

Ağlaram ağlar kimin

Derdim var dağlar kimin²⁹²

Ürekten²⁹³ yaralıyam

Gezerem sağlar kimin

Ağlama ceyran ²⁹⁴

²⁸⁹ Ceylan

²⁹⁰ Gözünün

²⁹¹ Bedenime

²⁹² Gibi

²⁹³ Yürekten

²⁹⁴ Mahir NAKİP; age., s. 94.

(3)

Al ipek yeşil kaytan edeller²⁹⁵

Vay nene²⁹⁶ namrad ölim²⁹⁷ buhtan edeller

İpek könek dizden yar... kaytan edeller

Hayam aldıv üzden var... buhtan edeller

Uyma eller sözine... yalan diyeller

Ayağ kesme bizden yar... kaytan edeller

Al ipek

İpek könek dizivden... kaytan edeller

Gül yağırı²⁹⁸ üzivden²⁹⁹...buhtan edeller

Üziv dönder bir öpim... yalan diyeller

O sürmeli gözivden... bahtan edeller

Al ipek

İpek könek beden dar... kaytan edeller

Meni koyıb geden yar... buhtan edeller

Evvel bele³⁰⁰ değildiv... yalan diyeller

Seni bir öğreden var... buhtan edeller

Al ipek ³⁰¹

²⁹⁵ Ederler, yaparlar.

²⁹⁶ Vay nene: Vah ana.

²⁹⁷ Namrad ölim: Namurat öleyim, murat almadan öleyim.

²⁹⁸ Yağıyor

²⁹⁹ Yüzünden

³⁰⁰ Böyle

³⁰¹ Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 136–137.

(4)

Alla (h) Alla (h) Alla (h)
Bu boya maşalla
Girip beyaz panturun
Gezmeğe gider yalla(Herkese diyer yallah)

Sarı kavun havayı
Esmer doldur badayı
Elivi ver elime
Men alayım kadayı³⁰²

NAKARAT

(5)

Altun khız mav³⁰³ mülayim
Seni hakdan dileyim
Yaz gümü Temmuz tabak³⁰⁴
Sen terle men sileyim
Gün gördüm günler gördüm
Seni gördüm şâd oldum
Altun khız mav incidi
Könegiv³⁰⁵ narıncıdı³⁰⁶
Menim lal³⁰⁷ olmuş dilim
Ne dedi yar incidi³⁰⁸
Gün
Altun khız mav sadağa³⁰⁹

³⁰² Mahir NAKİP; age., s. 49.

³⁰³ Hızman, hızma ise buruna takılan halkadır

³⁰⁴ Temmuz ayının en sıcak günleri

³⁰⁵ Gömleğin

³⁰⁶ Narenciye rengindedir

³⁰⁷ Dilsiz

³⁰⁸ İncindi

³⁰⁹ Sadaka

Salıpsan³¹⁰ alt dudağa

Beyramdı Beyramlaşağ

Dudağ değsin yanağa

Gün

Altun khız mav arabî³¹¹

Yanağ ıv gül şarabı

Irağ yoldan gelipsen³¹²

Kuvvet olsun³¹³ çelevi

Gün ³¹⁴

(6)

Altun üzüg³¹⁵ yeşil kaş³¹⁶

Sallana sallana

Bir cüt³¹⁷ abalı dostım

Khak gedekh seyrana

Altundı dişiv³¹⁸ seniv³¹⁹ ...sallana sallana

Khubdı yerişiv³²⁰ seniv... güzel mecburam men³²¹ sene

İçmeden sarkhoş³²² eder... sallana sallana

Bir tek öpişiv³²³ seniv... güzel kakh gedekh³²⁴ seyrana

Altun

Altun üzüg barmakhtan... sallana sallana

Çektim çıkmaz dırnakhtan³²⁵ ... güzel mecburam men sene

³¹⁰ Salmışsın

³¹¹ Arabî

³¹² Gelmişsin

³¹³ Geçmiş olsun

³¹⁴ Mahir NAKİP; age., ss. 50–51.

³¹⁵ Yüzük

³¹⁶ Taş

³¹⁷ Çift. Bilindiği gibi eskiden kadınlar Kerkük'te dolaşırken bir çift aba örtünürlerdi.

³¹⁸ Dişin

³¹⁹ Senin

³²⁰ Yürüyüşün

³²¹ Ben

³²² Sarhoş

³²³ Öpücüğün

³²⁴ Kakh gedekh: Kalk gidelim

³²⁵ Tırnaktan

Tobalıyam yar tutmam... sallana sallana
Korkhım³²⁶ var ayrılmakhtan... gözel kakh gedekh seyrana

Altun

Bir daş attım kilseye... sallana sallana
Hörügiv³²⁷ at enseye... gözel mecburam men sene

Yanağıvda³²⁸ hissem var... sallana sallana

Öpiş verme kimseye... gözel kakh gedekh seyrana

Altun ³²⁹

(7)

Allı gül yeşilli gül kızlar arasınnan geli³³⁰

Başında beyaz mendil beyram namazınnan geli

Yarımın yarı çokhtı³³¹... kızlar arasınnan geli

Hiç mende meyli yokhtı... beyram namazınnan geli

Allı gül

Seleşirem³³² seleşmez³³³...kızlar arasınnan geli

Karnımda derdi çokhtı... beyram namazınnan geli

Allı gül

Damda çırağ yandırı³³⁴...kızlar arasınnan geli

Meni görer söndiri... beyram namazınnan geli

³²⁶ Korkum

³²⁷ Örüğün(ü), saç bölüğün(ü)

³²⁸ Yanağında

³²⁹ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 138–139.

³³⁰ Gelir

³³¹ Çoktur

³³² Söyleşirim, konuşurum

³³³ Söyleşmez, konuşmaz

³³⁴ Yandırır, yakar

Allı gül

Özi³³⁵ yorğan altında... kızlar arasınnan geli

Meni savıḡ³³⁶ öldiri... beyram namazınnan geli

Allı gül

Durıp kapı dalında³³⁷...kızlar arasınnan geli

Gözim kalıp khalında³³⁸...beyram namazınnan geli

Allı gül

Akrebi zilf kondırıp... kızlar arasınnan geli

Al yanaḡ kinarında... beyram namazınnan geli

Allı gül ³³⁹

(8)

Amman güzel oḡlan
Yandım güzel oḡlan
Anan seni görmasin
Çabuk sakhlın oḡlan
Baban seni görmesin
Pencereden kaç oḡlan

Yüzüv³⁴⁰ güler mene

Kast eyleme cana

Anasınnan gizli

Mektub yazar mene³⁴¹

NAKARAT

³³⁵ Kendisi

³³⁶ Soḡuk, yavaş yavaş

³³⁷ Arkasında

³³⁸ Beninde

³³⁹ Atâ TERZİBAŞI, age., ss.137–138.

³⁴⁰ Yüzün

³⁴¹ Mahir NAKİP; age., s. 52.

(9)

Aman saki can cana
Rakı doldır fincana
Fincan düşsin kırılısın
Kurban olsun bu cana

Alma attım havıya³⁴²

Düşti duvankhaniya

Duvankhana yıkılısın

Yarım bize mal olsun

Aman

Alma attım dengize³⁴³

Geliri üze üze³⁴⁴

Selam sele³⁴⁵ o yara

Lütfetsin gessin³⁴⁶ bize

Aman

Alma attım narlığa

Güvenme bu varlığa

Gözelliğ elden geder

Eliv düşer darlığa

Aman ³⁴⁷

³⁴² Havaya, semaya

³⁴³ Deniz

³⁴⁴ Yüze yüze, yüzerek.

³⁴⁵ Söyle

³⁴⁶ Gelsin

³⁴⁷ Atâ TERZİBAŞI; age., ss.140–141.

(10)

Aman yar degme mene³⁴⁸

Dakhil yar degme mene

Yengi³⁴⁹ de mal olmışam sene

Toyda vurılmışam sene³⁵⁰

Kaleden endim çaya

Cığara³⁵¹ saya saya

Belimde bir cüt³⁵² kubur³⁵³

Nece girim saraya

Aman yar

Kaleden endim düze³⁵⁴

Su bağladım nergize

Yeddi ili³⁵⁵ khizmet ettim

Bir kara kaşlı kıza

Aman yar

Kaleden endim kende

Bir gül taptım³⁵⁶ tikende

Men seni onda sevdim

Damda yorğan bükende

Aman yar

Teşt³⁵⁷ altında deleme³⁵⁸

Kaşiv benzer kaleme

Men seni gizli sevdim

Nişin³⁵⁹ dediv aleme...³⁶⁰

³⁴⁸ Bana

³⁴⁹ Yeni

³⁵⁰ Mahir NAKİP; age., s. 52.

³⁵¹ Sigara

³⁵² Çift

³⁵³ Tabanca

³⁵⁴ Düzlüğe, ovaya

³⁵⁵ Yıl

³⁵⁶ Buldum

³⁵⁷ Çamaşır leğeni

³⁵⁸ Teleme

(11)

Arabî fellâhî
Severem Billahi
Akhtarram³⁶¹ tapılmasa³⁶²
Çekerem silahi
Eeeeeey gözim
Nar yedim dene³⁶³ dene
Ne dedim küstiv³⁶⁴ gene
Umaram³⁶⁵ babav össin³⁶⁶
Meskeniv yete mene
Arabî
Eeeeeey
Elivden³⁶⁷ içtim bada
Ümriv³⁶⁸ olsun ziyada
Men seni çokh severem
Sen meni salma yada
Arabî
Eeeeeey...
Kınıfil khub³⁶⁹ reng olı
Aşka düşen deng³⁷⁰ olı
Yar hamamnan gelende
Say bakh neçe³⁷¹ reng olı³⁷²
Arabî ³⁷³

³⁵⁹ Niçin

³⁶⁰ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 142–143.

³⁶¹ Ararım

³⁶² Bulunmaz

³⁶³ Tane

³⁶⁴ Küstün

³⁶⁵ Ümit ederim

³⁶⁶ Ölsün

³⁶⁷ Elinden

³⁶⁸ Ömrün

³⁶⁹ Güzel

³⁷⁰ Sersem

³⁷¹ Kaç

³⁷² Olur

³⁷³ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 144–145.

(12)

(Âşık Oldum)

Âşık oldum düğünde³⁷⁴

Dertlisiyem aç bilmem

Yarı kheste³⁷⁵ gören günde

Bir yudum su iç bilmem

Âşıkların baharısan

Tek gevlimin bir yarı sen

Gözellerin serdarısan

Sennen başka seç bilmem

Gevlimde var bin bir umut

Son dünyamız kara kümüt

Yar bağışla ya da unut

Çare nedir suça bilemem?³⁷⁶

(13)

Ayağında dar şalvar

Baş kaldır Hakka yalvar

Bunu khudam³⁷⁷ yaratmış

Menim elimde ne var

Neynim bala ay kız

³⁷⁴ Düğünde

³⁷⁵ Hasta

³⁷⁶ Esât ERBİL; age., s. 24.

³⁷⁷ Allahım

Kaldıkh beçe yalğız
Oy aman oy aman
Gözivin karesi
Meni mecbur edeceği
Meni dikhun edeceği
Suya geder su doldırı bulağtan
Altun üzüg suya düşer barmağtan
Gözim o yar öpiş veri yanağtan
Neynim.....
Men gedirem hamama
Deme kayinbabama
Özi³⁷⁸ bostancı kızı
Bizden ister şamama
Neynim.....³⁷⁹

(14)

Ay dolanaydı
Gün dolanaydı
Yarın tek tek yerışı³⁸⁰
Mende olaydı
(Al yanağ kaytan dudağ)
(Menim olaydı)
Ay çıkhtı daha batmaz... ay dolanaydı
Hüsnüvi³⁸¹ gören yatmaz... gün dolanaydı
Hüsniv tekin bir hüsn... ay dolanaydı
Bir de Allah yaratmaz... gün dolanaydı
Ay dolanaydı.....
Ay çıkhtı bahar indi... ay dolanaydı

³⁷⁸ Kendisi

³⁷⁹ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 146–147.

³⁸⁰ Yürüyüşü

³⁸¹ Hüsnünü

Yar okhın atar indi... gün dolanaydı
Leyli³⁸² khasta³⁸³ düşüpti³⁸⁴...ay dolanaydı
Mecnun can satar indi... gün dolanaydı
Ay dolanaydı.....
Ay çıkhtı yolda durdı... ay dolanaydı
Gör ne khıyalda³⁸⁵ durdı... gün dolanaydı
Yazmavın³⁸⁶ sağaçları... ay dolanaydı
Gözime dalda durdı... gün dolanaydı
Ay dolanaydı.....³⁸⁷

(15)

Ay gözler ay gözler

Gözler gözler

Yar yaman gözler

Yar geli yaram bağlar

Çıkhtım kilse dağına³⁸⁸

Bakhtım dörtler bağına³⁸⁹

Yar meni dev'at³⁹⁰ edip

Kınifil çardağına

Men yarı dev'at ettim

³⁸² Leyla

³⁸³ Hasta

³⁸⁴ Düşmüştür

³⁸⁵ Hayalda

³⁸⁶ Yazmanın

³⁸⁷ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 148–149.

³⁸⁸ Kerkük'ün doğusunda Kırmızı Kilise'nin bulunduğu tepe.

³⁸⁹ Bu kiliseye bitişik mesire yeri ki “Çuvarbağ” da derler. Birkaç yıldan biridir burada evler yapılmaya başlanılmıştır.

³⁹⁰ Dafet

Yengi³⁹¹ mev yarpağına³⁹²

Ay gözler

Bu gelen yar özidi

Gözi ceyran gözidi

Bir geşti tanımadım

Bir bakhtır yar özidi³⁹³

Ay gözler

Dağlar başı saz eyler

Bülbüller pervaz eyler

Gelen yarı tanıram

Yeridikhçe³⁹⁴ naz eyler

Ay gözler

Kerkükliyem men³⁹⁵ özüm³⁹⁶

Kulağ ver dinle sözüm

Aşretim sene kurban

Evvel baştan men özüm

Ay gözler ³⁹⁷

³⁹¹ Yeni

³⁹² Asma yarpağı ki bununla dolma sararlar.

³⁹³ Özüdür, kendisidir

³⁹⁴ Yürüdükçe

³⁹⁵ Ben

³⁹⁶ Kendim

³⁹⁷ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 149–150.

(16)

Bağda gülem men³⁹⁸
Ne şirin³⁹⁹ dilem men
Serçe vurıp kolım kırıp
Sağ⁴⁰⁰ degilem men
Kahve yüki ferde⁴⁰¹ men... bağda gülem men
Düşmişem bir derde men... ne şirin dilem men
Açılmamış koncaydım... sağ degilem men
Nece⁴⁰² yatım⁴⁰³ yerde men... ne şirin dilem men
Bağda
Dağların karı menem⁴⁰⁴... bağda gülem men
Gün vursa erimenem... ne şirin dilem men
Yüz il⁴⁰⁵ torpakhta⁴⁰⁶ yatsam... sağ degilem men
Civanam çürümenem... ne şirin dilem men
Bağda
Kare kare kazanlar... bağda gülem men
Kare yazı yazanlar... ne şirin dilem men
Cennet üzi⁴⁰⁷ görmesin... sağ degilem men
Aramızı bozanlar... ne şirin dilem men
Bağda
İndi⁴⁰⁸ geldim Mardinnen... bağda gülem men
Dolandım dam ardınnan... ne şirin dilem men
Muncuğ⁴⁰⁹ muncuğ ter töktim... sağ degilem men

³⁹⁸ Gülüm ben

³⁹⁹ Ne kadar güzel

⁴⁰⁰ Hasta olmayan

⁴⁰¹ Torba, yük

⁴⁰² Nasıl

⁴⁰³ Uyuyayım

⁴⁰⁴ Benim

⁴⁰⁵ Yıl

⁴⁰⁶ Toprak

⁴⁰⁷ Yüzü

⁴⁰⁸ Şimdi

⁴⁰⁹ Boncuk

Happı⁴¹⁰ yarın derdinnen... ne şirin dilem men

Bağda ⁴¹¹

(17)

Bayaz gül kırmızı gül güller arasınnan geli⁴¹²

Yarım girip⁴¹³ yeşil fistan beyram namazınnan geli

Sebehti⁴¹⁴ azana bakh

Türbemi⁴¹⁵ kazana bakh

İzrayil alma canım

Yazını yazana bakh

Bayaz gül kırmızı gül güller arasınnan geli

Yarım girip yeşil fistan beyram namazınnan geli

Gülem güli neylirem⁴¹⁶

Güle khizmet eylirem

Öz gülüm mene yeter

Sayır⁴¹⁷ güli neylirem

Bayaz gül kırmızı gül güller arasınnan geli

Yarım girip yeşil fistan beyram namazınnan geli⁴¹⁸

⁴¹⁰ Hep

⁴¹¹ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 155- 156.

⁴¹² Gelir

⁴¹³ Giymiş

⁴¹⁴ Sabah vaktidir

⁴¹⁵ Kabirimi

⁴¹⁶ Neyliyorum

⁴¹⁷ Başka

⁴¹⁸ Atâ TERZİBAŞI, age., s. 158

(18)

Bu bağda dolanısan⁴¹⁹
Derdiv⁴²⁰ mene⁴²¹ demisen⁴²²
Atrafıv dolıv gülden⁴²³
Bir gül mene vermisen⁴²⁴

Başıvda yazma yarım
Gel sıdkıv bozma yarım
Söz hekâttan⁴²⁵ korkharam
Peçesiz gezme yarım

Bu bağda

Bu dağlar olmasaydı

Saralıb solmasaydı

Ölüm Allah'ın emri

Ayrılığ olmasaydı

Bu bağda

Oğlanam adım Ali

Girmişem⁴²⁶ ipek şalı

Seni mene verseler

Neylirem⁴²⁷ dünya malı

Bu bağda ⁴²⁸

⁴¹⁹ Dolanıyorsun

⁴²⁰ Derdin(i)

⁴²¹ Bana

⁴²² Demiyorsun, söylemiyorsun

⁴²³ Etrafın dolmuş gülle

⁴²⁴ Vermiyorsun

⁴²⁵ Dedikodu

⁴²⁶ Girmişim

⁴²⁷ Neylerim, ne yaparım.

⁴²⁸ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 160- 161

(19)

Bu gelen gözel oğlan

Elinde desmal⁴²⁹ oğlan

Alemnen⁴³⁰ güler oynar

Bizimnen küsen oğlan

Çıkhtım kilse dağına⁴³¹

Bakhtım dörtler bağına⁴³²

Yar meni dev'at⁴³³ edip

Kınıfil çardağına

Men yarı dev'at ettim

Yengi⁴³⁴ mev yarpağına⁴³⁵

Bu gelen

Bu gelen yar özidi⁴³⁶

Gözi ceyran gözidi

Bir geşti tanımadım

Bir bahtım yar özidi

Bu gelen ⁴³⁷

⁴²⁹ Mendil

⁴³⁰ Âlem ile

⁴³¹ Kerkük şehrinin doğ cihetine düşen, “Kırmızı Kilise” adıyla bilinen günümüzde Türkmen Hristiyanlarının mezaristanı haline gelen kilisenin bulunduğu tepe.

⁴³² Çuvarbağda derler, sözü edilen tepenin bitişiğindeki geniş mesire yeri ki birkaç yıldan beridir buralarda evler yapılmaya başlanılmıştır.

⁴³³ Davet

⁴³⁴ Yeni

⁴³⁵ Mev yarpağı: Asma yaprağı

⁴³⁶ Özüdür, kendisidir

⁴³⁷ Atâ TERZİBAŞI, age., s. 162

(20)

(Necibe)

Bu Kerkük’de dolanı

Menim⁴³⁸ aklım bulan havar Necibe

O yarın bir gülüşü

Serhoş eder adamı havar Necibe

Yarım girip oyuna

Men bakarram boyuna havar Necibe

Yarım oyundan çıksa

Kol atarram boynuna havar Necibe

Gettim ceket biçmağa

Oturdum çay içmağa⁴³⁹ havar Necibe

Dediler yarın geli

Kanat aldım uçmağa havar Necibe⁴⁴⁰

⁴³⁸ Benim

⁴³⁹ İçmeğe

⁴⁴⁰ Salih TURHAN, Abdurrahman KIZILAY, age., s. 134

(21)

Bu khal⁴⁴¹ ne khaldı

Gözel ne khaldı

Yanağta döğdiripsen

Canım ne hâldı

Gözim ne hâldı

Âlemi öldiripsen

(Vay vaaaay...)

Bu khalı khurda⁴⁴² meni

Salıptı derde meni

Rakıbler yığnağ eder

İster gederde meni

Bu khal

(Vay vaaay...)

Bu dağlar khalı kaldı

Kuş uçtı yavru kaldı

Anakhtar yar koynında

Gevlim⁴⁴³ bukhavlı⁴⁴⁴ kaldı

Bu khal

⁴⁴¹ Ben

⁴⁴² Küçük

⁴⁴³ Gönlüm

⁴⁴⁴ Prangalı

(Vay vaaaay...)

Bu dağın maralı var

Yalğuz⁴⁴⁵ degi yarı var

Dünye tembelden gedip

Kim kimnen khaberi var

Bu khal ⁴⁴⁶

(22)

Cerrevin⁴⁴⁷ kulpı⁴⁴⁸ burma

Doldır cerrevi durma

Yengi⁴⁴⁹ bir yar sevmişemi

Ağzı bal dili khurma

Yeri yeri⁴⁵⁰ yolımda durma

Ay dede⁴⁵¹ meni yandırma

Sarkhoşam gevlimi⁴⁵² kırma

Cerrevin kulpı düştü

Ayağıma ilişti

Menim gözim sendedi

⁴⁴⁵ Yalnız

⁴⁴⁶ Atâ TERZİBAŞI; age., s. 163.

⁴⁴⁷ Testinin

⁴⁴⁸ Tutamacı

⁴⁴⁹ Yeni

⁴⁵⁰ Yürü

⁴⁵¹ Büyük kardeş

⁴⁵² Gönlümü

Yar göziv kime düşti

Yeri yeri

Cerre gene kulplandı

Al ipekten⁴⁵³ löklendi

Bu ağzı kırığ cerre

Gene yara yüklendi

Yeri yeri

Suya geder ki⁴⁵⁴ gelin

Kız tutıb gelin elin

Seleşirem⁴⁵⁵ seleşmez

Gelin üregim delin

Yeri yeri

Suya geden ikidi

Saçı mür'üz⁴⁵⁶ tükidi⁴⁵⁷

Men de olaydım bir su

Su gözeller yükidi

Yeri yeri ⁴⁵⁸

⁴⁵³ İpekle

⁴⁵⁴ İki

⁴⁵⁵ Söyleşirim

⁴⁵⁶ Ankara keçisi cinsinden bir nevi keçi.

⁴⁵⁷ Tükyüdür

⁴⁵⁸ Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 164–165.

(23)

Ağa Kızı:

Cütkâr oğlu kaldır meni

Atıva tez mindir meni

Khet başında endir meni

Cütkâr oğlu kaldır meni

Cütkâr oğlu:

Atımın nalı yokhtı

Ağzında gemi yokhtı

Üstünde çulu yokhtı

Ağam kızı dinive dönüm

Ağa Kızı:

Cüt hicilim nal eylerem

Saçbağlarım gem eylerem

Çerşefimi çul eylerem

Cütkâr oğlu kaldır beni

Cütkâr oğlu:

Korkharam men babav duyar

Ardımızca atlı koyar

Seni tutar meni yoyar

Kaldıramam ağam kızı

Ağa Kızı:

Babam kördü(r) yol tanımaz

Kardaşlarım bir şey bilmez

Atlıları yalğuz gelmez

Kaldır meni Cütkâr oğlu

Cütkâr oğlu:

Ağam kızı dinive dönüm

Çadır(r)mızın öğü darçın

Felek koymaz gözüm açım

Seni alıb hara kaçım

Ağa Kızı:

İlden ile bir güz olur

Dağlar bele nergiz olur

Cütkarlar dayım hiz olur

Di kaldıma Cütkâr oğlu⁴⁵⁹

⁴⁵⁹ Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 128- 129.

(24)

Çakhmağı çakh çırağı yandırmamışam

Yarımçın potın⁴⁶⁰ almışam tekini⁴⁶¹ yolda salmışam⁴⁶²

Çırağta yağ tükendi

Ne yaman vakh⁴⁶³ tükendi

Ne sennen⁴⁶⁴ bu güzelliğ

Ne mennen⁴⁶⁵ akh tükendi

Çakhmağı çakh çırağı yandırmamışam

Yarımçın corab almışam tekini tolda salmışam

Çırağın his⁴⁶⁶ üzinnen

Yağ damar⁴⁶⁷ kis⁴⁶⁸ üzinnen

Başım alıp gederem

Bu khakhın⁴⁶⁹ pis üzinnen⁴⁷⁰

Çakhmağı çakh çırağı yandırmamışam

Yarımçın üzüg almışam kaşını yolda salmışam

Çırağı yandırardım

⁴⁶⁰ Spor ayak kabı

⁴⁶¹ Eşini

⁴⁶² Düşürmüşüm, kaybetmişim

⁴⁶³ Vakit

⁴⁶⁴ Senden

⁴⁶⁵ Benden

⁴⁶⁶ İs

⁴⁶⁷ Damla damla akar

⁴⁶⁸ Keçe

⁴⁶⁹ Halkın “Bu khakhın” sözü yerine bazan “Namerdin” ve “rakibin” sözcükleri söylenir.

⁴⁷⁰ Yüzünden

Yol üste kondıraydım

Yarım bize gelende

Hegbesin endireydim

Çakhmağı çakh çırağı yandırmamışam

Yarımçın hınna almışam torbasın yolda salmışam⁴⁷¹

(25)

(Çiğ Sütten Kaymak Olmaz)

Çiğ sütten kaymak olmaz

Gözelden (esmerden) doymak olmaz

Egil egil öpeyim

Yolçuyam durmak olmaz

Başında fes kırmızı

Çıkıp seher yıldızı

Yolçunu yoldan eyler

Zalım ğaddarın kızı

Çiğ sütten

Kurbanam han gözuve

Mene⁴⁷² bakhan gözuve

Çok sürmeler çekipsen

Evim yıkhan gözuve

Çiğ sütten ⁴⁷³

⁴⁷¹ Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 166–167.

⁴⁷² Bana

⁴⁷³ Salih TURHAN, Abdurrahman KIZILAY; age., s. 56.

(26)

Çoban kızı çayda gezer (çayda gezer) yaman Aşşe

Kahrinnen yaha yırtar baştan başa havar⁴⁷⁴ Aşşe ah yaman Aşşe

Dağlara septim ekin

Gederttim elimdekin... yaman Aşşe

Ne gâvır ne musılman... yaman Aşşe

Olmasın benim tekin⁴⁷⁵ ... yaman Aşşe havar Aşşe

Çoban kızı çayda.....

Bu geden Cebbârı⁴⁷⁶ ... yaman Aşşe

Sorın kimin⁴⁷⁷ yaradı... havar Aşşe

Peçesi açuğ geder... yaman Aşşe

Gözeller serdarıdı... yaman Aşşe havar Aşşe

Çoban kızı çayda.....

Bu gelen yar olaydı... yaman Aşşe

Koynında nar olaydı... havar Aşşe

Her kimiz bir könekte⁴⁷⁸ ... havar Aşşe

Yakhası dar olaydı... yaman Aşşe havar Aşşe⁴⁷⁹

⁴⁷⁴ Feryat

⁴⁷⁵ Gibi

⁴⁷⁶ Cebbârî (aşiretinden) dir.

⁴⁷⁷ İkimiz

⁴⁷⁸ Gömlekte

⁴⁷⁹ Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 168–169.

(27)

Çöl⁴⁸⁰ yerin ceyranıyam

Yar göziv⁴⁸¹ hayranıyam

Nakhsı⁴⁸² yoldan gelipsen

O yolın kurbanıyam

Evleri su başında

Gözüm kaldı kaşında

Sevdim bir beçe⁴⁸³ tersa⁴⁸⁴

On üç on dört yaşında

Çöl yerin

Evleri arkh boyında

İpek yağlığ⁴⁸⁵ koynında

Mennen⁴⁸⁶ seniv günahıv

Kalsın nenev⁴⁸⁷ boynında

Çöl yerin

Evlerinde süseni

Barıştırın küseni

Göz açtım seni gördim

⁴⁸⁰ Kır, sahra

⁴⁸¹ Gözün

⁴⁸² Hangi

⁴⁸³ Yavru

⁴⁸⁴ Gâvur

⁴⁸⁵ Mendil

⁴⁸⁶ Benimle

⁴⁸⁷ Anan

Men istemem kimseni

Çöl yerin

Su saldım bağa neynim⁴⁸⁸

Degmez yarpağa neynim

Yarım ceyran alıptı

Gelmez yatağa neynim

Çöl yerin ⁴⁸⁹

(28)

Dağlara septim⁴⁹⁰ ekin

Gederttim elimdekin

Ne gâvır ne Müsulman

Olmasın benim tekin⁴⁹¹

Dağlar dağlar yar yaman dağlar

Gözel⁴⁹² yarıyçın ağlar

Bülbül güliyçin ağlar

Dağlar başın alaydım

Çağıraydım çalaydım

O yar birdan geçende

Kol boynına ataydım

⁴⁸⁸ Neyleyim

⁴⁸⁹ Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 169–170.

⁴⁹⁰ Serptim

⁴⁹¹ Gibi

⁴⁹² Güzel

Dağlar dağlar

Dağlar başı çemedi

Ğemli⁴⁹³ gülmeğ nemedi

Men birda kan ağılıram

Derdim köme kömedi

Dağlar dağlar

Dağlar dağımdı benim

Ğem ortağımdı benim

Allam⁴⁹⁴ başım gederem

Akhir çağımdı benim

Dağlar dağlar ⁴⁹⁵

(29)

Damnan ge⁴⁹⁶ duvardan ge

Neneve⁴⁹⁷ danış annan⁴⁹⁸ ge

Aç buğçav bezenginen⁴⁹⁹

Himyanıv bağla annan ge

Damnan dama damımız

Yakhundı⁵⁰⁰ heyvanımız⁵⁰¹

Sen ordan ge⁵⁰² men bırdan

⁴⁹³ Gamlı

⁴⁹⁴ Alırım

⁴⁹⁵ Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 170–171.

⁴⁹⁶ Damnan ge: Damdan gel

⁴⁹⁷ Anana

⁴⁹⁸ Andan

⁴⁹⁹ “ginen” eki tekid içindir.

⁵⁰⁰ Yakındır

⁵⁰¹ Ayvan

⁵⁰² Gel

Çatlasın duşmanımız

Damnan

Damnan dama tozanağ⁵⁰³

Yorğan geti⁵⁰⁴ uzanağ

Zalım nenev gelmeden

Bir ki⁵⁰⁵ öpiş⁵⁰⁶ kazanağ

Damnan

Damda durana kurban

Boynın burana kurban

Men seni görmemişem

Seni görene kurban

Damnan

Damda duranı neynim⁵⁰⁷

Boynın buranı neynim

Yuğurıp kesme khınna⁵⁰⁸

Yalğuz⁵⁰⁹ vuranı⁵¹⁰ neynim

Damnan ⁵¹¹

⁵⁰³ Tozuntu

⁵⁰⁴ Getir

⁵⁰⁵ İki

⁵⁰⁶ Öpücük

⁵⁰⁷ Neyleyim

⁵⁰⁸ Kına

⁵⁰⁹ Yalnız

⁵¹⁰ Kullananı

⁵¹¹ Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 171–172.

(30)

(Di Yeri Yolumda Durma)

Di yeri yeri yeri

Yeri yolumda durma

Eger meni seversen

Sen de gevlimi kırma

Nar yedim dene dene

Ne dedim küstuv gene

Umaram babav ölsün

Beke dönesen mene

Di yeri.....

Keten köyneğin eni

Enine dola mene

Kurbanam o anaya

Besleyipti bu canı

Di yeri.....

Seherden seda geli

Zulmu çok dada geli

Bir ölüm bir ayrılık

Bu (i) kisi yada geli

Di yeri.....⁵¹²

⁵¹² Salih TURHAN, Abdurrahman KIZILAY; age., s. 13.

(31)

(Duymadıv Havarımı⁵¹³)

Diyeilmem sene gevil gederim

Sabırsızam inan seni ararım

Bütün âlem duydu sesim havarım

Aceb sen duymadıv yakhunsun mene

Koymadıv gözlerim tokhunsun sene

Sussuz kaldı bağım kırıldı dalım

Gevil arzumıdı varmadı elim

Bütün âlem gördü bu yaman halim

Aceb sen

Sensiz dayanmıram gözümün gözü

Aç gevil kapısın ey melek kızı

Bütün âlem bildi yazdığım sözü

Aceb sen ⁵¹⁴

⁵¹³ Havar: Bağır

⁵¹⁴ Esât ERBİL; age., s. 37.

(32)

Dom dom

Suad suad ya ayni⁵¹⁵

(Aaaaay ... Aaaaakh ...)

Seyyidem bakh başıma

Bakh gözimin yaşına

Gec taptım⁵¹⁶ tez itirdim⁵¹⁷

Bakh Khudanın işine

Dom

(Aaaaay ... Aaaaakh ...)

Bilmirem⁵¹⁸ neylim⁵¹⁹ sene

Düşüpti meylim sene

Işıklı yıldız tekin⁵²⁰

Tikmişem gözüm sene⁵²¹

Dom ⁵²²

⁵¹⁵ Ya ayni (Arapçadır): Ey gözüm

⁵¹⁶ Buldum

⁵¹⁷ Kayıp ettim

⁵¹⁸ Bilmiyorum

⁵¹⁹ Neyleyem

⁵²⁰ Gibi

⁵²¹ Sana

⁵²² Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 175–176.

(33)

Evlerinin ögi⁵²³ hamama yakhun⁵²⁴

O yarı bezedin⁵²⁵ boyına bakhın

İnciyne⁵²⁶ la'li boynuna takhın

İçerem elivden zalım kale yolında

Di⁵²⁷ gel gözim bir buse ver incitme meni

(Di gel gözim bir buse ver severem seni)

Evlerinin ögi takhta daraba

İgid⁵²⁸ kazandığın veri şaraba

Şarapçının evi olsun kharaba

İçerem elivden

Evlerinin ögi fağfurı⁵²⁹ kâse

Beline yaraşı⁵³⁰ altun hayasa

Eger men ölirsem batasan yasa⁵³¹

İçerem elivden ⁵³²

⁵²³ Önü

⁵²⁴ Yakın

⁵²⁵ Bezeyin

⁵²⁶ İnciyle

⁵²⁷ Haydi

⁵²⁸ Yiğit

⁵²⁹ Çini

⁵³⁰ Yaraşır, uyar

⁵³¹ Mateme

⁵³² Atâ TERZİBAŞI; age., s. 181.

(34)

Evlerinin ögi⁵³³ yonca

Yonca kakhıp⁵³⁴ dam boyınca⁵³⁵ ... dam boyınca

Boyı uzun beli ince

Ninne yavrım ninne

Esmer yarım ninne

Ninne ninne

Evlerinin ögi lala

Saki doldır ver piyala... ver piyala

Sarkhoş olağ⁵³⁶ düşeğ yola

Ninne

Evlerinin öge darçım

Felek koymaz gözim açım... valla açım

Seni alıp hara⁵³⁷ kaçım

Ninne

Evlerinin ögi pakla

Gögerçinler⁵³⁸ vurar takla... vurar takla

Al meni koynıvda sakla

⁵³³ Önü

⁵³⁴ Kalkmış, yükselmiş

⁵³⁵ Boyu kadar

⁵³⁶ Olalım

⁵³⁷ Nere

⁵³⁸ Güvercinler

Ninne

Evlerinin ögi susam

Sıyrılıp koynıva girsem... valla girsem

Hergün sabah boyıv görsem

Ninne ⁵³⁹

(35)

Geçme bu çaydan saçı surmalı⁵⁴⁰ kız

Aklimi aldıv gözi sürmeli kız

Yar mennen⁵⁴¹ uzağ kaldı... güzel kız

Meni dertlere saldı... güzel kız

Gettim tebib yanına... havar kız

Döndi derdime daldı... güzel kız

Geçme

Alma aldım saraldı⁵⁴² ... şirin⁵⁴³ kız

Ağ ciğerim kareldi... havar kız

Sevda yolımı... güzel kız

Faydasız bir yar aldı... şirin kız

⁵³⁹ Atâ TERZİBAŞI; age., s. 182.

⁵⁴⁰ Sırma

⁵⁴¹ Benden

⁵⁴² Sarardı

⁵⁴³ Güzel

Geçme

Aşk badasın içişem... güzel kız

Kef⁵⁴⁴ safadan geçmişem... havar kız

Bir de sevdaya dönmem... şirin kız

Fena yeminde⁵⁴⁵ içmişem... güzel kız

Geçme ⁵⁴⁶

(36)

Gel bize gellem size Dede Hammadı

Men seni çokh severem gözeleri mavı

(Eeeeey ...)

Bügün taraş⁵⁴⁷ olıpsan... Dede Hammadı

Gevlime⁵⁴⁸ hoş olıpsan⁵⁴⁹ ... gözleri mavı

Başıv berber bağılyb... berberiv⁵⁵⁰ össin⁵⁵¹

Daha güzel olıpsan... saçları sarı

⁵⁴⁴ Keyif

⁵⁴⁵ Yemin

⁵⁴⁶ Açıklamalar: bu türküyü, Sami Celalî 1965'lerde Bağdat radyosu Türkmençe bölümü için banda okumuştur ... Türkünün döndermesi, eskiden

Geçme bu çayran sarı çizmeli kız

Gel ol müsülman kalma Ermeni kız

Biçmindeydi.(Atâ TERZİBAŞI; age., s. 184)

⁵⁴⁷ Traş

⁵⁴⁸ Gönlüme

⁵⁴⁹ Olmuşsun

⁵⁵⁰ Berberin

⁵⁵¹ Ölsün

Gel bize

(Eeeeey...)

Oğlanam adım Abbas... gözleri mavı

Men ölüm⁵⁵² kim tutar yas... saçları sarı

Kız kaldırsın kız koysın... Dede Hammadı

Gelinler kılsın namaz... saçları sarı

Gel bize

(Eeeeey ...)

Namaz kılmağ sünnetti... gözleri mavı

Bu söz mene⁵⁵³ minnetti... saçları sarı

Eliv elime girse... Dede Hammadı

Zından mene cennetti... saçları sarı⁵⁵⁴

(37)

Gel gideğın⁵⁵⁵ Şıkh⁵⁵⁶ bağına ğezele

Men çit alım sen fistanıv tezele⁵⁵⁷

Gözım düştı heyvandaki⁵⁵⁸ gözele

Gözellerin meskeni bu çaydadı

⁵⁵² Öleyim

⁵⁵³ Bana

⁵⁵⁴ Atâ TERZİBAŞI; age., s. 184.

⁵⁵⁵ Gedelim

⁵⁵⁶ Şeyh

⁵⁵⁷ Tazele, yenile

⁵⁵⁸ Ayvandaki

İçmişem bada bilmirem⁵⁵⁹ sevda hardadı⁵⁶⁰

Surma saçı dabanına yerişi⁵⁶¹

Men olmuşam nazlı yarın devrişi

Gevlim kırar sora döner barışı

Gözellerin.....

Güllü yazma yar bağlamış başına

Saçağları deger kalem kaşına

Yengi⁵⁶² girmiş on üç – on dört yaşına

Gözellerin.....⁵⁶³

(38)

Gene geldi fasl-ı⁵⁶⁴ bahar

Dağlarda lala vakhtıdı

Gözünü sevdiğim sakı

İndi piyala vakhtıdı

Şıkhım⁵⁶⁵ kürküve⁸ kurban

Kürküv biçene kurban

Men seni görmemişem

Seni görene kurban

⁵⁵⁹ Bilmiyorum

⁵⁶⁰ Nerededir

⁵⁶¹ Yrişir, ulaşır

⁵⁶² Yeni

⁵⁶³ Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 185–186.

⁵⁶⁴ Sezon

⁵⁶⁵ Şeyhim

Gene
Gözüv kesme gözümnen
Odu⁹ gettim özümnen
Dert çeken zeif¹⁰ olu(r)
Pesend¹¹ eyle özümnen¹²
Gene ⁵⁶⁶

(39)

Göger⁵⁶⁷ khurmatım⁵⁶⁸ göger
Her gelen seni öger
Bayaz kış altun hicil
Zinciri daban döger
Kakh gedekh⁵⁶⁹ Dolıgence
Kim sever seni mence⁵⁷⁰
Üstüve yar tutmuşam
Zılfinin teli sence⁵⁷¹
Göger khurmatım göger
Her gelen seni öger⁵⁷²
Bayaz kış⁵⁷³ altun hicil
Zinciri daban döger

⁵⁶⁶TDTEA., s. 191.

⁵⁶⁷ Güver, yeşer

⁵⁶⁸ Salahittin'e bağlı bir bucak.

⁵⁶⁹ Gidelim

⁵⁷⁰ Benim kadar

⁵⁷¹ Senin kadar

⁵⁷² Över

⁵⁷³ Ayak ve bacak

Kakh⁵⁷⁴ gedekh Dolı kende

Bir gül taptım⁵⁷⁵ tikende

Men seni onda⁵⁷⁶ sevdım

Damda yorğan bükende

Göger khurmatım göger

Her gelen seni öger

Bayaz kış altun hicil

Zinciri daban döger

İnci mercan dağında

Heyva⁵⁷⁷ gül yarpağında

Ölmiyeydim yataydım

Yarımın kucağında

Göger Leylanım⁵⁷⁸ göger

Her gelen seni öger

Bayaz kış altun hicil

Zinciri daban döger⁵⁷⁹

⁵⁷⁴ Kalk

⁵⁷⁵ Buldum

⁵⁷⁶ O zaman

⁵⁷⁷ Ayva

⁵⁷⁸ Kerkük'e bağlı bir bucak (nahiye)

⁵⁷⁹ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 187–188.

(40)

(Şehla Gözlüm)

Gönlüm okşar tatlı şirin sözlerin

Bakhtım açar şehla rengli gözlerin

Sultanısın meleklerin kızların

Biriciksin annen baban yanında

Sevdan gezer çirpan gönlüm kanında

Sünbül saçın topla yere değende

Tomurçuklar açılıp baş eğende

Kıskanırım seni diler ögende⁵⁸⁰

Biriciksin annen baban yanında

Sevdan gezer çirpan gönlüm kanında

Sensiz akşam perdesini açanda

Kelebekler etrafına uçanda

Görüşünle özlem benden kaçanda

Biriciksin annen baban yanında

Sevdan gezer çirpan gönlüm kanında⁵⁸¹

⁵⁸⁰ Övdüğünde

⁵⁸¹ Esât ERBİL; age., s. 33.

(41)

Gözele bakh⁵⁸² gözele

Gelip bizden söz ala

Menim bir esmerim var

Değişmem yüz gözele

Bağçaya bakh bara bakh

Kölge⁵⁸³ salıb nara bakh

Üzin daldalar geçer

Bu vafasız yara bakh

Gözele

Bağçada baram sene

Heyvayam naram sene⁵⁸⁴

Ğem⁵⁸⁵ yeme nazlı esmer

Ölince yaram sene

Gözele

Bağça barımnan oldım

Heyva narımnan oldım

Gece yukhusı⁵⁸⁶ bilmem

Gündüz kârımnan⁵⁸⁷ oldım

Gözele ⁵⁸⁸

⁵⁸² Bak

⁵⁸³ Gölge

⁵⁸⁴ Heyvayam naram sene: Ayvayım narım sana

⁵⁸⁵ Gam, kader

⁵⁸⁶ Uykusu

⁵⁸⁷ İşimden

⁵⁸⁸ Atâ TERZİBAŞ; age., s. 189.

(42)

Gözellerde üç gözel var sevili

Biri gelin biri oğlan birisi kız

(Ah gözel birisi kız vah şirin birsi kız)

Gelin size oğlan size kız bize

Başımı sevdaya salan bir gözel

(Ah yaman bir gözel vah şirin bir gözel)

Gözelin gözleri de karedi kare

Çokh aradım bulamadım bir çare

(Ah yaman bir çare vah şirin bir çare)

Mevelerden üç meve var yilini⁵⁸⁹

Biri alma biri heyva⁵⁹⁰ birsi nar

(Ah gözel birsi nar vah şirin birsi nar)

Alma size heyva size nar bize

Başımı

İçgilerde üç içgi var içili

Biri arak biri şarab birsi rum

(Ah gözel birsi rum vah şirin birsi rum)

Arak⁵⁹¹ size şarab size rum⁵⁹² bize

Başımı ⁵⁹³

⁵⁸⁹ Yenir

⁵⁹⁰ Ayva

⁵⁹¹ Rakı

⁵⁹² Bu sözcük yerine türküde “mey” söylenmiştir.

⁵⁹³ Atâ TERZİBAŞI, age., s. 190.

(43)

Gözellerin meskeni bu çaydadı

İçmerem⁵⁹⁴ bada bilmirem⁵⁹⁵ bu ne sevdadı

Ermeni kızı gözi mendedi

Yengi⁵⁹⁶ de duydım Ermeni sen Ermeni

Konca gülün kharmanı san kharmanı

Bu gevlimin⁵⁹⁷ darmanı san darmanı

Kilsenin yolu da budı Ermeni sen Ermeni

Gümgümleri dolı da sudı Ermeni sen Ermeni

Gözel sevmeğ halı da budı Ermeni sen Ermeni

Yengi de duydım Ermeni sen Ermeni

Konca gülün kharmanı san kharmanı

Bu gevlimin darmanı san darmanı⁵⁹⁸

⁵⁹⁴ İçmezim

⁵⁹⁵ Bilmiyorum

⁵⁹⁶ Yeni

⁵⁹⁷ Gönlümün

⁵⁹⁸ Atâ TERZİBAŞI, age., s. 191.

(44)

(Aaaaakh...)

Gözim Leylanlı⁵⁹⁹ kız

Ruhum Leylanlı kızı

(Aaaaakh...)

Gözim Leylanlı kızı

Yanağları kırmızı

Benzer Acem almasına

Yoldan çıkhardtı⁶⁰⁰ bizi

Ruhum Leylanlı kız

Akh gözim Leylanlı kızı

(Aaaaakh...)

Leylanlı kızı gözim

Ğerib miskinem özüm

Girmiş almoda nefnûf

Boyında kaldı gözüm

Ruhum Leylanlı kız

Akh gözim Leylanlı kızı

(Aaaaakh...)

Bu yolın en⁶⁰¹ uzunı

⁵⁹⁹ Kerkük'e bağlı bir bucak (nahiye)

⁶⁰⁰ Çıkardı

⁶⁰¹ Genişlik

Sevdim Leylan kızını

Bir öptim bir dişledim⁶⁰²

İncitmedim özini⁶⁰³

Ruhum Leylanlı kız

Akh gözim Leylanlı kızı

(Aaaaakh...)

Ay çıkhtı nardivana⁶⁰⁴

Meni ettiv divana

Hiç üregiv yanmırı⁶⁰⁵

Menim kimin⁶⁰⁶ civana

Ruhum Leylanlı kız

Akh gözim Leylanlı kızı⁶⁰⁷

⁶⁰² Isırdım

⁶⁰³ Kendisini

⁶⁰⁴ Merdiven

⁶⁰⁵ Üregiv yanmırı: Bana hiç acımıyorsun

⁶⁰⁶ Gibi

⁶⁰⁷ Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 191–192.

(45)

(Gözleriv⁶⁰⁸)

Gözleriv ezdi meni⁶⁰⁹

Öldüren nazda meni

Kaş çipriğin⁶¹⁰ okh etti

Okhlara düzdü meni

Aklım aldı sözleriv⁶¹¹

Yevim⁶¹² yıkhan gözleriv

Gözleriv rengi kara

Gevlimde açtı yara

O günnen seni sevdim

Öğrendim ah ve zara

Aklım

Gözleriv görmez gözüm

Kar etmez sene sözüm

Aşkiv fikrim kor⁶¹³ etti

Unutmuşam men⁶¹⁴ özüm⁶¹⁵

Aklım ⁶¹⁶

⁶⁰⁸ Gözlerin

⁶⁰⁹ Beni

⁶¹⁰ kırpık

⁶¹¹ Sözlerin

⁶¹² Evim

⁶¹³ Kör

⁶¹⁴ Ben

⁶¹⁵ Kendim

⁶¹⁶ Esât ERBİL; age., s. 39.

(46)

Gözim tütünçi İzzet

Doldur bizimçi⁶¹⁷ İzzet

Ümrim tütünçi İzzet

Çarkhala bizimçi İzzet

(vay vaaaay...)

Bağçalarda saz olı⁶¹⁸

Gül açılı yaz olı

Men yarıma gül demem

Gülin ümri az olı

Gözim

(Vay vaaaay aaaay...)

Bağçam bağçava karşı

Atma heyvaya⁶¹⁹ daşı

İşalla kavışırığ

Dosta düşmana karşı

Gözim

(Vay vaaaay ...)

Bağçayam baram sene⁶²⁰

⁶¹⁷ Bizim için

⁶¹⁸ Olur

⁶¹⁹ Ayvaya

⁶²⁰ Sana

Heyvayam naram sene

Olma gözel vafasız

Ölince yaram sene

Gözim

(Vay vaaaay aaaay ay aaaakh...)

Bağçaya bakh bara bakh

Kölge⁶²¹ salıb nara bakh

Üzin⁶²² daldalar⁶²³ geçer

Bu bedasıl yara bakh

Gözim ⁶²⁴

(47)

Gül suyu damnan geli

Gelin hamamnan geli

Şüşe potin⁶²⁵ kışında⁶²⁶

İndi⁶²⁷ caddaynan⁶²⁸ geli⁶²⁹

Bu benim mulla yarım

⁶²¹ Gölge

⁶²² Yüzün(ü)

⁶²³ Öter

⁶²⁴ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 192–193.

⁶²⁵ Şüşe potin: Yandan parlak lastikli bir çeşit ayak kabı.

⁶²⁶ Kış: Ayak

⁶²⁷ Şimdi

⁶²⁸ Caddeyle

⁶²⁹ Gelir

Okhur Kulvalla⁶³⁰ yarım
Ki⁶³¹ gevil⁶³² bir olırsa
Olı⁶³³ işalla yarım
Gül

Kaşlarıv yay benimçi⁶³⁴
Kiprigiv⁶³⁵ say benimçi
Men össem sene kurban
Sen össe⁶³⁶ vay benimçi
Gül

Emmi kız buğda⁶³⁷ rengi
Menem Şebbaşiv⁶³⁸ dengi
Dedim güzel gel bize
Vay⁶³⁹ dedi nenem⁶⁴⁰ geldi
Gül ⁶⁴¹

(48)

⁶³⁰ Kul huve-Allah (suresi)

⁶³¹ İki

⁶³² Gönül

⁶³³ Olur

⁶³⁴ Benim için

⁶³⁵ Kirpiğin

⁶³⁶ Ölürsen

⁶³⁷ Buğday

⁶³⁸ Türkü yakana verilen para karşılığında belirtilen övgü çılgılığı. Damadın arkadaşlarından biri, sözgelişi Ahmed, elli filis (250 K.) rakkas'a vererek gelin ile damadı Şabbaş etmesini ister. Rakkas da, "Şabbaş... gelin küreken şabbaş... Ahmed kesesinden... bin bereket... şabbaş" diye bağırır. Türküde geçen "şabbaşiv" sözü yerine Bakıla, "elliliğ" diye de seslenir ki başışı olan elli filisliğinin verilmesini hatırlatır. Törene katılanlardan kimi 50, kimi 100, kimi de daha fazla miktarda para başışında bulunur (Atâ TERZİBAŞI; s. 197).

⁶³⁹ Vah, yazık

⁶⁴⁰ Benim

⁶⁴¹ Açıklamalar: oyun havası tarzında olan bu türkü, türeken yâni damat, törenle hamamdan çıkarken, kadın kıyafetine giren erkek rakkase ve takım arkadaşları tarafından dümbelek, zurnapa ve çarpaya gibi yerli müzik âletleri eşliğinde icra edilir... Döndermede geçen "gelin" sözü çok kez "küreken" olarak söylenir... Döndermenin son iki kanadı da bazan,

Abasın ört başına

Babası gilnen geli

Biçiminde söylenir... bu türküyü 1967'de ünlü halk rakkası Bakıla (Abdülbaki)'den özel banda almışızdır (Atâ TERZİBAŞI, age., s. 197)

Güle kozağ şah senem

Yalvarmasay⁶⁴² gelmenem⁶⁴³

Khurmatı⁶⁴⁴ bağ arası

Çalını⁶⁴⁵ nakkarası⁶⁴⁶

Yağlıg⁶⁴⁷ geti⁶⁴⁸ gül apar⁶⁴⁹

Khalvetti bağ arası

Güle

Khurmatıda bağ olmaz

Kare zalkhım⁶⁵⁰ ağ olmaz

Kerkük'ten kız sevenin

Üreginde⁶⁵¹ yağ olmaz

Güle

Khurmatı duz⁶⁵² mekânı

İmam⁶⁵³ karpız mekânı

Leylana⁶⁵⁴ dilim dönmez

Beşirdi⁶⁵⁵ kız mekânı

Güle

⁶⁴² Yalvarmazsan

⁶⁴³ Gelmezim

⁶⁴⁴ Kerkük'e bağlı bir bucak

⁶⁴⁵ Çalınır

⁶⁴⁶ Nağara

⁶⁴⁷ Mendil

⁶⁴⁸ Getir

⁶⁴⁹ Götür

⁶⁵⁰ Salkım

⁶⁵¹ Yüreğim

⁶⁵² Tuz

⁶⁵³ Dakuk'a bağlı İmam Zeynelâbidin köyü.

⁶⁵⁴ Kerkük'e bağlı bir bucak

⁶⁵⁵ Kerkük yakınlarında bir köy

Khurmatı bağ üstünde

Dolanı çarkh üstünde

Men seni onda⁶⁵⁶ sevdim

Memeler tarh üstünde

Güle ⁶⁵⁷

⁶⁵⁶ O zaman

⁶⁵⁷ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 194–195.

(49)

Gülistanda bir gülüm var

Mor benevşe sümbülüm var

Teze konca bir gülüm var

Diye diye dilden oldım hey

Bakha bakha kannan oldım hey

Gide gide yardan oldım hey

Allıvda var boyama

Sinev sineme dayama

Gözel aklımda oynama

Diye diye

Evlerinde var ibrişim

Al yanağa batar dişim

Senivle var güzel işim

Diye diye ⁶⁵⁸

⁶⁵⁸ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 196–197.

(50)

Erkek söyler:

Hacı Ferec'in kızı memmev emmeli

Göster gözleriv güzel men alım⁶⁵⁹ seni

Kız söyler:

Get get get güzel oğlan gözimi neynisen⁶⁶⁰

Dağlarda bala⁶⁶¹ ceyran hiç görmiyipsen⁶⁶²

Erkek söyler:

Hacı Ferecin kızı memmev emmeli

Göster dudağiv güzel men alım seni

Kız söyler:

Get get get güzel oğlan dudağım neynisen

Kazzazda pembe kaytan hiç görmiyipsen

Erkek söyler:

Hacı Ferec'in kızı memmev emmeli

Göster memmevi güzel men alım seni

Kız söyler:

Get get get güzel oğlan memmemi neynisen

Bağlarda turunc oğlan hiç görmiyipsen

⁶⁵⁹ Alayım, (seninle) evleneyim.

⁶⁶⁰ Neyliyorsun

⁶⁶¹ Yavru

⁶⁶² Görmemişsin

Erkek söyler:

Hacı Ferec'in kızı memmev emmeli

Göster köbegiv⁶⁶³ güzel men alım seni

Kız söyler:

Get get get güzel oğlan köbeğim neynisen

Kahvede beyaz fincan hiç görmiyipsen⁶⁶⁴

(51)

Havara⁶⁶⁵ yalla⁶⁶⁶ havara... vay⁶⁶⁷ vay

Ataş düştü şalvara

Yengi⁶⁶⁸ bir adet olup... vay vay

Kız oğlana yalvara... Alla

Ay sallanıp zal zalım... vay vay

Gel getme kadav⁶⁶⁹ alım⁶⁷⁰ ... Alla

Odavı khelvet ele... vay vay

Gelim gevliv⁶⁷¹ men alım

Havara yalla

⁶⁶³ Göbeğin(i)

⁶⁶⁴ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 199–200.

⁶⁶⁵ Feryat

⁶⁶⁶ Ya Allah, haydi.

⁶⁶⁷ Vah

⁶⁶⁸ Yeni

⁶⁶⁹ Kazan, belân(i)

⁶⁷⁰ Alayım

⁶⁷¹ Gönlün

Kerklügem⁶⁷² avla avla meni...

Dağlara kavla⁶⁷³ meni...

Geceler sinev üste...

Gündüz bukhavla⁶⁷⁴ meni

Havara yalla ⁶⁷⁵

(52)

Haydı bala⁶⁷⁶ dı⁶⁷⁷ gene görünidi kale

Def'olsın derd ü bela

Kalenin kalesiyem

Dibinde lalasıyam

Burdan bir gözel geşti

Men onın kölesiyem

Haydı bala.....

Kale yolu düz gider

Bir khınnalı kız gider

Khız mav⁶⁷⁸ kaldır bir öpim

Adakhlıva⁶⁷⁹ söz gider

Haydı bala.....

⁶⁷² Kekliğim

⁶⁷³ Kovala

⁶⁷⁴ Prangaya vur

⁶⁷⁵ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 201–202.

⁶⁷⁶ Yavru

⁶⁷⁷ Haydi

⁶⁷⁸ Kadınların, burunlarına taktıkları zinetlik halka. Bunu köylü kadınlar kullanır.

⁶⁷⁹ Nişanına

Kalede bir beden var

Beden üste geden var

Evvel bele⁶⁸⁰ degildiv

Seni bir öğreden var

Haydı bala.....

Kaleden endim düze⁶⁸¹

Su bağladım nergize

Yeddi il⁶⁸² khizmet ettim

Bir kare kaşlı kıza

Haydı bala.....⁶⁸³

(53)

Heliyden dağlar kamış

Yar bize va'deylemiş

He dedi gellem⁶⁸⁴ gelem

Gelmedi kher⁶⁸⁵ görmemiş

Gedirem⁶⁸⁶ yolım dağdı

Gör ne heyvalı⁶⁸⁷ bağdı

Men öz⁶⁸⁸ yarımnan geçmem

⁶⁸⁰ Böyle

⁶⁸¹ Düzlüğe, ovaya

⁶⁸² Yıl

⁶⁸³ Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 204–205.

⁶⁸⁴ Gelirim

⁶⁸⁵ Hayır, iyilik.

⁶⁸⁶ Gidiyorum

⁶⁸⁷ Heyva: Ayva

⁶⁸⁸ Kendi

Nanca⁶⁸⁹ bu canım sağdı

Heliyden

Gedisen Hamadana

Siyah zilf taradana

Bilmirem sene⁶⁹⁰ kurban

Yen⁶⁹¹ seni yaradana

Heliyden

Gedisen himmet ele

Göz yaşıım kümbet ele

Men seniv sen de benim

Bes⁶⁹² bunca⁶⁹³ minnet ele

Heliyden ⁶⁹⁴

⁶⁸⁹ Ne kadar

⁶⁹⁰ Sana

⁶⁹¹ Yahut

⁶⁹² Yeter

⁶⁹³ Bu kadar

⁶⁹⁴ Atâ TERZİBAŞI, age., s. 209.

(54)

Heley tepme⁶⁹⁵ toz olı⁶⁹⁶

Mavı şalvar boz olı

Egil⁶⁹⁷ yağlığır⁶⁹⁸ kaldır

Men kaldırsam söz⁶⁹⁹ olı

Oğlan azar olasan

Cannan bazar olasan

Saltav gir⁷⁰⁰ çefyev⁷⁰¹ bağla

Daha güzel olasan

Heley

oğlan girip⁷⁰² saltanı

heley teper yaltanı⁷⁰³

boyım boyıva kurban

gözellerin sultanı

Heley

Oğlan yeri⁷⁰⁴ işive

Aklıv topla başıva

Men olardan degilem

Yavağ⁷⁰⁵ verim⁷⁰⁶ dişive

Heley ⁷⁰⁷

⁶⁹⁵ Heley tepme: Halay oynama.

⁶⁹⁶ Olur

⁶⁹⁷ Eğil

⁶⁹⁸ Mendilin

⁶⁹⁹ Dedikodu

⁷⁰⁰ Giy

⁷⁰¹ Bir çeşit püsküllü saçaklı, renki sarık ki başa bağlanır.

⁷⁰² Giymiş

⁷⁰³ (Yaltanı): Yaranır, sevgilisinin hoşnutluğunu sağlamağa çalışır.

⁷⁰⁴ Yürü

⁷⁰⁵ Yanak

⁷⁰⁶ Vereyim

⁷⁰⁷ Atâ TERZİBAŞI; age., s. 207.

(55)

Heley memmeli gelin

Köski⁷⁰⁸ dügmeli gelin

Yatanda⁷⁰⁹ bir sözüm var

Sene⁷¹⁰ de demeli gelin

Elivden saza yandım

Ettiğiv naza yandım

Baş koyım diziv üste

Kış yatım yaz oyanım

Heley

Elivden iştım bada

Ümriv ossın⁷¹¹ ziyada

Khudama çokh yalvarram⁷¹²

Salmasın seni yada⁷¹³

Heley

Elivde ipek yağlığ⁷¹⁴

Hak versin sene sağlığ

Ge⁷¹⁵ rakıby kan ağlat

Kassın sene üz ağlığ⁷¹⁶

Heley ⁷¹⁷

⁷⁰⁸ Göğsü

⁷⁰⁹ Uyudukta

⁷¹⁰ Sana

⁷¹¹ Olsun

⁷¹² Yalvarırım

⁷¹³ Ele, yabancıya

⁷¹⁴ Mendil

⁷¹⁵ Gel

⁷¹⁶ Üz ağlığ: Yüz aklık

⁷¹⁷ Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 206–207.

(56)

(Dallam⁷¹⁸ Dallam)

Hergün akşam olur dallam dallam dallam dallam

Elimde kemen çem çallam çallam çallam

Aşretuve⁷¹⁹ heber sallam sallam sallam

Men seni sevmişem allam allam allam

Babam vermez desen gellem gellem gellem

Kapıvızı⁷²⁰ güzel çallam çallam çallam

Aşretuve heber

Gördüğümde seni güllem güllem güllem

Görmedimse güzel öllem öllem öllem

Aşretuve heber ⁷²¹

(57)

Hey milli milli milli

Oynasın köskü⁷²² güllü

Bu menini çıkhardan

Kharputu Hafız Nuri

Cemil⁷²³ Diyarbekirli

Dağlar başı saz olı

⁷¹⁸ Dalmak, hayal etmek

⁷¹⁹ Aşiretine

⁷²⁰ Kapınız

⁷²¹ Salih TURHAN, Abdurrahman KIZILAY; age., s. 123.

⁷²² Göğsü

⁷²³ Arapça bir kelime; güzel anlamına gelmektedir.

Bülbüler pervez olı

Bugün kış ı geçirdikh

Yarına da yaz olı

Hey milli.....

Tebriz altı marağa

Zilfiv gelmez tarağa

Yar bize konağ olup

Bir istikar arağa

Hey milli.....

Bir siğara ver mene

Dumana bakh dumana

Ne men öldüm kurtuldum

Ne sen gediv imana

Hey milli.....⁷²⁴

⁷²⁴ Mahir NAKİP; age., s. 68.

(58)

(Su Yolu)

Yeşiliğtir su yolu

Yar geçer cere dolu

Yalvarram ceresine

Ağırmasın yar kolu

Şüşe cerev nakışı

Çok şirindi bakhışı

Var olsun yapan eler

Nazlı yara yakışır

Yar diyer şüşe cerrem

Zilfim yemeğe serrem

Men de o zilfe yarım olaydım

Olaydım perem perem

Yar çigninde ceresi

Ayağda hicli sesi

Biryan bakh bu aşıka

Yoktu hiç bir kimsesi⁷²⁵

⁷²⁵ Kaynak kişi (1)

(59)

(Senin gibi)

Hörüklerin⁷²⁶ her değende beline

Kurban ollam saçının tel teline

Aşkın bene bend eyledi eline

Bulmam billahi gitsem yedi asmana⁷²⁷

Senin gibi kimse olmaz yar bana

Sevdim seni can evime canan ol

Tek dünyamda var yukhuma⁷²⁸ kanan ol

Yikhilirsem yürek bana yanan ol

Bulmam

Gel aşkımız beyan edeğ bilen yokh

Ğerib⁷²⁹ gözden akhan yaşı silen yokh

Çokh bekledim bana kimse gelen yokh

Bulmam ⁷³⁰

⁷²⁶ Örük

⁷²⁷ Sema, gökyüzü.

⁷²⁸ Rüyama

⁷²⁹ Garip

⁷³⁰ Esât ERBİL; age., s. 42.

(60)

İncili sedef kol bağıv

Altun kemer bel bağıv

Kimlerde arak⁷³¹ iştiv⁷³²

Gelipsen darmadağın

Zilf⁷³³ uzun üze⁷³⁴ deger

Egilsev dize deger

Zilfiv Acem ipegi

Teli Tebrize deger

İncili

Zilfiv heceler meni

Dönem kucalar⁷³⁵ meni

Khıyalıv⁷³⁶ koymaz yatım⁷³⁷

Uzun geceler meni

İncili

Zilfiv siyah zil kimin⁷³⁸

Titrer kızıl gül kimin

Karşıvda boyun egdim

⁷³¹ Rakı

⁷³² İçtin

⁷³³ Züluf

⁷³⁴ Yüze

⁷³⁵ Koçar, kucaklar

⁷³⁶ Hayalın

⁷³⁷ Uyuyalım

⁷³⁸ Gibi

Alıp satma kul kimin

İncili

Zilfiv kıssa üz örtmez

Sevdav başımnan getmez

Sen mene ettiğiv zulmı

Gög başlı fireng etmez

İncili ⁷³⁹

⁷³⁹ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 210–211.

(61)

(Arzularım)

İsterem görüm seni
Diyebilmem ne zaman
Vermiştim kurban canı
Zalım vermediv aman

İsterem öpüm seni
Çiprikleriv⁷⁴⁰ koymuru
Yandırdıv neden meni?
Gözüm sennen doymuru

İsterem

İsterem alım seni
Acib gövliv mendedi
Beslesin dalım seni
İnan gözüm sendedi

İsterem

İsterem yanım aşka
Sensiz oyanabilmem
Sevdav inan ki başka
Sensiz dayana bilmem

İsterem ⁷⁴¹

⁷⁴⁰ kırpık

⁷⁴¹ Esât ERBİL; age., s. 28.

(62)

(Kız Sen Meleksin)

Kaleden enincev⁷⁴² yoluv⁷⁴³ beklerem

Gevlime⁷⁴⁴ yüz hakat⁷⁴⁵ yüz söz yüklerem

Yar seni görünce dilim tutulur

Görmeğ için günü güne eklerem

Kız sen melekmişin yokhsa bir insan?

Kaş gözden verisen katlime⁷⁴⁶ ferman

Üç günlüğ mektubum cebimde kalır

Acib⁷⁴⁷ bu kız mennem⁷⁴⁸ mektubum alır

Sorrarım özüm⁷⁴⁹ cevap bulmadan

Geçendev⁷⁵⁰ gözlerim gözüve dalır⁷⁵¹

Kız sen

Yerişiv⁷⁵² nazlıdı bakışiv yaman

Yeter aşk elinen görmedim aman

Bu dünya fanidi boşa getmesin

Gel beri gülelim bizde bir zaman

Kız sen ⁷⁵³

⁷⁴² İndiğinde

⁷⁴³ Yolun

⁷⁴⁴ Gönlüme

⁷⁴⁵ Söz, laf

⁷⁴⁶ Öldürmeme

⁷⁴⁷ Garip

⁷⁴⁸ Menden

⁷⁴⁹ Kendime

⁷⁵⁰ Geçtiğinde

⁷⁵¹ Hayal eder

⁷⁵² Yürüyüşün

⁷⁵³ Esât ERBİL; age., s. 31.

(63)

Kallan kuçam uçaram

Kapıvızdan⁷⁵⁴ geçerem

Seni mene⁷⁵⁵ verseler

Aşretten⁷⁵⁶ vaz geçerem

Çıkhtım Leylan dağına

Bakhtım yarın bağına

Yar meni davet edip

Yengi⁷⁵⁷ mev yarpağına

Men yarı davet ettim

Kinifil çardağına⁷⁵⁸

Di⁷⁵⁹ yari di yeri yandırdıv meni yeri

Limi şirindi neynim

İçi dilimdi neynim

Çokh da gözəl degisen

Kanıv şirindi neynim⁷⁶⁰

Di yeri di yeri yandırdıv⁷⁶¹ meni yeri⁷⁶²

⁷⁵⁴ Kapınızın önünen

⁷⁵⁵ Bana

⁷⁵⁶ Aşiretten

⁷⁵⁷ Yeni

⁷⁵⁸ Ahşaptan yapılan gölgelik

⁷⁵⁹ Hadi

⁷⁶⁰ Kanıv şirindi neynim: Yapamıyorum sevimlisin

⁷⁶¹ Yaktın

⁷⁶² Mahir NAKİP; age., s. 69.

(64)

(Kerkükliyiğ Kerkük'lü)

Kerkükliyiğ kerkük'lü

Dostlar şad düşman yüklü

Fedayığ bu vatana

Hem gençler hem de tükli

Kerkükliyiğ kerkük'lü

Kerkük şehri

Kare nefta kar nehri

Daş altun toprağ gümüş

Sür sefa çekme kahri

Kerkükliyiğ kerkük'lü

Severiğ biz vatani

Hem ana hem atani

Ölürseğ terketeriğ

Bu toprağda yatani

Kerkükliyiğ kerkük'lü⁷⁶³

⁷⁶³ Salih TURHAN, Abdurrahman KIZILAY, age., s. 2.

(65)

(Kekliğim Dalda Kaldı)

Kekliğim dalda kaldı

Bülbülüm dağda kaldı

Ceyhan ada kapandı

Sevdiğim harda⁷⁶⁴ kaldı

Kekliğim kekliğim kekliğim vay

Sineme bir ok vurduğun vay

Yaralarımı oyduğun vay

Kekliğim kekliğim kekliğim vay

Kekliğim dağ içinde

Bülbülüm dağ içinde

Elem toyda seyranda

Men kaldım dağ içinde

Kekliğim

Kekliğim dağ başında

Gözlerim sırdaşımda

Yengi bir yar sevmişem

Onüç ondört yaşında

Kekliğim ⁷⁶⁵

⁷⁶⁴ Nerede

⁷⁶⁵ Salih TURHAN, Abdurrahman KIZILAY, age., s. 94.

(66)

Khanım khanım ne şirin⁷⁶⁶ khanımsan

Dedi oğlan bala ceyranımsan

Narıncım⁷⁶⁷ dilim dilim... khanımsan

Gel otl⁷⁶⁸ benim⁷⁶⁹ gülüm... malımsan

Ne demiştım arkhavdan... khanımsan

Kurısın ağızım dilim... malımsan

Khanım

Uzun oğlan dal oğlan... canımsan

Zilfim⁷⁷⁰ elden sal oğlan... menimsen

Babam evi köç etti... canımsan

Yana yana kal oğlan... menimsen

Khanım

Uzun menem dal menem... khanımsan

Yekhev⁷⁷¹ elden salmanam... malımsan

Babav evi köçende... khanımsan

Men de burda kalmanam... malımsan

Khanım

Esmerim buğda⁷⁷² rengi... khanımsan

Menem khalıvın dengi⁷⁷³ ... malımsan

Burda bir gül itirdim⁷⁷⁴ ... khanımsan

Sensen gülümin dengi⁷⁷⁵ ... malımsan

Khanım ⁷⁷⁶

⁷⁶⁶ Ne (kadar) güzel

⁷⁶⁷ Turunçgillerden bir cins meyve

⁷⁶⁸ Otur

⁷⁶⁹ Benim

⁷⁷⁰ Zülfüm

⁷⁷¹ Yakan(ı)

⁷⁷² Buğday

⁷⁷³ Menim khalıvın dengi: Benim beninin sersemi.

⁷⁷⁴ Kaypettim

⁷⁷⁵ Eşi

⁷⁷⁶ Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 200–201.

(67)

(O yarın ala gözleri)

O yarın ala gözleri

Baş a bele gözleri

Korkhum var düşün ölüm de

Yada kala gözleri

Yar gözüne yar gözüne

Sürme çekib gözüne

Kurbanam o nazlı yarın

Hakatına sözüne

O yarın üzüne kurban

Şirin sözüne kurban

Bu bakhça da boyanıptı

Ala gözüne kurban

Yar gözüne.....

O yarın adı Gülnazdı

Gözleri dolu nazdı

Her gelen o yarı sever

Dudağları kirazdı

Yar gözüne.....⁷⁷⁷

⁷⁷⁷ Kaynak Kişi (1)

(68)

Maral ıkhlıp dağ başına

Seher vakti güle güle

Sağ eliyle sol döşüne

Bir gül taktı güle güle

Güle güle güle güle

Bülbül konar konca güle

Bileziğı ak altınan

Yere düştü gök altınnan

Elâ gözler kaş altınnan

Süzüp aktı güle güle

Güle güle

Dedim ey kız nedir adın

Dedi menem⁷⁷⁸ gözün aydın

Dedim mene yar olaydın

Dönüp baktı güle güle

Güle güle ⁷⁷⁹

⁷⁷⁸ Benden

⁷⁷⁹ Mahir NAKİP; age., s.70.

(69)

Ninay ninay naz khanım

Çıkh heyvana⁷⁸⁰ gez khanım

Eviye⁷⁸¹ konağ⁷⁸² gelip

Şeker şerbet ez khanım

Kaleden bakharam men

Cüt⁷⁸³ verver⁷⁸⁴ takharam men

Yar bıraya gelende

Su ollam akharam men

Ninay

Gögde yıldız yüz altmış

Kaşlarıy kalem çatmış

Neney kül babay toprakh⁷⁸⁵

Seni gülden yaratmış

Ninay

Gögde yıldız ellidi

Her ellisi bellidi

Bir can bir canı sevse

⁷⁸⁰ Ayvan

⁷⁸¹ Evine

⁷⁸² Konuk

⁷⁸³ Çift

⁷⁸⁴ Tabanca

⁷⁸⁵ Toprak

Bakışınnan bellidi

Ninay

Gögde yıldız al olı⁷⁸⁶

Yeşil olı al olı

Yarım bize gelende

Dilim tutmaz lal⁷⁸⁷ olı

Ninay ⁷⁸⁸

⁷⁸⁶ Olur

⁷⁸⁷ Epkem

⁷⁸⁸ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 223–224.

(70)

Ne durupsan dağ başında kar kimin⁷⁸⁹

Memmeleriv baş veripti nar kimin

Geh⁷⁹⁰ öperem⁷⁹¹ geh kokhlaram⁷⁹² yar kimin

İndi oldım daldalardan⁷⁹³ bakhan⁷⁹⁴ yar

Asker oldım uzaklarda gezen yar

Bir su oldım çeşmelerden akhan⁷⁹⁵ yar

Fincan oldım dudaklarda gezen yar

Suya geder su doldırı bulağtan

Altun üzüg⁷⁹⁶ suya düşer barmađtan⁷⁹⁷

Gözim o yar öpiş⁷⁹⁸ veri yanağtan

İndi oldım ⁷⁹⁹

⁷⁸⁹ Gibi

⁷⁹⁰ Gâh

⁷⁹¹ Öperim

⁷⁹² Koklarım

⁷⁹³ Gölgelelden

⁷⁹⁴ Bakan

⁷⁹⁵ Akan

⁷⁹⁶ Yüzük

⁷⁹⁷ Parmaktan

⁷⁹⁸ Öpücük

⁷⁹⁹ Suphi SAATÇİ, age., s. 58.

(71)

O dağ bu dağ üstüne Günnaz

Khızma⁸⁰⁰v dudağ üstüne Günnaz

Bülbüller yığnağ⁸⁰¹ edip

Siziv⁸⁰² çardağ üstüne Günnaz

Yağmur yağar göllere

Bülbül konar güllere... Günnaz

Menim vafasız⁸⁰³ yarım

Salıb⁸⁰⁴ meni⁸⁰⁵ dillere... Günnaz

O dağ

Yağmur yağar göl olı

Kervan geçer yol olı... Günnaz

Gözüm yarı görende...

Dilim tutmaz lal⁸⁰⁶ olı⁸⁰⁷ ... Günnaz

O dağ ⁸⁰⁸

⁸⁰⁰ Kadınların süs için burunlarına taktıkları bir çeşit küpe.

⁸⁰¹ Toplantı (bazan bu sözcüğün yerine türküde “fiğan” sözcüğünü kullanırlar).

⁸⁰² Sizin

⁸⁰³ Vefasız

⁸⁰⁴ Salmış

⁸⁰⁵ Beni

⁸⁰⁶ Dilsiz

⁸⁰⁷ Olur

⁸⁰⁸ Açıklamalar: Bu türküyü rahmetli Mustafa Kalayı’dan özel banda almışızdır. Bunu,

Evlerinde var incana

Köbegiv benzer fincana

Aşk olsun seni kocana

Gibi üçlü kıtalarla söylerdi... Daha sonra Abdülvahit Küzeçioğlu, yukarıdaki dörtlüklerle söylemiştir...

Her zaman Muhalif Hoyrata bağlı olarak söylenen bu türküde geçen Günnaz (Gülnaz, kadın adı) yerine

bazen Şanaz (Şahnaz) veya Dilber adları tekrarlanır... Eskiden bazı halk sanatkârları, türkünün

Döndermesini,

Lâva lâva

Dügmeler khavava

Ne diyeller şanıva

Ayb- olmasa

Gelip girrem koynıva

Biçiminde de söylerlerdi (Atâ TERZİBAŞI, age., s. 224.)

(72)

Odlı⁸⁰⁹ gelin közli⁸¹⁰ kız

Gülim Leyladan döndikh biz

Gözelim yar oyanım... odlı gelin közli kız

Gehte bir yar oyanım... gülim Leyladan döndikh biz

Bu yanım yaralandı... odlı gelin közli kız

Gel dönder yar o yanım... gülim Leyladan döndikh biz

Odlı

Gözelim men⁸¹¹ de yanım... odlı gelin közli kız

Dost yandı men de yanım... gülim Leyladan döndikh biz

Yar derde dayanmazmış... odlı gelin közli kız

Dertlere men dayanım... gülim Leyladan döndikh biz

Odlı

Oy gülim dayan derde... odlı gelin közli kız

Ataşsız da yan derde... gülim Leyladan döndikh biz

Yar sözün tez oluptı... odlı gelin közli kız

Canım sen dayan derde... gülüm Leyladan döndikh biz

Odlı ⁸¹²

⁸⁰⁹ Ateşli

⁸¹⁰ Korlu kül, sönmemiş ateş.

⁸¹¹ Ben

⁸¹² Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 225–226.

(73)

Olaştım köpriye geçebilmedim

(Can) Şarabıv accidi içebilmedim

(Aaaaakh aman akh aman akh)

Yar bize gelipti nece⁸¹³ bilmedim

Dolanım başıva (gözel) misl-i pervane

Bir buse⁸¹⁴ ver mene (gözel) olım⁸¹⁵ divane

(Aaaaaaaakh...)

Köprinin altı kayığ kelekti⁸¹⁶

(kız) Başıv üstine bakh çerh-i felekti

(Aaaakh aman akh aman akh...)

Nenesi⁸¹⁷ hüridi⁸¹⁸ özi melekti

Dolanım

Evlerinin ögi⁸¹⁹ göldi havızdı

Nenesi sonadı kızı tavızdı⁸²⁰

(Aaaakh aman akh aman akh...)

Bir girim⁸²¹ evize⁸²² bilim⁸²³ nevizdi⁸²⁴

Dolanım ⁸²⁵

⁸¹³ Nasıl

⁸¹⁴ Öpücük: Arapça bir sözcük.

⁸¹⁵ Olayım

⁸¹⁶ Şişirilmiş tulumlar üzerine kurulan bir çeşit sal ki Kerkük'e bağlı Altunköprü bucağıyla Bağdat arasında Küçük Zap ve Dicle nehirlerinde kullanılırdı. -ti: dir.

⁸¹⁷ Anası

⁸¹⁸ Huridir

⁸¹⁹ Önü

⁸²⁰ Tavus(kuşu)dur.

⁸²¹ Gireyim

⁸²² Evinize

⁸²³ Bileyim

⁸²⁴ Size ne olmuştur.

⁸²⁵ Atâ TERZİBAŞI, age., s. 227.

(74)

Olmışam Nakışbendi... Khalıva hayran

Kırıldı belim bendi... men sene kurban

Ot yanar tütün çıkmaz

Yandı cigerim yandı... ay vay elivden

Keşke devriş olaydım

Gezel bilmiş olaydım

İlde bir khalvet yerde

Men sene tuş olaydım

Olmışam

Devrişem ac olmaram

Bacgirem bac almaram

İlde bir seni görsem

Ümrimde kocalmaram

Olmışam

Devrişem külâhım var

Bilmem ne günahım var

Dağı daşı yandır

Menim bele ahım var

Olmışam

Devrişem gül bedestem

İçmişem şarab mestem

Menim şarabım sensen

Seni görende mestem

Olmışam ⁸²⁶

⁸²⁶ Atâ TERZİBAŞI, age., s. 229.

(75)

O yana dönder meni⁸²⁷

(kız) Bu yana dönder meni

(sağ yanım yaralıdı)

(Sol yana dönder meni)

Üregimde⁸²⁸ yara var

Tebibe⁸²⁹ gönder meni

Çayır kıssa biçilmez

Su derindi geçilmez

Mene⁸³⁰ diyer⁸³¹ yardan geç

Yar şirindi⁸³² geçilmez

O yana

Her gözelden yar olmaz

Seven bakhtiyar olmaz

Yarı gözel olanın

Gevli⁸³³ ikhtiyar olmaz

O yana

Meni gördi güldi yar

Dertlisiydim bildi yar

Açtı kolaç kolların

Göz yaşımı sildi yar

O yana ⁸³⁴

⁸²⁷ Beni

⁸²⁸ Yüreğimde

⁸²⁹ Doktora

⁸³⁰ Bana

⁸³¹ Der

⁸³² Şirindir, güzeldir.

⁸³³ Gönül

⁸³⁴ Atâ TERZİBAŞI; age., s. 229.

(76)

O yarı alın gönderin
Bu yarı alın gönderin
O yarın gözin sevmişem
Sürmesin çalın gönderin
O yarın saçın görmüşem
Saçbağın çalın gönderin

Yar bize gelir geder
Şad gelir melül geder
Deme yollar bağıldı
Khıyalıv⁸³⁵ gelir geder
O yarı

Yarın özine kurban
Tahne⁸³⁶ sözine kurban
Boyağçıda⁸³⁷ boyanıp
Ala gözine kurban
O yarı

Yar bizden ög⁸³⁸ olıptı⁸³⁹
Seleşmez⁸⁴⁰ beg olıptı
Yar derdin yaza yaza
Barmağım gög olıptı
O yarı ⁸⁴¹

⁸³⁵ Hayallın

⁸³⁶ Ta'ne, dokunaklı

⁸³⁷ Boyacıdır

⁸³⁸ Ön, ileri

⁸³⁹ Olmuştur

⁸⁴⁰ Konuşmaz

⁸⁴¹ Atâ TERZİBAŞI; age., s. 230.

(77)

O yekheden⁸⁴² bu yekheye gelince halım kalmadı

Yarım seyrana çıkıp görünce halım kalmadı

(Vay vaaaay...)

Bu benim fener gevlim⁸⁴³ ... gelince halım kalmadı

Mum kimin⁸⁴⁴ yanar gevlim... görünce halım kalmadı

Tendür⁸⁴⁵ kimin halavlar... gelince halım kalmadı

Gehte bir⁸⁴⁶ söner gevlim... görünce halım kalmadı

O yekheden bu

(Vay vaaaay...)

Gevlim kınıfil ister... gelince halım kalmadı

Bülbül konca gül ister... görünce halım kalmadı

Egilmemiş budağtan... gelince halım kalmadı

Kokhlanmamış gül ister... görünce halım kalmadı

O yekheden bu

(Vay vaaaay ...)

Menim bu varsız gevlim... gelince halım kalmadı

Bağçasız barsız gevlim... görünce halım kalmadı

Gör kimlerden ayrılıp... gelince halım kalmadı

He⁸⁴⁷ güler arsız gevlim... görünce halım kalmadı

O yekheden bu ⁸⁴⁸

⁸⁴²Yaka, taraf. Kerkük'ün ortasından geçen ırmak, şehri "o yekhe", "bu yekhe" diye ikiye ayırmaktadır.

⁸⁴³Gönlüm

⁸⁴⁴Gibi

⁸⁴⁵Tandır

⁸⁴⁶Gehte bir: Ara sıra

⁸⁴⁷Hep, devamlı

⁸⁴⁸Bu türküyü, orijinal biçimiyle, rahmetli Raşid Küle Raza'dan özel banda almışımıdır... 1977'de Telaferli genç sanatkar Yasin Yahyaoğlu, başka dördlüklerle ilk kez Bağdat radyosu Türkmence bölümü için banda okumuştur... Daha sonra, yine genç ses sanatkarlarımızdan Fethulla Altuneses, aynı türküyü, yukarıdaki biçimde, radyo için banda kaydetmiştir. Döndermenin ikinci kanadı,

Yarım hamama gedip dönince halım kalmadı

Ve

Ayağında gülli potin soyınca halım kalmadı

Biçiminde de söylenir(Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 230–231).

(78)

(Reyhan Ektim Legende)

Reyhan ektim legende

Cumbut⁸⁴⁹ boynun egende

Gülün rengi saralı

Öz yarını görende

Nezir, niyaz⁸⁵⁰ sendedi

Bütün mıraz⁸⁵¹ sendedi

Reyhan ektim gülikân

Dibinde sarı tikân

Allah versin mırazın

Men oğlan, sen kıziken

Nezir, ...

Reyhan ektim divara

Kimsem yoktu sivara

Men küle, yarım küle

Meger⁸⁵² Hudam⁸⁵³ sivara

Nezir, ...⁸⁵⁴

⁸⁴⁹ Açılmamış, açılmak üzere olan gül, gonca.

⁸⁵⁰ Nezir-niyaz: hayır, dua, adak

⁸⁵¹ Murat

⁸⁵² Meğer

⁸⁵³ Allahım

⁸⁵⁴ Salih TURHAN, Abdurrahman KIZILAY; age., s. 109.

(79)

(Sensiz)

Saçın uzun yere değer

Gönül verdi sene⁸⁵⁵ değer

Senden başka sevsem eğer

Dalı kırık bir gül ollam

Yaprak döküb elbet sularım

Gece gündüz sene dalsam

İş karımdan birden olsam

Senden uzak bir gün kalsam

Dalı

Yüz yüreği yanan tapsam

Gözlerinden sevgi kapsam

Sensiz altın oda yapsam

Dalı ⁸⁵⁶

⁸⁵⁵ Sana

⁸⁵⁶ Esât ERBİL; age., s. 40.

(80)

(Sarı Kavun Dilimi)

Sarı kavun dilimi

Uçurttum bülbülümü

Gelsin Kerkük tireni

Getirsin sevgilimi

Sarı kavun yemezler

Kıymetimi bilmezler

Nenev⁸⁵⁷ Babav⁸⁵⁸ zalımdı

Seni mene⁸⁵⁹ vermezler

Sarı bülbül olaydım

Yol üstüne konaydım

Gelen geçen yolçudan

Kızlı yarım soraydım⁸⁶⁰

⁸⁵⁷ Annen

⁸⁵⁸ Baban

⁸⁵⁹ Bana

⁸⁶⁰ Salih TURHAN, Abdurrahman KIZILAYA; age., s. 54.

(81)

Selevin⁸⁶¹ damnan⁸⁶² bakhana

Meskenim olup çeykhana

Bir öptim bir dişledim⁸⁶³

Alma yanağ⁸⁶⁴ battı kana

Kınifil oyım oyım... selevin damnan bakhana

Yara barabar doymım... meskenim olup çeykhana

Yağış yağar yer doymaz

Men sennen nece⁸⁶⁵ doymım... alma yanağ battı kana

Selevin

Gözelim kakh⁸⁶⁶ gedegın⁸⁶⁷ ... selevin evim yıkhana

Mumuvı⁸⁶⁸ yakh gedegın... meskenim olup çeykhana

Gözelden doymağ olmaz

Boyına bakh gedegın... alma yanağ battı kana

Selevin

Gögde yıldız hisapsız... selevin damnan bakhana

İncil okhur kitapsız... meskenim olup çeykhana

Birdem seni görendem

⁸⁶¹ Söyleyin

⁸⁶² Damdan

⁸⁶³ Isırdım

⁸⁶⁴ Yanak

⁸⁶⁵ Nasıl

⁸⁶⁶ Kalk

⁸⁶⁷ Gidelim

⁸⁶⁸ Mumunu

Serkhoş ollam⁸⁶⁹ şarapsız... alma yanağ battı kana

Selevin

Göge yıldız al olı⁸⁷⁰ ... selevin evim yikhana

Yeşil olı al olı... meskenim olup çeykhana

Birdem seni görendem

Dilim tutmaz lal⁸⁷¹ olı... alma yanağ battı kana

Selevin ⁸⁷²

(82)

Selevin⁸⁷³ Seyyid kızına

Çıxhsın kharmanlar düzine⁸⁷⁴

Zilfini tel tel etsin

Esmer yanağı üzine

Seherden kakhmış⁸⁷⁵ yarım ... selevin Seyyid kızına

Zilfi kol atmış yarım... çıkhsın kharmanlar düzine

(Vay vaaaay ...)

Oynamağın gülmeğın... selevin o zalım kızına

Yukhuva⁸⁷⁶ satmış yarım... çıkhsın musalla düzine

Selevin

⁸⁶⁹ Olurum

⁸⁷⁰ Olur

⁸⁷¹ Dilsiz, ebkem

⁸⁷² Atâ TERZİBAŞI, age., ss.234–235.

⁸⁷³ Söyleyin

⁸⁷⁴ kharmanlar düzine: Kerkük'te Musalla mahallesinin açık tarafı ki burada son yıllara değin tahılın dövme işi yapılırdı.

⁸⁷⁵ Kalkmış

⁸⁷⁶ Uykuya

Seherden kakhtım sersem... selevin Seyyid kızına

Seher gülünü dersem... çıkhsın kharmanlar düzine

(Vay vaaaay...)

Neynirem⁸⁷⁷ dünya malın... selevin o ğaddar kızına

Günde bir boyun görsem... çıkhsın Musalla düzine

Selevin

(Vay vaaaay...)

Seher sabah çağınnan... selevin Seyyid kızına

Öpim⁸⁷⁸ lebiv ağınnan... çıkhsın kharmanlar düzine

(Vay vaaaay...)

Sensiz bir gül kokhlamam... selevin o zalım kızına

Gelse Cennet bağınnan... çıkhsın Musalla düzine

Selevin

Seher sabahtı neynim... selevin Seyyid kızına

Lebiv kadehti neynim... çıkhsın kharmanlar düzine

(Vay vaaaay...)

Lebleriv koy ağzıma... selevin o ğaddar kızına

Dünya tamehti⁸⁷⁹ neynim... çıkhsın Musalla düzine

Selevin ⁸⁸⁰

⁸⁷⁷ Neyleyorum

⁸⁷⁸ Öpeyim

⁸⁷⁹ Tama'dır

⁸⁸⁰ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 235–236.

(83)

(I. VARYANT)

Sen bir yana bir yana

Men bir yana bir yana

Bir cüt⁸⁸¹ abalı dostım

Kakh⁸⁸² gedekh⁸⁸³ seyrana

Kaşlarıv çokhtı⁸⁸⁴ seniv

Kiprigiv⁸⁸⁵ okhtı seniv

Men seni çokh severem

Kheberiv yokhtı seniv

Sen bir

Kaşlarıv karesine

Khal⁸⁸⁶ bitip arasına

Bir kutı melhem ele

Sür bağrım yarasına

Sen bir

kaşlarıv yay benimçi

kiprigiv say benimçi

⁸⁸¹ Çift

⁸⁸² Kalk

⁸⁸³ Gidelim

⁸⁸⁴ Çoktur

⁸⁸⁵ Kirpiğin

⁸⁸⁶ Ben

men ollam⁸⁸⁷ sene kurban

sen ölsev vay⁸⁸⁸ benimçi⁸⁸⁹

Sen bir

Kare çadır kharaldan⁸⁹⁰

Benziv seçtim maraldan

Ne derdim var ne belem⁸⁹¹

Sensen meni saraldan

Sen bir ⁸⁹²

⁸⁸⁷ Olurum

⁸⁸⁸ Musibet

⁸⁸⁹ Benim için

⁸⁹⁰ Kharal: Kıldan yapılmış büyük çuval.

⁸⁹¹ (belâm): Musibetim

⁸⁹² Atâ TERZİBAŞI, age., s. 237.

(84)

(II. VARYANT)

Sen bir yana bir yana

Men bir yana bir yana

Kaşıv karedi göziv aladı

Benzisen ceyrana

Kaşıv göziv arası ... sen bir yana bir yana

Besler ceyran balası ... men bir yana bir yana

Soyunım bakh canıma ... sen bir yana bir yana

Hapsi sevdav yarası ... men bir yana bir yana

Sen bir

Kaşıv göviz çarpara⁸⁹³ ... sen bir yana bir yana

Sevmişem olmaz çara ... men bir yana bir yana

Bu kaş bu göz sendedi⁸⁹⁴ ... sen bir yana bir yana

Elim varmaz iş kâra ... men bir yana bir yana

Sen bir

Kaş kassab kiprik okhlar ... sen bir yana bir yana

Derdivden⁸⁹⁵ öldi çokhlar ... men bir yana bir yana

Bir gün seni görmesem ... sen bir yana bir yana

Gevlim⁸⁹⁶ yüz yeri yokhlar ... men bir yana bir yana

Sen bir ⁸⁹⁷

⁸⁹³ Çalpara

⁸⁹⁴ Sende(var)dir.

⁸⁹⁵ Derdinle

⁸⁹⁶ Gönlüm

⁸⁹⁷ Atâ TERZİBAŞI, age., s. 238.

(85)

(Aşka Daldım)

Seni sevdim halim yaman

Aşk elinnen didim aman

Safa sürdüm mende bir an

Aşka daldım oyanmıram

Çok naz etme dayanmıram

Seni sevdim halimi sor

Kalbim verdim karşısın ver

Neden neye döndüm gel gör

Aşka

Sana geldim kalbim elde

Adın olmuş şarkı dilde

Tek meleksin benim ilde

Aşka

Koyma kalbim bu yarada

Evgin artar aşk arada

Sen benimsin yar sorada

Aşka ⁸⁹⁸

⁸⁹⁸ Esât ERBİL; age., s. 15.

(86)

(Kalır)

Seni görse keften⁸⁹⁹ uçar

Kalbim gelir size göçer

Aşkın bende yiler geçer

Zaman gider aşkım kalır

Sevdim hemde sevilmişim

Aşkı rehber eylemişim⁹⁰⁰

Sene her an söylemişim

Zaman gider aşkım kalır

Seni birgün inçitmedim⁹⁰¹

Senden uzağ⁹⁰² hiç getmedim

Seni asla unutmadım

Zaman gider aşkım kalır

Gizlilerim sene dedim

Bir gülerken bin dert yedim

Sen dönmesen ne çare ederem?

Zaman gider aşkım kalır⁹⁰³

⁸⁹⁹ Keyif, Neşe, Mutluluk

⁹⁰⁰ Etmişim

⁹⁰¹ Üzmedim

⁹⁰² Uzak

⁹⁰³ Esât ERBİL; age., s. 47.

(87)

(Söyle Gönüle Yeter)

Söyle gönüle yeter meyli⁹⁰⁴ kannan etmesin

Vefasız bir dilbere canın kurban etmesin

Yar yanağında bahar açılmış reng⁹⁰⁵ reng güller

Allahım gülüstanda yağmur tufan etmesin

Dilber sevdası güneş, açar gevil⁹⁰⁶ düğünün

Yeri gevil sarayım oyan bu yan etmesin

Aşk aldı aklımı kasd eder⁹⁰⁷ öldürmeye

Tenbih eyle kaşlara başka bir kan etmesin

Dediler mecnun⁹⁰⁸ aşık ben eyisem⁹⁰⁹ onnan beter

Hayatım aydınlığta birde zindan etmesin

Sevda şerabın içip şair beyhoşla sermest

Sakisiz ne ola⁹¹⁰ halim yeter hicran etmesin⁹¹¹

⁹⁰⁴ Uzaklaşma

⁹⁰⁵ Renk

⁹⁰⁶ Gönül

⁹⁰⁷ Kasd eder: Bilerek

⁹⁰⁸ Deli

⁹⁰⁹ İyiyisem

⁹¹⁰ Olur

⁹¹¹ Esât ERBİL; age., s. 38.

(88)

(Cannan Şirin)

Sevmişem allam⁹¹² seni
Canıma salam⁹¹³ seni
Sevmesem canım çıkhsin
Canımnan⁹¹⁴ şirin⁹¹⁵ seni

Sevdim bir sava yarı
Çağırdım neva⁹¹⁶ yarı
Öregimnen⁹¹⁷ hiç gelmez
Gönderim ava⁹¹⁸ yarı

Sevmişem

Başıva dolanmışam
Aşkıva bolanmışam
Nene⁹¹⁹, bacı⁹²⁰, kardaştan
Ustive⁹²¹ selenmişem

Sevmişem

Sevdalandım sözüvden
Gül yağırı üzüvden⁹²²
Gece gündüz bakharsam
Tokh olmaram⁹²³ gözüvden

Sevmişem ⁹²⁴

⁹¹² Alırım

⁹¹³ Katarım

⁹¹⁴ Canımdan

⁹¹⁵ Değerlisin

⁹¹⁶ Ses, avaz

⁹¹⁷ Yüreğim

⁹¹⁸ Bereket, refah durumu.

⁹¹⁹ Anne

⁹²⁰ Kız kardeş

⁹²¹ Üstüne

⁹²² Yüzünden

⁹²³ Doyamam

⁹²⁴ Esât ERBİL; age., s. 9.

(89)

(Altun Kafas)

Seven sevilen halim yamandı

Yar menen⁹²⁵ uzağ⁹²⁶ dünyam dumandı

Kimsesiz gevlim⁹²⁷ aşkına yandı

Oy ana ana kurbanam sene⁹²⁸

Sevdiğim yarı siz alın mene⁹²⁹

Anneme dedim gözeldi yarım

Şad eder bizi olursa karım

Bir sensin bir yar dünyada varım

Oy ana

Annene khine⁹³⁰ al al yar eline koy

Ğem⁹³¹ çile biti de karaları soy

Nişanlım oldu nazlı çinar boy

Oy ana ⁹³²

⁹²⁵ Benden

⁹²⁶ Uzak

⁹²⁷ Gönlüm

⁹²⁸ Sana

⁹²⁹ Bana

⁹³⁰ Kına

⁹³¹ Gam

⁹³² Esât ERBİL; age., s. 20.

(90)

(Yeriv⁹³³ Üskek⁹³⁴)

Sevdim bula bilmedim

Düştüm yola bilmedim

Diyar diyar arduvca⁹³⁵

Sensiz güle bilmedim

Yeriv üskek çıkhe bilmem

Cemalıva⁹³⁶ bakha bilmem

Mene⁹³⁷ melek görünüpsen

Ne göründiv⁹³⁸ kha kha bilmem?

Kokhuv⁹³⁹ kaldı canımda

Sevdav⁹⁴⁰ gezer kanımda

Sabırlığım hiç gelmez

Yar olmasav⁹⁴¹ yanımda

Yeriv üksek

Sevdaya düşmeyenler

Bu yola koşmayanlar

Menim kimin sevmesin

Anamaz bişmeyenler

Yeriv üksek ⁹⁴²

⁹³³ Değerin

⁹³⁴ Yüksek

⁹³⁵ Ardınca, bırakmam

⁹³⁶ Güzeliğine

⁹³⁷ Bana

⁹³⁸ Göründün

⁹³⁹ Kokun

⁹⁴⁰ Sevdan

⁹⁴¹ Olmasan

⁹⁴² Esât ERBİL; age., s. 17.

(91)

(Erbil'in Kızı)

Sevdim birisini sordum haralı⁹⁴³

Cavabım verdi dağlar meralı

Mecburu oldum kaldım yaralı

Saçları sarı, yanağ⁹⁴⁴ kırmızı

Aklımı aldı Erbil'in kızı

Yandırdı meni⁹⁴⁵ âla gözleri

Baldan tatlıdır şirin sözleri

Çokh utancakhtı Erbil kızları

Saçları sarı, yanağ kırmızı

Aklımı aldı Erbil'in kızı

Kapıda durrar el etmez mene

Köçe kızları geldi imana

Göz yaşlarımı dönderdi kana

Saçları sarı, yanağ kırmızı

Aklımı aldı Erbil'in kızı⁹⁴⁶

⁹⁴³ Nereli

⁹⁴⁴ Yanak

⁹⁴⁵ Beni

⁹⁴⁶ Esât ERBİL; age., s. 22.

Sofı koyunun yağıdı⁹⁴⁷

Kız oğlan konağıdı⁹⁴⁸

Altun üzüg⁹⁴⁹ bendi yar

İkrarınnan döndi yar

Dönerse üzüm⁹⁵⁰ dönsin

Bele⁹⁵¹ billem⁹⁵² öldi yar

Sofı

Altun üzüg şineve

Men ne dedim bileve⁹⁵³

Koyın kuzusu kimin⁹⁵⁴

Calanaydım⁹⁵⁵ sineve

Sofı

Koyın yaydım⁹⁵⁶ düzde⁹⁵⁷ men

Ellide men yüzde men

Bir cüt⁹⁵⁸ şamama⁹⁵⁹ seçtim

Orta boylı kııda men

Sofı

Koyın yaydım cegende

Cegen⁹⁶⁰ boynın egende

Memmeler titremesin

Serkhoş eli degende

Sofı ⁹⁶¹

⁹⁴⁷ Yağıdır

⁹⁴⁸ Konuğudur

⁹⁴⁹ Yüzük

⁹⁵⁰ Yüzüm

⁹⁵¹ Böyle, öyle

⁹⁵² Bilirim, sanırım

⁹⁵³ Sana, özüne

⁹⁵⁴ Gibi

⁹⁵⁵ Serpileydim

⁹⁵⁶ Otlattım

⁹⁵⁷ Düzlükte, ova

⁹⁵⁸ Çift

⁹⁵⁹ Yenmeyen, güzel kokulu bir cins ufak kavun.

⁹⁶⁰ Buğday sapı olarak.

⁹⁶¹ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 239–240.

(93)

Susuzam⁹⁶² su istirem⁹⁶³ esmer dudağın gösteri⁹⁶⁴

Yatmağa yer istirem koynın kucağın gösteri

Geceler zar⁹⁶⁵ geceler... esmer yanağın gösteri

Mene zinhar⁹⁶⁶ geceler... koynın kucağın gösteri

Susuzam su

Ay battı ülker çıkhtı... esmer yanağın gösteri

Çıkhmadı yar geceler... koynın kucağın gösteri

Susuzam su

Gecenin yarısıdı... esmer yanağın gösteri

Yar ümrüm varisidi... koynın kucağın gösteri

Susuzam su

Ge⁹⁶⁷ gözüm insaf ele... esmer dudağın gösteri

İnsaf dîn yarısıdı... koyın kucağın gösteri

Susuzam su ⁹⁶⁸

⁹⁶² Susamışım

⁹⁶³ İstiyorum

⁹⁶⁴ Gösterir

⁹⁶⁵ İnleyici

⁹⁶⁶ Sakıncalı

⁹⁶⁷ Gel

⁹⁶⁸ Atâ TERZİBAŞI; age., s. 240.

(94)

Sürmeli sürmeli bilmem nereli

Başıv kaldır mene bakh gözi sürmeli

Sürmedenin⁹⁶⁹ miliyem... sürmeli sürmeli

Açılmış nar güliye... bilmem nereli

Bir yannan kapı konşı⁹⁷⁰ ... saçı khınnalı

Bir yannan sevgüliye... gözi sürmeli

Sürmeli

Sürmedeniv beş milden... sürmeli sürmeli

Seni sevmişem dilden⁹⁷¹ ... bilmem nereli

İstirem⁹⁷² size gelim... saçı khınnalı

Korkhım var yaman dilden... gözi sürmeli

Sürmeli

Sürmedeniv mildendi... sürmeli sürmeli

Beliv ince kıldendi... bilmem nereli

Bir kız aldım Kerkük'ten... saçı hınnalı

Aslı konca güldendi ... gözi sürmeli

Sürmeli

Sürmeli bir göz meni⁹⁷³ ... sürmeli sürmeli

Edipti⁹⁷⁴ göz göz meni... bilmem nereli

Aç yazmav kefin⁹⁷⁵ ele... saçı khınnalı

Kaldırmaz bu bez meni... gözi sürmeli

Sürmeli ⁹⁷⁶

⁹⁶⁹ Sürmedanın

⁹⁷⁰ Komşu

⁹⁷¹ Dille

⁹⁷² İstiyorum

⁹⁷³ Beni

⁹⁷⁴ Etmiştir

⁹⁷⁵ Kefen

⁹⁷⁶ Atâ TERZİBAŞI, age., s. 241.

(95)

Süseni makhmur yekhası⁹⁷⁷

Yokhtı⁹⁷⁸ o yarın vefası

Hacı Mulla Seyyid balası⁹⁷⁹

Diye diye dilden oldım

Bala bala candan oldum

Kerkük'e düştü yolum

Yar çekme çıkhar kolum

Kesildi gelip geden

Men seni kimnen sorum

Süseni

Kerkük'ün kalesiyim

Dibinde lalasıyım

Burdan bir güzel geçti

Men onun külesiyim

Süseni ⁹⁸⁰

⁹⁷⁷ Bu sözün manası anlaşılmadı.

⁹⁷⁸ Yoktur

⁹⁷⁹ Yavrusu

⁹⁸⁰ Açıklamalar: Rahmetli Reşid Küle Raza'nın sesiyle banda aldığımız bu türkünün döndermesi şu biçimde söylenmiştir:

Süseni makhmur yekhası

Millete yokhtı vefası

Hacı Mühteşem bêçesi

Bala bala yardan oldım

İçe içe sekhoş oldım

Küçük küçük asker oldım

Yavaş yavaş kumsêr oldım (Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 241–242)

(96)

Şakşak bilezik⁹⁸¹ kolında

Yar gider mekteb yolında

(Vay vaaaay...)

Bilezigiv üç kater⁹⁸² ... şakşak bilezik kolında

Çımranma⁹⁸³ kola batar ... yar gider mekteb yolında

Şakşak

(Vay vaaaay...)

Bir bele⁹⁸⁴ güzel seven ... Seyyid kızı şıkh gelini

Geceler nece⁹⁸⁵ yatar ... yar gider mekteb yolında

Şakşak

(Vay vaaaay...)

Bilezik bilek başı ... şakşak bilezik kolında

Gün vurar göz kamaşı ... yar gider mekteb yolında

Şakşak

(Vay vaaaay...)

Öğrendi dilmiç sesi... Çeçen⁹⁸⁶ kızı şıkh⁹⁸⁷ gelini

Cam var Maşalla⁹⁸⁸ kaşı⁹⁸⁹ ... yar gider mekteb yolında

Şakşak ⁹⁹⁰

⁹⁸¹ Şakşak bilezik: Hafifçe kımıldandığı zaman hızla vurulmuş gibi şak şak diye ses çıkaran bir çeşit bilezik.

⁹⁸² Sıra

⁹⁸³ Kolunu sıvama

⁹⁸⁴ Böyle

⁹⁸⁵ Nasıl

⁹⁸⁶ Bir boy ki asılları Karadağ'dan gelmedir.

⁹⁸⁷ Şeyh

⁹⁸⁸ "Maşaallah" yazılı süs.

⁹⁸⁹ Taşı

⁹⁹⁰ Atâ TERZİBAŞI, age., s. 243.

(97)

Tacırana⁹⁹¹ çal tacırana

Vezirana çal vezirana

Yen bu yana gel o yana

Bu yol Koyra⁹⁹² yolıdı... bala⁹⁹³ tacırana çal tacırana

Yağmur dögi⁹⁹⁴ dolıdı... bala vezirana çal vezirana

Üstime kölge⁹⁹⁵ geldi... bala tacırana çal tacırana

Zennettim yar kolıdı... bala vezirana çal vezirana

Tacırana

Küçkine⁹⁹⁶ yar şatıram... bala tacırana çal tacırana

Aç kollarıv yatıram... bala vezirana çal vezirana

Yavağlarıv⁹⁹⁷ al olup... bala tacırana çal tacırana

Kokhıram diş batıram... bala vezirana çal vezirana

Tacırana

Göğde yıldız⁹⁹⁸ şan veri⁹⁹⁹ ... bala tacırana çal tacırana

Gözeller nişan veri... bala vezirana çal vezirana

Çokhlar güzel derdinnen... bala tacırana çal tacırana

⁹⁹¹ Tüccarcasına

⁹⁹² Kerkük'ün batı semti

⁹⁹³ Yavru

⁹⁹⁴ Değil

⁹⁹⁵ Gölge

⁹⁹⁶ Küçücük

⁹⁹⁷ Yanakların

⁹⁹⁸ Yıldız

⁹⁹⁹ Şan very: San verir

Ayağ üste can veri... bala vezirana çal vezirana

Tacırana

Ceyranım dağ gezerem ... bala tacırana çal tacırana

Bülübülem bağ gezerem ... bala vezirana çal vezirana

Khakhın¹⁰⁰⁰ tehne¹⁰⁰¹ sözinnen ... bala tacırana çal tacırana

Yardan uzağ gezerem ... bala vezirana çal vezirana

Tacırana ¹⁰⁰²

¹⁰⁰⁰ Halkın

¹⁰⁰¹ Ta'ne, dokunaklı

¹⁰⁰² Açıklamalar bu türküyü 1959'un martında rahmetli Reşid Küle Raza'nın sesiyle özel Ata terzi başından almıştır. Türkünün başa koyduğumuz Döndermesi, kıtaların sonunda tekrarlanır. Sanatkâr, bu türküyü (Karabağ) adı verilen Azeri uzun havasına bağlı olarak şu sözlerle söylemiştir:

Aaaay eeeey aaaay ay bala

Dağ üstünde dağ olmaz

Ah çekenin üreginde yağ olmaz

Âlem tebib olsa yaram sağalmaz

Üstüme gelmez nazlı yar benim

Ölürem ay bala aman aman ay dad

Ölürem ay bala güzel oğlan... (Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 243–244.)

(98)

Taptım¹⁰⁰³ tekerlendim yar

Öptim şekerlendim yar

Sarı kavın dilimi

Uçurttum bilbilimi¹⁰⁰⁴

Ne dedim sen de küstiv

Lal¹⁰⁰⁵ olsun bu dilimi

Taptım

Sarı kavın yemezler

Seni mene vermezler

Üziv¹⁰⁰⁶ dönder bir öpim

Karanluğtı¹⁰⁰⁷ görmezler

Taptım

Sarı kavın bişipti¹⁰⁰⁸

Tekerinnen düşipti

Çokh ta güzel dögisen¹⁰⁰⁹

Gözim sene¹⁰¹⁰ düşipti

Taptım

Sarıya bakh sarıya

Kösk¹⁰¹¹ verip sıtarıya¹⁰¹²

Koyın kuzısı kimin¹⁰¹³

Hardan¹⁰¹⁴ girdiv arıya¹⁰¹⁵

Taptım ¹⁰¹⁶

¹⁰⁰³ Buldum

¹⁰⁰⁴ Bülbülüm

¹⁰⁰⁵ Dilsiz

¹⁰⁰⁶ Yüzünü

¹⁰⁰⁷ Karanlıktır

¹⁰⁰⁸ Pişmiştir

¹⁰⁰⁹ Değilsin

¹⁰¹⁰ Sana

¹⁰¹¹ Göğüs

¹⁰¹² (sıtareye): Damın parapet dıvarı

¹⁰¹³ Gibi

¹⁰¹⁴ Nerden

¹⁰¹⁵ Araya

¹⁰¹⁶ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 244–245.

(99)

Tellere degme degme

Beliv incedi egme

Men seni çokh severem

Kırmızı gül perde men

Düştim yaman derde men

Açılmamış cumbutam

Nece¹⁰¹⁷ yatım¹⁰¹⁸ yerde men

Tellere

Sıra sıra kazanlar

Kare yazı yazanlar

Cennet üzi¹⁰¹⁹ görmesin

Aramızı bozanlar

Tellere

Bilmirem¹⁰²⁰ nemdi benim¹⁰²¹

Yediğim ğemdi¹⁰²² benim

Yen¹⁰²³ mühübbet çokh olup

Yen aklım kemdi¹⁰²⁴ benim

Tellere ¹⁰²⁵

¹⁰¹⁷ Nasıl

¹⁰¹⁸ Uyuyayım

¹⁰¹⁹ Yüzü

¹⁰²⁰ Bilmiyorum

¹⁰²¹ Nemdi benim: Bana ne olmuş.

¹⁰²² Ğamdır

¹⁰²³ Ya

¹⁰²⁴ Eksiktir

¹⁰²⁵ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 245–246.

(100)

Türme¹⁰²⁶ türme şalı çekmeli

Apar¹⁰²⁷ bazarda¹⁰²⁸ sat meni

Eger kıymet etmedimse

Çek khiçeriv öldir meni

Eeeeey

Süleymanı¹⁰²⁹ dağıyam

Kırmaşan¹⁰³⁰ torpağıyam¹⁰³¹

Koynıvda bir cüt¹⁰³² nar var

Men onın yarpağıyam

Türme

Eeeeey

Boyıv boylardan küle¹⁰³³

Nenzisen konca güle

Yıkhipsan¹⁰³⁴ babam evin

Üzüme güle güle

Türme ¹⁰³⁵

¹⁰²⁶ Bir çeşit ipekli yazma.

¹⁰²⁷ Götür

¹⁰²⁸ Çarşıda

¹⁰²⁹ Süleymaniye, Kerkük'ün 115 kilometre doğusunda bir şehir.

¹⁰³⁰ İran'daki Kirmanşah şehri.

¹⁰³¹ Toprağıyım

¹⁰³² Çift

¹⁰³³ Kısa, cüce

¹⁰³⁴ Yıkılmışın

¹⁰³⁵ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 246–247.

(101)

Uyma da begim uyma eller sözine

Men de (de) mail oldum ala gözine

(Men de mecbur¹⁰³⁶ men de hayran oldım ince beline çatma kaşına ala gözine)

Kınıfil üzer¹⁰³⁷ gider

Yarpağın düzer gider

Yar yolını itirip¹⁰³⁸

İşalla bize gider

Uyma da

Kınıfilin bukharı

Evleri başyukharı¹⁰³⁹

Gettim yarı sormağa

Demedi geç yukharı

Uyma da

Kınıfil esti neynim¹⁰⁴⁰

Bağrımı kesti neynim

Dili dos¹⁰⁴¹ kalbi hayin

Men bele¹⁰⁴² dostı neynim

Uyma da

Kınıfilem ez men

Altun tasta sız meni

Sen kalem ol men divet

Al gerdene yaz meni

Uyma da 1043

¹⁰³⁶ Aşık

¹⁰³⁷ Yüzer

¹⁰³⁸ Kaybetmiş

¹⁰³⁹ Yokuş

¹⁰⁴⁰ Neyleyem

¹⁰⁴¹ Dost

¹⁰⁴² Ben şöyle

¹⁰⁴³ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 247–248.

(102)

(Köylüm)

Uzun boylu yar

Bizim köylü yar

Gevlime¹⁰⁴⁴ değmez

Şirin khuyulu yar

Sevilen canığ....ölmez cananığ

Birleştik ruhte....iki bedeniğ

Yolumda durdun

Adımı sordun

Sevda bazarın¹⁰⁴⁵

Gevlime kurdun

Sevilen canığ.....

Ağladım güldün

Göz yaşım sildin

Derdim gizledim

Yüzümnen bildin

Sevilen canığ.....¹⁰⁴⁶

¹⁰⁴⁴ Gönlüme

¹⁰⁴⁵ Çarşı

¹⁰⁴⁶ Esât ERBİL; age., s. 49.

(103)

Üzigiv¹⁰⁴⁷ barmağımı dar eyledi

Bu seniv çatma kaşiv khanamı kharab eyledi

Üzügiv kaşı¹⁰⁴⁸ bahri... barmağımı dar eyledi

Kim çeker bunca kahri¹⁰⁴⁹ ... khanamı kharab eyledi

Bir gün seni görmesem... cigerim kebab eyledi

Verandı gevlim¹⁰⁵⁰ şehri... khanamı kharab eyledi

Üzigiv

Üzügiv kaşı almaz¹⁰⁵¹ ... barmağımı dar eyledi

Suya düştü tapılmaz¹⁰⁵² ... khanamı kharab eyledi

Ceyran yukhulı¹⁰⁵³ yarım... cigerim kebab eyledi

Seher oldı oyanmaz... khanamı kharab eyledi

Üzigiv

Üzügim kaş istiri¹⁰⁵⁴ ... barmağımı dar eyledi

La'ilden daş istiri... khanamı kharab eyledi

Geceler uzun olup... cigerimi kebab eyledi

Gevlim yoldaş istiri... khanamı kharab eyledi

Üzigiv ¹⁰⁵⁵

¹⁰⁴⁷ Yüzüğüñ

¹⁰⁴⁸ Taşı

¹⁰⁴⁹ Üzüntüyü

¹⁰⁵⁰ Gönlüm

¹⁰⁵¹ Elmas

¹⁰⁵² Bulunmaz

¹⁰⁵³ Uykulu

¹⁰⁵⁴ İstiyor

¹⁰⁵⁵ Atâ TERZİBAŞI; age., s. 248.

(104)

Valla da Şam'a getmerem¹⁰⁵⁶

Billa da Şam'a getmerem

Bir gün seni görmesem

Gedip firar ederem

Ayağında aşresi

Heyvannan¹⁰⁵⁷ geli¹⁰⁵⁸ sesi

Atılmış laya¹⁰⁵⁹ benzer

Yengi¹⁰⁶⁰ dügib¹⁰⁶¹ memmesi

Valla

Gözim bir evde kaldı

Baş getti gevde kaldı

Ümrim khezel¹⁰⁶² yarpağı¹⁰⁶³

Sarıldı mevde¹⁰⁶⁴ kaldı

Valla

Dengizde¹⁰⁶⁵ kaya balığı¹⁰⁶⁶

¹⁰⁵⁶ Gitmezim

¹⁰⁵⁷ Ayvandan

¹⁰⁵⁸ Gelir

¹⁰⁵⁹ Atılmış lay: Hallaç pamuğu

¹⁰⁶⁰ Yeni

¹⁰⁶¹ Bürüz etmiş

¹⁰⁶² Hazan, güz

¹⁰⁶³ Yarpağı

¹⁰⁶⁴ Asmada

¹⁰⁶⁵ Denizde

¹⁰⁶⁶ Bir cins balık

Üregim¹⁰⁶⁷ sene yanıĝ¹⁰⁶⁸

İstirem görİşeĝin¹⁰⁶⁹

Burası kalabalıĝ

Valla

Al çevre baĝlıyıpsan

Cigerim daĝlıyıpsan

Al çevrev¹⁰⁷⁰ başıv yesin

Alemi yandırıp san

Valla ¹⁰⁷¹

¹⁰⁶⁷ Yüreĝim

¹⁰⁶⁸ Hararetle arzulayan

¹⁰⁶⁹ İstirem görİşeĝin: İstiyorum görüşelim

¹⁰⁷⁰ Büyük mendil ki daima al renkli olur.

¹⁰⁷¹ Atâ TERZİBAŞI; age., s. 249.

(105)

(Baba) vavellem vavel¹⁰⁷²

(Yalla) vavellam vavel

Limi¹⁰⁷³ şirindi¹⁰⁷⁴ neynim¹⁰⁷⁵

İçi dilimdi neynim

Çokh da güzel degisen¹⁰⁷⁶ ... kassem başıva dost

Göziv şirindi neynim... vavel

(Baba) vavellem vavel

(Yalla) vavellam vavel

Altundi dişiv seniv

Khubdı¹⁰⁷⁷ yerişiv¹⁰⁷⁸ seniv

İçmeden serkhoş eder... kassem başıva dost

Bir tek öpişiv¹⁰⁷⁹ seniv... vavel

(Baba) vavellem vavel

(Yalla) vavellam vavel

Oğlan yeri işive¹⁰⁸⁰

Aklıv topla başıva

¹⁰⁷² Arapça “ve veylün” sözcüğünün değişik biçimidir.

¹⁰⁷³ Portakal büyüklüğünde, ekşi limon sarısı renginde, kabuğu yufka, tatlımsı bir meyve.

¹⁰⁷⁴ Tatlıdır

¹⁰⁷⁵ Neyleyem

¹⁰⁷⁶ Değilsin

¹⁰⁷⁷ Güzeldir

¹⁰⁷⁸ Yürüyüşün

¹⁰⁷⁹ Öpücüğün

¹⁰⁸⁰ İşine

Men olardan degilem... kassem başıva dost

Yavağ¹⁰⁸¹ verim¹⁰⁸² dişive ... vavel

(Baba) vavellem vavel

(Yalla) vavellam vavel

Namaz kılmağ sünnetti

Bu söz mene minnetti

Eliv elimde ossın¹⁰⁸³ ... kassem başıva dost

Zından mene¹⁰⁸⁴ cennetti ... vavel

(Baba) vavellem vavel

(Yalla) vavellam vavel¹⁰⁸⁵

¹⁰⁸¹ Yanak

¹⁰⁸² Vereyim

¹⁰⁸³ Olsun

¹⁰⁸⁴ Bana

¹⁰⁸⁵ Atâ TERZİBAŞI, age., s. 250.

(106)

Veziranasen vezirane

Geh oyana dön geh bu yana

Men seni çokh severem

Hiç gelmisen¹⁰⁸⁶ imana

Bülbüle bakh bülbüle

Konuptı konca güle

Men derdimi diyersen¹⁰⁸⁷

Dağu daş geli¹⁰⁸⁸ dile

Veziranasen

Narınca bakh narınca

Kokhlaram saralınca

Gevlim¹⁰⁸⁹ tehemmül etmez

Yar hamamnan gelince

Veziranasen

Gözele bakh gözele

Gelib bizden söz ala

Menim bir esmerim var

Değişmem yüz gözele

Veziranasen ¹⁰⁹⁰

¹⁰⁸⁶ Gelmiyorsun

¹⁰⁸⁷ Dersem, söylersem

¹⁰⁸⁸ Gelir

¹⁰⁸⁹ Gönlüm

¹⁰⁹⁰ Atâ TERZİBAŞI, age., s. 251.

(107)

(Havar Yandım)

Yağmur yağar gül açar havar yandım

Derdimi kimler seçer gözel yandım

Kaş yapar göz yapar yandırdıv meni

Dağlara çölere saldıv meni

Güller bir gül açaydı havar Allah

Güz getti bahar kaldı gözel Valla

Göz yapar dil yapar yandırdıv meni

Çöllere dağlara saldırdıv meni

Baharda çayır çiçek gözel yandım

Gözleruv yaram açar gözel öldüm

Göz yapar dil yapar yandırdıv meni

Çöllere dağlara saldırdıv meni

Bülbülem yandı canım havar Allah

Halımı kime deyim gözel yandım

Kaş yapar göz yapar yandırdıv meni

Çöllere dağlara saldırdıv meni¹⁰⁹¹

¹⁰⁹¹ Salih TURHAN, Abdurrahman KIZILAY, age., s. 7.

(108)

Yanıma yanıma otı¹⁰⁹² yanıma¹⁰⁹³

Men seni severem girme kanıma¹⁰⁹⁴

Serkhoşam behoşam kıyma canıma

Geceler (geceler) yukhum¹⁰⁹⁵ (da) gelmez

Derdim çokh (derdim çokh) kimse (de) bilmez

Ürekten¹⁰⁹⁶ (ürekten) yaralıyam (men)

İçeridi (gözel valla) bilinmez

Yanıma

Geceler (geceler) zar ağlaram (men)

Hiç bilmez (hiç bilmez) yar ağlaram (men)

Şahsenem (Şahsenem) bağçasında

Çaldı bir (çaldı bir) mar¹⁰⁹⁷ ağlaram (men)

Yanıma ¹⁰⁹⁸

¹⁰⁹² Otur

¹⁰⁹³ Yanıbaşına

¹⁰⁹⁴ Girme kanıma: Beni öldürme.

¹⁰⁹⁵ Uykum

¹⁰⁹⁶ Yürekten

¹⁰⁹⁷ (Farsça): Yılan

¹⁰⁹⁸ Atâ TERZİBAŞI, age., s. 251–252.

(109)

Yarım gel beri gözüm gel beri

Bağçam bağçaya karşı

Atma bağçama daşı

İnşalla kavuşırığ

Yarım

Dosta düşmana karşı

Bağçam bağçava bahhar

Ataşiv¹⁰⁹⁹ meni yakhar

Men size çokh gelmedim

Yarım

Eller başıma kakhar

Yerişiv¹¹⁰⁰ kaza benzer

Boyiv rakkaza¹¹⁰¹ benzer

Bildir¹¹⁰² bir göz görmişem

Yarım

Bu göz o göze benzer

Yerişi budı¹¹⁰³ bunun

Boyı kumrudı bunun

Baş yeşil sona tekin¹¹⁰⁴

Yarım

Meskeni sudı bunun¹¹⁰⁵

¹⁰⁹⁹ Ateşin

¹¹⁰⁰ Yürüyüşün

¹¹⁰¹ Rakkase

¹¹⁰² Bildir, geçen yıl

¹¹⁰³ Budur

¹¹⁰⁴ Gibi

¹¹⁰⁵ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 252–253.

(110)

Yarım yarım yaralı köyden gelenler

Mene¹¹⁰⁶ bir kherli¹¹⁰⁷ kheber yarım görenler

(Ay müsülmanlar)

Get bazara incir al... köyden gelenler

Saatıvçın zincir al... ay müsülmanlar

Başıv koy dizim üste... yarı görenler

Yengi¹¹⁰⁸ baştan dinciv¹¹⁰⁹ al... köyden gelenler

Yarım

Ay zalım zalım zalım... yarı görenler

Koy bikez¹¹¹⁰ kadav alım... köyden gelenler

Odavı¹¹¹¹ khelvet¹¹¹² ele... ay müsülmanlar

Gelim men gevliv alım¹¹¹³ ... köyden gelenler¹¹¹⁴

¹¹⁰⁶ Bana

¹¹⁰⁷ Hayırlı

¹¹⁰⁸ Yeni

¹¹⁰⁹ Rahatın

¹¹¹⁰ Azacık

¹¹¹¹ Odanı

¹¹¹² Boşat

¹¹¹³ Gevliv alım: Gönlünü alayım, sana teselli vereyim.

¹¹¹⁴ Atâ TERZİBAŞI, age., s. 253.

(111)

Yar nece¹¹¹⁵ gülüm nece

Öldüm yarı görünce

Öldüm seni görünce¹¹¹⁶

(112)

Yar yaman seyyid kızı

Sen meni derde salıpsan¹¹¹⁷

Di¹¹¹⁸ gel oti¹¹¹⁹ yanaşamda¹¹²⁰

Billâh yaram sağaldıpsan¹¹²¹

Selevin¹¹²² seyyid kızına

Çıkhsın kharmanlar düzine

Zilfini tel tel etsin

Esmer yanağı üzine¹¹²³

Yar yaman

Selevin seyyid kızına

Çıkhsın Havice¹¹²⁴ düzine¹¹²⁵

¹¹¹⁵ Nasıl

¹¹¹⁶ Mahir NAKİP; age., s. 79.

¹¹¹⁷ Düşürmüşsün

¹¹¹⁸ Haydi, şimdi

¹¹¹⁹ Otur

¹¹²⁰ Yanımda, takınımda

¹¹²¹ İyileştirmişsin

¹¹²² Söyleyin

¹¹²³ Yüzüne

¹¹²⁴ Kerkük'e bağlı bir ilçe mekezi ki Araplarla meskündür.

¹¹²⁵ Ovasına

Altun khızmasın¹¹²⁶ takhsın

Benzesin Arap kızına

Yar yaman

Selevin o zalım kızına

Çıkhsın Çuvarbağ¹¹²⁷ düzine

Altun kolbağın takhsın

Benzesin Acem kızına

Yar yaman

Selevin o kâfir kızına

Çıkhsın kilise düzine¹¹²⁸

Koymavın¹¹²⁹ sırğa¹¹³⁰ takhsın

Benzesin gâvır kızına

Yar yaman

Selevin o ğaddar kızına

Çıkhsın Musalla düzine¹¹³¹

Koyın silahlığ¹¹³² takhsın

Benzesin Türkmân kızına

Yar yaman ¹¹³³

¹¹²⁶ Arap kadınlarının bulunlarına taktıkları zinetlik halka.

¹¹²⁷ Kerkük şehrinde bir mesire yeri.

¹¹²⁸ Kilise düzi: Kerkük şehrinde bulunan Kırmızı Klisenin ovası.

¹¹²⁹ Bırakmayın

¹¹³⁰ Küpe

¹¹³¹ Musalla düzi: Kerkük'te büyük kabristanın geniş sahası.

¹¹³² Yerli kadınların kullandığı bir çeşit zinetlik ki silah biçiminde omuzdan böğüre sarkıtılır.

¹¹³³ Atâ TERZİBAŞI, age., s. 254.

(113)

Yar yaman seyyid kızı şıkh¹¹³⁴ gelini
Atlandım¹¹³⁵ arkha düştüm çek elimi
Seyyidim bakh başıma... şıkh gelini
Bakh gözimin yaşına... çek elimi
Gec taptım¹¹³⁶ tez itirdim¹¹³⁷... şıkh gelimi
Bakh Allah'ın işine... çek elimi
Yar yaman
Seyyidim sada¹¹³⁸ seyyid... şıkh gelini
Doldır ver bada seyyid... çek elimi
Kapıv mırız¹¹³⁹ kapsıdı¹¹⁴⁰... şıkh gelini
Gelmişem dada¹¹⁴¹ seyyid... çek elimi
Yar yaman
Seyyid kızı necesen¹¹⁴²... şıkh gelini
Nece¹¹⁴³ çaylar geçesen... çek elimi
Yolıvda¹¹⁴⁴ tor¹¹⁴⁵ kurmuşam... şıkh gelini
Mege¹¹⁴⁶ gögden uçasan... çek elimi
Yar yaman ¹¹⁴⁷

¹¹³⁴ Şeyh
¹¹³⁵ Atladım, sıçradım
¹¹³⁶ Buldum
¹¹³⁷ Kaybettim
¹¹³⁸ Sade, saf ne sepli
¹¹³⁹ Murat
¹¹⁴⁰ Kapısıdır
¹¹⁴¹ Feryada
¹¹⁴² Nasılsın
¹¹⁴³ Nasıl
¹¹⁴⁴ Yolunda
¹¹⁴⁵ Ağ, tuzağ
¹¹⁴⁶ Meğer
¹¹⁴⁷ Atâ TERZİBAŞI, age., s. 255.

(114)

Aman tabur yaman tabur

Zenginlere bedel kabul

Fukaraya Allah sabur

Göziv kişmişe¹¹⁴⁸ benzer

Arak¹¹⁴⁹ içmişe benzer

Üzüv¹¹⁵⁰ turş¹¹⁵¹ benziv sarı

Gözden düşmüşe benzer

Aman

Göziv kesme gözimnen

O dı¹¹⁵² gettim özimnen¹¹⁵³

Dert çeken zaif olı¹¹⁵⁴

Pesend eyle özivnen¹¹⁵⁵

Aman

Gözleriv ne mavıdı

Sinev Kerkük avıdı

Her gelen bir söz diyer

Seni mennen¹¹⁵⁶ savıdı

Aman

Gözleriv yedi meni

Kurt oldı yedi meni

Oldım yamana yoldaş

Aleme dedi meni

Aman ¹¹⁵⁷

¹¹⁴⁸ Çekirdeksiz kuru üzüm

¹¹⁴⁹ Rakı

¹¹⁵⁰ Yüzün, suretin

¹¹⁵¹ Ekşi, çatık

¹¹⁵² Ha işte

¹¹⁵³ Kendimden

¹¹⁵⁴ Olur

¹¹⁵⁵ Kendinden

¹¹⁵⁶ Benden

¹¹⁵⁷ Atâ TERZİBAŞI, age., s. 141

(115)

Küll¹¹⁵⁸ bosa¹¹⁵⁹ bi-ruppiyye¹¹⁶⁰ ya uyuniyye¹¹⁶¹

Hindiyye¹¹⁶²

Ağatiyye¹¹⁶³

Hindiyye

Çelebiyye¹¹⁶⁴

Hindiyye

Gecenin yarısıdı

Yar ümrüm varısıdı

Ge dostım insaf ele

İnsaf din yarısıdı

Küll bosa bi.....

Ne bakhısan¹¹⁶⁵ bu damnan

Utanmısan adamnan

Burnıv Hille¹¹⁶⁶ kaspidi

Dudaklarıv badamnan

Küll bosa bi.....

Khoş geldiv safa geldiv

Sen Kafʿtan Kafʿa geldiv

Ne men öldim kurtıldım

Ne sen insafa geldiv

Küll bosa bi.....¹¹⁶⁷

¹¹⁵⁸ Her

¹¹⁵⁹ Buse, öpücük

¹¹⁶⁰ Bir rüpya (dört lira kadar bir para) ya

¹¹⁶¹ Ey gözlerim.

¹¹⁶² (Hintli kız): Kara kız

¹¹⁶³ Ağam kızı

¹¹⁶⁴ Çelebi kızı

¹¹⁶⁵ Bakıyorsun

¹¹⁶⁶ Irak'ın güneyinde bir vilâyet merkezi ki "kaspi" denilen bir cins hurmayla meşhurdur.

¹¹⁶⁷ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 216–217.

(116)

Meşyitek meşy-el-gıtaya

Teây-i cay cev-v-el-abaya¹¹⁶⁸

Men gedirem¹¹⁶⁹ yolıma

Bir daş degdi kolıma

İgid¹¹⁷⁰ oğlan kan kusub

Çefyev¹¹⁷¹ bağla kolıma

Meşyitek

Bu yol koyra¹¹⁷² yolıdı

Yağmur dögi¹¹⁷³ dolıdı

Üstüme kölge geldi

Zannettim yar kolıdı

Meşyitek

Kurbanam khan gözive¹¹⁷⁴

Mene bakhan gözive

Çokh sürmeler çekipsen

Evim yıkhan gözive

Meşyitek ¹¹⁷⁵

¹¹⁶⁸ Arapça olan Döndermenin anlamı şöyledir: Yürüyüşün kırğılığ (bıldırcına benzer bir kuş) yürüyüşüdür. Gele gele gel abanın altına...

¹¹⁶⁹ Gidiyorum

¹¹⁷⁰ Yiğit

¹¹⁷¹ Başa bağlanan sırmalı, püsküllü tülbent.

¹¹⁷² Kerkük'ün batı semti.

¹¹⁷³ Değil

¹¹⁷⁴ Gözüne

¹¹⁷⁵ Atâ TERZİBAŞI, age., s. 218.

2. GURBET KONULU TÜRKÜLER

(117)

(Ğeribliğ¹¹⁷⁶)

Geçti ümrüm ğurbet elerinde

Tokh kalmadım nenem¹¹⁷⁷ gilde

Söylenirem bütün dilde

Ne yamandı bu ğeribliğ¹¹⁷⁸

Acı çektim sensiz kaldım

Derdi gizledim yalğuz daldım

Men¹¹⁷⁹ bu derdi sizden aldım

Ne yamandı bu ğeribliğ

Kimsesizem bu vatanda

Yalğuz kallam gün batanda

Sayığlaram¹¹⁸⁰ dost yatanda

Ne yamandı bu ğeribliğ¹¹⁸¹

¹¹⁷⁶ Gurbetlik

¹¹⁷⁷ Annem

¹¹⁷⁸ Gurbetlik

¹¹⁷⁹ Ben

¹¹⁸⁰ Saygılarım

¹¹⁸¹ Esât ERBİL; age., s. 72.

(118)

(Ölmez Aşkım)

Ğurbetlere gezen oldum

Derdlerine düzen oldum

Gevil¹¹⁸² sözün yazan oldum

Sana varmağ son kararım

Aşkında şadlığ umarım

Geçe gündüz daldım sana

Göz boyandı kızıl kana

Kıyma nolur şirin cana

Üreg¹¹⁸³ titrer¹¹⁸⁴ adıv¹¹⁸⁵ gelse

Aşkıv ölmez vafa kalsa

Yar ardınca kerem oldum

Derd gizledim verem oldum

Aşk karnında deprem oldum

Gurbet bene acı oldu

Sorma neden benzim soldu¹¹⁸⁶

¹¹⁸² Gönül

¹¹⁸³ Yürek

¹¹⁸⁴ Sarsar

¹¹⁸⁵ Adın

¹¹⁸⁶ Esât ERBİL; age., s. 11.

(119)

(Ölsün Bu Ğurbet¹¹⁸⁷)

Ğurbete de yaşamam hayatım zor da

Kim siler göz yaşım ağlarsam orda

Beklevin siz meni¹¹⁸⁸ dönderem yurda

Ölsün bu ğeribliğ kalmasın çile

Dönerem vatana düşmeden dile

Yüz kere pişmanam ğurbet çokh acı

Ana, baba, kardaş derdim ilacım

Ne kadar dost bulsam mene¹¹⁸⁹ yabancı

Ölsün bu ğeribliğ kalmasın çile

Dönerem vatana düşmeden dile

Ğurbete çürüdüm genc yaşta bittim

Yurdumu bırakhtım uzağa gettim

Hicran denizinde boğuldum bittim

Ölsün bu ğeribliğ kalmasın çile

Dönerem vatana düşmeden dile¹¹⁹⁰

¹¹⁸⁷ Ğurbet

¹¹⁸⁸ Beni

¹¹⁸⁹ Bana

¹¹⁹⁰ Esât ERBİL; age., s. 46.

3. AYRILIK KOLNULU TÜRKÜLER

(120)

(Gelinim)

Ağlama gelin sızlama gelin

Ayrılığ mendilin salama gelin

Badeviz içtim biçinler biçtim

Yarsız gevlime seni yar seçtim

Ağlama

Kara khal üzde sorma var gözde

Aklımı aldıv bir şirin sözde

Ağlama

Dudagıv aldı yanağıv baldı

Gözüm gözüve ölünce daldı

Ağlama

Bizde kalıpsan kalbe dolapsan

Hayat bağında bir gül olupsan

Ağlama ¹¹⁹¹

¹¹⁹¹ Esât ERBİL; age., s. 19.

(121)

(Men Delliym Divane)

Bağdat'ta hurmalıklar

Şatta da¹¹⁹² oynar balıklar

Ne bele sevda olsun

Ne bele ayrılıklar

Men¹¹⁹³ delliyem divana

Men olmuşam pervana¹¹⁹⁴

Hepsi o yar derdinnen

Kalmışam yana yana

Seyyidem¹¹⁹⁵ bak başıma¹¹⁹⁶

Bak gözümin yaşına

Geç taptım¹¹⁹⁷ tez¹¹⁹⁸ itirdim¹¹⁹⁹

Bak Mevlanın işine

Men ¹²⁰⁰

¹¹⁹² Nehirde de

¹¹⁹³ Ben

¹¹⁹⁴ Perişan

¹¹⁹⁵ Peygamberin soyunan gelimiş

¹¹⁹⁶ Peygamberin soyundan gelimiş ve aynı zamanda din adamı olan, başlarını siyah bezle sararlar.

¹¹⁹⁷ Buldum

¹¹⁹⁸ Erken

¹¹⁹⁹ Kayıp ettim

¹²⁰⁰ Salih TURHAN, Abdurrahman KIZILAY, age., s. 137.

(122)

Bala¹²⁰¹ boy bala boy bala boy bala can bala
Ne dedim neden küstiv nazlı yar bala
Kale'liyem aşkıvden vazgeçmerem¹²⁰²
Ayrılığ badasını men içmerem
Gözellerden vafalısını seçerem
Verseler ona gelinliğ biçerem
Bala boy bala boy bala boy bala can bala
Ne dedim neden küstiv nazlı yar bala
Kale'liyem yardan uzağ kalmışam
Ğerib ğerib¹²⁰³ kheberini almışam
Yana yana bu ataşta kalmışam
Küçük yaştan öz¹²⁰⁴ beleme¹²⁰⁵ çatmışam
Bala boy bala boy bala boy bala can bala
Ne dedim neden küstiv nazlı yar bala
Kale'liyem kare bakhtı men özüm
Nazlı yara kim yetiştirdi sözüm
Uzun kış ayrı düştüm özinnen¹²⁰⁶
Beklemekhten kör oldu her ki¹²⁰⁷ gözüm
Bala boy bala boy bala boy bala can bala
Ne dedim neden küstiv nazlı yar bala¹²⁰⁸

¹²⁰¹ Küçük, yavru

¹²⁰² Vazgeçmezim

¹²⁰³ Garip

¹²⁰⁴ Kendi

¹²⁰⁵ Derdime, musibetime

¹²⁰⁶ Kendisinden, özünden

¹²⁰⁷ İki

¹²⁰⁸ Atâ TERZİBAŞI, age., s. 157.

(123)

(Berde- Berdeni Bedre)

Bedre berdeni bedre

Men¹²⁰⁹ de düştüm

Nar kimin oyduv meni

Yaralı koy bu derde

Eyni berde Vallah berde

Seni mennen edenin Vallah duv meni

Men sevda bilmeziydim Vallah

Düşsün o dert bu derde

Ey sevdaya salduv meni

Eyni berde Vallah berde

Çayhana bucağında

Od yanar ocağında

Meni bir yuhu kaptı Vallah

Bir esmer kucağında

Eyni berde Vallah berde

Kehveciyem zarım yok

Men ağlarım yarım yok

Yarımı apardılar Vallah

Serhoşam heberim yok

Eyni berde Vallah berde¹²¹⁰

¹²⁰⁹ Ben

¹²¹⁰ Salih TURHAN, Abdurrahman KIZILAY, age., s. 34.

(124)

Bir tapkır¹²¹¹ gögerçinim¹²¹²

Kharmandadı kharmandadı

Her kimin yarı da yokhtı

Derd ondadı ğem¹²¹³ ondadı¹²¹⁴

Kapıdan geşti yarım... kharmandadı kharmandadı

Yaramı eşti¹²¹⁵ yarım... derd ondadı ğem ondadı

Uydı eller sözine... kharmandadı kharmandadı

Mennen¹²¹⁶ vazgeşti yarım... derd ondadı ğem ondadı

Bir tapkır

Altun üzüg¹²¹⁷ barmakhtan¹²¹⁸... kharmandadı kharmandadı

Çektim çıkmaz dırnakhtan¹²¹⁹... derd ondadı ğem ondadı

Tobalıyam yar tutmam... kharmandadı kharmandadı

Korkhım var ayrılmakhtan... derd ondadı ğem ondadı

Bir tapkır

Al tespihiv zikreyle... kharmandadı kharmandadı

Her ni'mete şükreyle... derd ondadı ğem ondadı

¹²¹¹ Tabır

¹²¹² Güvercin

¹²¹³ Gam, kader

¹²¹⁴ Mahir NAKİP; age., s. 56.

¹²¹⁵ Deşti

¹²¹⁶ Benden

¹²¹⁷ Yüzük

¹²¹⁸ Parmaktan

¹²¹⁹ Tırnaktan

Yol uzun menzil irağ¹²²⁰ ... kharmandadı kharmandadı

Sen bu yola fikreyle... derd ondadı ğem ondadı

Bir tapkır

Gögde yıldız¹²²¹ sen verdi... kharmandadı kharmandadı

Gözeller nişan verdi... derd ondadı ğem ondadı

Çokhlar güzel derdinnen... kharmandadı kharmandadı

Ayağ üste can verdi... derd ondadı ğem ondadı

Bir tapkır ¹²²²

¹²²⁰ Irak, uzak

¹²²¹ Yıldız

¹²²² Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 159–160.

(125)

Di gelisen¹²²³ vay gedisen khaberim olsun

Koynıvda bir cüt¹²²⁴ nar var koy benim olsun

(Aaaakh... akh... aaaakh...)

Ayrılmışam eşimnen... khaberiv olsun

Eşimnen yoldaşımnan... koy benim olsun

Olmışam karlı dağlar... khaberiv olsun

Duman getmez başımnan... koy benim olsun

Di gelisen

(Aaaakh... akh... aaaakh ...)

Meni bir bastı felek... khaberiv olsun

Karalım¹²²⁵ kesti felek... koy benim olsun

Çöllerde¹²²⁶ çadır kurdım... khaberiv olsun

İpini kesti felek... koy benim olsun

Di gelisen

(Aaaakh... akh... aaaakh ...)

Ayrıldım özlerinnen¹²²⁷ ... khaberiv olsun

O şirin sözlerinnen... koy benim olsun

Bilseydim ayrılığ var... khaberiv olsun

Öperdim gözlerinnen ... koy benim olsun

Di gelisen ¹²²⁸

¹²²³ Di gelisen: Geliyorsun da

¹²²⁴ Çift

¹²²⁵ Kararım, huzurum(u)

¹²²⁶ Çöl: Kır, sahra

¹²²⁷ Özlerinden, kendilerinden

¹²²⁸ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 174–175.

(126)

Çadır kurdım düzlere¹²²⁹ ... ellere vay
Tikan¹²³⁰ oldım gözlere... ellere vay
Odi¹²³¹ men koydım gettim... ellere vay
Kerkük kalsın sizlere... ellere vay

Ekinim ekiliri¹²³² ... ellere vay
Sümbülüm tökili... ellere vay
Zilfivden¹²³³ bir tel gönder... ellere vay
Kefinim¹²³⁴ tikiliri... ellere vay

Nar yedim dene¹²³⁵ dene... ellere var
Ne dedim küstiv gene... ellere vay
Umaram¹²³⁶ babav ölsin... ellere vay
Sen de dönesen mene¹²³⁷ ... ellere vay

Çadır kurdım çölere... ellere vay
Dastan oldım dilere... ellere vay
Odi men koydım gettim... ellere vay
Kerekük kalsın ellere... ellere vay¹²³⁸

¹²²⁹ Ovalara
¹²³⁰ Diken
¹²³¹ Ha işte
¹²³² Ekiliyor
¹²³³ Zülfünden
¹²³⁴ Kefenim
¹²³⁵ Tane
¹²³⁶ Ümit ederim
¹²³⁷ Bana
¹²³⁸ Atâ TERZİBAŞI, age., s. 166.

(127)

(Yazık Aldandım)

Çıktım yolun düzlerine

Vurğun oldum gözlerine

Yalan yalan sözlerine

Yazık aldandım¹²³⁹ hay havar

Beyaz sadef dişlerine

Mail oldum kaşlarına

Yalancı göz yaşlarına

Mende aldandım hay havar

Kar¹²⁴⁰ etmiyor yara sözüm

Gece bilmez uyku gözüm

Üç aylığa güldü yüzüm

Sene usandım hay havar

Seninle bir ara kurdum

Boş kheyallarımı sürdüm

Cevherimi daşa¹²⁴¹ vurdum

Şimdi uyandım hay havar¹²⁴²

¹²³⁹ Kandırıldım

¹²⁴⁰ Kazanç

¹²⁴¹ Taşa

¹²⁴² Esât ERBİL; age., s. 41.

(128)

Endim yarın bağıçasına gülden geçilmez

Hasen gülden geçilmez

Suları savıgtı¹²⁴³ (Hasen) bir tas içilmez

Sudan geçtim gülden geçtim yardan geçilmez

Hasen yardan geçilmez

Accidi¹²⁴⁴ aşkın şarabı susuz içilmez

Suları savıgtı Hasen bir tas içilmez

Endim yarın bağıçasına heyvalıg¹²⁴⁵ narlıg

Hasen heyvalıg narlıg

Bir elimde dolı bada bir elim yağlıg

Meni yardan ayıranı bulmasın sağlıg

Hasen bulmasın sağlıg¹²⁴⁶

Accidi aşkın şarabı susuz içilmez

Suları savıgtı Hasen bir tas içilmez¹²⁴⁷

¹²⁴³ Soğuktur

¹²⁴⁴ Acıdır

¹²⁴⁵ Ayvalık

¹²⁴⁶ Mendil

¹²⁴⁷ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 178–179.

(129)

Esmer esmer can esmer

Gözleriv mercan esmer

Özim baş alım gedim

Yavrularım kim besler

Oy aman yar aman

Neriye gedersin esmer

Esmerim dağ maralı

Meni koydı yaralı

Özi baş aldı getti

Ümrümin barabarı

Oy

Esmerim ter tökiri¹²⁴⁸

Sağ sola gül tökiri

Esmerden men vazgeştim

Nenesi dil tökiri

Oy

Cıgaravı¹²⁴⁹ iç esmer

Kapımızdan geç esmer

Vermezler seni mene¹²⁵⁰

Bu sevdadan geç esmer

Oy ¹²⁵¹

¹²⁴⁸ Döküyor

¹²⁴⁹ Sigaranı

¹²⁵⁰ Bana

¹²⁵¹ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 180–181.

(130)

(Gel)

Göz yaşımı silmeye gel

Dertlerimi bilmeye gel

Uzağığa¹²⁵² dayanmıram

Yar yanıma gülmeye gel

Kheste düştüm sormaya gel

Solmuş üzüm görmeye gel

Son gidişim ğurbetlere

Yol başında durmaya gel

Benim gibi divane gel

Unutmuşsav imana gel

Yeminleriv sal yadıva¹²⁵³

Bir verdiğiv peyman gel

Birbirmize gel göreğın¹²⁵⁴

Ya he¹²⁵⁵ ya yokh bir durağın

Ya sevgimiz yeni başlar

Ya bu aşka son vereğın¹²⁵⁶

¹²⁵² Uzaklığı

¹²⁵³ Hatırla

¹²⁵⁴ Görelim

¹²⁵⁵ Evet

¹²⁵⁶ Esât ERBİL; age., s. 45.

(131)

Gülim güller zarınnan
Men geçmerem¹²⁵⁷ yarımnan
Göğerçinler¹²⁵⁸ göğ girip
Happı¹²⁵⁹ o yar derdinnen
Apardılar¹²⁶⁰ gülümü
Eylediler zulumu
Ne koydılar şad olım¹²⁶¹
Ne kestiler dilimi
Gülim
Gedisen¹²⁶² meni apar
Yokhsa kıyamat kopar
Ensevce¹²⁶³ gözüm yaşı
Ögivce¹²⁶⁴ seller kopar
Gülim
Kaşarda duran bende¹²⁶⁵
Bir cüt¹²⁶⁶ heyvam var sende
Heyva¹²⁶⁷ kimin¹²⁶⁸ saraldım
Din iman yokhtı¹²⁶⁹ sende
Gülim ¹²⁷⁰

¹²⁵⁷ Geçmezim
¹²⁵⁸ Güvercinler
¹²⁵⁹ Hep
¹²⁶⁰ Götürdüler
¹²⁶¹ Olayım
¹²⁶² Gigiyorsan
¹²⁶³ Arkandan
¹²⁶⁴ Önünden
¹²⁶⁵ Mevla kulu, köle
¹²⁶⁶ Çift
¹²⁶⁷ Ayva
¹²⁶⁸ Gibi
¹²⁶⁹ Yoktur
¹²⁷⁰ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 195–196.

(132)

(Betti)

Kafam yorğun getti de beyin

Aşka engel durdun betti

Yar başıma açan oyun

Bugün sona verdin betti

Gençliğimin varı yoku

Aldın yazık azın çokun

Şu gönlüme yaman okun

Çok insafsız vurdun betti

Gönül verdim gözel sene

Sen vermeden karşı bene¹²⁷¹

Atın beni yandan yana

Sonda gönlüm yardım betti

Unutuldum kife daldım

Aklım baştan birden aldın

Gettin beni çöle saldın

Başkasına vardın betti¹²⁷²

¹²⁷¹ Bana

¹²⁷² Esât ERBİL; age., s. 51.

(133)

Köyliem kharmanım yokh

Dertliyem darmanım yokh

Gedirem¹²⁷³ yar yanına

Elimde farmanım yokh

Köyli kharmanı neyler

Dertli darmanı neyler

Bir can bir canı sevse

Elde farmanı neyler

Bağdat'ta nar şirindi

Girmeğe şal şirindi

Yeddi aşret bir ossa¹²⁷⁴

Hapsinnan¹²⁷⁵ yar şirindi¹²⁷⁶

Bağdat'ta dört minara

Salam sele¹²⁷⁷ o yara

Men o yardan vazgeştim

Bulsın başına çara¹²⁷⁸

¹²⁷³ Gidiyorum

¹²⁷⁴ Olsa

¹²⁷⁵ Hepsinden

¹²⁷⁶ Şirindir, tatlıdır.

¹²⁷⁷ Söyle

¹²⁷⁸ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 215–216.

(134)

(Aşkım Ölmez)

Khumar¹²⁷⁹ gözden bir gün içtim

Varlığımnan birden geçtim

Diyarımnan zordan göçtüm

Günler geçer aşkım ölmez

Kurtar meni duymadım ses

Canda kaldı kuru kafas

Sen can oldun mende¹²⁸⁰ nefes

Günler geçer aşkım ölmez

İşte bitti son baharım

Toprağ aldı gözel yarım

Kesilmedi âhu zarım

Günler geçer aşkım ölmez¹²⁸¹

¹²⁷⁹ Gözleri buğulu.

¹²⁸⁰ Bende

¹²⁸¹ Esât ERBİL; age., s. 27.

(135)

Misin misin¹²⁸² hoşmısın begim

Dolımısın boşmısın

Ayaklarıv¹²⁸³ yan gider

Sen gözel serkhoşmısın

İlan¹²⁸⁴ mindi¹²⁸⁵ kamışa... begim

Su neylesin yanmışa

Mevlam sabırlıg versin

Yarınnan ayrılmışa

Misin misin

Elivden içtim bada... begim

Ümriv olsun ziyada

Men seni çokh severem

Sen meni¹²⁸⁶ satma yada

Misin misin

Duvara daş koymışam... begim

Oğrıvca baş koymışam

Gözimnen kan geliri

Adını yaş¹²⁸⁷ koymışam

Misin misin ¹²⁸⁸

¹²⁸² “iyi misin” sözünün nağme gereği değişen biçimi olsa gerektir.

¹²⁸³ Ayakların

¹²⁸⁴ Yılan

¹²⁸⁵ Bindi

¹²⁸⁶ Beni

¹²⁸⁷ Gözyaşı

¹²⁸⁸ Atâ TERZİBAŞI, age., s. 220.

(136)

Nergizi deste bağladım
Desteye beste bağladım
Birini öz yarımçın
Birini dostu bağladım

Gettiler yurt koydılar

Yarama murt¹²⁸⁹ koydılar

Eski yaram üstüne

Yengi¹²⁹⁰ barut koydılar

Nergizi

Gedisen¹²⁹¹ men de gellem

Kaş üste kalem sallam

Gevliv¹²⁹² hiç fikretmesin

Arkavca¹²⁹³ men de gellem¹²⁹⁴

Nergizi

Gedisen oğır¹²⁹⁵ ossın¹²⁹⁶

Gög çimen yolıv ossın

Harda¹²⁹⁷ yukhıv¹²⁹⁸ gelende¹²⁹⁹

Kolım yastuğıv ossın

Nergizi ¹³⁰⁰

¹²⁸⁹ Küp- küze gibi akarlardan meydana gelen yeşilimsi tortu ki yanığı tedavi etmede kullanılır.

¹²⁹⁰ Yeni

¹²⁹¹ Gidiyorsun

¹²⁹² Gönün

¹²⁹³ Arkanca

¹²⁹⁴ Gelirim

¹²⁹⁵ Uğur

¹²⁹⁶ Olsun

¹²⁹⁷ Nerde

¹²⁹⁸ Uykun

¹²⁹⁹ Geldiği zaman

¹³⁰⁰ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 221–222.

(137)

Neriye gedersin ya baba neye

Neriye gedersin ya güzel Kheriye¹³⁰¹

Sakakhana sukakı¹³⁰² ... neriye

Pendir¹³⁰³ kimin¹³⁰⁴ bukakı¹³⁰⁵ ... Kheriye

Neriye

Yarım bir fistan girip¹³⁰⁶ ... a baba

Kırılmıyıp dekakı¹³⁰⁷ ... neriye

Neriye

Gedisen oğır¹³⁰⁸ ossın¹³⁰⁹ ... neriye

Gög çimen yolıv ossın... Kheriye

Neriye

Harda¹³¹⁰ yukhıv¹³¹¹ gelende¹³¹² ... a babam

Kolım yastuğıv ossın... Kheriye

Neriye

Ayrıldım özlerinnen... neriye

O şirin gözlerinnen... Kheriye

Neriye

Bilseydim ayılığ var... a baba

Öperdim gözlerinnen... Kheriye

Neriye ¹³¹³

¹³⁰¹ Hayriye

¹³⁰² Kerkük'te Ehihüsen mahllesinde bir sokak adı.

¹³⁰³ Peynir

¹³⁰⁴ Gibi

¹³⁰⁵ Gerdan

¹³⁰⁶ Giymiş

¹³⁰⁷ Kurum, biçim, ütülü durum.

¹³⁰⁸ Uğur

¹³⁰⁹ Olsun

¹³¹⁰ Nerde

¹³¹¹ Uykun

¹³¹² Geldiği zaman

¹³¹³ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 222–223.

(138)

Oğlan yađlıđıv¹³¹⁴ hanı¹³¹⁵

Durmaz barmağım kanı

Menim¹³¹⁶ sevdiğim sensen

Seniv sevdiğiv hanı

Oğlananı adım Zeynel

Gör felek bize neyler

Kimine yar veripti¹³¹⁷

Kimini yardım eyler

Oğlan

Oğlanam adım Ali

Girmişem kare şalı

Seni mene¹³¹⁸ verseler

Neylirem¹³¹⁹ dünya malı

Oğlan

Oğlanam adım Nazım

Khulkum¹³²⁰ yokh mektüp yazım

Mektübiv gözim üste

Sen öziv¹³²¹ mene lazım

Oğlan ¹³²²

¹³¹⁴ Mendilin

¹³¹⁵ Nerde

¹³¹⁶ Benim

¹³¹⁷ Vermiştir

¹³¹⁸ Bana

¹³¹⁹ Neyliyorum

¹³²⁰ Khulk: Mizaç ve zevk

¹³²¹ Özün

¹³²² Atâ TERZİBAŞI, age., s. 226.

(139)

Öleydim Alla¹³²³ öleydim

O yarı bir de göreydim

Annan¹³²⁴ öleydim men¹³²⁵ öleydim

Kerkük bir bağ içinde

Güli yarpağ¹³²⁶ içinde ... ceyran men ölüm

Kerkügi hak sakhlasın

Bir yarım var içinde ... ceyran men ölüm

Öleydim

Bağdat'ta Ümer Ağa

İpek saldım tarağa ... ceyran men ölüm

Men dedim yakhun¹³²⁷ ossın

Khudam saldı irağa ... ceyran men ölüm

Öleydim

Tebriz'e geden ossa

Arzuhal yazan ossa ... ceyran men ölüm

Yık Haram Tebriz seni

Yarıma ziyan ossa ... ceyran men ölüm

Öleydim ¹³²⁸

¹³²³ Allah

¹³²⁴ Andan (sonar)

¹³²⁵ Ben

¹³²⁶ Yaprak

¹³²⁷ Yakın

¹³²⁸ Atâ TERZİBAŞI, age., s. 232.

(140)

Öllem¹³²⁹ öllem men ölüm¹³³⁰ nece¹³³¹

Ölüm ölüm başıva dolanım bu gece

Damımız ardı çöle¹³³²

Sonalar endi¹³³³ göle

Ayağıma kan doldı

Yolıva¹³³⁴ gele gele

Öllem öllem

Kare çadır üstiyem

Bir esmerin dostıyam

Kur'an geti¹³³⁵ and içim

Sen gedeni yaslıyam

Öllem öllem

Kare çadır kharaldan

Boyıv¹³³⁶ seçmem maraldan

Ne derdim var ne belem¹³³⁷

Sensen meni¹³³⁸ saraldan¹³³⁹

Öllem öllem

Ay çıkhtı minaradan

Ne geçipti aradan

Seni mene yetirsin

Arşı urşı¹³⁴⁰ yaradan

Öllem öllem ¹³⁴¹

¹³²⁹ Ölürüm

¹³³⁰ Öleyim

¹³³¹ Nasıl

¹³³² Kır, sahra

¹³³³ İndi

¹³³⁴ Yoluna

¹³³⁵ Getir

¹³³⁶ Boyun

¹³³⁷ Belâm, gam

¹³³⁸ Beni

¹³³⁹ Sarartan

¹³⁴⁰ Arşı urşı: Arşı ferşi de denir, yeri göğü

¹³⁴¹ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 232–233.

(141)

(Elveda)

Sana layık değil bu kadar sevgim

Bildim vefasızsın topladım bilgim

Bitsin bu aşkım da kalmasın ilgim

Bütün geçmişlere elvedâ ettim

Aşkın bir göz ateş kavurıldım bittim

Düşeli aşkına benimsin sandım

Uğrunda yalansız yıllarca yandım

Yalancı sözüne aldanıp kandım

Bütün geçmişlere elvedâ ettim

Aşkın bir göz ateş kavurıldım bittim¹³⁴²

¹³⁴² Esât ERBİL; age., s. 21.

(142)

Sarı kızın başında saçları sarı
Karşımda duruptı görmirem¹³⁴³ yarı

Sarı kızın başında altunna saçbağ
Yarımın elleri ipekten imşag¹³⁴⁴

Sarı kızın saçları altun sarısı
Yarıma çokh yalvardım gece yarısı

Sarı kızın elinnen bir buzlu iştım
Evvelden severiyken şimdi de vazgeştım¹³⁴⁵

¹³⁴³ Görmüyorum

¹³⁴⁴ Yumuşak

¹³⁴⁵ Açıklamalar: Bu türküyü, yarlığanmış İzzeddin Nimet 1960’larda Bağdat radyosu Türkmence bölümü için Muhalif Hoyratına bağlı olarak banda okumuştur... Tenzilevari biçiminde söylenen bu türkü, son yıllarda taklif yoluyla “Sêvgilimin aşkınnan men yanıyorum” kanadıyla başlayan yeni uydurulmuş beytlerle söylenmiştir ki buna dönderme olarak da:

Gel otı yanşamda sêvmişem seni

Gözellerin arasınna sêçmişem seni..(Atâ TERZİBAŞI, age., s. 234.)

Sözleri yakıştırlmıştır.

(143)

(Bilmirem¹³⁴⁶)

Sene¹³⁴⁷ demem şirin sen

Şaşmıyasan yarın sen

Öregim¹³⁴⁸ dertten doldu

Anamadıv¹³⁴⁹ birin sen

Vafa sordum nedi? dediv¹³⁵⁰ bilmirem

Dedim be göz yaşım dediv silmirem

Sevdamı çokh hoş bildim

Suçlarıva af kıldım

He¹³⁵¹ gevlivi daş ettiv

Adıv¹³⁵² kalbimden sildim

Vafa

Korkhadım¹³⁵³ vurulmakhtan

Gevilden¹³⁵⁴ ayrılmakhtan

Öregim başın yediv

Günde bir darılmakhtan

Vafa 1355

¹³⁴⁶ Bilmiyorum

¹³⁴⁷ Sana

¹³⁴⁸ Yüreğim

¹³⁴⁹ Anlamadın

¹³⁵⁰ Dedin

¹³⁵¹ Hep

¹³⁵² Adın

¹³⁵³ Korktum

¹³⁵⁴ Gönülden

¹³⁵⁵ Esât ERBİL; age., s. 54.

(144)

(Aşkımız Bitmesin)

Sevdamızın ömrü kısa böyle erken bitmesin

Yar verdiğim emekleri nankör olma etmesin

Gömülmesin toprağları boş yere yar gitmesin

Çokh yazığlar¹³⁵⁶ aşkımıza ömrü böyle kısaydı

Sen getmeden yad ellere toprağ canım alsaydı

Söz vermiştiğ hayat boyu aşkımızda kalağın¹³⁵⁷

Bu dünyada keyfi sefaya her ikimiz dalağın¹³⁵⁸

Bir birmize sadık kalıp yaşıyağ¹³⁵⁹ ya öleğın¹³⁶⁰

Çokh yazığlar

Ara bozan çokh zalımca girdi bizim araya

Hasret çektim derde düştüm gör açılan yaraya

Sensiz kaldım yana yana aldandıv¹³⁶¹ hoş saraya

Çokh yazığlar ¹³⁶²

¹³⁵⁶ Yazıklar

¹³⁵⁷ Kalarız

¹³⁵⁸ Devam ederiz

¹³⁵⁹ Yaşıyalım

¹³⁶⁰ Ölelim

¹³⁶¹ Kandırıldım

¹³⁶² Esât ERBİL; age., s. 48.

(145)

(Sevdim Seni)

Sevda olmaz sevgil böyle

Kim öğreti seni öyle?

Gizli gizli uzağ¹³⁶³ olma

Sevmiyorsundoğru söyle

Sevda olmaz sevgil öyle

Kim aldatı¹³⁶⁴ seni böyle?

Sevdim seni oldun kannan

Sözlerine gevlim¹³⁶⁵ kannan

Acımadıv¹³⁶⁶ gençliğime

Aşk odunda kaldım yanan

Sevda

Sevda meni¹³⁶⁷ dalan eti

İş karımnan salan eti

Varıydı bir zengin gevlim

Aşkın önü talan eti

Sevda ¹³⁶⁸

¹³⁶³ Uzak

¹³⁶⁴ Kandırdı

¹³⁶⁵ Gönlüm

¹³⁶⁶ Acımadan

¹³⁶⁷ Beni

¹³⁶⁸ Esât ERBİL; age., s. 18.

Sonamız gölde kaldı
Gözümüz yolda kaldı
Gördüm girdi yar gile
Çıkhmadı orda kaldı

Beşir¹³⁶⁹ altı şebekler
Gözüm yar yolun bekler
Bed asıl üç günlüğü
Asıl olunca bekler

Beşir altı Khurmatı¹³⁷⁰
Yokhtu yarın mirveti
Gözleriv alem yıkhar
Kaşlarıv¹³⁷¹ kıyamati¹³⁷²

¹³⁶⁹Kerkük'ün bir ilçesi

¹³⁷⁰Kerkük'e bağlı bir ilçe.

¹³⁷¹Kaşların

¹³⁷²Mahir NAKİP; age., s. 76

(147)

(Titriyor Dudak)

Titriyor dudak titriyor dizim
Keder eritmiş sol durmuş yüzüm
Hasretler geçer gece gündüzüm
Halime bugün ağlar gezerim

Kader bilimi bükmüş dal etmiş
Evimi dağıtmış virane etmiş
Ayrılık benim dilim lâl etmiş
Halime bugün ağlar gezerim

Bitmiyor elem bitmiyor acı
Hicranlar olmuş başımın tacı
Verdiğin derdin hani ilacı
Halime bugün ağlar gezerim¹³⁷³

¹³⁷³ Salih TURHAN, Abdurrahman KIZILAY; age., s. 176.

(148)

Yeri¹³⁷⁴ yeri küsmişem sennen

Ayrılığ badasın içmişem senen

Sen bir selb¹³⁷⁵ ağacı men bir gögerçin¹³⁷⁶

Labud¹³⁷⁷ konıb, konıb uçmuşam sennen¹³⁷⁸

Menim yarım incelerden incedi

Köskindeki¹³⁷⁹ turunçları ğunçedi

Saçı uzun topuğundan ücedi

Yeri yeri

Deryah kinarında yaptırdım hammam

Okhıdım kitabım eyledim tamam

Seniv tekin¹³⁸⁰ insafsıza inanmam

Yeri yeri ¹³⁸¹

¹³⁷⁴ Yürü

¹³⁷⁵ Serv

¹³⁷⁶ Güvercin

¹³⁷⁷ Elbete

¹³⁷⁸ Senden

¹³⁷⁹ Göğsündeki

¹³⁸⁰ Seniv tekin: Senin gibi

¹³⁸¹ Atâ TERZİBAŞI; age., s. 256.

(149)

Zeynelin Zeynelim bala¹³⁸² bala Zeynelim

Kollarıv boynıma dola dola Zeynelim

Zeynele yaptırdım altunnan tarağ

Tara kâhkülleriv¹³⁸³ bir bana bırağ

İstedim size gelim¹³⁸⁴ yolım da irağ

Zeynelin Zeynelim

Zeynele yaptırdım altunnan kaşuğ

Kaşına mayilem gözine âşuğ¹³⁸⁵

İstedim öpim¹³⁸⁶ perçim bulaşuğ

Zeynelin Zeynelim

Uzağ kayyelerden çıkhar bir tütün

Yetişin ahbaplar elimnen tutın

Eger men ölirsem kalısan yetim

Zeynelin Zeynelim

Bir oda yaptırdım khurma dalınan

İçini döşedim Acem şalınan

Bilseydim ayrılığ öperdim allınan¹³⁸⁷

Zeynelin Zeynelim ¹³⁸⁸

¹³⁸² Yavru

¹³⁸³ Kâhküllerin

¹³⁸⁴ Geleyim

¹³⁸⁵ Âşık

¹³⁸⁶ Öpeyim

¹³⁸⁷ Alnından

¹³⁸⁸ Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 256–257

(150)

(Umudlar Yarıda Kaldı)

Yeşil dalarım kurudu

Heyvası narıda kaldı

Dostlar benden yan yürüdü

Merhemet tanrıda kaldı

Şen gönlerimi görmeden

Koklu bir çiçek dermeden

Gözel yar belin sarmadan

Umudlar yarıda kaldı

Yüküm ağır düşmez belden

Bağ bustanım getti selden

Kader döktü badem elden

Eçmedim yarıda kaldı

Sevilenler üzüldüler

Köçüp burdan süzüldüler

Yol bekleyen düzüldüler

Gidenler geride kaldı¹³⁸⁹

¹³⁸⁹ Esât ERBİL; age., s. 34.

4. HASRET VE ÖZLEM KONULU TÜRKÜLER

(151)

Akhşam¹³⁹⁰ olı çallam ğemgin sazımı
Kadir Mevla'm böyle yazmış yazımı
Nece ildi¹³⁹¹ çektim yârin nazını

Yazuğ¹³⁹² yazuğ kölgeden¹³⁹³ düştüm güne
Yazuğ yazuğ saraldım günden güne

Akhşam olı yıldırımlar çakhırı
Nazlı yarım pencereden bakhırı

Yazuğ yazuğ ¹³⁹⁴

¹³⁹⁰ Akşam

¹³⁹¹ Yıl

¹³⁹² Yazık

¹³⁹³ Gölgede

¹³⁹⁴ Mahir NAKİP, age., s. 49

(152)

Akh bu yar elinnen
Kemer düşti belinnen
Ölmiyeydim öpeydim
O sürmeli gözinnen

Geceler zarım oldu
Ağlamağ kârım¹³⁹⁵ oldu
Menim bu nazlı yarım
Geldikhçe¹³⁹⁶ zalım oldu

Akh bu
Geceler geřti¹³⁹⁷ mennen¹³⁹⁸
Eglendi geşti mennen
Oldım khublara köpri
Her gelen geşti mennen

Akh bu
Geceler gündüz kimin
Mum yanar yulduz kimin
Gözim seni görende
Erirem men duz kimin¹³⁹⁹

Akh bu
Geceler zar geceler
Mene zinhar geceler
Ay battı Ülker çıkhtı
Gelmedi yar geceler
Akh bu ¹⁴⁰⁰

¹³⁹⁵ İşim, sanatım, âdetim
¹³⁹⁶ Gittikçe, sürüp uzadıkça, gün geçtikçe
¹³⁹⁷ Geçti
¹³⁹⁸ Benden
¹³⁹⁹ Gibi
¹⁴⁰⁰ Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 134–135.

(153)

(Vay) Arab kızı vay¹⁴⁰¹ Arab kızı

Kurban olaydım seni göreydim

Annan¹⁴⁰² öleydim vay Arab kızı

İndi¹⁴⁰³ geldim Mardinnen

Dolandım dam ardınnan

Muncuğ¹⁴⁰⁴ muncuğ ter töktim

Happı¹⁴⁰⁵ o yar derdinnen

(Vay) Arab

Pencerede kuş durmaz

Yaz egleni kış durmaz

Gözelin arakını¹⁴⁰⁶

Öziv¹⁴⁰⁷ iç ye hiş durmaz

(Vay) Arab

Başında kare şeve¹⁴⁰⁸

El ettim gelmez eve

Yarıma kurban ossın

Koyra Şaturlı Zeve¹⁴⁰⁹

(Vay) Arab ¹⁴¹⁰

¹⁴⁰¹ Vah

¹⁴⁰² Andan (sonar)

¹⁴⁰³ Şimdi

¹⁴⁰⁴ Boncuk

¹⁴⁰⁵ Hep

¹⁴⁰⁶ Rakı

¹⁴⁰⁷ Kendin

¹⁴⁰⁸ Bir çeşit zinetlik taş

¹⁴⁰⁹ Kerkük'ün üç büyük semti

¹⁴¹⁰ Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 145

(154)

Arakçiniv¹⁴¹¹ çinçini¹⁴¹²
Öpüm lebiv içini
Üç gündi¹⁴¹³ görmemişem
Mehellem gögerçini¹⁴¹⁴

*

Arakçiniv beste koy
Kaldır diziv üste koy
Adakhliv¹⁴¹⁵ elden getti
Eliv verver¹⁴¹⁶ üste koy

*

Arakçiniv girmiş yarım
Benzi saralmış yarım
Oynamağın gülmeğın
Yukhuya satmış yarım

*

Arakçin men olaydım
Yar başına konaydım
O yar burdan geçende
Kol boynına ataydım¹⁴¹⁷

¹⁴¹¹ Börk, bir çeşit başlık

¹⁴¹² Benekli

¹⁴¹³ Gündür

¹⁴¹⁴ Güvercin

¹⁴¹⁵ Nişanlın

¹⁴¹⁶ Tabanca

¹⁴¹⁷ Atâ TERZİBAŞI; age., s. 146.

(155)

Ay havar bağvan elinnen

O yara gül az gedipti

Aaaay ay ay ah hani men

Hani Kerkük hani men¹⁴¹⁸

Fehmim bele kör olup

Geçen yarı tanımam... o yara gül az gedipti

Ay

(Aaaay ay ay aaah)

Yerişiv¹⁴¹⁹ kaza benzer

Boyıv rakkaza benzer

Bir gün seni görmesem

Bir kış bir yaza benzer... o yara gül az dedipti

Ay

(Aaaay ay ay ay havar)

Adiv kimin¹⁴²⁰ ad olmaz

Çemli gevlim¹⁴²¹ şad olmaz

Kınamavın siz meni

Sevdaydan inad olmaz... o yara gül az dedipti

Ay

(Aaaay ay ay ay aaah)

Bu bağa maral girdi

Zilfini tarar girdi

Bağ benim bağvan benim

Yad avçı ne'rar¹⁴²² girdi... o yara gül az gedipti

Ay ¹⁴²³

¹⁴¹⁸ Kerkük nerde ben nerde... Bu ve önceki kanat, aslında (Hani Şam – Hani Bağdad hani Şam) biçimindedir...

¹⁴¹⁹ Yürüyüşün

¹⁴²⁰ Adın gibi

¹⁴²¹ Gönlüm

¹⁴²² Ne arar. (Narar) biçiminde söylenir

(156)

(I. VARYANT)

Ay havar¹⁴²⁴ degirmançı

Sen khançı men¹⁴²⁵ kervançı

Arpanı verrem¹⁴²⁶ sene¹⁴²⁷

Bu deni¹⁴²⁸ dart¹⁴²⁹ benimçi¹⁴³⁰

Degirman savacağı

Ne serindi bucağı

Bir sebbeh¹⁴³¹ gel¹⁴³² bir akhşam

Bir de günorta çağı

Ay havar

Degirman sağ dolanı

¹⁴²³ Açıklamalar: Bu türküyü, İzzeddin Nimet 1960'larda Bağdat radyosu Türkmençe bölümü için Kürde Hoyratına bağlı olarak, yukarıdaki biçimde banda okumuştum... 1977 başlarında Ekrem Cafer Tuzlu bu türküyü biraz daha güzelleştirerek,

Ay havar bağvan elinnen
Yarımçın gül az gönderip
Ne suçum ne günahım
O yar mennen üz dönderip
Bağvan bağıva kurban
Konca gülüve kurban
Deste deste gül gönder
O yar mennen öz dönderip

Sözlü göndermeyle okumuştur... Fazıl Kayacı Samed ve başka sanatkarlar bu döndermeyi eskiden

Ay havar bağvan elinnen
Yarımçın gül az deripi
Ay havar yarım elinnen
Mektebe vah geç varıptı

Biçiminde söylerlerdi..(Atâ TERZİBAŞI, age., s. 151-152)

¹⁴²⁴ Feryat

¹⁴²⁵ Ben

¹⁴²⁶ Veririm

¹⁴²⁷ Sana

¹⁴²⁸ Hububatı

¹⁴²⁹ Öğüt

¹⁴³⁰ Benim için

¹⁴³¹ Sabah

¹⁴³² Gelir

Mum yanar yağ dolanı

Avçı bir maralıyçın

Günde yüz dağ dolanı

Ay havar

Degirmanıv degirmi

Ezipsen üregimi¹⁴³³

Yıkıpsan babam evin

Çekipsen diregimi

Ay havar

Arpa buğda meydanda

Yarı gördim seyranda

Mühübbet bele¹⁴³⁴ şeydi

Sen damda men eyvanda

Ay havar ¹⁴³⁵

¹⁴³³ Yüreğim

¹⁴³⁴ Böyle

¹⁴³⁵ Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 152–153.

(157)

(Bahar Oldu)

Bahar oldu sürü çıkhti çölere¹⁴³⁶

Âşık bülbül kondu khonça¹⁴³⁷ güllere

Ardınca yar koştum bitmez yollara

Hâlsızım yar, dilsizim yar, görüşüne muhtacım

Kheste¹⁴³⁸ düştüm, ilacım yokh, öpüşüne muhtacım

Bahar oldu yeşillendi dağ dere

Vurğun oldum hilal kaşlı dlbere

Sene geldim derdlerime bul çare

Halsızım yar.....

Bahar oldu kuşlar uçar dalınnan

Gözüm duymaz yanağının elinnen

Dadmadım yar dudağının balınnan

Halsızım yar.....¹⁴³⁹

¹⁴³⁶ Kır, sahra

¹⁴³⁷ Konca

¹⁴³⁸ Hasta

¹⁴³⁹ Esât ERBİL; age., s. 36.

(158)

Bakhar kapı zarınnan¹⁴⁴⁰

Gözin kesmez yarınnan

Bizim khaste istiri¹⁴⁴¹

Siziv bağça barınnan

Ay balam eglene

O damda duran oğlana

Yazuğıv¹⁴⁴² gelsin ay nene¹⁴⁴³

Menim kimin¹⁴⁴⁴ ceyrana

Kaşıv göviz arası

Besler ceyran balası

Soyınım bakh canıma

Hapsi sevdav yarası

Ay

Kaş kare kirpik okhlar

Derdivnen¹⁴⁴⁵ öldi çokhlar

Bir dem seni görmesem

Gevlim¹⁴⁴⁶ yüz yeri yokhlar

Ay

Bağçam bağçava karşı

Atma bağçama daşı

İşalla kavışırığ

Dosta düşmana karşı

Ay ¹⁴⁴⁷

¹⁴⁴⁰ Zarından, perdesinden,

¹⁴⁴¹ İstiyor

¹⁴⁴² Yazığın

¹⁴⁴³ Ana

¹⁴⁴⁴ Gibi

¹⁴⁴⁵ Derdinden

¹⁴⁴⁶ Gönlüm

¹⁴⁴⁷ Atâ TERZİBAŞI; age., s. 156–157.

(159)

(Beklerem)

Birde ayrılmam severim kannan
Seni terk etmem yoluvu beklerem
Hayat ortağım bağlandığ kannan
Seni terk etmem yoluvu beklerem

Bütün sevenler muradın aldı
Sevmek umudu bizlerde kaldı
Menim oluncav bakhtımız güldü
Seni terk etmem yoluvu beklerem

Çokh kara günler sensiz çekmişem
Ğem defterini çokhtan bükmüşem
Sevda bağında bir gül ekmişem
Seni terk etmem yoluvu beklerem¹⁴⁴⁸

¹⁴⁴⁸ Esât ERBİL; age., s. 25.

(160)

Bu gelen abalıdır... dayım oğlu

Sorun kimin yaradı... emmim¹⁴⁴⁹ oğlu

Üzini açar güler ... dayım oğlu

Gözeller serdarıdı... ammim oğlu

Bala boy bala boy bala boy bala can bala

Ne dedim neden küstiv nazlı yar bala

Yaraladım özimi... dayım oğlu

Yar tutmadı sözimi... emmim oğlu

Akibet men ölürsem... dayım oğlu

Yar bağlasın gözimi... emmim oğlu¹⁴⁵⁰

¹⁴⁴⁹ Amca

¹⁴⁵⁰ Atâ TERZİBAŞI; age., s. 158.

(161)

Bu dere baştan başa nar ağacı

Egildim birsin kırdım o da “ecci

Yarım Allah aşkına mene acı

Ne kharab öğredibler nazlı yarı

Sarı göz kaytan dudağlı dilberi

Ne yaman öğredibler bu bilbili

Her seher alı(r) gider konca güli

Bu dere baştan başa heyvalı bağ

Heyvalar sararır dön geri bakh

Gözümün yaşı akhsın gözel bırakh

Ne kharab ¹⁴⁵¹

¹⁴⁵¹ Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 161–162.

(162)

Bülbül uçar yuvasına

Yağmur yağar (gözüm) havasına

Men kurbanam nevasına

Ğarib ğarib (hayran) ötme bülbül

Yalğuz dalda yatma bülbül

Menim¹⁴⁵² derdim mene yeter

Sende bir dert (hayran) katma bülbül

Bülbül uçar kanatı yeşil

Gün vurmadañ (Alla¹⁴⁵³) göz kamaşır

İnce bele el dolaşır

Ğarib ğarib

Bülbül uçar kanatı sarı

Bağçalar dolmuş heyvaydan¹⁴⁵⁴ narı

Ümrim¹⁴⁵⁵ de bitti görmedim yarı

Ğarib ğarib ¹⁴⁵⁶

¹⁴⁵² Benim

¹⁴⁵³ Allah

¹⁴⁵⁴ Ayvayla

¹⁴⁵⁵ Ömrüm

¹⁴⁵⁶ Atâ TERZİBAŞI; age., s. 164.

(163)

(Söyle Ne Zaman?)

Dertlerim kalmaz kaş altı gül sen

Gönlümde yara bir çare bol sen

Aşıklığ suçsa bene af kıl sen

Halim çokh yaman vermediv aman

Yar görüşürüğ söyle ne zaman?

Böyle mest oldum mest etmez şerab

Kapandım aşka yazdırdım kitab

Mende suç varsa sendedir itab¹⁴⁵⁷

Halim çokh yaman vermediv aman

Yar görüşürüğ söyle ne zaman?

Toydan çıkhandav gözleriv gördüm

Yüz güzel gelib tek seni sordum

Ayvah genc yaşıım aşkında yordum

Halım çokh yaman vermediv aman

Yar görüşürüğ¹⁴⁵⁸ söyle ne zaman?¹⁴⁵⁹

¹⁴⁵⁷ Sitem

¹⁴⁵⁸ Görşürüz

¹⁴⁵⁹ Esât ERBİL; age., s. 55.

(164)

Di geli¹⁴⁶⁰ kanun çavışı

Yazar curnalı¹⁴⁶¹

Seher sabahtı neynim¹⁴⁶²

Lebiv kadehti neynim

Lebleriv koy ağzıma

Dünya tamahtı neynim

Di

Seher sabah çağınnan

Öpim lebiv ağınnan

Sensiz bir gül kokhlamam

Gelse Cennet bağınnan

Di

Seherden kakhtım sersem

Seher gülünü dersem

Neynirem¹⁴⁶³ dünya malın

Günde bir boyıv görsem

Di ¹⁴⁶⁴

¹⁴⁶⁰ Şimdi gelir

¹⁴⁶¹ Jurnal

¹⁴⁶² Neyleyim

¹⁴⁶³ Neyliyorum

¹⁴⁶⁴ Açıklamalar: Bu segâh türküyü, Abdülvahit Küzecioğlu Türkiye radyoları için banda okumuştur. Kıta'ların başında uzun bir "vay vaaaay" nağmesi geçer. Eskiden bu türkünün döndermesi,

Hey di yeri ağam yeri paşam yeri

Gözleriv makhmur olıptı

İndi geli kanun çavışı

Yazar curnalı

Biçiminde söylenirdi.(Atâ TERZİBAŞI; age., s. 174)

(165)

(Acımadan)

Dumansız bir ateş gönlüme koydun

Neden bu halime acımadın yar?

Aşkından titreyen yüreğim oydu

Neden bu halime acımadın yar?

Delice aşkına başsız atıldım

Şadlık arzusıyla ğeme katıldım

Altından bahalı ucuz satıldım

Neden bu halime acımadın yar?

Eyvah aşk yılarım geti boş yere

İnsaf ola yoktur tikildim yere

Yazıklar kalbini kapladın kire

Neden bu halime acımadın yar?¹⁴⁶⁵

¹⁴⁶⁵ Esât ERBİL; age., s. 35.

(166)

Durna durna uştı¹⁴⁶⁶ durna
Kanatların aştı¹⁴⁶⁷ durna
Kho¹⁴⁶⁸ men avçı dögildim¹⁴⁶⁹
Mennen¹⁴⁷⁰ uzağ düştü durna

Dama çıkhtı bir gözel
Damın atrafın gezer
Elinde bir deste gül
Özi gülinnen gözel

Durna

Dama çıkhtım kurnaya¹⁴⁷¹
Bakhtım¹⁴⁷² uçan durnaya
Sen kal ikralıv¹⁴⁷³ üste
Men girmerem¹⁴⁷⁴ dünyaya

Durna

Apardı¹⁴⁷⁵ posta meni
Yetirdi dostı meni
Yalançı mektüp aldım
Batırdı yasa meni

Durna

Tendürevin¹⁴⁷⁶ bayazı
Ge¹⁴⁷⁷ kız etme bu nazı
Vereceğsen bir öpiş¹⁴⁷⁸
Alacağsan beş ğazı¹⁴⁷⁹

Durna 1480

¹⁴⁶⁶ Uçtu
¹⁴⁶⁷ Açtı
¹⁴⁶⁸ Yoksa, niye
¹⁴⁶⁹ Değilim
¹⁴⁷⁰ Benim
¹⁴⁷¹ Köşeye
¹⁴⁷² Baktım, izledim
¹⁴⁷³ İkrarın
¹⁴⁷⁴ Girmezim
¹⁴⁷⁵ Kötürdü
¹⁴⁷⁶ Tennüre, giyilen geniş etek, -vin: -nin.
¹⁴⁷⁷ Gel
¹⁴⁷⁸ Öpücük
¹⁴⁷⁹ Bir çeşit eski sikke.
¹⁴⁸⁰ Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 176–177.

(167)

(Dün Gün Batarken)

Dün gün batarken

Eller yatarken

Uğradım bir güzele

Gözlerini süzene

Hey... bir dem yanın alaydım

Kol boynuna saraydım

Bağdan inerken

Güller direrken

Sevgilimi yadladım

Ğemli¹⁴⁸¹ gevlım şadladım

Hey... Bakışına vuruldum

Sevdasıyla yoruldum

Bahtımın kızı

Köyün yıldızı

Ayırdılar özümden

Şirin tatlı sözümden

Hey... Bir dem yanın alaydım

Kol boynuna saraydım¹⁴⁸²

¹⁴⁸¹ Dertli

¹⁴⁸² Salih TURHAN, Abdurrahman KIZILAY; age., s. 169.

(168)

Ere¹⁴⁸³ Leyli Leyli de esmer

Vere¹⁴⁸⁴ Leyli Leyli de esmer

Sullan gel fistanı telli

Sallan gel yavağı khallı¹⁴⁸⁵

Yaraladım özimi¹⁴⁸⁶

Yar tutmadı sözimi

Akibet men ölirsem

Yar bağlasın gözimi

Ere Leyli

Ay çıkhtı gözüm üste

Yanaşı¹⁴⁸⁷ dizim üste

Men gettim yar yokhiydi

Men döndim üzüm¹⁴⁸⁸ üste

Ere Leyli

Ay çıkhtı aşmağ ister

Al yavağ yaşmağ ister

Menim duvana¹⁴⁸⁹ gevlim¹⁴⁹⁰

Yara kavişmağ ister

Ere Leyli ¹⁴⁹¹

¹⁴⁸³ Kürkçe bir sözdür, ünlem olarak Türkmen şivesinde bunun yerine “ha” söylenir.

¹⁴⁸⁴ Kürtçedir, “gel” demektir. Bu iki sözcük sadece bu türküde geçmektedir.

¹⁴⁸⁵ Yavağı khallı: Yanağı benli

¹⁴⁸⁶ Kendimi

¹⁴⁸⁷ Yanaşır, yaklaşır

¹⁴⁸⁸ Yüzüm

¹⁴⁸⁹ Divane, deli

¹⁴⁹⁰ Gönlüm

¹⁴⁹¹ Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 179–180.

(169)

Fındık u fındık barmağıv

Al oluptı yanağıv

Kimlerde arak¹⁴⁹² iştiv¹⁴⁹³

Gelipsen darmadağın

Kaleden endim¹⁴⁹⁴ düze¹⁴⁹⁵

Su bağladım nergize

Yeddi il¹⁴⁹⁶ khizmet ettim

Bir kare kaşlı kıza

Fındık

Kaleden enerem men

Çağırsav dönerem men

Kahrivden kibrit oldım

İfirsev¹⁴⁹⁷ yanaram men

Fındık

Kaleden atın meni

Delliyem tutın meni

Koyın sapan daşına

Köy be köy atın meni

Fındık ¹⁴⁹⁸

¹⁴⁹² Rakı

¹⁴⁹³ İçtin

¹⁴⁹⁴ İndim

¹⁴⁹⁵ Düzlüğe, ova

¹⁴⁹⁶ Yıl

¹⁴⁹⁷ Üflesen

¹⁴⁹⁸ Atâ TERZİBAŞI; age., s. 183.

(170)

(Barışmak)

Elerin ver yar elime

Sevinç getti kon dalıma

Zehir katma sen balıma... seni cannan sevdiğim yar

İller emek verdiğim yar

Sanma beni gülem soldum

Gönül coştı aşka doldum

Sanki kheyal seni buldum... kheyalarım yıkma güzel

Gel sevdadan bıkmı güzel

Küslümüştün geriye dön

Uçma bağdan bir dala kon

Ayrılmaya vireğin son... gel dilberim¹⁴⁹⁹ sevişelim

Hep gevilden barışalım

Yanağında khal oluptu

Dudağların al oluptu

Sözün şeker bal oluptu... elk sevdiğim bir yar sensin

Gevlime şad bahar sensin¹⁵⁰⁰

¹⁴⁹⁹ Sevgi

¹⁵⁰⁰ Esât ERBİL; age., s. 13.

(171)

Gel yanıma yanıma

Kadav¹⁵⁰¹ sallam¹⁵⁰² canıma

Pencereden daş¹⁵⁰³ geli¹⁵⁰⁴ ... bala gel yanıma yanıma

Khumar gözden yaş geli... bala gel yanıma yanıma

Seni mene¹⁵⁰⁵ verseler... bala gel yanıma yanıma

Allaha da hoş geli... bala gel yanıma yanıma

Gel

Beşir¹⁵⁰⁶ altı Şebekler¹⁵⁰⁷ ... bala gel yanıma yanıma

Gözim yar yolın bekler ... bala gel yanıma yanıma

Bed- asıl üç günnüği¹⁵⁰⁸ ... bala gel yanıma yanıma

Asıl ölince bekler... bala gel yanıma yanıma

Gel

Arakçiniv¹⁵⁰⁹ çinçini¹⁵¹⁰ ... bala gel yanıma yanıma

Öpim¹⁵¹¹ ağzıv içini... bala gel yanıma yanıma

Deme neden gelmisen¹⁵¹² ... bala gel yanıma yanıma

Gevlimin¹⁵¹³ gögerçini¹⁵¹⁴ ... bala gel yanıma yanıma

Gel ¹⁵¹⁵

¹⁵⁰¹ Kazan, belân

¹⁵⁰² Salırım, bırakırım

¹⁵⁰³ Taş

¹⁵⁰⁴ Gelir

¹⁵⁰⁵ Bana

¹⁵⁰⁶ Bir Türkmen köyü

¹⁵⁰⁷ Musul ilinde yaşıyan bâtinî bir Türkmen topluğu

¹⁵⁰⁸ Günlüktür

¹⁵⁰⁹ Börğün

¹⁵¹⁰ Benekli

¹⁵¹¹ Öpeyim

¹⁵¹² Gelmiyorsun

¹⁵¹³ Gönümün

¹⁵¹⁴ Güvercini

¹⁵¹⁵ Atâ TERZİBAŞI; age., s. 186.

(172)

Kal’adan kal’aya şahin uçurdum

Aşk şerbetini gözelim yara içirdim

Ah ile vah ile ömrüm geçirdim

Sevmiş bulundum gözelim ğeyri ne çare

Gel gözel geçme yarından merhamet eyle

Geceler uzun oluptı yarıma söyle

Öpsem öldürüller öpmesem öllem

Sevmiş bulundum gözelim terk edebilmem

Koy aksın göz yaşım vallahi (billahi) silmem

Sevmiş bulundum gözelim ğeyri ne çara

Gel gözel geçme yarından merhamet eyle

Geceler uzun oluptı yarıma söyle¹⁵¹⁶

¹⁵¹⁶ Salih TURHAN, Abdurrahman KIZILAY; age., s. 81.

(173)

(Havışımızda¹⁵¹⁷ Tut Var)

Havışımızda tut var

Tut üstünde bulut var

Gözel¹⁵¹⁸ çok burdan geçme

Konşımızda¹⁵¹⁹ he¹⁵²⁰ süt var

Yar yar yar yar bu kız nanca¹⁵²¹ gözeldi

Vay vay vay vay benim evim yıkandı

Kış olı hasa geli

Çeydan¹⁵²² daş sese geli

Aldırma duktur¹⁵²³ ölüm

Beke yar yasa geli

Yar yar

Bü gün¹⁵²⁴ yar yannan geli¹⁵²⁵

Sevdası kannan geli

Yolun bekliyen gözü

Kôr eder annan¹⁵²⁶ geli

Yar yar ¹⁵²⁷

¹⁵¹⁷ Avlumuzda

¹⁵¹⁸ Güzel

¹⁵¹⁹ Komşu

¹⁵²⁰ Hep

¹⁵²¹ Ne kadar

¹⁵²² Irmak

¹⁵²³ Doktor

¹⁵²⁴ Bugün

¹⁵²⁵ Gelir

¹⁵²⁶ Annen

¹⁵²⁷ Salih TURHAN, Abdurrahman KIZILAY; age., s. 106.

(174)

Hay el ince bel ince
Beklerikh yar gelince
Ürek¹⁵²⁸ tehammül etmez
Yar hamamnan gelince
Gecidi¹⁵²⁹ kettanınız¹⁵³⁰
Kakhmasın¹⁵³¹ yatanınız
Yolçını yoldan eder
Yengi¹⁵³² (de) dil tutanınız
Hay
Gögerçin¹⁵³³ vırdım kakhmaz
Kanı (da) göl olıb akhmaz
Uşağ¹⁵³⁴ (da) çağdan¹⁵³⁵ sevdiğim
Dönip (te) üzime¹⁵³⁶ bakhmaz
Hay
He¹⁵³⁷ dedim besti¹⁵³⁸ felek
Kararım kesti felek
Çölde (de) bir çadır kurdım
İpini kesti felek
Hay
Kız adıv sarmağışan
Karenin sen ağışan
İncelttiv kılce koydıv
Menim¹⁵³⁹ kimin¹⁵⁴⁰ dağı sen
Hay ¹⁵⁴¹

¹⁵²⁸ Yürek

¹⁵²⁹ Eskiden kullanılan kırmızıçizgili bir nevi keten.

¹⁵³⁰ Keteniniz

¹⁵³¹ Kalkmasın

¹⁵³² Yeni

¹⁵³³ Güvercin

¹⁵³⁴ Çocuk(luk)

¹⁵³⁵ Çağ(m)dan

¹⁵³⁶ Yüzüme

¹⁵³⁷ Sadece, hep

¹⁵³⁸ Yeter, kâfidir

¹⁵³⁹ Benim

¹⁵⁴⁰ Gibi

(175)

(I. VARYNT)

Kalenin dibinde bir daş olaydım

Gelene gedene yoldaş olaydım

Bacı¹⁵⁴² gözele kardaş olaydım

Atma bu daşları men¹⁵⁴³ yaralıyam

El âlem allar girip¹⁵⁴⁴ men karalıyam

Kalenin dibinde ekeller darı

Ekeller¹⁵⁴⁵ biçeller yarı be yarı

Yar mene göndermiş heyvaydan¹⁵⁴⁶ narı

Atma bu daşları men yaralıyam

El âlem allar girip men karalıyam

Kalenin dibinde üç ağac incir

Elimde kelepçe boynımda zincir

Zinciri loş¹⁵⁴⁷ bağla kollarım incir

Atma bu daşları men yaralıyam

El âlem allar girip men karalıyam¹⁵⁴⁸

¹⁵⁴¹ Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 202–203.

¹⁵⁴² Kız kardeşi

¹⁵⁴³ Ben

¹⁵⁴⁴ Giymiş

¹⁵⁴⁵ Ekerler

¹⁵⁴⁶ Ayvayla

¹⁵⁴⁷ Gevşek

¹⁵⁴⁸ Atâ TERZİBAŞI; age., s. 212.

(176)

(II. VARYANT)

Kalenin dibinde bir daş olaydım

Gelene gedene yolda şolaydım

Bacısı gözele kardaş olaydım

Kakh gedekh¹⁵⁴⁹ çaykhana khanaya meykhana Khanaya

Kefkhana khanaya ... baba gevil¹⁵⁵⁰ eglensin

Yarın hakkın divanında divanında divanında

Doğrı da söylensin

Kalenin dibinde üç ağaç incir

Elimde kelepçe boynımda zincir

Sallama zinciri her yanımda incir

Kakh gedekh ¹⁵⁵¹

¹⁵⁴⁹ Kakh gedekh: Kalk gidelim

¹⁵⁵⁰ Gönül

¹⁵⁵¹ Açıklamalar: Bu rast türküyü, Abdülvahit Küzeçioğlu 1957’de 78 devirli, İsveç malı Chakmakchipphon plâklarına okumuştur. Plâk numarası Chac–127-B’dir... daha sonra Mustafa Geceyatmaz, Türkiye radyoları için banda kaydetmiştir. Neriman Altındağ Tüfekçi de bu türküyü 1963’te 78 devirli, Türk malı Pathe plâklarına okumuştur. Numarası PTG-297’dir. Ayrıca Selda Moğollar, 45 devirli, Türk malı Yavuz Plâk’a arajman biçiminde batı müziğiyle okumuştur. Numarası YA- 1541’dir. Aynı türküyü Tahsin Kerkükoğlu da 1977’de Bağdat radyosu Türkmence bölümü için banda okumuştur. Rahmetli İzzeddin Nimet’in sesiyle de bunu, özel banda almışızdır. Yukarıdaki iki kıtaya ek olarak sanatkar, şu kıtayı da söylemiştir:

Kalenin dibinde men gördim onı

Mavıdı şalvarı beyazdı donı

Nereden gelisen canımın canı...

Bu türkü, güfte bakımından bir önceki türküyü benzemekteyse de, nağme bakımından tamamıyla ayrıdır. Rast makamında bir eser olup, Beşiri Hoyratına bağlanarak söylenir (Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 212–213)

(177)

Kerkük’e düşti yolım

Yar çekme çıkhar kolım

Kesildi gelip geden

Men seni kimnen sorım¹⁵⁵²

Ah nenni nenni vah nenni nenni

Yar enni nenni

Bir yar sevdim Mardinni

Çekemedim derdini

Kerkük’in altı Leylan¹⁵⁵³

Yayılı kuzı ceyran

Konca gül arasında

Gözeller etsin seyran

Ah nenni

Bu yol Kerkük¹⁵⁵⁴ yolıdı

Yağmur dögi¹⁵⁵⁵ dolıdı

Üstüme kölg¹⁵⁵⁶ geldi

Zannettim yar kolıdı

Ah nenni ¹⁵⁵⁷

¹⁵⁵² Sorayım

¹⁵⁵³ Kerkük’e bağı bir bucak (nahiye).

¹⁵⁵⁴ Aslında “Koyra” olarak söylenir ki Kerkük’ün batı semtine verilen addır.

¹⁵⁵⁵ Değıl

¹⁵⁵⁶ Gölge

¹⁵⁵⁷ Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 214–215.

(178)

(Âşık olupsan)

Kimseye inanmam sözüne kandım

Yolunu bekledim neden gelmisen?

Dillere düştüm de oduna yandım

Khebersiz kalmışsın hele¹⁵⁵⁸ bilmisen?

Çokh hesud¹⁵⁵⁹ sevgimiz bozmak istedi

İrağ düşmemize ne hevestedi

Gönlümden kheber al bakh ne yastadı

Khebersiz kakmışsın hele bilmisen?

İstedim ölünce seninle kalım

Verimli ölsünde bağçada dalım

Bu temiz aşkıma yar oldun zalım

Khebersiz kakmışsın hele bilmisen?¹⁵⁶⁰

¹⁵⁵⁸ Hala

¹⁵⁵⁹ Kiskanc

¹⁵⁶⁰ Esât ERBİL; age., s. 44.

(179)

(Getti Genclik)

Nafiledir düşünme boş

Getti genclik geri dönmez

Katil sen de hayata koş

Getti genclik geri dönmez

Yaşam kheyal ona daldım

Dünya fani işte saldım

Erenlerden ibret aldım

Gitti genclik geri dönmez

Başımda saç beyaz oldu

Benzim sarı yüzüm soldu

Kalbim çarpar ama öldü

Getti genclik geri dönmez

Dedilerki vardır vefa

Dünyadan hep çektim cefa

Yazık sürmez sefa

Getti genclik geri dönmez¹⁵⁶¹

¹⁵⁶¹Esât ERBİL; age., s. 43.

(180)

(Gel Sev Beni)

Getme benden uzağ olup darılma

Sensiz inan sabrım yoktur ayrılma

Aşkın benim başkasına sarılma

Gel sev beni koyma âlem etsin söz

Aşkımızda yedi göz var yedi göz

Ellerin ver elime aç iki kol

Ol teslim sevinç geti kalbe dol

Hayat hoştu ayrılığa çare bul

Gel sev beni koyma âlem etsin söz

Aşkımızda yedi göz var yedi göz

Toplamışam renkli demet gülleri

Senin için bezetmişem yolları

Doğru aşkım lal etti çok dilleri

Gel sev beni koyma âlem etsin söz

Aşkımızda yedi göz var yedi göz¹⁵⁶²

¹⁵⁶² Esât ERBİL; age., s. 52.

Gözel bir deste narınca
 Narıncı desteledim
 Dibinde khesteledim
 Dili dost¹⁵⁶³ kalbi khayın
 Özüme¹⁵⁶⁴ dost eledim
 Gözel bir deste narınca
 Narıncım dilim dilim
 Ge oti¹⁵⁶⁵ benim gülüm
 Arkhavdan¹⁵⁶⁶ ne demişem
 Lal¹⁵⁶⁷ ossın¹⁵⁶⁸ benim¹⁵⁶⁹ dilim
 Gözel bir deste narınca
 Narıncı ağacı suda
 Birin eg birin buda
 Biz sizden kız almışığ
 Olmışığ kayın kuda
 Gözel bir deste narınca
 Narınca bakh narınca
 Kokhlaram sararınca
 Gevlim¹⁵⁷⁰ tehemmül etmez
 Yar hamamnan gelince
 Gözel bir deste narınca¹⁵⁷¹

¹⁵⁶³ Dost
¹⁵⁶⁴ Kendime
¹⁵⁶⁵ Ge oti: Gel otur.
¹⁵⁶⁶ Arkandan
¹⁵⁶⁷ Dilsiz, söylemez.
¹⁵⁶⁸ Olsun
¹⁵⁶⁹ Benim
¹⁵⁷⁰ Gönlüm
¹⁵⁷¹ Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 188–189.

(182)

(Eller bilmesin)

Ğurbete düştüm budur kaderim

Derdi gizledim eller bilmesin

Gönülde kaldı ğemim kederim

Derdi gizledim eller bilmesin

Acılar çektim çile bitmedi

Felek bir göldür cefa bitmedi?

Suç işlemedim günah getmedi

Derdi gizladım eller bilmesin

Yetim beslendim derten kaçmadım

Nefsim zengindi elim açmadım

Kanat istedim göge uçmadım

Derdi gizledim eller bilmesin

Dostluğu sevdim kimsesiz kaldım

Vafa yolunda çokh dersler aldım

Acib dünyanın sırina daldım

Derdi gizledim eller bilmesin¹⁵⁷²

¹⁵⁷² Esât ERBİL; age., s. 16.

(183)

Sen sele¹⁵⁷³ bağa gelirem¹⁵⁷⁴

Seher yatağa gelirem

Seherden oyat¹⁵⁷⁵ meni... sen sele bağa gelirem

Sineve dayat meni... seher yatağa gelirem

Seher yukhsı¹⁵⁷⁶ şirindi¹⁵⁷⁷ ... sen sele bağa gelirem

Öpişten¹⁵⁷⁸ oyat meni... seher yatağa gelirem

Sen sele

Seherden kakhtım sersem... sen sele bağa gelirem

Seher güllerin dersem... seher yatağa gelirem

Dünyalar benim olı¹⁵⁷⁹ ... sen sele bağa gelirem

Günde bir boyıv görsem... seher yatağa gelirem

Sen sele

Seher sabah azanı... sen sele bağa gelirem

Çağır mektüp yazanı... seher yatağa gelirem

Akh desin kan tıfırsın¹⁵⁸⁰ ... sen sele bağa gelirem

Kur'am kare yazanı... seher yatağa gelirem

Sen sele ¹⁵⁸¹

¹⁵⁷³ Söyle

¹⁵⁷⁴ Geliyorum

¹⁵⁷⁵ Uyandır

¹⁵⁷⁶ Uykusu

¹⁵⁷⁷ Tatlıdır

¹⁵⁷⁸ Öpücükle

¹⁵⁷⁹ Olur

¹⁵⁸⁰ Tükürsün

¹⁵⁸¹ Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 238–239.

(184)

(Günahı Çokhtı¹⁵⁸²)

Sene inanmam sevdav bir kheyal¹⁵⁸³

Dilerde olduğ aşka bir masal

Çokhta bekledim olmadı vısal

Günahu çokhtu sayarsam bitmez

Men de af etsem Allah af etmez

Doğru sevdada men¹⁵⁸⁴ öğrnek oldum

Verdiğim söze hep sadık kaldım

Sene vuruldum dünyamı saldım

Günahu

Cannan gevilden aşka bağlandım

Sen dul bir kadın mense oğlandım

Vefa görsettim yazuğ aldandım

Günahu ¹⁵⁸⁵

¹⁵⁸² Çoktur

¹⁵⁸³ Hayal

¹⁵⁸⁴ Ben

¹⁵⁸⁵ Esât ERBİL; age., s. 29.

(185)

(Sensizlik)

Sensizliği estemedem¹⁵⁸⁶ alıştım

Sene yakhın olmağa da çalıştım

Söz vermeden gözöl yardım buluştım

Konağ olduğ biz bilmeden khoş yere

okh yazığlar aşka yandığ boş yere

Seni gördüm hemen sevdim bilmedim

Ne yazığki göz yaşımı silmedim

Suç işledim kendime âf kılmadım

Konağ olduğ

Birbirimize aşık olduğ üç sene

Gözüm bağlı hiç bakhmadım ğersine¹⁵⁸⁷

Derdiv çektim ürek şişti gör sene

Konağ olduğ ¹⁵⁸⁸

¹⁵⁸⁶ İstemeden

¹⁵⁸⁷ Başkasına

¹⁵⁸⁸ Esât ERBİL; age., s. 30.

(186)

(Andımız)

Zilfleriv¹⁵⁸⁹ kemend oldu
İki gevil¹⁵⁹⁰ bend oldu
Allah'ın kitabına
Aramızda and oldu
Gel yanıma görüm yar
Özün saçıvu hörüm¹⁵⁹¹ yar
Gevlim altun kafasta
Seni ora kurum yar
Bağda gül ekesen yar
Yaralar sökesen yar
Allah'tan dilerem ki
Çektiğim çekesen yar
Sal kuşuvu gitsin yar
Bu ayrılığ bitsin yar
Allah'a çokh yalvardım
Ömrüv uzun etsin yar
Mende var kan derdi yar
Mendilin gönderdi yar
Güle güle kol açtım
Ağlatı da dönderdi yar¹⁵⁹²

¹⁵⁸⁹ Zülûf

¹⁵⁹⁰ Gönül

¹⁵⁹¹ Öreyim

¹⁵⁹² Esât ERBİL; age., s. 10.

5. ŞİKÂyet Konu Alan Türküler

(187)

(Aşkına Çarpar Gevlim)

Gevlim söz eller geçer

Bağrımı deler geçer

Küsülme yar gevlimnen

Bilmesen neler geçer? ... ayvah... ayvah... belanım vay

Sensiz... dünya... yalanım vay

Gözlerim yarda kaldı

Ağladı zarda kaldı

Aramızda kitab var

Yemindiv harda kaldı... ayvah ... ayvah ... belanım vay

Sensiz ... dünya ... yalanım vay

Gözünü¹⁵⁹³ daldırdı yar

Bakhandam kaldırdı yar

Aşkına çarpan gevlim

Ne zalım öldürdü yar... ayvah... ayvah... belanım vay

Sensiz... dünya... yalanım vay¹⁵⁹⁴

¹⁵⁹³ Gözünü

¹⁵⁹⁴ Esât ERBİL; age., s. 12.

(188)

(Güller Açıldı Senem)

Güller açıldı senem

Derdive derman menem¹⁵⁹⁵

Dedi kimdi bağında

Yabancı değı¹⁵⁹⁶ menem

Gülüm seni kim derdi

Kim becerdi kim derdi

Bağdan birgül gederse

Bağvan bili kim derdi

Güller

Ğem bağında hazanam

Bağrı yara gezerem

Hudam¹⁵⁹⁷ al amanatın

Men bu kannan bezaram

Güller

Kerkükliyem her yannan

Seni sevdim men kannan

Hasadan su içeni

Başım kalkmaz dumannan

Güller ¹⁵⁹⁸

¹⁵⁹⁵ Benim

¹⁵⁹⁶ Değıl

¹⁵⁹⁷ Allahım

¹⁵⁹⁸ Salih TURHAN, Abdurrahman KIZILAY; age., s. 43.

(189)

He¹⁵⁹⁹ dediv¹⁶⁰⁰ gellem¹⁶⁰¹ gellem gelmediv yar
Bu gece üç gecedi ölmediv yar
Mensiz¹⁶⁰² nece¹⁶⁰³ yattiv zalım ğaddar
Mene¹⁶⁰⁴ diyiller¹⁶⁰⁵ yarı var... men ölüm yar
Canımın kabarı var... zalım ğaddar
Dünye tembelden gedip... Alla neynim
Kim kimnen khaberi var... gel yanıma yaralıyam
He dediv
Yengi taraş¹⁶⁰⁶ olıpsan... men ölüm yar
Gevlime¹⁶⁰⁷ hoş olıpsan... zalım ğaddar
Saçiv berber tarıyıp... berberiv össin¹⁶⁰⁸
Daha güzel olıpsan... gel yanıma yaralıyam
He dediv
Kurbanam taraşıva... men ölüm yar
Fes yaraşı¹⁶⁰⁹ başıva... zalım ğaddar
Evvel özive¹⁶¹⁰ kurban... Alla neynim
Sora arkhadaşıva... gel yanıma yaralıyam
He dediv ¹⁶¹¹

¹⁵⁹⁹ Hep, devamlı olarak
¹⁶⁰⁰ Dedin
¹⁶⁰¹ Gelirim
¹⁶⁰² Bensiz
¹⁶⁰³ Nasıl
¹⁶⁰⁴ Bana
¹⁶⁰⁵ Diyorlar
¹⁶⁰⁶ Traş
¹⁶⁰⁷ Gönlüme
¹⁶⁰⁸ Ölsün
¹⁶⁰⁹ Yaraşır, yakışır, uyar
¹⁶¹⁰ Sana, özüne, kendine
¹⁶¹¹ Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 205–206.

(190)

İşle yolla işle yolla

Medilin işle yolla

İçine beş alma¹⁶¹² koy

Birini dişle yolla

Alma ağaçtan düştü

Dibinden bülbül uçtu

Onun dili lal olsun

Seniv şerbetu içti

İşle yolla

Almanı men¹⁶¹³ neynirem

Başım alıp gedirem

Sen hiç halım sormısan

Daha seni neynirem

İşle yolla ¹⁶¹⁴

¹⁶¹² Elma

¹⁶¹³ Ben

¹⁶¹⁴ Salih TURHAN, Abdurrahman KIZILAY; age., ss. 5–6.

(191)

(Dediv¹⁶¹⁵ Yar)

Yar mene¹⁶¹⁶ vefa dediv

Sorağın safa dediv

Âlemi keyfe saldıv

Menimçin¹⁶¹⁷ cefa dediv

Yar mene çarem dediv

Timar et yaram dediv

Vefalı dostlarımnan

Bozulsun aram dediv

Yar mene oyan dediv

Renglere boyan dediv

İstedim başım alım

Zulmuma dayan dediv

Yar sene dedim beyim

Kıymezdim sene¹⁶¹⁸ değim

Sen gibi vefasıza

Kifride boyun eğim¹⁶¹⁹

¹⁶¹⁵ Dedin

¹⁶¹⁶ Bana

¹⁶¹⁷ Benim için

¹⁶¹⁸ Sana

¹⁶¹⁹ Esât ERBİL; age., s. 50.

(192)

(Uzağ Olduv)

Söz vermiştim seni alam

Tek dünyamda sene daldım

Bir yabancı meni saydım

Acımadan olduv zalım

Yazıklar olsun gettin ellere

Yar meni saldın dilden dillere

Gül boy attı dal dal oldu

Nakışlandı yol yol oldu

Taradığım düzenli saç

Yad ellerde tel tel oldu

Yazıklar

Umudlarım serab oldu

Aramızda kalan sevgi

Günden güne kharab oldu

Yazıklar ¹⁶²⁰

¹⁶²⁰ Esât ERBİL; age., s. 53.

6. NİNNİLER KONUSU ALAN TÜRKÜLER:

(193)

Ay bala¹⁶²¹ bala bala

Khurda¹⁶²² khurda¹⁶²³ yırğala¹⁶²⁴

Orta yerde çarkhala¹⁶²⁵

Ne şirin oynar bu bala

Tebrize geden olsa

Arzuhal yazan olsa

Yık Haram Tebriz seni

Yarıma ziyan olsa

Ay bala.....

Tebriz altı Mağara

Zilfiv¹⁶²⁶ gelmez tarağa

Yar meni davet edip

Bir istikân¹⁶²⁷ arağa¹⁶²⁸

Ay bala.....

Buradan Tebrize kimin¹⁶²⁹

Gül kakhıp¹⁶³⁰ dize kimin

Kız Allahı seversev

Yarın gel bize kimin

Ay bala.....¹⁶³¹

¹⁶²¹ Yavru

¹⁶²² Ufak

¹⁶²³ Yavaş yavaş, azacık azacık

¹⁶²⁴ Titreşimler yap, kımıdanışlarla depren

¹⁶²⁵ Sarsarak çalkala

¹⁶²⁶ Zülfün

¹⁶²⁷ Bardak, bade

¹⁶²⁸ Rakıya

¹⁶²⁹ Gibi

¹⁶³⁰ Kalkmış, yükselmiş

¹⁶³¹ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 147–148.

7. Kahramanlık, Savaş Konulu Türküler

(194)

Ağlama anam ağlama tez¹⁶³² geliyorum

Seni görmeden sızlanıyorum (of gençliğim)

Çanakkale içinde mermerden direk

Arkadaşlar şehit olur dayanmaz ürek¹⁶³³ (of gençliğim)

Çanakkale içinde on gün oturdum

Onbirinci gününde herbe tutuştum (of gençliğim)

Çanakkale içinde aynalı çarşı

Ana ben gidiyorum düşmana karşı (of gençliğim)

Çanakkale içinde oldum onbaşı

Sineme vurdular süngünün başı (of gençliğim)

Çanakkale içinde sıra sıra söğütler

Oturmuş binbaşı asker öğütler (of gençliğim)¹⁶³⁴

¹⁶³² Erken

¹⁶³³ Yürek

¹⁶³⁴ Mahir NAKİP; age., s. 83.

(195)

Altun üzüg¹⁶³⁵ hoş bilezik kollar nazik (oy oy)

Ben yarımdan ayrılmışam dayanabilmem

Asker oldum gidiyorum sabredebilmem

Evlerinin ögü pakla

Gögercinler döner takla

Nenev¹⁶³⁶ geldi beni sakla¹⁶³⁷

¹⁶³⁵ Yüzük

¹⁶³⁶ Annen

¹⁶³⁷ Mahir NAKİP; age., s. 83.

(196)

Ana meni¹⁶³⁸ oyat¹⁶³⁹ giderem talime

Aynalı tifengim¹⁶⁴⁰ alam elime

Ecelim gelmişse giderem ölime

Aman da Padışahım izin ver bize

İzin vermiyorsav doldır dengize¹⁶⁴¹

Kalenin dibinde sıra sıra söğütler

Binbaşı geçiri asker öğütler

Talime gediri baba igitler¹⁶⁴²

Aman da

Kalenin duvarı dize daldadı

Nişanlı kızların gözi yoldadı

Padışah izin vermez bizi aldadı¹⁶⁴³

Aman da ¹⁶⁴⁴

¹⁶³⁸ Beni

¹⁶³⁹ Uyandır

¹⁶⁴⁰ Tüfeğimi

¹⁶⁴¹ Denize

¹⁶⁴² Yiğitler

¹⁶⁴³ Kandırır

¹⁶⁴⁴ Atâ TERZİBAŞI; age., ss.143–144.

(197)

Ay g llişan g llişan
Ettiv meni peprişan
Gedirem asker olım
 z gim¹⁶⁴⁵ sene nişan

Dağlar başı  emedi¹⁶⁴⁶
şadlığ g lmeğ nemedi
Dindirme kan ağılaram
Derdim k me k medi¹⁶⁴⁷

Ay

Dağlar dağladı meni¹⁶⁴⁸
Gören ağıladı meni
Demir zincir k r etmez¹⁶⁴⁹
Zilfiv bağıladı meni

Ay

Seher oldu vakht oldu
Sinem yara takht oldu
Bayna¹⁶⁵⁰ khoruzım bayna
Yar gelmeğe vakht oldu

Ay

Seher sabah çağınnan
 pim memmev ağınnan
Sensiz bir g l kokhlamam
Gelse Cennet bağınnan

Ay ¹⁶⁵¹

¹⁶⁴⁵ Y z ğ m

¹⁶⁴⁶ Meşe (ye karşı)dır.

¹⁶⁴⁷ K medir

¹⁶⁴⁸ Beni

¹⁶⁴⁹ Tesir etmez

¹⁶⁵⁰  t

¹⁶⁵¹ Tuzhurmatulı Taki Demirçi'nin 1977 yılı başlarında Bağdat radyosu Türkmençe bölümü için banda aldığı bu türkü Kerkük'te çok yaygındır... D nderme'nin son iki kanadı,

Men gedirem askere

Mendilim sene nişan

Biçiminde de söylenir (At  TERZ BAşI; age., ss. 150–151.)

(198)

Endim dereye dere derindi

Al yeşil beydağ öge kuruldı

Duşman askeri geri bürüldi

Ağlama anam tez gelirem

Ölüm olmazsa seni görirem

Kassabkalede oldım onbaşı

Sineme vurdılar süngünün başı

Asker oturıb karşı be karşı

Ağlama anam tez de gelirem

Beşkem akhrette seni görirem¹⁶⁵²

¹⁶⁵² Atâ TERZİBAŞI; age., s. 178.

(199)

Gurbet ellerde oldım yaralı

Bir mektüp yazdım özi kareli

Bir yarım vardır başı belali

Ağlama anam tez¹⁶⁵³ de gelirem

Ölim olmazsa seni görirem

Kolumı bağladılar demire

Hiç kimsem yokhtı meni kayıra

Korkhım var felek bizi ayıra

Ağlama

Oldım piyada düştüm yollara

Canta bağladım ince bellere

Men ğerib düştüm iraq ellere

Ağlama

Çöllerde bişer askerin aşı

Asker oturıp karşı be karşı

Sel kimin akhar gözimin yaşı

Ağlama ¹⁶⁵⁴

¹⁶⁵³ Erken

¹⁶⁵⁴ Atâ TERZİBAŞI; age., s. 194.

(200)

İstanbul'un dört atrafı meteriz¹⁶⁵⁵

Meterizten türlü toplar atarız

Üç kardaşığ bir orduya yeteriz

Seferberlik şimdi de büküyor belimi

Kâfir Moskof bombardıman ediyor evimi

Tren geldi eskeleye dayandı

Ala gözlüm yeni yukhudan oyandı

Benim anam bana nasıl dayandı

Seferberlik şimdi de büküyor belimi

Kâfir Moskof bombardıman ediyor evimi¹⁶⁵⁶

¹⁶⁵⁵ Savunmak için askerlerin yaptıkları toprak siper. Asıl metris olarak yaygındır.

¹⁶⁵⁶ Mahir NAKİP; age., s. 85.

(201)

Meykhaneye girdim üç konyağ ıştırım... aman aman...

Düşmanları görüp kendimnen geçtim

Yeddi pıçağ yedim sekkizde düştüm... aman aman...

Oyan yarım oyan oyanmaz oldım

Yeddi pıçağ yarasına dayanmaz oldım

Meykhaneden çıkhtım yol basa basa... aman aman...

Kül oldu cigerim kan kusa kusa

Meni yârden edeni zalım Magosa... aman aman...

Oyan yarım oyan oyanmaz oldım

Çokh ıştırım serkhoş oldım kaçamaz oldım¹⁶⁵⁷

¹⁶⁵⁷ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 218–219.

(202)

Yavuz geliyor Yavuz

Değirmen deresine

Yavuz hayran olayım

Şu toplar sadasına

Yavuz'un diregleri¹⁶⁵⁸

Hem ileri hem geri

Kör olasan sen Mıskof

Telsiz koydun gelinleri

Yavuz'un diregleri

Altunnandı¹⁶⁵⁹ altunnan

Valla Moskof vazgeçmez

Bu kıymetli Batum'nan¹⁶⁶⁰

¹⁶⁵⁸ Direkleri

¹⁶⁵⁹ Altından yapılmış

¹⁶⁶⁰ Mahir NAKİP; age., s. 86.

Yürüdüğ Edirne'den
Kol polat demir beden
Allah bize yar ossa¹⁶⁶¹
Aceb korkharı¹⁶⁶² neden

İstanbul bağ içinde
Atrafı dağ içinde
Gel öpüm gözlerinden
Dediğiv bağ içinde
İstanbul dağ başında
Gözüm kaldı kaşında
Vurulmuşam bir yara
Onüç ondört yaşında¹⁶⁶³

¹⁶⁶¹ Olsa

¹⁶⁶² Korkarız

¹⁶⁶³ Mahir NAKİP; age., s. 86.

(204)

Ala gözlerine kurban olaydım
Kapunda duraydım can sene kurban
Ne demiştin sene küstün darıldın
Sarılam boynuna men sene kurban... malım Dursun¹⁶⁶⁴
Kim ölsün zalım ölsün khayin ölsün
Kim ölsün sebep ölsün malım Dursun
Bizim elde bahar olu yaz olu¹⁶⁶⁵
Göller dolu ördek ile haz olu
Gözeler içinde yüz bin naz olu
Günahım affeyle men¹⁶⁶⁶ sene¹⁶⁶⁷ kurban...malım Dursun
Kim ölsün
Ben senin aşkından içtim bir bada
Vermedim mihrimi her geldi yada
Menim nefsim ölse fâni dünyada
Men ölerden¹⁶⁶⁸ sora kim sene kurban...malım Dursun
Kim ölsün
Kız senin elinden khesteyem kheste
Khesteye darman çokh şifa geldin
Elinde meyvası koynunda narı
Gönül eglencesi sen safa geldin...canım Dursun
Kim ölsün ¹⁶⁶⁹

¹⁶⁶⁴ Kız adlarındandır.

¹⁶⁶⁵ Olur ve bulunur.

¹⁶⁶⁶ Ben

¹⁶⁶⁷ Sana

¹⁶⁶⁸ Öldükten

¹⁶⁶⁹ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 135–136.

(205)

Al yavağ¹⁶⁷⁰ alma kırmızı

Çıkhıp seher yulduzı

Yandırıp koyıp bizi

Bu bizim milla kızı

Kız adıv Aşşe¹⁶⁷¹ kimin¹⁶⁷²

Sür aşkıv başa kimin¹⁶⁷³

Asılda Bağdatlısan

Kerkük'te Paşa kimin

Al yavağ

Kız adıv Emnekhandı¹⁶⁷⁴

Lebleriv dolı kandı

Her gelen seni sever

Bu can sende ne candı

Al yavağ

Kız adıv Aşşekhanım

Terpetme çıkhar canım

Parçalansın köskivde¹⁶⁷⁵

Memmevden¹⁶⁷⁶ akhsın kanım

Al yavağ ¹⁶⁷⁷

¹⁶⁷⁰ Yanak

¹⁶⁷¹ Ayşe

¹⁶⁷² Gibi

¹⁶⁷³ Başa kimin: Sona değin

¹⁶⁷⁴ Eminehan (ım)dır.

¹⁶⁷⁵ Göğsünde

¹⁶⁷⁶ Memenden

¹⁶⁷⁷ Açıklamalar: fazıl Kayacı Samed'den özel banda aldığımız bu türkünün döndermesi bazan

El beyaz khınna kırmızı

Acem alıp Tebrizi

Yandırıp koyıp bizi

Bu bizim takhmisçi kızı

Biçiminde de söylenir (Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 139–140.).

(206)

Daraman¹⁶⁷⁸ köprüsü (Hasan) dardı geçilmez

Suları savığtı (neynim) bir tas içilmez

Anadan geçilir (yavırım) yardan geçilmez

(Hasan) yardan geçilmez

Atma seni (Debreli Hasan) dağlar bilmesin

Zamana döndikhçe (yavırım) ismin söylensin

Daraman köprüsin (Hasan) gece geçtim

(aman Alla gece geçtim)

Acel şerbetini (gülim) ölmeden içtim

Anadan babadan (yavırım) nasıl vazgeştim

(aman Hasan nasıl vazgeştim)

Atma seni ¹⁶⁷⁹

¹⁶⁷⁸ Kerkük'le Altunköprü arasında bir kasaba.

¹⁶⁷⁹ Açıklamalar: Bu türküyü, 30/7/1967'de, Kerküklü rakkas Bakıla (Abdülbaki) dan yerli müzik eşliğinde özel banda almışımıdır... Bu türküde bazan,

Daraman köprüsi (Hasan) seksen direkli

İçimizde sensen (Hasan) aslan ürekli

gibi sözler de söylenir... Bu türküyü, Abdurrahman Kızılay 1959 yılının başında, başka sözlerle, 78 devirli Pakistan malı Ashtarphon plâklarına okumuştur. Numarası, OJME-1094'tür (Atâ TERZİBAŞI; age., s. 172.).

(207)

(Bir Vatanda)

Gene göglüm¹⁶⁸⁰ havalandı gögde uçan kuş gibi

Dün gece yar khanasında zannederim diş¹⁶⁸¹ gibi

Seher yukh sunnan oyanmış gözleri sarkhoş gibi

Yağına yağmur esme rüzgâr yolda yolcum var benim

Bahr-ı Sefid¹⁶⁸² üzerinde ala gözlüm var benim

Bir vatanda ğerib aldım kimse sormaz halımı

Salam söyle velideme¹⁶⁸³ mezzet elsin malımı

Elimden almağ isterler benim nazlı yarımı

Yağma yağmur esme rüzgâr yolda yolcum var benim

Bahr-ı Sefid üzerinde ala gözlüm var benim

Ustambul'da çevirdiler Beyoğlu'nun yolunu

Beş on polis bir cenderme bağladılar kolumu

Aman polis dekhil polis gevşek bağla kolumu

Ben geribem tanımaram mahpuskhana yolunu

Ben ğeriben tanımaram mahpuskhana yolunu¹⁶⁸⁴

¹⁶⁸⁰ Gönlüm

¹⁶⁸¹ Düş

¹⁶⁸² Akdeniz

¹⁶⁸³ Valideme

¹⁶⁸⁴ Kültür Bakanlığı; Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, age., ss. 195- 196.

(208)

İstanbul'dan çıkhtım yola
Selam verdim sağa sola
Kimsem yokhtı¹⁶⁸⁵ meni¹⁶⁸⁶ sora

Oyan Sultan Aziz oyan

Elden getti nısf-i cihan

İstanbul'dan çıkhtı tatar

Kamçisini atar tutar

Mithat Paşa asker satar

Oyan Sultan

İstanbul'dan geli¹⁶⁸⁷ kayığ

İçi dolı sarkhoş ayığ

Padışahlığ sene layığ

Oyan Sultan

İstanbul'da çıkhtım dama

Selam verdim kayımkama

Asker oldım gettim Şama

Oyan Sultan

İstanbul'ın minarası

Ezan veri¹⁶⁸⁸ zenparası

Cebinde yoh beş parası

Oyan Sultan ¹⁶⁸⁹

¹⁶⁸⁵ Yoktur

¹⁶⁸⁶ Beni

¹⁶⁸⁷ Gelir

¹⁶⁸⁸ Ezan veri veya çeker: Ezan okur. "İstanbul" sözcüğü "İstambul" biçiminde söylenir.

¹⁶⁸⁹ Atâ TERZİBAŞI; age., s. 211.

(209)

Karadeniz akmam diyur
Etfımı yıkmam diyur
Beş bunca duşman gelirse
Çadırımnan¹⁶⁹⁰ çıkmam diyur

Olur mu beyle¹⁶⁹¹ olur mu
Evlad babayı vurur mu
Gidi millet hainneri¹⁶⁹²
Bu dünya size kalır mu

Karadeniz ahıb¹⁶⁹³ gider
Etfını yıhıb¹⁶⁹⁴ giter
Gidi devlet hainneri¹⁶⁹⁵
Çadırını yıhıb gider

Ustambul'un¹⁶⁹⁶ hanımları
Sedeflendir terimleri
Gidi kôr ol sen İngiliz
Yetim koydun¹⁶⁹⁷ balaları¹⁶⁹⁸

¹⁶⁹⁰ Çadırımdan

¹⁶⁹¹ Böyle

¹⁶⁹² Hainleri

¹⁶⁹³ Akmış, akıp, akar

¹⁶⁹⁴ Yıkılmış

¹⁶⁹⁵ Bu mısra tekrar edilirken şöyle söylenmiştir:
Gidi dinin hainneri

¹⁶⁹⁶ İstanbul

¹⁶⁹⁷ Koydun, bıraktın

¹⁶⁹⁸ Suphi SAATÇİ; age., s. 42

(210)

¹⁶⁹⁹Mazar arasında harman olur mı?

(Gülle de) kurşun yarasına darman olur mı

Kâzım'ı vuranda (din) iman olur mı

Aslanım kâzım'ın (anam) yerde yatıyor¹⁷⁰⁰

Kaytan da biğleri (amanım) kana batıyor

Maykanadan çıktım yan basa basa

Ağ cigerim kül oldu (anam) kan kusa kusa

Kanıma sebep oldu Kerküklü Musa¹⁷⁰¹

Aslanım kâzım'ın

Mazarımın daşı Kibleye karşı

Söylesin dinlesin (anam) kabirimin daşı

Bana sebep oldu dıhtor binbaşı

Aslanım kâzım'ın ¹⁷⁰²

¹⁶⁹⁹ Suphi SAATÇİ; age., s. 26.

¹⁷⁰⁰ Bağlantının bu mısranı İneyet S. Günyeçi şöyle okumuştur:

Kaytan dudağ sırma da biği kana batıyor

¹⁷⁰¹ Aslında “Konyalı Musa” olarak söylenen bu bölüm, Kerkük'te 1960'lı yıllarda öldürülen Musa'ya yakıştırılmak istenmiştir.

¹⁷⁰² Bu son kıtayı A. TERZİBAŞI şu biçimde tesbit etmiştir:

Mazar arasında kanlı kassaplar

Tabutum geçiri kahın ahbaplar

Açın cennet kapsın şehid yatanlar

Aslanım Kâzım'ım (aman) yerde yatıyor

Kaytan bıyıkları (aman) kana batıyor

Kâzım'ı vuran dohtor mahpus yatıyor

(211)

Rahmeyle mene¹⁷⁰³ yarı elimnen ecel eldi

Cananım ile vuslatımız mahşere kaldı

Yarın firkatı yaktı meni dertlere saldı

Cananım ile vuslatımız mahşere kaldı

Yumdı ol ala gözlerini yar oyanırmı

Canan geliyor firketine can dayanırmı

Rüyâmı aceb hiç buna insan dayanırmı

Cananım ile vuslatımız mahşere kaldı

O simîn¹⁷⁰⁴ teni güllere tekfin ediyorlar

Tabutını al kan ile tezyin ediyorlar

Bir cem' gafır¹⁷⁰⁵ makbereye tedfin ediyorlar

Cananım ile vuslatımız mahşere kaldı¹⁷⁰⁶

¹⁷⁰³ Bana

¹⁷⁰⁴ Gümüşümsün, beyaz

¹⁷⁰⁵ İçlerde dost ve düşman, iyi ve kötü insanlar bulunan topluluk.

¹⁷⁰⁶ Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 233–234.

(212)

Seher oldu vardım bağa

Dur yanımda Gafur Ağa

Kanım töktiler kabağa

Aman hecci kıyma mene

Muçı kıyıptı bu cana

Hamamnan çıhib terliyib

Ağzı kurru su görmiyib

Oğlan cahil evlenmiyib

Aman hecci

Belden meni deng ettiler

Rengim yeddi reng ettiler

Kardaşıma deng ettiler

Aman hecci

Belini çaldı başıma

Al kanı tökti kaşıma

Heber verin kardaşıma

Aman hecci

Belini çaldı boynıma

Kanımı tökti koynuma

Heber verin beg dayıma

Aman hecci

Sukak darıydı kaçabilmedim

Bağlı buğçanı açabilmedim

Dostı duşmanı seçebilmedim

Aman hecci

Meni vurdı bir bağvançı

Biri hecci biri Muçı

Ahrette olı dilenci

Aman hecci

Meni bezden bezettiler

Hak yerimi düzettiler

Musallada uzattılar

Aman hecci ¹⁷⁰⁷

(213)

Şu vatanda garip kaldım kimse sormaz halımı

Salam söyle velideme mezet¹⁷⁰⁸ etsin malımı

Elimnen almak isterler benim¹⁷⁰⁹ nazlı yarımı

Yağme yağmur asmer rüzgâr yolda yolçum var benim

Bahr-i sefid¹⁷¹⁰ üzerinde kara gözlüm var benim¹⁷¹¹

¹⁷⁰⁷ Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 212- 214.

¹⁷⁰⁸ Mezat

¹⁷⁰⁹ Benim

¹⁷¹⁰ Bir deniz adıdır.

¹⁷¹¹ Mahir NAKİP; age., s. 90.

(214)

(Uçun Kuşlar)

Uçun kuşlar gelin gedin her yana

Olaştırsın salamımı Erdoğan'a

Sen kaldırdın bayrağımızı asmana

Seni doğan ana nece bir ana

Böyle igid doğa bilmez her ana

Nereye getsen yolın çiçek bağ olsun

Suyun savuğ ekmegin sığağ olsun

Kuranımız elinde bayrağ olsun

Seni doğan

Hiç inanma arap ustam uyanır

Destek olur birbirine dayanır

Yarın geder oradan dostluk dilenir

Seni doğan

Geze bugün al kanına boyandı

Mihnesine Ankaramız uyandı

Meşu oğlu Tilaferden güvendi

Seni doğan ¹⁷¹²

¹⁷¹² Kaynak kişi: (2)

(215)

(Merd Erbiliyim)

Ağlamadan dayandı gör

Yaşın silmez merd Erbilim

Ğafil dostlar oyandı gör

Yatıp¹⁷¹³ dalmaz merd Erbilim

Bu dünyada dileğimsen

Ac karnıma çöreğimsen¹⁷¹⁴

Yad karşında bileğimsen

Yerin dolmaz merd Erbilim

Tarikhlerde adın vardır

Dağlarında dolu kardır

Her diyara dostu yardır

Gülün solmaz merd Erbiliyim¹⁷¹⁵

¹⁷¹³ Uyup

¹⁷¹⁴ Pide veya ekmek

¹⁷¹⁵ Esât ERBİL; age., s. 26.

8. DİNİ KONU ALAN TÜRKÜLER

(216)

Dede¹⁷¹⁶ dede can dede
Tespihiv mercan dede
Yerim sal yastuğım koy
Odi¹⁷¹⁷ öldim men¹⁷¹⁸ dede

Yetimem vurılmışam
Men cigerden yanmışam
Gözüm onıyçın¹⁷¹⁹ ağlar
Yardan ayrı kalmışam

Dede

Yetimin sesi gelmez
Yığlar¹⁷²⁰ nefesi gelmez
Baş yastuğta göz yolda
Bekler kimsesi gelmez

Dede

Yetimler yavaş olı¹⁷²¹
Koynı dolı daş olı
Degme yetim gevline¹⁷²²
Düşer hurdahaş olı

Dede

Neneden¹⁷²³ olmasaydım
Dünyaya gelmeseydim
Yaşım beş haddim onbeş
Bügüne kalmasaydım

Dede ¹⁷²⁴

¹⁷¹⁶ Büyük kardeş ve baba

¹⁷¹⁷ Ha işte

¹⁷¹⁸ Ben

¹⁷¹⁹ Onun için

¹⁷²⁰ Ağlar

¹⁷²¹ Olur

¹⁷²² Gönlüne

¹⁷²³ Anneden

¹⁷²⁴ Atâ TERZİBAŞI, age., s. 173.

(217)

Şol cennetin ırmakları

Akhar Allah deyü deyü

Çıkılmış İslam bülbülleri

Üter Allah deyü deyü

Bülbül okur hem dilleri

Şekerden tatlı sözleri

Cennette huri kızları

Gezer Allah deyü deyü¹⁷²⁵

¹⁷²⁵ Mahir NAKİP; age., s. 98.

(218)

Ağlar Yakub ağlar Yüsüfim deyü

Getti de gelmedi ah yavrum deyü

Men bir Yakubıydım kendi halimde

Mevlam'ın adı var her dem dilimde

Ağlar Yakub ağlar Yüsüfim deyü

Getti de gelmedi ah yavrum deyü

Yüsüfin üzügi la'ildi kaşı

Yüsüfi kuyya attı Ken'an kardaşı

Ağlar Yakub ağlar Yüsüfim deyü

Getti de gelmedi ah yavrum deyü

Yüsüfi getirdiler kuyyı başına

Cebrayil yetiştı hakkın emriyle

Ağlar Yakub ağlar Yüsüfin deyü

Getti de gelmedi ah yavrum deyü¹⁷²⁶

¹⁷²⁶ Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 131–132.

(219)

(Yusuf Destanı)

Ağlar Yakub ağlar Yüsüfim diyer¹⁷²⁷

Getti de gelmedi ağ ciger yanar

Ey cemaat size bir bahsedeyim

Yakubın ahvalın ben arzedeyim

*

Yakub bir şahıydı Kenân elinde

Allahım kelâmı herdem dilinde

Medhi söylenürdi âlem dilinde

Getti de gelmedi ah yavrum diyer

*

Yakubın on iki oğlu varıydı

Birisi cümleden sevgüli idi

İsm-i mübareki Yüsüf güliydı

Ağlar yakub ağlar Yüsüfim diyer

*

Allahın takdiri gör de neyledi

Şeytan-i melûm de ağu eyledi

Kardaşlar da buna hesed eyledi

Ağlar Yakub ağlar Yüsüfim diyer

*

Yüsfi apardılar¹⁷²⁸ ölüm kastine

Saldılar kuyuya¹⁷²⁹ kelle¹⁷³⁰ üstine

Yüsüfim yetiştı hakkın destine

Ağlar Yakub ağlar Yüsüfim diyer

*

¹⁷²⁷ Der

¹⁷²⁸ Götürdüler

¹⁷²⁹ Kuyuya

¹⁷³⁰ Baş

Ben bir Yakub'ıydım kendi başımda
Gündüz hıyalımda¹⁷³¹ gece dişimde¹⁷³²
İtirdim¹⁷³³ yüsüfim on dört yaşında
Getti de gelmedi ah oğlım diyer

*

Ben bir Yakubıydım kendi halimde
Allahın kelâmı herdem dilimde
İtirdim Yüsüfim Kenân elinde
Ağlar Yakub ağlar Yüsüfim diyer

*

Yakub ağlar diyer çöle¹⁷³⁴ varaydım
Kurtlardan kuşlardan haber soraydım
Yüsüfin cemalın bir de göreydim
Getti de gelmedi ah ciger yanar

*

Yüsüfi kardaşlar kuyya¹⁷³⁵ attılar
Kurtlara kuşlara buhtan ettiler
Yüsüfin köynegin¹⁷³⁶ al kan ettiler
Ağlar Yakub ağlar Yüsüfim diyer

*

Hiç kardaş kardaşa böylemi kıyar
Şeytanın sözine böylemi uyar
Yüsüfin köynegin al kana boyar
Getti de gelmedi ah oğlım diyer

*

Yüsüfi kardaşlar kuyyaya saldı
Anası yohıydı babası duydu

¹⁷³¹ Hayal

¹⁷³² Rüyâmda

¹⁷³³ Kaybettim

¹⁷³⁴ Kır ve sahra

¹⁷³⁵ Kuyuya

¹⁷³⁶ Gömleğin(i)

Ağlaya ağlaya gözlerden oldu
Ağlar Yakub ağlar Yüsüfim diyer

*

Yüsüfim hocaydı ohumaz oldu
O bülbül dilleri şakımaz oldu
Berk uyub allında nur doğmaz oldu
Getti de gelmedi ag oğlım diyer

*

Çıkub Samın yaylasını yaylasam
İnüb aşkın deryasını boylasam
Hep Areb elinden sual eylesem
Ağlar Yakub ağlar Yüsüfim diyer

*

Bir bezirgân altı aylığ yoldan
Yüsüfî çiharttı kırk arşun kuydan
Yüsüfî ettiler Mısırdan sultan
Getti de gelmedi vah ciger yanar

*

Yüsüfîn köynegi Mısırdan geldi
Babası yüzine gözine sürdi
Allahın emriyle gözler açıldı
Yakub mevlasına çok hamdeyledi¹⁷³⁷

¹⁷³⁷ Atâ TERZİBAŞI; age., ss. 132–133–134.

(220)

Kâr etmez ahım sen gülüzara

Onulmaz işler dilde bu yara

Olsam da geçmem ben para para

Sevmiş bulundım (gözelim) gayri ne çara

Avare gönlim manend-i bülbül

İnler seninçin ruz-u şeb ey gül

Nettinse naçar ettim tahammül

Sevmiş

Koy aksun eşkim billahi silmem

Mecburın oldım terk edebilmem

Kessen de başım senden kesilmem

Sevmiş

Çekmez efendim bu derdi herkes

İster kabulet ister dilim kes

Çekmezdim amma ey şuh-i Nevres

Sevmiş 1738

¹⁷³⁸ Açıklamalar: Türküleşmiş olan bu saba tenzileyi, Abdülvahit Küzeçioğlu 1959 başlarında Pakistan malı Ashtarphon plâklarına okumuştur: Numarası OJME-1081'dir. Bunu, daha önce aynı sanatkâr, Türkiye radyolarında okumuştur. 1956 yılından beridir Türkiye'de yayılmaya başlayan bu türküyü, önce Mustafa Geceyatmaz, daha sonra Aliye Akkılıç ve Selahattin Erorhan söylemişlerdir. Sözleri şair Osman Nevres'e ait olan bu eser, aslında sadece tekkelerde zikir esnasında ve mevlüt törenlerinde icra edilirdi. 1956 yılından bu yana, tamamıyla türküleşmiş bir eser haline gelmiştir. Ahenk veya lahni ise hiç değişmemiştir... Döndermede geçen "gözelim" sözcüğü, eskiden "bulundım" olarak tekrarlanırdı. Ses sanatkârları hep, birinci kıtada geçen "ben" sözcüğünü yanlış olarak "bin" üçüncü kıtada geçen ve "göz yaşım" anlamına gelen "ekşim" sözcüğünü de "yaşım" biçiminde söylemektedirler (Atâ TERZİBAŞI; ss. 213-214.).

9. ESNAF VE MESLEK KONU ALAN TÜRKÜLER:

(221)

Amman amman kassab

Yandı canım kassab

Geti koyunları

Göreğin hesab

Ekmek ollam sene¹⁷³⁹

Pendir ollam sene

Nece¹⁷⁴⁰ kıydıv¹⁷⁴¹ mene¹⁷⁴²

Kör olasan kassab

Kassab oğlunun koyunu

Yaptı da mene her oyunu

Yüngüm verdim sene

Sütümü verdim sene

Kör olasan kassab

Nece kıydıv mene

Kassab oğlu çek sürmeden

Gözleriv meni öldürmeden

Yüngüm verdim sene

Sütümü verdim sene

Kör olasan kassab

Nece kıydıv mene¹⁷⁴³

¹⁷³⁹ Sana

¹⁷⁴⁰ Nasıl

¹⁷⁴¹ Kıydın

¹⁷⁴² Bana

¹⁷⁴³ Mahir NAKİP; age., s. 92.

(222)

(II. VARYANT)

Kadın söyler:

Ay havar¹⁷⁴⁴ degirmançı

Sen khançı men kervançı

Arpanı verrem sana

Bu deni dart benimçi

Erkek söyler:

Olmaz kaatunım olmaz

Mısır altunım olmaz

Deniv kaldır düş yola

Savacağa su dolmaz

Kadın söyler:

Ay havar degirmançı

Sen khançı men kervançı

Kolbağım verrem sene

Bu deni dart benimçi

Erkek söyler:

Olmaz khatunım olmaz

Mısır altunım olmaz

Men kolbağım neylirem

Savacağa su dolmaz

¹⁷⁴⁴ Feryat

Kadın söyler:

Ay havar degirmançı
Sen khançı men kervançı
Hicilim verrem sene
Bu deni dart benimçi

Erkek söyler:

Olmaz khatunım olmaz
Mısır altunım olmaz
Men hiciliv¹⁷⁴⁵ neylirem
Savacağa su dolmaz

Kadın söyler:

Ay havar degirmançı
Sen khançı men kervançı
Özimi verrem sene
Bu deni dart benimçi

Erkek söyler:

Oldı khatunım oldı
Mısır altunım oldı
Deniv kaldır gel beri
Savacağa su doldı¹⁷⁴⁶

¹⁷⁴⁵ Halhal

¹⁷⁴⁶ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 153– 155.

(223)

Ben bir güzel fındıkçıyım fındık sataram (dekhil¹⁷⁴⁷ Alla)

Fındıklı satıp, rakıyı da atıp, kızlara işaret da yaparam

Fındıkı satıp, rakıyı da atıp, kızlara Mecidiye de ataram

Aman aman fındıkçı dinne badem sus be adem

Fındıkçı ne yapmalı, çıtır pıtır kırmalı

Gözeli de ne yapmalı, sıkı sıkı sarmalı

Sarıp ta n'olacak, orasını bilmeli

Izmir içi badem Şam fıstık

Ceviz içi badem Şam fıstık

Aman aman fındıkçı dinne badem sus be adem

Fındıkçı ne yapmalı, çıtır pıtır kırmalı

Gözeli de ne yapmalı, sıkı sıkı sarmalı

Sarıp ta n'olacak, orasını bilmeli

Izmir içi badem Şam fıstık

Ceviz içi badem Şam fıstık¹⁷⁴⁸

¹⁷⁴⁷ Yalvarış (dehâlet)

¹⁷⁴⁸ Mahir NAKİP; age., s. 93.

(224)

Berber tükânında¹⁷⁴⁹ gördim bir uşâğ¹⁷⁵⁰... baba bir uşâğ

O taraş¹⁷⁵¹ eder elleri gülden imşâğ

Altun ibrik gümüş legen su sıcağ.. baba su sıcağ

(O taraş eder elleri gülden imşâğ¹⁷⁵²)

Arada kurmış güzel babasına bakh

Kaşına gözine berber aynasına bakh

Khalil oğlan suya geder su doldırsın bulağtan

Altun üzüg¹⁷⁵³ suya düşer barmağtan

Gözim o yar öpiş¹⁷⁵⁴ veri yanağtan

Arada kurmış

Suya geder su destisin doldırı... baba doldırı

Sudan da geli gül benzini soldırı

Nenesi¹⁷⁵⁵ bilse meni öldiri... vay öldiri¹⁷⁵⁶

Arada kurmış ¹⁷⁵⁷

¹⁷⁴⁹ Dükân

¹⁷⁵⁰ Çocuk. Burada delikanlı genç anlamına gelir ki Irak Türkleri arasında <<uşâğ>> ve <<delikanlı>> sözcükleri çok kez “oğlan” anlamına gelir.

¹⁷⁵¹ Traş

¹⁷⁵² Yumuşak

¹⁷⁵³ Yüzük

¹⁷⁵⁴ Öpücük

¹⁷⁵⁵ Annesi

¹⁷⁵⁶ Vay öldiri: Vah öldürür.

¹⁷⁵⁷ Açıklamalar: Bu orjinal türküyü 1959’da rahmetli Reşid Küle Raza’dan özel banda almışımıdır... döndermenin birinci kanatını bazan

Arada kurmış şu çapkının sadasına bakh

Biçiminde, bazan da

Sürt sabunu berber safasına bakh

Biçiminde söylerler... bazıları, bu döndermeyi eskiden

İçme de begim içme sarkhoş olısan

Düşme de bu sevdaya pişman olısan

Biçiminde söylerlerdi...(Atâ TERZİBAŞI; age., s. 159.)

(225)

Menim ipek yağlığım¹⁷⁵⁸ var görmeğe gelin
Âşıklara men sataram¹⁷⁵⁹ almağa gelin

Menim kaşlı¹⁷⁶⁰ belbağım¹⁷⁶¹ var görmeğe gelin
İnce bellere men sataram almağa gelin

Menim gülli kadehim var görmeğe gelin
Gelinlere men sataram almağa gelin

Menim sandal tarağım var görmeğe gelin
Uzun saçlara men sataram almağa gelin

Menim kara gözliğim var görmeğe gelin
Esmerlere men sataram almağa gelin

Menim elvan güllerim var görmeğe gelin
Gözellere men sataram almağa gelin¹⁷⁶²

(226)

Yannan yırtma fistanlar

Görünür tombul bacaklar

Kapayır şeytan bostanlar

Bayılıyor sizi gören esnaflar¹⁷⁶³

¹⁷⁵⁸ Mendilim

¹⁷⁵⁹ Satarım

¹⁷⁶⁰ Taşlı

¹⁷⁶¹ Kemerim

¹⁷⁶² Atâ TERZİBAŞI; age., s. 217.

¹⁷⁶³ Mahir NAKİP; age., s. 93.

10. Tören Türküleri

10. 1. Düğün Türküleri

(227)

Elinde ayağında Acem khınnası¹⁷⁶⁴

Gedip gelin getirsin oğlan nenesi¹⁷⁶⁵

Çayır çimennen¹⁷⁶⁶ geli¹⁷⁶⁷

Kahve Yemennen geli

Al yanağ kaytan dudağ

Her gün hamamnan geli

Elinde

Başında var maşalla¹⁷⁶⁸

O yar bizim işalla

Kavışmağa az kaldı

Kavışırığ işalla

Elinde

O yarı alın gönderin

Bu yarı alın gönderin

O yarın gözin sevmişem

Sürmesin çalın gönderin

O yarın saçın görmişem

Saçbağın çalın gönderin

Elinde ¹⁷⁶⁹

¹⁷⁶⁴ Kına

¹⁷⁶⁵ Anası

¹⁷⁶⁶ Çemenden

¹⁷⁶⁷ Gelir

¹⁷⁶⁸ “Maşaallah” yazılı bir çeşit zinetlik.

¹⁷⁶⁹ Atâ TERZİBAŞI, age., ss. 177–178.

(228)

Helhele¹⁷⁷⁰ verin geline

Deste gül verin eline

Altun kemer bağılyıp

Gelin ince beline

(Vay vaaaaaay...)

Çayır kıssa biçilmez

Su derindi geçilmez

Mene diyer¹⁷⁷¹ yardan geç

Yar şirindi geçilmez

Helhele

Çayıra saldıım minder

Kız üviz mene dönder

Üzivi¹⁷⁷² döndermirsev¹⁷⁷³

Gehte bir salam gönder

Helhele

Çayıra saldıım khalı

Atrafı khurma dalı

Gören maşalla desin

Kimin var bele¹⁷⁷⁴ yarı

Helhele ¹⁷⁷⁵

¹⁷⁷⁰ Sevinç belirten bir nevi çığlık.

¹⁷⁷¹ Mene diyer: Bana der.

¹⁷⁷² Yüzünü

¹⁷⁷³ Döndürmüyorsan

¹⁷⁷⁴ Böyle

¹⁷⁷⁵ Bu segâh türküyü Memed Kalayı, Kerkük televizyonu için fidyoteype almıştır. Ayrıca Abdülvahit Küzeçioğlu da bu yaygın türküyü şu dörtlüklerle okunmuştur:

Elinde terazi var

Cebinde çerezi var

Alemnen oynar güler

Bizimnen ğerezi var

Kapından ğeşti yarım

Yaramı êşti yarım

Uydı eller sözine

Mennen vazĝeşti yarım (Atâ TERZİBAŞI, age., s. 208)

10. 2. Bayram Türküleri

(229)

(Şanlı Bayram)

Erbil’de bayram hoştu

Gözele gözüm düştü

Dostlığı unutmavın¹⁷⁷⁶

Duşmanlığ sonu boştu

Gözeldi şanlı bayram

İnsanlar mutlu olsun

Toyumuz¹⁷⁷⁷ canlı bayram

Gevilden¹⁷⁷⁸ kutlu olsun

Erbilde

Baba bayramlğ böler

Bacı kardaşlar güler

Bir yetim şad olunca

Gevil neşeden dolar

Erbilde

Konşular heb görüşür

Küsen dönüb barışır

Bayram aşını¹⁷⁷⁹ yapmağ

He bizlere yakışır

Erbilde ¹⁷⁸⁰

¹⁷⁷⁶ Unutmayın

¹⁷⁷⁷ Düşünümüz

¹⁷⁷⁸ Gönlümden

¹⁷⁷⁹ Yemeğini

¹⁷⁸⁰ Esât ERBİL; age., s. 32.

11. EĞİTİCİ VE ÖĞRETİCİ TÜRKÜLER

(230)

(Kimsesizem Ben)

Ğem¹⁷⁸¹ konağımdı yakham salmadı

Dostlarım getide¹⁷⁸² kimsesizem ben

Derbeder oldum yuvam kalmadı

Khoşluğum biti de kimsesizem ben

Dostum nasihat acılığa dayan

Hayatı anla yatmışsan oyan

Düz çalışırsav kalmasın yayan

Khoşluğum biti de kimsesizem ben

Nefsim bahalı değişmem özün

Gönlüm yapacak verdiği sözün

Her an tutarım yoların düzün

Khoşluğum biti de kimsesizem ben

Açmaz dünya topladım cefa

Derdi çekmeyen hiç bilmez safa

Her kimden sordum bilmedi vafa

Khoşluğum biti de kimsesizem ben¹⁷⁸³

¹⁷⁸¹ Gam, üzüntü, tasa

¹⁷⁸² Gitti de

¹⁷⁸³ Esât ERBİL; age., s. 14.

(231)

(Öğretmen)

öğretmen

Biz sizleri severiz bir mum gibi yanarız

Size karanlık yolu her gün aydın ederiz

Göz bebeğim alışın gece gündüz çalışın

Öğrenci

Okuluma giderem hocalarımı severim

Onlar bir altın tacıdı baş üstüne koyarım

Yaşa hocam çok yaşa keyf safayla sor başa

öğretmen

Okulunuza dalın kıymeti yoktur malın

Hayata da kazanmazsan hiç kimse tutmaz elin

Göz bebeğim alışın gece gündüz çalışın

öğrenci

Anne babam sağ olsun koymanız güller solsun

Okul ikinci evim bunu koy herkes bilsin

Yaşa hocam çok yaşa keyf safayla sor başa¹⁷⁸⁴

¹⁷⁸⁴ Esât ERBİL; age., s. 23.

Ysa- Ölüm Konulu Türküler

(232)

Ya Rebb-er- Rahman ki hakdır farzın

Affet ya Hennan şu bâkire kızı

Alemden çıkhtı, vermedi, mestur

Kısmeti kakhtı, vermedi sabur

Senden emir çıkhtı, olındı destur

Mevti kabul etti, meskeni kabur

Ya Rebb- er- Rahman ki hakdır farzın

Affet ya Hannan şu Bâkire kızı

Gençliğ ümrinde olındı farma;

Kalmasıñ zındanda bir müddet zaman

Her vakht her günde eyledi fiğan

Rebbim karşıvda olmasın pişman¹⁷⁸⁵

¹⁷⁸⁵ Âta TERZİBAŞI; age., ss. 120- 121

(233)

Ya İlâhi ya Rahim- er- Rehman

Affeyle bu abdivi ya Rebbim aman

Gençliğ ümrinde oldı kendine farman

Hayatının defterin büktürdüy yek car

Hakka seniv emrive olmaz hiç çar

Ya can çün halın budır kakh Rebbe yalvar

Ya İlâhi ya Rahim- er- Rehman

Affeyle bu abdivi ya Rebbim aman

Amanat sene Betül, eyleme zelül

Çün dünyadan doymadı, olmasın melül

Hak divan kurulanda ol bize delil

Nimetivi bahşele ya Rebb- el- Celil

Ya İlâhi ya Rahim- er- Rehman

Affeyle bu abdivi ya Rebbim aman¹⁷⁸⁶

¹⁷⁸⁶ Âta TERZİBAŞI; age., s. 121

(234)

Alem heyûladır, devleti heyûladır

Zevki boşadır, zineti heyûladır

Geldim aleme zinetin sevdim

Döndim işime çokh fikreyledim

Ğemler ve vehmalar köskime aldım

Gelmez fikrime ki nerde kaldım

Alem heyûladır

Zevki boşadır, zineti heyûladır

Alıştım sanât mal peydahladım

Nahak ve hile çokh çokh eyledim

Bu alem gibi hiç yokh eyledim

Mevt-ü şeriâtı yad eylemedim

Alem heyûladır, devleti heyûladır

Zevki boşadır, zineti heyûladır¹⁷⁸⁷

¹⁷⁸⁷ Âta TERZİBAŞI; age., ss. 121- 122

KAYNAK KİŞİLER:

(1)

Adı- Soyadı : Saad Kasapoğlu
Doğum Yeri : Kerkük- Irak
Doğum Yılı :1981
Cinsiyeti : Erkek
Öğrenim Durumu : Yüksek (Bağdat Üniversitesi)
Kaç Yıldır Türkiyede Olduğu : 3 Yıl
Mesleği : Öğrenci; Yüksek Lisansı Devam ediyor.

(2)

Adı- Soyadı : Muhammet Meşşuoğlu
Doğum Yeri : Musul- Irak
Doğum Yılı : 1957
Cinsiyeti : Erkek
Öğrenim Durumu : Yüksek (Musul Üniversitesi)
Kaç Yıldır Türkiye’de Olduğu : Bir kaç sefer gelmiş
Mesleği : Öğretmen

Türkü Metinlerinin Alındığı Kaynaklar

- Atâ TERZİBAŞI; *Kerkük Havaları*, C. I- II, Zaman Matbaası, Bağdat- Irak 1991.
- Atâ TERZİBAŞI; *Kerkük Havaları*, Kerkük Vakfı Yay., İstanbul 1980.
- Mahir NAKİP; *Kerkük Türk Halk Musikisinin Tasnif ve Tahlil*, Kültür Bakanlığı, Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları: 158, Halk Müziği ve Oyunları Dizisi: 6, Evren Ofset, Ankara, 1991.
- Suphi SAATÇİ; *Azerbaycan ve Irak (Kerkük) Türk Edebiyatı/ Türkiye Dışında Türk Edebiyatı Antolojisi*, C. 6, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1997.
- Suphi SAATÇİ; *Kerkük'ten Derlenen Olay Türküleri*, Anadolu Sanat Yay., İstanbul 1993.
- Salih TURHAN, - Abdurrahman KIZILAY; *Kerkük Türküleri*, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara 1991.
- Esat ERBİL; *Yüz Güfte ve Yüz Beste*, Nur basımevi, Erbil- Irak 2003.
- Saad KASAPOĞLU; Doğum Yeri ve Yılı: Kerkük- Irak- 1981, Cinsiyeti : Erkek, Mesleği: Türkü Sanatçısı ve Öğrenci; Yüksek Lisansı Devam ediyor.
- Muhammet MEŞŞUOĞLU; Doğum Yeri ve Yılı: Musul- Irak/ 1957, Cinsiyeti: Erkek, Mesleği: Öğretmen.

BİBLİYOGRAFYA

- Abbas EL-AZZAVİ; *El-Mosika El-Irakiye Fi Ahd El- Moğol ve El- TURKMAN*, Şeriket El- Ticare ve El- Tibaa, Bağdad, 1951.
- Abdulvahit KÜZECİOĞLU; *Küzecioğlundan Hoyrat ve Besteler*, Belediye Basımevi, Kerkük 1966.
- Abdurrahman GÜZEL- Ali TORUN; *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Akçağ Yay., Ankara 2003.
- Abdurrahman GÜZEL; “Kırım Türkülerinin Esaret Türküleri”, *Türk Musikisinin Dünü Bugünü Yarını*, (Hazırlayan: Feyzi Halıcı), Sevinç Matbaası, Ankara 1986.
- Abdülkerim- EL- ALLAF; *Bağdad- ul- kadime*, Bağdat 1960.
- Ahmet Bican ERCİLASUN vd.; *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, C. I, TC. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1999.
- Ahmet CAFEROĞLU; *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yay., İstanbul 1968.
- Ahmet FİKRİ; *Kerkük Ses Sanatkârlarından: Kerkük Kızı Sevilen Mâniler*, Belediye Matbaası, Kerkük 1962.
- Ahmet FİKRİ; *Kerkük'ün Çok Sevilen Mâni ve Türkülerinden Örnekler*; C. 1: Kerkük Kızı; *Sevilen Maniler*, C. 2: Abdurrahman Kızılay; *Sevilen Maniler*, İstanbul 2002.
- Ahmet GÜNDÜZ; *Osmanlı İdaresinde Musul1523-1639*, Basılmamış YLT., Elazığ Fırat ün. 2003.
- Ahmet Mehmet KERKÜKLÜ; *Esvat La Tunsu* (Unutulmayan Sesler), El-kadisiye Matbaası Kerkük- Irak 1991.

- Ahmet SAY; *Müzik Sözlüğü*, Müzik Ansiklopedisi Yay., Ankara 2002.
- Ahmet Şükrü ESEN; *Anadolu Türküleri*, Ankara 1999.
- Ahmet Talat ONAY; *Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i*, Akçağ Yay., Ankara 1996.
- Ali PÜSKÜLLÜOĞLU, *Türkçe Sözlük*; YKY Yay., İstanbul 1995.
- Ali YAKICI; *Halk Şiirinde Türkü / Tanım, Tasnif, İnceleme, Metin*, Akçağ Yay., Ankara 2007.
- Ata TERZİBAŞI; *Kerkük Havaları*, 2.Baskı, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul 1979.
- Atâ TERZİBAŞI; *Kerkük Havaları*, C. I- II, Zaman Matbaası, Bağdat- Irak 1991.
- Atâ TERZİBAŞI; *Kerkük Havaları*, Kerkük Vakfı Yay., İstanbul 1980.
- Âta TERZİBAŞI; *Kerkük Hoyratları ve Manileri*, Ötüken Yayınevi, Yayın No: 95, Kültür Serisi: 8, İstanbul 1975.
- Atınç EMNALAR; *Tüm Yönleriyle Türk Halk Müziği ve Nazariyatı*, Ege Ün. Basımevi, İzmir 1998.
- Atilla ÖZKIRIMLI; *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. IV, İstanbul 1982.
- Aydın OY; “Türkiye ve Yugoslavya Arasında Bir Türkü”, *Folklor ve Etnografya Araştırmaları 1984*, Anadolu Sanat Yay., İstanbul 1984.
 - *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügati*; C. IV, Elm Yay., Bakü 1987,
 - *Azərbaycan halq musiki*, Bakü, İlim, 1981.
- Besim ATALAY; *Divanü Lügati't-Türk*, C. 3, TTK Yay., İstanbul 1992.
 - *Büyük Larousse*; 12. Cilt, İstanbul 1986.

- *Büyük Larousse*; 24. Cilt, İstanbul 1986
- C.J.EDMONS; *Kürtler, Türkler, Araplar*.
- Cahit ÖZTELLİ; *Evlerinin Önü Halk Türküleri*, İstanbul 1972.
- Cahit ÖZTELLİ; *Halk Türküleri*, Özgür Yay., İstanbul 1953.
- Canan AKKOYUNLU; *Kerkük Türkülerinde Hoyrat Geleneği*, Basılmamış YLT., T.C. Gazi Ün., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Ankara 1986.
- Cem DİLÇİN; *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yay., Ankara 2000.
- Cem DİLÇİN; *Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1983.
- Cem DİLÇİN; *Türk Şiir bilgisi*, Ankara 1988.
- Cem DİLÇİN; *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1983.
- Cemal ŞAN; *Çocuk Bağçesi, Darü's-Sekafiyyetü'l-Amme*, Bağdat 1989.
- David Mc DOWALL; *Modern Kürt Tarihi*, (Çev. Neşenur Domaniç), İstanbul 2004.
- Doğan KAYA; *Anonim Halk Şiiri* Akçağ Yay., Ankara 1999.
- Eflatun Cem GÜNEY; *Halk Türküleri*, 2.Basım, Yeni Matbaa, İstanbul 1956.
- Ekrem ARIKOĞLU-Klara KUULAR; *Tuva Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 2003.
- Emin ÖZDEMİR; *Edebiyat Bilgileri Sözlüğü*, Remzi Kit., İstanbul 1990.
- Emine Gürsoy NASKALI- Muvaffak DURANLI; *Altayca-Türkçe Sözlük*, TDK Yay., Ankara 1999.
- Enver YAKUPOĞLU; *Irak Türkleri*, Boğaziçi Basım ve Yay., İstanbul 1976.
- Erşat HÜRMÜZLÜ; *Irak Türkleri*, Ankara 1994.

- Esat ERBİL; *Aşkımlı Anlattım*, Türkmen Kardeşlik Ocağı Yay., Erbil- Irak 2003.
- Esat ERBİL; *Kara Gözlüm*, Türkmen Kardeşlik Ocağı Yay., Erbil- Irak 2003.
- Esat ERBİL; *Yüz Güfte ve Yüz Beste*, Nur basımevi, Erbil- Irak 2003.
- Etem ÜNGÖR, *Türk Marşları*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1966.
- Fazıl DEMİRCİ; *Irak Türklerinin Dünü Bugünü*, Ankara 1991.
- Ferit DEVELLİOĞLU; *Ansiklopedik Osmanlıca-Türkçe Lugat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 1997.
- Ferit DEVELLİOĞLU; *En Yeni Büyük Türkçe Sözlük*, Birlik Matbaası, İstanbul 1975.
- Fuat KÖPRÜLÜ; *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1993.
- G.A. GAYDARCI vd. (Aktaranlar: İsmail KAYNAK- Mecit DOĞRU); *Gagauz Türkçesi Sözlüğü*, TC Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1991.
- Gazenfer PAŞAYEV; *Irak Türkmen Folkloru*, Kerkük Vakfı Yay., İstanbul 1998.
- Gyula NEMETH (Çev. Kemal AYTAÇ); *Kumuk ve Balkar Lehçeleri Sözlüğü*, TC Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.
- Habib HÜRMÜZLÜ; *Kerkük Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul 2003.
- Habib HÜRMÜZLÜ-Ekrem PAMUKÇU; *Irak'ta Türkmen Boy ve Oymakları*, Ankara 2005.
- Harp Akademileri KOMUTANLIĞI; *Irak'ta Türkmen varlığı*, İstanbul Mayıs 2000.

- Haşim Abdülvahab EL- AZZAVİ; “Es- Sevre” gazetesini, 4.2.1959 tarihi sayıdaki yazı.
- Haşim Muhammed EL- RECEP; *El- Makam El-Iraki*, Mektebetül Müsenna Yay., İkinci Baskı, Bağdat- Irak 1961.
- Haşim Muhammed EL- RECEP; *El- Risaletül Şerefiye Fi El- Niseb El- Telifiyye Li Safyüddin El- Urumevi El- BAGDADİ*, Irak Cumhuriyeti Kültür ve Tanıtma Bakanlığı, Kültür Kitaplar, Bağdad 1982.
- Haşim Muhammed EL- RECEP; *Kitabül Edvar Li Safyüddin Abdülmümin El- Urmevi El- Bağdadî*, Irak Cumhuriyeti, Kültür ve Tanıtma Bakanlığı, Kültür Kitapları Serisi: 195, Bağdad 1980.
- Haydar SANAL, “Mehter Musikisi-Halk Musikisi Münasebetleri”, Türk Kültürü, yıl:8, sayı: 86, Aralık 1969.
- Hıdır Gece YILMAZ; *Her Bahçeden Bir Gül*, Cumhuriyet Basımevi, Kerkük 1974.
- Hidayet Kemal BAYATLI; *Irak Türkmen Türkçesi*, TDK Yay.: 664, Bizim Büro Basımevi, Ankara 1996,
- Hikmet DİZDAROĞLU; *Halk Şiirinde Türküler*, TDK Yay., Ankara 1969.
- <http://turkutadi.com>
- Ignacs KUNOS (Haz. Tuncer GÜLENSOY); *Türk Halk Edebiyatı*, Tercüman 1001 Temel Eser, Kervan Kit., İstanbul 1978.
- İ. A. ABDÜLLİN vd.; *Tatar Tilinin Anlatmalı Sözlüğü*, C. 3, Tataristan Kitap Neşriyatı, Kazan 1981.
- İbrahim ALAETTİN; *Yeni Türk Lügati*, Kanâat Yay., İstanbul 1930.

- İbrahim DAKUKİ; *Irak Türkmenleri*, Güven Yayınevi, Ankara 1970.
- İbrahim KAFESOĞLU; *Selçuklu Tarihi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1972.
 - *İslam Ansiklopedisi*, “Türkü” Mad., C. 12, 1988.
- İsmail PARLATIR vd.; *Türkçe Sözlük*, C. 2,TDK Yay., Ankara 1998
- İsmet Zeki EYUBOĞLU; *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Sosyal Yay., İstanbul 1995.
- İstanbul Konservatuvarı; *Halk Türküleri*, 13. Kitap, Evkaf Matbaası, İstanbul 1930.
- İzzettin KERKÜK; *Haşim Nahit Erbil*, İstanbul 2004.
- K. A. KARAYEV, Statyi, Pisma, *Vospominaniye*, M. 1978.
- K. GRÖNBECH (Çev.Kemal AYTAÇ); *Kuman Lehçesi Sözlüğü*, Remzi Kit., Ankara 1992.
- Kemal Edip KÜRKÇÜOĞLU; *Tahir-ül Mevlevî Edebiyat Lügati*, Enderun Kit., İstanbul 1973.
- M. Fatih AKBABA; *Kahraman Maraş Türküleri Üzerine Bir İnceleme*, Basılmamış YLT., Gazi Ün., Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara 2002.
- M. Fuad KÖPRÜLÜ; *Türk Edebiyat Tarihi*, Ötüken Yay., İstanbul 1980.
- M. Fuat KÖPRÜLÜ; *Edebiyat Araştırmaları-I*, Akçağ Yay., Ankara 2004.
- M. Fuat KÖPRÜLÜ; *Türk Dili ve Edebiyatı*, İstanbul 1934.
- M. Şakir ÜLKÜTAŞIR, “Pilevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Savunma Savaşları Üzerine Yakılmış Türkü, Yapılmış Marş ve Yazılmış Destanlar”, *Türk Halk Bilim Araştırmaları Yıllığı 1977*, Ankara Ün. Basımevi, Ankara 1979.

- Mahir NAKİP; *Kerkük Türk Halk Musikisinin Tasnif ve Tahlil*, Kültür Bakanlığı, Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları: 158, Halk Müziği ve Oyunları Dizisi: 6, Evren Ofset, Ankara, 1991.
- Mehmat TUĞRUL, “Çal Köylerinden Derlenmiş Türkü, Mani, Ninni, İlahi ve Tekerlemeler Üzerine” , *Türk Halk Bilim Araştırmaları Yıllığı 1977*, sayı: 4, Ankara, 1979.
- Mehmet Akif KORKMAZ; *Türkü Türü ve Doğu Karadeniz Türkü Kültürü*, Hacettepe Üniversitesi, Basılmamış Y LT., Ankara 2006.
- Mehmet DOĞAN; *Büyük Türkçe Sözlük*, Birlik Yay., Ankara 1982.
- Mehmet DOĞAN; *Büyük Türkçe Sözlük*, Vadi Yay., Ankara 2001.
- Mehmet MERDAN; *Ağani ve Tukus El- Turkman*, Abdulfhab Avçı Basımevi, Kerkük 2004.
- Mehmet ÖZBEK; *Folklor ve Türkülerim*, İstanbul 1975.
- Mehmet ÖZBEK; *Folklor ve Türkülerimiz*, Ötüken Yay., İstanbul 1994.
- Mehmet ÖZBEK; *Türk Halk Müziği El Kitabı I Terimler Sözlüğü*, AKM Başkanlığı Yay., Ankara 1998.
- Mehmet TUĞRUL, “Halk Türkülerinin Doğuşu Üzerine Bazı Notlar”, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, cilt: 4, sayı: 4, (Mayıs-Haziran 1946).
- Mehmet YARDIMCI; *Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri/ Âşık Şiiri- Tekke Şiiri*, Ürün Yay., Ankara 1998.
- Metin TÜRKTAS; *Kerkük Folklorundan Örnekler*, Basılmamış YLT., Pamukkale Ün., Denizli 1997.
- Murat BARDAKÇI; *Maragalı Abdülkadir*, Pan Yayıncılık: 3, İstanbul 1986.

- Mustafa CEVAD; “Ey- Gina ve El- Mugannün”, Eşşab Gazetesi, Bağdad, 17.7.1955,
- Mustafa Öner UZUN; *TRT Repertuarındaki Türklerde Formel İfadeler*, Basılmamış Doktora T., Ege Ün., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Halkbilimi Bilim Dalı, İzmir 2007.
- Muzaffer SARISÖZEN, *Türk Halk Musikisi Usulleri*, Resimli Posta Matbaası Limited Şirketi, Ankara 1962.
- Muzaffer UYGUNER; “Türkü Üzerine”; Türk Folklor Araştırmaları; C. 3, İstanbul 1954.
- Necdet Yaşar BAYATLI; “Kerkük Kahvehaneleri”, Kardeşlik Dergisi, Sayı: 40, Yıl:10.
- Necmeddin ŞAHİNER, *Mehter Marşları*, Yeni Asya Yay., İstanbul 1987.
- Nerin KÖSE; “Tür ve Fonksiyon” *Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurulayı Bildirileri* (26 mayıs) 2002 Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.: 2955 HAGEM Yayınları, 335 Semener- Kongre Bildirileri Dizisi: 72.
- Nerin KÖSE; *Kazakların Gelenek Görenekleri ile İnanç ve Pratikleri*, Milli Folklor Yay.: 14, Folklor Dizisi: 4, Ankara 2001.
- Nerin KÖSE; *Türk Halk Edebiyatında Kısa Hikâyeler*, 9. Eylül Ün., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı, İzmir 1989.
- Nevzat GÖZAYDIN; “Anonim Halk Şiiri Üzerine”, Türk Dili Dergisi, Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri), Ankara 1989.
- Nilüfer BAYATLI, *XVI. Yüzyılda Musul Eyaleti*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara1999.

- Orhan HANÇERLİOĞLU; *Türk Dili Sözlüğü*, Remzi Kit., İstanbul 1992.
- Osman ÖZTÜRK; “Konya Türkülerinin ‘Kimlik Tanımı Bağlamında’ Sosyal İşlevi”, *Folklor/ Edebiyat*, C. 8, Ankara 2002.
- Osman YÜCESU; *Elazığ- Harput Türküleri*, Basılmamış YLT., Gazi Ün, Ankara 1997.
- Özkul ÇOBANOĞLU; *Halkbilimi Kuramları ve Araştırmalarına Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yay.: 310, Folkloristik Dizisi: 1, Ankara 1999,
- Pertev Naili BORATAV; *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yay., İstanbul 1997.
- Recep TOPARLI-Hanifi VURAL- Recep KARAATLI vd.; *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 2003.
- Refik ÜNAL (Derleyen), *Halk Müziğinden Yankılar. Atatürk’ün Sevdiği Türküler. Kurtuluş Savaşı Türküleri*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973.
- Reşit Rahmeti ARAT; *Eski Türk Şiiri*, TTK Yay., Ankara 1986.
- Saaddettin EREL; *Türk Musikisi Kimindir*, Türk Musikisini Araştırma ve Değerlendirme Komisyonu Yay., MEB. Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.
- Saaddettin EREL; *Türk Musikisi Nazariyatı Dersler*, Musiki Mecmuası, İstanbul, 1948.
- Sabriye DELİCEOĞLU; *Kuzey Irak’taki Etnik ve Dinî Gruplar ve Bölge Politikalarındaki Etkileri*, Basılmamış YLT., Marmara Ün., İstanbul 2006.
- Saim SAKAOĞLU , “Kıbrıs Türküleri”, *Türk Folkloru*, sayı: 13, (Ağustos 1980).

- Salih TURHAN, - Abdurrahman KIZILAY; *Kerkük Türküleri*, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara 1991.
- Salih TURHAN- Kubilay DÖKMETAS- Levent ÇELİK; *Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri*, Cem Web Ofset, Ankara 1996.
- Sami AKALIN; *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Varlık Yay., İstanbul 1966.
- Seyit Kemal KARAALİOĞLU; *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*, İnkılap ve Anka Yay., Ankara 1969.
- Sinan MARUFOĞLU, *Irak Türkleri*, Türkler C. XX, Ankara 2002.
- Sinan MARUFOĞLU, *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak*, İstanbul 1998.
- Suphi SAATÇİ; “Fırat Havzası ile Kerkük Yöresi Arasında Musiki Benzerlikleri” Fırat Havzası II. Folklor ve Etnorofya Sempozyumu, 5-7 kasım 1987, Fırat Ün., Elazığ 1989.
- Suphi SAATÇİ; “Kerkük Folklorunda Düğün Geleneği” *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV. Cilt (Gelenek- Görenek- İnançlar)1987*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı MFAD Yay.: 86 Seminer- Kongre Bildirileri Dizisi:23.
- Suphi SAATÇİ; “Kerkük’te Söylenen Sultan Abdülaziz Türküsü” Türk Kültürü, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü, Sayı: 233, Yıl: XXI, Ankara Eylül 1982.
- Suphi SAATÇİ; “Kerkük’te Söylenen Yavuz Türküsü”, *Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler*, Hazırlayan: Feyzi HALICI, Güven Matbaası, Ankara 1985.
- Suphi SAATÇİ; *Azerbaycan ve Irak (Kerkük) Türk Edebiyatı/ Türkiye Dışında Türk Edebiyatı Antolojisi*, C. 6, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1997.

- Suphi SAATÇİ; *Kerkük Çocuk Folkloru*, Fuzulî Yay., İstanbul 1984.
- Suphi SAATÇİ; Kerkük Folklorunda Hoyrat Geleneği, Diyarbakır Radyosu için Hazırlanan 13 Program, Yayın Tarihi 23.2.1977-18.5.1977, Yayın Saati 18.30-19.00.
- Suphi SAATÇİ; *Kerkük'ten Derlenen Olay Türküleri*, Anadolu Sanat Yay., İstanbul 1993.
- Şakir SABİR; “Kerkük’ün Eski Toyları” Kardaşık Dergisi, Yıl. 1, Sayı. 1, Mayıs 1961.
- Şehnaz ALTINKÖPRÜ; *Gazanfer Paşayev’in “Kerkük Folkloru Antolojisi” Kitabı ve İncelemesi*, Bitirme Tez, Ege Ün., İzmir 1994.
- Şemsettin SAMİ; *Kâmus-ı Türkî*, C. 2, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- Şükrü ELÇİN; “Anonim Eserler: Nazım Türkü”, *Türk Dünyası Elkitabı*, C. 3: Edebiyat, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.: 158, seri: I Sayı: A. 31/1, Ankara 1998.
- Şükrü ELÇİN; *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara 1969.
- Şükrü ELÇİN; *Halk Edebiyatına Giriş*; TC Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1981.
- T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; *III Numaralı Kerkük Livası Mufassal Tahrir Defteri (Kanunî Devri)*, Ankara 2003.
- Tacide HAFİZ; “Prizren’de Türk Halk Türküleri ve Kaynakları”, *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı 1976*, Ankara Ün. Basımevi, Ankara 1977.
- Talat TEKİN; *Türkmence-Türkçe Sözlük*, Simurg Yay., Ankara 1995.
- TDVİA, “Irak Türkleri” Mad., İstanbul, C. 19, 1999.

- Türk Ansiklopedisi, “Irak Türkleri”, MEB.Yay., C.19,Ankara 1971
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, “Türkü” Mad., C.8, 1998.
- www.Erbilvakfi.org
- www.Haba2001.com
- www.Kerkukfeneri.com
- www.Turkmensani.com
- www.canliklip.com
- www.itkad.com
- www.onlineturkudinle.org
- www.turkutadi.com
- Yıldıray ERDENER; “Halk Türküleri Koro İçin Çok Sesli Hâle Getirilmeli midir?”, *Türk Halk Musikisinde Çeşitli Görüşler*, (Haz., Salih TURHAN), Ankara, 1992.
- Yılmaz İslamoğlu TANER; Mahmut, *Kıbrıs Türkleri ve Oyun Havaları*, Yarı Off-Set Tesisleri, Lefkoşa 1979.
- Yılmaz ÖZTUNA; “Türkü” Mad., *Türk Musikisi Kavram ve Terimler Ansiklopedisi*; 2000.
- Yılmaz ÖZTUNA-Şemsettin KUTLU; *Büyük Türk Sözlüğü*, Hayat Yay., İstanbul 1988.

- Yunus KAYA; *Lozan'dan Irak Cumhuriyetine Türkmenler*, Yüzüncü Yıl Ün., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, YLT., Van 2007.
- Zahir EL- ABBAS; *Nazariyat El- Mosika El- Arabiya*, Irak Cumhuriyeti Kültür ve Tanıtma Bakanlığı, Musiki Sanatları Dairesi, Musiki Çalışmaları Enstitüsü Yay., Bağdat 1986.
- Ziyat KÖPRÜLÜ; *Irak'ta Türk Varlığı*, Ankara 1996.

ÖZGEÇMİŞ

Akram B. İBRAHİM, 1979 yılında Bağdat- Irak'ta doğdu. 1999'da Bağdat'ta Bağdat Üniversitesi, Diller Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyat bölümüne başlamış, 2004 yılında adı geçen bölümden başarıyla mezun oldu. 2006 yılında Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyat Bölümünde Anabilim Halkbilimi dalında Yüksek Lisans Programına başladı.

ÖZET

IRAK TÜRKMEN TÜRKÜLERİNDE KONU VE YAPI

Çalışmamızda Kerkük, Musul, Erbil ve Tuzhurmatu başta olmak üzere Irak Türkmen türkülerinin konusu, türü ve yapısı incelenmiş; Türkiye Türkleri'nde bilinenleri de tespit edilmiştir.

Irak Türkmen Türküleri konuları bakımından elimizdeki 234 metne göre “aşk ve sevdâ”, “gurbet”, “ayrılık”, “hasret ve özlem”, “şikâyet”, “çocuklara yönelik”, “kahramanlık- savaş”, “dini tasavvufî”, “esnaf ve meslek”, “tören” ve “eğitici- öğretici” olmak üzere 11 başlık altında toplanmıştır.

Türlerine göre ise söz konusu metinler “türkü”, “ilâhî”, “destan”, “taşlama”, “nasihatname” ve “ağıt” olarak 6 grupta değerlendirilmiştir.

Yapıları bakımından bu türküler tek başına veya karşılıklı olarak söylenmelerine göre tasnif edilmiştir.

Irak Türkmen türkülerinin 38 tanesinin ise hem Irak Türkmenleri'nde, hem de Türkiye Türkleri'nde ortak olduğu görülmüştür.

Yaptığımız çalışma yapı ve türü yanısıra özellikle türkü icracıları ve türkülerin icra edildiği ortamlar hakkında verdiğimiz geniş bilgi göz önüne alınarak ortaya konduğu için Irak Türkmen türkülerinde bir ilktir. Bundan dolayı tezimizin bu konudaki başka çalışmalara yardımcı olacağı inancındayız

ABSTRACT

SUBJECTS AND STRUCTURES OF THE FOLK SONGS OF IRAQI TURKMENS

In our study initially Kirkuk, Mosul, Erbil, and Tuzhurmatu Iraqi Turkmen folk songs subject, type and structure were examined, as well known in Turkey Turkish have been identified.

Iraqi Turkmen folk songs in terms of subject in our hand according to 234 texts "love and passion", "abroad ", "separatists", " yearning and aspiration", "complaint", "for children", "heroic-war", "religious mystic," "trades and profession "," ceremonial "and" educational-didactic "which includes 11 are grouped under headings.

According to the type of texts "songs", "divine", "epic", "grinding", " admonish" and "lament" as evaluated in 6 groups.

Folk songs alone or in terms of structures that mutually have been classified according to said.

38 of the Iraqi Turkmen folk songs are deemed to be common either in Iraqi Turkmen or in Turkey Turkish.

Structure and type of work we have done as well as performer and folk songs, especially that performed about its environment according to extensive information that we gave is the first of its kind for the Iraqi Turkmen folk songs. Therefore our thesis on this subject would be helpful to other studies believe.